

Forfatter: Steffens, Henrich

Titel: Indledning til filosofiske Forelæsninger

Citation: Steffens, Henrich: "Indledning til filosofiske Forelæsninger", i Steffens, Henrich: *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, udg. af Johnny Kondrup ; Flemming Lundgreen-Nielsen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C.A. Reitzel, 1996, s. 1. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-steffens01val-shoot-idm140622394251840.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: Indledning til filosofiske Forelæsninger

Henrich Steffens

Indledning til filosofiske Forelæsninger

Udgivet af
Johnny Kondrup
med et tillæg af
Flemming Lundgreen-Nielsen

**DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURELSKAB
C. A. REITZELS FORLAG
KOBENHAVN 1996**

4

Udgivet med tilskud fra
Statens Humanistiske Forskningsråd

Tilsyn
Flemming Lundgreen-Nielsen
Ole Norhng-Chnstensen

Denne bog er sat med 10 pkt Bembo
og tryk hos The Charlesworth Group, Huddersfield, England

ISBN 87-7876-003-8

5

INDHOLDSFORTEGNELSE

- Selskabets forord 6
- Udgiverens forord 7
- Indledning til filosofiske Forelæsninger af Henrich Steffens 9
- Eftersknft 159
- Tillæg: Henrich Steffens' Goethe-forelæsninger i 1803 227
- Noter 245
- Navneregister 319

6

En tekstkritisk, kommenteret og introducerende udgave af de forelæsninger, hvormed Henrich Steffens i 1802 indvarslede romantikken i Danmark, har længe været savnet. Førsteudgaven fra 1803 rummer mangfoldige fejl, som de følgende udgaver (fra 1905, 1967 og 1968) ganske vist delvis har rettet; men det er sket uden systematik, ligesom der ikke er redegjort for rettelserne. Realkommentarer findes i alle de senere udgaver, men så sparsomt, at de ikke tilfredsstiller et nutidigt publikums behov. Introduktion findes i udgaverne fra 1905 og 1967, men dels er disse ikke tilgængelige i handelen, dels har de ikke kunnet udnytte den væsentlige forskning, som er publiceret i Fritz Pauls og Helge Hultbergs monografier om den unge Steffens, begge fra 1973.

Det var derfor med glæde, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i 1992 modtog et forslag fra nuværende forskningslektor, dr. phil. Johnny Kondrup om en tidssvarende udgivelse ved ham af Steffens' epokeskabende forelæsninger. Nu er arbejdet færdigt, og bindet omfatter Kondrups udgave af Steffens' forelæsninger 1802 suppleret med et let revideret optryk af Flemming Lundgreen-Nielsens fremlæggelse af de bevarede dele af Steffens' Goethe-forelæsninger 1803, trykt i *Danske Studier* 1971.

Udgivelsen er muliggjort ved en trykbevilling fra Statens Humanistiske Forskningsråd. DSL takker varmt herfor.

København, den 15. august 1995
John Kousgard Sorensen, *formand* Esben Albrechtsen
Karsten Fnis-Jensen Ebba Hjorth
Flemming Lundgreen-Nielsen Mette Winge /Iver Kjær
7

Den opgave at tilvejebringe en tilfredsstillende udgave af Henrich Steffens' indledningsforelæsninger har været indlysende, men ikke let. Originalteksten er fejlfuld og har krævet et omfattende rettellesarbejde, der ikke har kunnet finde støtte i noget manuskript. Realkommentarerne har i kraft af emnets universalistiske karakter krævet viden fra fagområder, som i dag foreligger vidt adskilt; og specielt for det naturvidenskabelige stofs vedkommende har det været nødvendigt at konsultere hypoteser, som længst er forladt og delvis forglemt. Dertil kommer, at forelæsningernes virkningshistone, som berøres i efterskriften, især falder inden for et område, de ikke selv berører, nemlig litteraturhistorien. Og denne er mit fagområde.

Vanskelighederne har fået mig til at søge hjælp hos andre og bragt mig i taknemmelighedsgæld til mange. Klassiske filologer, filosofihistorikere, danske og tyske litteraturhistorikere, naturvidenskabsmænd og teologer har givet mig en fornemmelse af, at den lærde republik stadig eksisterer på tværs af daglige skel. Specielt ønsker jeg at takke lektor, cand. mag. Mogens Leisner-Jensen for hjælp med spørgsmål, som vedrører klassisk filologi (herunder oversættelse fra latin), samt lektor, cand. scient. Peter Wagner og seniorforsker, mag. scient. Kaj Strand Petersen for bistand i spørgsmål vedrørende naturvidenskabernes historie. Desuden vil jeg takke mine kyndige tilsynsførende, docent, dr. phil. Flemming Lundgreen-Nielsen og ordbogsleder, mag. scient. Ole Norling-Christensen. Endelig skylder jeg dr. phil. Erik Dal tak for hjælp med udgavens typografiske tilrettelægning og stud. mag. Jesper Beinov for kollation af udgavens tekst med originalen.

8

Ved udarbejdelsen af efterskriften har jeg, foruden i Steffens' selvbiografi, især hentet støtte i to moderne monografier, som bør nævnes her; Fritz Paul: *Henrich Steffens. Naturphilosophie und Universalromantik* (München 1973) og Helge Hultberg: *Den unge Henrich Steffens 1773-1811* (Kbh. 1973).

København i marts 1995
Johnny Kondrup

9

Indledning
til
filosofiske Forelæsninger
af
Henrich Steffens

10

11

Förste forelæsning

Den almindelige Fordom mod Philosophien, som synes, i det mindste hos den store Hob, at staae i lige Forhold til den Energie, med hvilken vor Tids störste Genier söge at bringe den sin Fuldkommenhed nærmere, tvinger mig -for min egen, og for deres Skyld - mine Herrer! til en kort forelöbig Erklæring.

Hvad jeg forudsætter hos mine Tilhörerere er - fra *Kundskabens Side* - intet andet end den almindelige Cultur, som man maa forudsætte hos ethvert uddannet videnskabeligt Menneske - fra *Interessens Side* - den indvortes Trang til at kiende Tingenes egentlige Væsen, til at oplöse Tilværelsens Gaade - fra *Evnens Side*, den indvortes Anskuelse, som fatter enhver enkelt Deel sammen til et Heelt, sætter det absolut Heele, *Eene*, som det *Reelle*, og ved denne omfattende Anskuelse fortrænger enhver fremmed Forestilling, som ikke

nödvendig maae tænkes i Sammenhæng med det Heele. Ethvert filosofisk Foredrag er nødvendig et Continuum, et organisk Heelt, ikke et Aggregat af enkelte Sentenser. Alt enkelt forstaaes blot i sin Forbindelse med det Heele. Det bindende, ordnende er det uforanderlige Samme i enhver enkelt Sætning, det identiske, som organiserer alle forskellige Gjenstande. Udtrykket for denne Identitet er gennemgribende, absolut Consequenz.. Derfor maae Philosophien, naar den er hvad den skal være, blive et levende System, ikke en död Classification. Jo fuldkomnere det skulde lykkes mig at opnaae den 12 systematiske Eenhed, desto uforstaaeligere paradoxere, ja latterligere maae enhver Sætning synes i enhver anden Forbindelse. Det elendige Middel, at nve Sætninger ud af deres Sammenhæng, at bedømme dem enkelt, eller i en opdigtet Combination - et Middel som den fladeste Trivialitet bestandig er bered til at benytte sig af - maae altid lykkes bedre, jo consequentere, jo fuldkomnere det filosofiske System er.

Uden Kundskab er Speculationen tom; uden Interesse er Kundskaben et betydningsløst Aggregat af Materialier; uden hiin Anskuelsesevne bliver Interessen staaende ved en blöd Længsel, en ubestemt Ahnelse - og Philosophien selv et blot pium desiderium for svage Siele.

At lede dem til Ideen om Philosophiens Problem er Hensigten af disse mine første Forelæsninger. Jeg gaaer ud fra Facta. Jeg ræsonnerer, jeg demonstrerer ikke. Jeg opvækker Ahnelser; men disse give ingen Evidenz. Jeg vil aabne dem et betydngsfuldere Blik over Livet og Tilværelsen, end det den almindelige Erfaring, det daglige Liv, indknebet af endelig Trang, leder os til. Af det dybere Blik over Naturen, Historien og vort inderste Gemyt, udspringer det filosofiske Problem som af sin egentlige Kilde. Enhver maae selv give sig dette Problem, förend det paa en tilfredsstillende Maade kan löses. Enhver maa löse sit eget Problem, ikke en andens:

Jeg begynder mit Foredrag.

Den oprindeligste Drift hos enhver levende Skabning er den, at vedligeholde sin Tilværelse. Ja denne Dnft og Livet selv ere uadskillige, ere et og det samme. Planten, som, rodfæstet i Jorden, er Naturens bestandige Foster, ernæres vel i dens moderlige Skiöd; men et indvortes organiserende Pncip, som er et med dens Væsen, er tillige det, skiönt 13 dunkle Udtryk for hiin Drift, uden hvilken dens Væsen atter ikke kunde tænkes, Dyret er Naturens Lösladte, det ægte dyriske hos Dyret er den Bevægelse af hele Organisationen, hvilken, afsondret fra det indvortes organiserende Princip, er det bestemte tydeligere Udtryk for hiin Drift vi kalde den vilkaarlig Bevægelse. Dens Effect er *Handling*. Men da Handling forudsætter en alt uddannet Organisation, saa maae ethvert Dyr begynde som Plante, og skarpsindige Naturforskere have afgjort, at Fosterets Liv er et sandt Planteliv. De ufuldkomneste Dyr komme aldrig ud over den tidligste Börnealder. Corallerne og Ormene bevæge sig neppe, eller langsomt fra det Sted de ved Födselen ere satte paa. Naturen bringer dem, som en diende Moder, deres Föde, og næsten den eeneste Yttring af vilkaarlig Bevægelse er den, ved hvilken de modtage den tilbragte Næring. Insecterne födes paa de Planter, som nære dem. Jo höjere Dyrenes Uddannelsestrin er, desto længer varer deres Barndom, i hvilken Moderen ligesom træder i Naturens Sted; (thi blant de ringere Dyr ophörer Moderens Omsorg med Födselen) - desto mere maae de, naar de ere fuldvoxne, ved Handling söge at vedligeholde deres Tilværelse.

Derfor kan man ved de lavere Dyr vel adskille Metamorphoser, organiske Forvandlinger, hvilke de höjere Dyr gennemlöbe i Æget, eller i Moderens Liv, men ikke Barndom fra Alder. Dog har Naturen, hos Dyrene, selv de ædleste, nedlagt en bestemt Drift til en bestemt Næring, sat dem i bestemte Climater. Mennesket er Naturens fuldvoxne, modne og friebaarne. Den overlod os til os selv og udbredte alle sine Skatte for os.

Den Drift til at vedligeholde sin Tilværelse, om hvilken man ingenlunde kan paastaae, at den er det levende og for 14 fornuftige Væsen *indplantet*, som om dets Tilværelse var begribelig *uden* den, er, taget for sig, absolut egoistisk. Dens Gienstand er altid et Individuums egentligste, inderste Væsen. *Individuel* er en eksisterende Ting, naar den eksisterer for sig, naar et eget indvortes Princip er Udtrykket for dens Selvstændighed. Ethvert eksisterende Individuum er nødvendigviis levende; thi det, hvorved den individuelle Kraft selvstændigen yttir sig, kalde vi *Liv*. Derfor har blot den organiske Natur sande Individuer. I den anorgiske Natur har enhver enkelt Gienstand blot Betydning i sin Forbindelse med det Heele, ingen selvstændig Existenz Det fælles individuelle Princip er Jordklodens Centrum.

Den egoistiske individualiserende Dnft vil vedligeholde det Væsen, hvis Gienstand og Udtryk den er, i sin hele Ejendommelighed. Det er os ikke nok overhovedet at existere, vi ville nødvendigigen existere paa denne og ingen anden Maade. Uden denne egoistiske Drift vilde intet enkelt kunde bestaae. Dens Middelpunkt er en levende Skabnings inderste Væsen. Den er det som vaagner med desto stærkere Intensitet og Kraft, jo individuellere Naturens Udviklingstrin blive. Den er det som tvinger de anorgiske Masser til at følge Organisationens Love, den er det som væbner Dyreriget mod Planteriget, Classer, Slægter, Arter af forskellige Dyr mod hinanden, Menneskeslægten mod den hele Natur og Mennesker mod Mennesker. -

Har vi end ikke besluttet endnu at følge den demonstrative Methode, som blot lader sig tænke i det enhver Sætning med stræng Nödvendighed forbindes med et absolut Axiom, hvilket vi ikke ere i Besiddelse af, som vort hele Formaal meget mere gaaer ud paa at söge, uvis om vi nogensinde finde det - saa ere vi ikke desto mindre forpligtede til at tænke os ethvert Begreb - hvilket som helst - 15 med al den Stringenz, som

vor blot ræsonnerende Standpunkt tillader os det.

Den egoistiske Drift - saaledes vil jeg for Kortheds Skyld kalde den Drift, der gaaer ud paa at sikre det Individuelles Tilværelse - haandhæver, vedligeholder blot det Enkelte. Denne Drift er saa forskiellig, saa mangfoldig som Individuerne selv. Det er: den er uendelig mangfoldig. Ved denne falder det hele Universum, det physiske, saavel som det intelligible, i lige saa mange Middelpunkter, som det indeholder Individualiteter - ligesom fra hinanden. Ethvert enkelt Individuum tenderer, i Følge denne egoistiske Drift, blot ind ad, mod sin egen Middelpunkt. Ethvert Væsen staaer væbnet mod alt, enhver Kraft som gaaer ud ad er nødvendigviis forstyrrende. Hvad som ikke er med os, er nødvendig mod os; thi da enhver Individualitet vil vedligeholde sig selv, sit ejendommelige, specifikke Væsen, da ethvert Individuum, i det det sætter sig som dette bestemte Væsen, udelukker, negeerer - ved denne Position, med Hensyn til denne Position, naar den betragtes for sig selv - Ideen om alle andre muelige og virkelige Væsner, saa kan, saa synes det, ingen Forbindelse til et fælles Maal tænkes. Adskilt fra alle andre nærmer ethvert Individuum sig blot det andet for at tilintetgjøre det. Hvorledes kan et Rige bestaae, som er i Ueenighed med sig selv? - Havde den egoistiske Drift overhaand, saa vilde Universum falde fra hinanden i lutter adskilte Individualiteter - og da de dog kun selv bestaae i den almindelige Conflict med det hele Universum, saa vilde de selv forsvinde og alt forgaae. Den individualiserende Drift er altsaa i aabenbar Modsigelse med sig selv; den ophæver sig, i det den søger at vedligeholde sig.

Alting *bestaaer* ved en uendelig Harmonie. Jeg tør forudsætte 16 det her. De vil neppe nægte mig det; thi det Forskielligste, det meest Modstridende *bestaaer* jo virkelig ved Siden af hinanden i en evig Samklang - og hvad er *Livet* - Naturens og Menneskets, det blot physiske og det intelligible, andet end denne Harmonie af Dissonanzer? Bag alt Forgiengeligt synes et Uforgiengeligt, bag alt Forkrænkeligt et Uforkrænkeligt, bag al *Dod* - ved hvilken det Enkelte forsvinder, som det kom - et evigt Liv, at straae i aldrig formørket Klarhed. Denne *Eenhed*, i hvilken alting *bestaaer*, er os intet andet end Udtrykket af *alt*, i en evig Idee. - Tænke vi os - og paa vor nærværende Standpunkt ere vi aabenbar tvungne dertil - denne Tendenz til *Eenhed*, som forskiellig fra den egoistiske Drift, saa kan den aabenbar ikke gaae ud paa at vedligeholde det Enkelte, som *Enkelt*, ikke underkaste sig det Individuelles Egoismus, som saadan. Den søger meget mere, saa synes det, at tilintetgjøre det Enkelte, som *Enkelt*. Jeg vil gjøre mig tydeligere.

Naar vi betragte et organisk levende Væsen - et Menneske f. Ex. - saa viser den nøjagtigere Undersøgelse - Anatomien - at det *bestaaer* af en stor Mangfoldighed af forskiellige Dele. Enhver af disse forskiellige Dele (Organer) har *sin* egen Beskiæftigelse, og ere intet andet end det specifikke Udtryk for denne Beskiæftigelse selv. - Thi tænke vi os den ejendommelige Activitet, som charactererer det enkelte Organ, bort, saa forsvinder Begrebet om Organet med. Denne Activitet er det immanente Princip, som constituerer Organet, og uden hvilket det slet ikke var det det er. Saaledes er Hiertet Centrum for Circulationen, Hiernen for Sensibiliteten, ethvert Sandseredskab Udtrykket for sin Sands, enhver Glandel for Secretionen af sin ejendommelige Materie. Kunde ethvert Organ følge 17 sin specifikke, individuelle Tendenz *for sig*, saa vilde det ligesaalet kunde *bestaae* som det menneskelige Legeme, der selv er Udtrykket for Samvirkning af alle disse Dele. Denne Samvirkning kan nu ikke være Resultatet af en blot Forbindelse af Organerne; thi de enkelte Organer, naar vi betragte dem for sig, tendere i Sandhed blot til deres egen Beskiæftigelse. Öiet vil blot see, Hiertet blot befordre Circulationen, Glanderne blot secernere deres egen specifikke Materie. Vi nödsages altsaa til at antage *en* Tendenz (fra vor nærværende Synspunkt), forskiellig fra Organernes enkelte, ja i Strid med det Enkelte, en Tendenz, som gaaer ud paa at opholde det *Heele*. Denne Tendenz er nu for os *her* ikke andet end Udtrykket af *Eenheden* af alle enkelte Organer; dog saaledes at den ikke er et *blot* Resultat af Forbindelsen af de enkelte Deele mellem hinanden. De behöve blot ret tydelig at tænke dem Forholdet af de enkelte Organer i et organisk Legeme til det Heele for at indsee, at det Heele ikke kan resultere af en *blot* Forbindelse af de enkelte Dele, i hvilken disse ansaaes for det Reelle; thi det Heele opstaaer ved en Conflict af de enkelte Organer, hvilken frembringer en vexelsidig *Tvang*, der slet ikke ligger i det reene Begreb om individuelle Organer, som saadanne, ja endog aabenbar ligger i Strid med den rene individuelle Tendenz, naar den betragtes for sig. I det Öieblik De seer et Menneske, saa er Forestillingen om denne Gestalt udeelelig, fuldkommen identisk, *een*. I denne *eene* udeelelige Idee taber sig Forestillingen om de enkelte Deles Individualitet, ikke tildeels, men *ganske*. Betragte vi nu denne *Eenheds* - Tendenz, som forskiellig fra de enkelte Organers individuelle - og paa vor nærværende Standpunkt ere vi aabenbar nödsagede dertil, thi de ere hinanden fuldkommen modsatte, saa gaaer den sidste ud 18 paa at vedligeholde det Individuelle, som saadant, og strider mod *Eenheden*, den förste paa at hævde det Heele og strider mod det Enkeltes Egoismus.

Jeg kan, uden at frygte for at blive misforstaaet, anvende det Anförte paa det heele Universum; thi endskiöndt vi ikke, som ved en enkelt, endelig Organisation, kan overskue det Heele udvortes, (da det er uendeligt) saa er det dog klart, at den Samvirkning af *alt*, endog det allerforskelligste og modstridigste, (hvilket, see vi paa det enkelte i og for sig selv, i Følge en nødvendig Drift blot søger at vedligeholde sin *egen* Tilværelse) ellers ikke lader sig tænke.

Denne Drift vilde vi, til Forskiel fra den egoistiske, kalde Universums *Eenhedsdrift*. Jeg kalder denne, saa vel som den egoistiske en *Drift*; thi den er, saavel som hiin, naar Livets Phænomener ere os givne, en, skiöndt af en indvortes levende Kilde udspnngende, dog fuldkommen uvilkaarlig Tendenz. Agte vi nu paa

denne Eenheds-Drift, saa mærke vi.

1) At den maae være uendelig, som Universum selv.

2) At den, fra vor nærværende Synspunkt maae *adskilles* fra den egoistiske Drift, da den endog er denne *modsat*, at den altsaa, eensidigen betragtet

3) Tenderer til at ophæve al *Individualitet som saadan*.

Men den er selv blot for saa vidt som det Individuelle er, og er intet andet end Eenheds-Udtrykket for al Individualitet. Den modsiger sig altsaa selv og ophæver sig i det den søger at vedligeholde sig. Opløses alt i Individualiteter, saa kan det enkelte selv ikke bestaae, thi det *existerer* kun i sin Forbindelse med det *Heele*; opløses alt i den uendelige Eenhed, naar den betragtes i Modsætning til det Enkelte, saa kan denne Eenhed selv ikke bestaae; thi den er kuns Eenheden af alle Individualiteter.

19

Med slige Modsigelser er nu Livet ligesom befængt. Hvorledes det enkelte Individuum kan bestaae endskiönt en uendelig, almægtig Eenhedsdrift synes at opsluge det; hvorledes det Heele kan bestaae, endskiönt en dybt indpræntet egoistisk Drift væbner ethvert Individuelt mod det Heele, og Individuerne mod sig selv indbyrdes; hvorledes tvende sig modstridende og ophævende Principier, af hvilke det første giver os det mangfoldige, enkelte, endelige, det andet det *eene*, almindelige, uendelige, kunde foreene sig, kunde giennemtrænge hinanden, og i denne fuldkomne Sammensmeltning frembringe det identiske Tilværende, Existerende, *Livet* -er os her aldeles Ubegribeligt og turde vel være Philosophiens højeste Problem.

At Livet virkelig bestaaer ved en evig Strid af disse modsatte Principier kan en kort Betragtning lettelig overtude os om. Den hele anorgiske Natur er væbnet mod det organiske Liv, og dette selv er kun en temporær Sejer. I denne Strid vedligeholdes vel *Arten*, som den sejrende Deel; men Individuerne maae uden Undtagelse bukke under. Livet er en Overgang til Döden; Döden Massens Sejer over Livet. Individuerne komme kun for at forsvinde, det *eene*, almindelige Udtryk for disses uendelige Mangfoldighed, en Eenhed, som uden Individuerne *intet* er, vedbliver allene uforandret. Generationen er en Udvej ved hvilken, vel ikke Individuerne, men dog *Arten* vedligeholdes.

Ethvert enkelt Menneske ligger i Strid ikke allene med Naturen - en Kamp som han har tilfælles med alle - men oprindeligen endog med alle andre Mennesker. Enhver søger med lige Ret at tvinge Naturen til at tiene sig, gjør den, saavidt hans Kraft formaaer til en Slave af sin Egoismus, og, dnves han blot af den egoistiske Dnft, alle andre Mennesker til sit Middel. Herved opstaaer en Collision, som 20 aldrig ganske kan hæves, en Collision, som constituerer det hele menneskelige Liv. Jeg vil udvikle denne Forestilling nøjere.

Den uendelige Eenhed væbner ikke det *eene* partisk mod det andet, den er ubevægeligen ligesindet mod alt, eensidigen betragtet fiendligsindet mod ethvert Individuum. Den stemmer den hele anorgiske Natur mod Mennesket, og i denne Kamp maae Individuerne bestandig gaae til Grunde, den væbner atter Mennesket mod den hele Natur og i denne Kamp vedligeholdes *Arten*.

Hvorledes *Arten*, endskiönt selv et Individuelt, kan vedligeholdes, er os her ubegribeligt, og om de menneskelige Individuer kunne have en uendelig, uforgiængelig *Spire*, er et Spørgsmaal, som - fra en Synspunkt, paa hvilken vi skille det Uendelige, *Eene* absolut fra det Individuelle, skiönt begge i Livet selv aabenbar, paa en ubegribelig Maade, ere *eet* - ikke engang kan opkastes. Thi at i den endelige Conflict alt *endeligt* gaaer til Grunde, det er vist, og videre naaer vor Synspunkt her ikke.

Udtrykket for Menneskeslægtens fælles Kamp mod Naturen er *Industrie*. De maae foreene sig til denne Kamp; thi at intet Individuum er den voxen sees allerede deraf, at det nødvendig maae bukke under. Udtrykket for den egoistiske Drift, som blot gaaer paa det Individuelle, er *Lyksalighedsdriften*. Denne er en sand Drift, et Instinkt, nødvendig som vort Væsen og behøver ikke at læres. Udtrykket for Menneskets Eenhedsdrift er *Moraliteten*, som her ophører at være en Drift, og har sin Kilde i Menneskets Fnehed. Mennesket oscillerer bestandig mellem den egoistiske Lyksalighedsdnft, som byder ham at søge sit Eget, Individuelle, og den moralske Enheds-Tendenz, som byder ham at søge det Heeles Vel. Den Bestræbelse at foreene begge kalde vi *Klogskab* (i Ordets ædlere Betydning).

21

Men det Helligste kan ikke overlades til Vilkaar. Alle kunne ikke stole paa enhver Enkelts moralske Tendenz, hvilken han kan følge og ikke følge, eftersom han vil. Derfor rækker Naturens uvilkaarlige Eenhedsdrift ind i Menneskets frie Liv, og byder ved vexelsidig *Tvang*, selv Vilkaarligheden at følge sine Love. Den *Tvang*, som opstaaer ved Conflicten af Individuernes Egoismus, hemmer som en høyere, usynlig Haand, det vilkaarlige Valg af den egoistiske Drift og *Moraliteten*. Men gandske tör og kan den ikke hæves; thi med en fuldkommen *Tvang* vilde al Frihed selv forsvinde, og derfor hæves ved det borgerlige Samfund, Striden mellem den egoistiske og Eenheds-Driften aldrig fuldkommen. Al Historie er en evig Krig. - Den evige Fred (Philosophernes kiæreste Drømmerie) kunde kun opstaae, naar den frie Enhedstendenz gandske faldt sammen med Naturens uvilkaarlige, naar ved denne Identitet af begge al vexelsidig *Tvang* forsvandt, alle

Modsigelser hævedes; men de kunde, for en endelig Betragtning, aldrig fuldkommen hæves. - Al Tvang maatte forsvinde; thi Tvang finder kun Sted hvor man uvilligen overvindes i en ulige Kamp, alle Modsigelser maatte hæves, thi Modsigelser bestaae kun med hinanden i nødvendig Strid. Alle Forbindelser i Stater give kun en tilsyneladende Fred, og det daglige Liv kan hvert Øieblik overbeviise os om at den aldrig hvilende Strid, ved denne Forbindelse, vel er indskrænket, men aldrig hævet - Alle Forbindelser af Nationer maatte (skulde de frembringe en evig Fred) hæve de enkelte Nationers Egoismus, det er *dem selv*; (thi deres Egoismus er Udtrykket for deres ejendommelige Existenz), og altsaa *sig selv* som Forbindelse tillige.

Den egoistiske Drift kan nærme sig Moraliteten, naar det Individuelle, hvis Vedligeholdelse er dens Gienstand, selv 22 nærmer sig det Almindelige. Saaledes er den ægteskabelige Kiærlighed ædlere end den, hvis Gienstand er et enkelt Individuum, fordi den sætter tvende Individuer som et, saaledes er Familie-Kiærlighed ædlere, fordi den indslutter et ubestemt Antal af Individuer, saaledes er Nationalismus endnu høyere og ædlere, fordi den sætter en heel Nation som et Individuum saa at det enkelte Individuums egoistiske Drift taber sig i hans Nation. Men Moraliteten fordrer en absolut Tilintetgiørelse af den egoistiske Drift i ethvert Collisions-Tilfælde. Der gives Handlinger, som end ikke den reeneste Nationalismus formaaer at hellige. Et Bedragerie for at redde en Nation er absolut utilladeligt. Enhver søge sit eget Beste, men ikke paa sin Families, ikke paa sine Venners, enhver søge sin Families, sine Venners Bedste, men ikke paa sin Nations, enhver søge sin Nations Bedste, men ikke paa Menneskeslægtens Bekostning; - og da Udtrykket for Menneskeslægtens indvortes Harmome er Moralitet - ikke paa Moralitetens Bekostning.

Det første Blik over det Heele viiser os at alt bestaaer ved en evig aldrig ophørende Kamp af modsatte Tendenzer. Men hvorledes finde vi os selv? Nødvendigen indviklede i denne Kamp, som fordrer vor heele Anstrengelse. - Vi maae kiæmpe for os selv, det fordrer den egoistiske Drift, vi maae kiæmpe for det Heele, det byder Moraliteten. Enhver kiender sine Pligter, Mennesket er skabt til Handling, ikke til Speculation. Tiden, den fremskridende Cultur har indviklet Menneskeslægten i Modsigelser, som blot Virksomhed kan give os Haab om, vel ikke gandske, med dog tildeels at hæve. Det borgerlige Liv har alt ved Fodselen slaaet sin Jernring om os: Tiden holder os fængslet; gjensidige Mangler fordre gjensidig Understøttelse; ingen kan, ingen tør unddrage sig fra den almindelige 23 Bestræbelse, som søger det Enkeltes Vel ved det Heele, det Heeles ved det Enkelte. Den levende Organisation, i hvilken vi alle ere indslængede, tør aldrig absolut hvile, enhver Stilstand var dens Død. Hvorfor indlade os i Undersøgelser, som synes evige Gaader, som indvikle os i aabenbare Modsigelser? - Vi ere, det er vist. For at orientere os i det borgerlige Samfund bruge vi ingen høyere Speculation. Man tænke sig tydelig sit Forhold til Staten uden at tage sig i unyttige Grandskninger over Aarsagen til dette Forholds Bestemthed. Dette bestemte Forhold er os givet, og med det vor bestemte Virksomhed. Det indskrænkede Hoved kiender ikke engang de højere Problemer, og tør vi derfor nægte ham vor Agtelse? Er ikke det Menneske, som er klogt, hvor han *tør* være det, og moralsk, hvor han *bor* være det, det agtværdigste, og er ikke den almindelige Agtelse, som ingen tør nægte ham, det dybt i vort Væsen indpræntede Udtryk for en sand Fuldkommenhed? Har du sieldnere Talenter - Velan! Tiden kan bruge dem, *Staten fordrer* deres Brug. Hvortil hiint udsvævende Brug af dit Talent, ved hvilket du ingen gavner i det du vil hæve og forædle alle. - Altsaa er Philosophien unyttig, ja, som det synes, skadelig - og jeg slutter mit første Foredrag, hvis Indhold jeg overlader til Deres egen nöyere Eftertanke, med en Betragtning, som synes at giøre alle de efterfølgende overflødig.

Anden Forelæsning

Mod Enden af det syttende Aarhundrede levede en Mand, som afsondret fra den hele øvrige Verden, i stille fredelig Eensomhed overlod sig til sine Speculationer. Ingen har nogensinde med mere Kraft og Iver søgt Sandhed. Ved grundig og vedholdende Granskning erhvervede han sig den fasteste, urokkeligste og stadigste Overbeviisning. Han har yttret denne i sine faa, men gediegne, Skrifter, paa en Maade, der har rørt og uimodstaaeligen *maatte* röre enhver som læser dem. Han var overbeviist om E videnzen af sine Grunde, som om sin egen Tilværelse. Han frygtede ikke for den nöjagtigste Undersøgelse, gav sit System den strengeste videnskabelige Form, og endnu har ingen giendrevet ham. Til alle Tider har den almindelige Hob havt en feig Gruelse, en indvortes Skræk - födt af en inderlig Overbeviisning om deres egen Indskrænkning - for alt Overordentligt. Beskyldningen for Atheismus, den græsseligste man kan paabyrde et Menneske, var det almindelige Vaaben med hvilket enhver anfaldt den stille Gransker. Ikke langt fra det Tidsrum han levede i, havde man brændt Vanini og Bruno paa Grund af samme Beskyldning og endnu i vore Dage bragte den - dennegang falskere end nogensinde - en af de geniefuldste og *religioseste* Mænd fra sit Embede og ud af sin gavnlige Virkekreds, og en skraalende Mængde styrtede over ham, for ved deres forvirrede Skng, i det mindste at overdøve hans grundige Undersøgelser. Det som reddede hiin dybe Gransker fra en saa virksom

borgerlig Forfølgelse, 25 var blot hans stille, prætensionløse Eensomhed, som endog gientagne Opfordringer ikke kunde bringe ham til at forlade. Men man brændemærkede ham med Udtrykket 'Atheisten', bragte hans Navn, med dette vanærende Tillæg til Efterverdenen, indgiød de kommende Generationer en Afskye for ham, som for et græsseligt Udsbud. Saavidt bragte Fanatismen det; men at sætte en eeneste Plæt paa hans moralske Værd formaade end ikke denne, saa almægtig den i denne Henseende plejer at være, og aldrig har noget Menneske faaet en herligere, skiønnere og mere rørende Lovtale end han, da hans forbittrede, overtroiske Forfølgere paastode: at Dievelen havde givet ham dette herlige, klare, reene, og lyse Gemyt, at han desto sikrere kunde lokke de Troende. - Den sidste Tilflugt for deres forfølgende Raserie, ved hvilket de, mod deres Villie, satte ham et evigt Æreminde. Aldrig kan jeg tænke mig denne herlige Mand, i sin roelige Eensomhed, med et Lys i sin Siæl, som ingen Tilfælde formaade at bortjage, med en indvortes Fred, som ingen Forfølgelser kunde forstyrre, uden at en Straale af hans Lys vækker det skiønneste Haab hos mig.

Det er mærkværdigt, at en af de religiøseste Mænd i vor Tid var den forste, som lod ham vederfares Ret. Det var *Jacobi*. Men endskiönt Resultatet af hans Undersøgelser var: at hans Speculation virkelig førte til Atheismus, saa tillade man mig - og her uden videre Beviis, som jeg først i det Efterfølgende er i Stand til at give - reent ud nægte det. Denne Mands Skrifter var min første Tilbøjelighed i Philosophien. En indvortes Angst for hans Vildfarelser stødte mig med sand Skræk tilbage, i det en indvortes Forlystelse over den høje Evidenz, der hersker i hans Demonstrationer, uimodstaaelig trak mig til sig. Jo længere, jo meere vedholdende jeg studerede ham, desto bestemtere 26 modsagde en uimodstaaelig Følelse alle de Beviser, man fremførte for hans Atheismus; endskiönt jeg maae tilstaae, at jeg i lang Tid ikke var i Stand til at møde dem med Grunde. Men en inderlig Gysen giennemfoer min hele Sjæl, naar jeg tænkte mig, at en saadan Vildfarelse kunde bestaae med dette Lys, denne klare Overbevisning, denne urokkelige Fasthed, denne reene himmelske Uskyldighed. Min Følelse sejrede, Schellings vigtige Opdagelse i Philosophien aabnede mine Øjne. Jeg kan viise hvorledes Mistanken om Atheismus kunde opstaae, ja maatte opstaae, hos dem der ikke fandt det rette, egentlige Centrum for al hans Speculation, den virkelige Feil i hans Fremstilling, som skilte Middelpunkten - endskiönt denne i Sandhed er, den lyseste, helligste, religiøseste Theismus.

Denne forfulgte, miskiendte - først i den senere Tid atter erkjendte Mand, er *Spinoza*.

Da denne Deel af min Indledning er reen subjectiv, altsaa egentlig ikke filosofisk, saa finder jeg ingen meere passende Indledning til den efterfølgende Betragtning, end det rorende Sted i hans Afhandling de emendatione intellectus, i hvilken han angiver den subjective Grund, der bragte ham til at opofre sit hele Liv til Philosophiens Studium:

Postquam me Experientia docuit, omnia, quæ in communi vita frequenter occurrunt, vana, & futilia esse: cum viderem omnia, a quibus, & quæ timebam, nihil neque boni, neque, mali in se habere, nisi quatenus ab iis animus movebatur, constitui tandem inquirere, an aliquid daretur, quod verum bonum, & sui communicabile esset, & a quo solo, rejectis cætens omnibus, animus afficeretur; imo an aliquid daretur, quo invento, & acquisito, continuâ, ac summâ in æternum fruerer lætitiâ. Dico, *me tandem 27 constituisse*: primo enim intuitu inconsultum videbatur, propter rem tunc incertam certam amittere velle: videbam nimirum commoda, quæ ex honore, ac divitiis acquiruntur, & quod ab iis quærendis cogebatur abstinere, si seriam rei alii novæ operam dare vellem: & si forte summa felicitas in iis esset sita, perspiciebam, me eâ debere carere; si vero in iis non esset sita, eis que tantum darem operam, tum etiam summâ carerem felicitate. Volvebam igitur animo, an forte esset possibile ad novum institutum, aut saltem ad ipsius certitudinem pervenire, licet ordo, & commune vitæ meæ institutum non mutaretur, quod sæpe frustra tentavi. Nam quæ plerumque in vitâ occurrunt, & apud homines, ut ex eorum operibus colligere licet, tanquam summum bonum æstimantur, ad hæc tria rediguntur; divitias scilicet, honorem, atque libidinem. His tribus adeo destrahitur mens, ut minime possit de alio aliquo bono cogitare. Nam quod ad libidinem attinet, eâ adeo suspenditur animus, ac si in aliquo bono quiesceret; quo maxime impeditur, ne de alio cogitet; sed post illius fruitionem summa sequitur tristitia, quæ, si non suspendit mentem, tamen perturbat, & hebetat. Honores, ac divitias prosequendo non parum etiam distrahitur mens, præsertim, ubi hæc non nisi propter se quærentur, quia, tum supponuntur summum esse bonum; honore vero multo adhuc magis mens distrahitur: supponitur enim semper bonum esse per se, & tanquam finis ultimus, ad quem omnia diriguntur. Deinde in his non datur, sicut in libidine, poenitentia; sed quo plus utriusque possidetur, eo magis augetur lætitia; & consequenter magis ac magis incitatur ad utrumque augendum: si autem spe in aliquo casu frustremur, tum summa oritur tristitia. Est denique honor magno impedimento, eo quod, ut ipsum assequamur, vita necessano ad captum hominum est dirigenda, fugiendo 28 scilicet, quod vulgò fugiunt, & quærendo, quod vulgò quærent homines.

Cum itaque viderem, hæc omnia adeo obstare, quo minus operam novo alicui instituto darem; imo adeo esse opposita, ut ab uno, aut altero necessario esset abstinendum, cogebatur inquirere, quid mihi esset utilius; nempe, ut dixi, videbar bonum certum pro incerto amittere velle. Sed postquam aliquantulum huic rei incubueram, inveni primo, si, hisce omissis, ad novum institutum accingerer, me bonum suâ naturâ incertum, ut clare ex dictis possumus colligere, omissurum pro incerto, non quidem suâ naturâ; (fixum enim bonum quærebam) sed, tantum quoad ipsius consecutionem: Assiduâ autem meditatione eò perveni, ut viderem, quod tum, modo possim penitus deliberare, mala certa pro bono certo ommitterem. Videbam enim me in summo versari periculo, & me cogi, remedium, quamvis incertum, summis viribus quærere; veluti

æger lethali morbo laborans, qui ubi mortem certam prævidet, ni adhibeatur remedium, illud ipsum, quamvis incertum, summis viribus cogitur quærere, nempe in eo tota ejus spes est sita; illa autem omnia, quæ vulgus sequitur, non tantum nullum conferunt remedium ad nostrum esse conservandum; sed etiam id impediunt, & frequenter sunt causa interitus eorum, qui ea possident, & semper causa intentus eorum, qui ab iis possidentur.

Resultatet af vore foregaaende Betragtninger var følgende: Tvunget af en egoistisk Drift søger Mennesket at vedligeholde sin egen Tilværelse i sin *heele* Væsenhed, indskrænket ved en Tvang, som opstaaer ved Vexelvirkningen af alle menneskelige Individuer, nødsages han til at respectere andre Individualiteter, ledsaget af en dybt indpræntet 29 moralsk Følelse, som det staaer i hans Magt at undertrykke eller hævde, søger han at befordre Harmonien af det Heele, eller at tilintetgjøre den, saavidt som den udvortes Tvang tillader ham det, for blot at følge sin egoistiske Drift. Af denne Conflict af den egoistiske Drift, den gjensidige Tvang og Moraliteten, i Forbindelse med den fælles Kamp mod Naturen, opstaae alle Phænomener i det borgerlige Samfund, for saa vidt som Menneskets Bestræbelse gaaer ud paa at sikre sig deres Tilværelse i Tiden. Men vor Existenz er jo i Sandhed blot i Tiden, vor Trang er umiddelbar nærværende. Vor hele Virksomhed synes at have sine anviste Grændser, at overskride dem synes at være Forsømmelse af helligere og vigtigere Pligter.

Vi behøve kun at kaste et flygtigt Blik paa det menneskelige Liv, for at overtøye os om, at Menneskets Virksomhed rækker *ud over Tiden*. Enhver Videnskab, uden Undtagelse, har et uendeligt Problem, et Maal, som gaaer langt ud over Tidens Trang. Thi endskiønt de anvendes i det borgerlige Selskab, endskiønt deres nyttige Anvendelse paaligger enhver, saa er det af sig selv klart, at enhver Videnskab har et Maal i sig selv, som ikke er indskrænket ved dens Anvendelse, et Problem at løse, som er aldeles forskielligt fra de fleste Problemer, som det borgerlige Samfund, som saadant, kunde fordre løste af den. Man sammenligne blot enhver - hvilkensomhelst - Videnskabs indvortes Construction med dens Anvendelse. Matematikken indvikler, ved en eeneste Opdagelse - f. Ex. det Nevtonske Attractionssystem - den menneskelige Aand i de uendeligste, vanskeligste Problemer, Anstrænget Flid, Dybsindighed, Aands Energie, det herligste som ziirer den menneskelige Slægt, bliver sat i bestandig, uroelig, aldrig hvilende Bevægelse, for at tilfredsstille en indvortes dyb Trang, der 30 vel maae characterisere Menneskeslægten, siden den aldrig ganske forsvinder. Hvor forskiellig er den reene Matematiks Problemer, fra den anvendes? Skulde en Astronom vel tilstaae, at hans hele Videnskab blot existerede for at anvendes paa Skibsfarten og Chronologien?

Naturforskerne drives, som uvilkaarlig, af et underligt Instinkt. De frasige sig alle Livets Bequemmeligheder; ingen Fare, ingen Vanskelighed skrække dem. En dyb, uforklarlig Kiærlighed foreener dem med alle, alle de utallige Gienstænde i den evig frugtbare Natur. De gennemstreife enhver Egn paa den vidtløftige Jord. De sammenhobe Gienstænder uden Ende; ethvert Dyr, enhver Plante maae de kiende, nøjagtigen beskrive, adskille fra alle andre; de maae - deres ubegribelige Instinkt vil det saaledes - nedgrave sig i Biergenes Inderste, paa enhver Steenart maae de mærke - Intet tör, i hele Naturen, bevæge sig, intet Phænomen vise sig, uden at de efterforske og udgrandske det, sammenligne det med andre. For dette Instinkt aabner Naturen sig lidt efter lidt og taler til os; men ethvert dens Svar bliver et nyt Spørgsmaal. Ofte, længe nok har man gientaget, at Tingenes Væsen maae blive os evigen skiult; men ingen Naturforsker skrækkes derved. Ofte nok gientog man, at al vor Kundskab var en organiseret Uvidenhed; men Naturforskerne aflade ikke at arbeide paa denne Organisation, hvis inderste Pncip, hvis Fundament de ikke kiende. En omfattende Kiærlighed - uforklarlig for dem selv - tvinger dem til en underlig Virksomhed. Saaledes vaagnede Naturvidenskaben i Histonens tidligste Alder, voxede, tog til. - Historiens beskyttende Guddom overleverede den omhyggelig fra Generation til Generation, skiulte den for enkelte Tiders Raaehed; men 31 saasart disse vare forsvundne, saa traadte den henfarne Tids Kundskaber atter frem, vakte det slumrende Instinkt, Videnskaben udbreder sig bestandig mere, og alle dens Opdagelser give nye Problemer. Det er, som om Fornuften ingen Roe havde, förend hele Naturen har underkastet sig dens Love.

Ligesom man giver den hele Naturvidenskab en blot cammeralistisk Tendenz, saaledes giver man ikke sielden den hele Historie, og det ligeledes, naar vi see paa Histonens Evolution, som det synes uvilkaarlige og besynderlige Instinkt, ved hvilket enhver svunden Tids Historie bevares for alle, en endelig og blot subjectiv Betydning. De nøjagtige historiske Granskninger ere gavnlige, siger man; thi vi opmuntres af den henfarne Tids Dyder, veiledes af dens Klogskab, skrækkes af dens Laster, advares ved dens Vildfarelser. Men den herlige Bestræbelse, der ved de histonske Videnskaber forbinder enhver Tidsalder med alle de andre, har reddet de herligste de skionneste Tider for os, og sikkrer vor Tidsalder en evig Existenz, den underlige Angst for at et Leed i den store Kiæde skal tabes, har aabenbar en langt højere Betydning. Det er en dybt i vort Væsen grundet Kiærlighed, der slutter hele Menneskeslægten til det Forbigangne, som enkelte Mennesker til deres Börnealder. Det er Historiens Bestræbelse for at vedligeholde sig selv i sin hele Uendelighed i ethvert Tidsrum. Uddøde det historiske Instinkt, saa svandt den gamle Tid, og de skiønneste Epoker, som endnu leve i ethvert ædlere Menneskes inderste Gemyt, vilde *da först* i Sandhed forgaae; thi endskiønt kuns faa af den hele Menneskemasse træde ud som Naturforskere og Historiker, saa forbinder dog deres Bestræbelse den hele Slægt med Historien og Naturen.

En dyb indpræntet Agtelse for disse Undersøgelser 32 forsvandt aldrig hos nogen Nation, dem undtagen, som vi nødsages til at foragte. Vi kalde de Nationer barbariske, som blot indskrænke deres Virksomhed til at

forbedre og forhøje deres physiske Existenz, og har end Industrie og Flid bragt dem nok saa vidt, skulde de end - endskiont det vel neppe er mueligt - uden Videnskabelighed have erhvervet sig nok saa mange Bequemmeligheder, ja herskede endog den störste Nationalvelstand og den pragtfuldste Luxus blant dem, saa foroger det ikke vor Agtelse for dem i ringeste Maade. Vi fordre af enhver Nation, at den skal *agte Videnskaberne for deres egen Skyld*.

Men hvad vil Naturvidenskaben, hvad vil Mathematiken, hvad vil Historien? - Jeg nævner Videnskaben, ikke dem som beskæftige sig med den. - Disse, drevne af et ubevidst Instinkt, befordre ikke sielden Videnskabens Hensigt, uden tydeligen at tænke sig dens Maal. Hvad soge disse Videnskaber? Deres Problem er uendeligt. Kan det finde sin Oplysning i Tiden?

Hvad de söge er Kundskab. Kundskabens Væsen er *Sandhed*. Sandhed er fuldkommen Overeensstemmelse mellem Forestilling og Gienstand. Gienstanden er hele Historien og den hele uendelige Natur.

Altsaa - som Dyret ved et indvortes Livsprincip overvinder Massen, og tvinger den til at assimilere sig dets Væsen - saaledes synes et höjere Livsprincip at spire i Menneskets Inderste, hvilket söger at tvinge *alt* til at assimilere sig *Fornuften*; thi at *denne* er Udtrykket for hiint höjere Livsprincip, indseer enhver. Her synes at være en höjere ætherisk Sphære, i hvilken Mennesket kan aande frit, hvor intet indskrænker ham uden Fornuftens evige Love.

A t denne höjere Virksomhed er Menneskeslægtens *Tendenz*, det er vist, at intet formaaer at svække denne 33 Tendenz, have vi seet, at den ikke *bor* svækkes, vide vi; om det i al Evighed maae blive ved den *blotte* Tendenz eller ikke, kan blot en grundig Undersögelse sige os.

Videnskaberne söge det Uendelige ved en stykkeviis Sammenhobning af det Endelige. Historikeren söger det ved et Aggregat af Fakta, hvis Forbindelse, naar den er der, dog atter kuns frembringer et Endeligt. Men intet i Historien, ingen enkelt Tidsalders, ingen enkelt Nations Individualitet kan forstaaes fuldkommen, uden ved dens nödvendige Forbindelse med hele Historien. En Anskuelse af det Hele maatte altsaa, som det synes, gaae forud for enhver enkelt Dom. Naturforskeren dynger Phænomener paa Phænomener, forsöger han end en theoretisk Forbindelse, saa er den kun endelig, indskrænket. Men intet enkelt Phænomen forstaaes tilfulde, uden i den nödvendige Forbindelse med *alle*. En Anskuelse over hele Naturen synes altsaa at maatte gaae forud for enhver enkelt Undersögelse. Jeg forbeholder mig i det Efterfølgende, at giöre dem dette tydeligere og anskueligere.

I Sandhed, det var ubegribeligt hvad der formaaede Naturforskeren og Historikeren til den uafledelige Driftighed, hvis ikke en, skiönt, hos mange dunkel, Ahnelse om en uendelig Forbindelse, var det dybe bevægende Princip for deres Undersögelse. Denne Ahnelse forlader aldrig noget Menneske ganske. Selv hos det meest indskrænkede slumrer den dybt i hans Siæl. Den knytter os til den hele Natur. Den giver alt det Enkelte en höjere ædlere Betydning. Den er det, som med den kommende Morgen oplukker den luende, levende Natur for enhver, som om en indvortes Soel uvilkaarlig fulgte Himmelens, den hæver den uendelige Vrimmel af Gestalter af det almindelige Mörke, giennem den taler Naturens evige Liv, som igiennem et 34 mystisk Ziffer, til vor Aand og indvortes forstaae vi den. Den dækker den hele Vnmme af Gestalter, naar det indvortes Lys, som et evigt Mörke kaster sig bag alle Stierne, og et fremmed Lys blot giör os det uendelige Mörke synligt.

Denne Ahnelse slutter os ligeledes til Historien. Tidsaldere, hvis Tænkemaade, hvis udvortes Existenz havde et ganske andet Sving end vor, blive os begribelige ved den. Overlade vi os til den, saa resignere vi paa hiint Forstandens almindelige Postulat, at giöre vor Tid og dens Tænkemaade til en Norm for alle, den skiænker os de Tidernes Organer, som ligge skiulte i det Forbigangne. Ved den vaagne Kiæmper af deres Grave, Guder og Gudinder vandre om iblandt os, enhver Klang fra længst hensvundne Tider gienklinger med sin ejendommelige Tone, den tryller de herligste Tidsaldere ind i dybest nedsiunkne. Det er, som om Spiren til alle Historiens Epoker slumrede i hver. Denne Ahnelse, hvis Gienstand altid er uendelig, kaldes, naar den levende, skabende aabenbarer sig i sin Herlighed i et fortreffeligt Gemyt - *Poesie*. Intet Menneske er ganske blottet for Poesie. Ingen Tidsalder, end ikke den raaeste, har nogensinde *ganske* savnet den. Det er, som vaagnede Naturens egen evige Productivitet med Digteren. Ædle, höje Gestalter tne frem, en guddommelig, gylden Verden, oplivet af en evig Soel, oplukkes for os, som ved et pludseligt Trylleslag. En uendelig Sands synes at have skiult sig bag enhver Gestalt og straalere os mystisk imöde. Vi omgives af en höj en herlig Glands; en dyb Længsel vaagner i vort Inderste, og slutter os uimodstaaelig til den forunderlige gö gl ende Verden -

Den forsvinder -

Tiden holder os fængslet, dens snevre Trang *fordrer* vor Opmærksomhed; men den evige Længsel, som Digteren 35 vakte, formaaer *intet* at udsukke. Hvad er det, som tryller os, naar Digteren synger?

Endog den, som anseer vor endelige Tilværelse, Tidens Trang, for det höjeste, lader Poesien gieide, som

et Middel til at forfriske Gemyttet, som et behageligt Spil. Hvad vil det sige? Tilstaaer han ikke herved en usynlig Egn, hvor vi friere kunde bevæge os? vort egentlige *Hiem*, i hvilket vi trække os tilbage, naar Arbeide har slövgiort os?

Man tænke sig al højere Videnskab og Poesie og Kunst forsvunden fra Jorden; man bortrive enhver Blomst af det menneskelige Liv; man opdrage enhver qvindelig Skabning til en Kiökkenplante, som jo ikke maae blomstre; enhver Mand til en Foderurt for det alt opslugende Uhyre, den nærværende Tid; man bortfeie alt Liv, at Forstandens faste, men - nøgne Klippegrund, eene bliver tilbage.

Hellige, glandsfulde Billeder af det Evige, I blive naar alt Endeligt forsvinder; I vise til en højere Region, hvor alt er urokkeligt. Der luer, i aldrig formörket Klarhed, Aandernes, selv *Tidens* evige Sol, ved hvilken vi *ere* og *leve*, skiönt vi ei kunne nære os ved den herlige Glands, eller sammenflette dens lyse Straaler, for at klæde os i dem.

Der var engang Nationer, de ere forsvundne - at de engang igien skulde vaagne i al deres Herlighed er ethvert ædlere Menneskes, er Historiens evige Önske. Enhver, som med faste og klare Öine formaaer at overskue de store, herlige og selv i deres Ruiner saa colossale Fragmenter af de betydende Nationers Oldtid, maae nödvendig i dem skue Levningerne af en Tid, i hvilken Videnskab, Kunst og Handling, i uafladelig Forening, formaaede at frembringe det Guddommeligste og Höieste. Denne Forening frembragte hiine den fierneste Oldtids underlige Kundskaber, hiine dybe, giennemgribende, høje Blik over 36 Naturen, hvis Fragmenter vi beundre, uden at de, saalænge Naturvidenskabens og Historiens nu herskende Forfatning vedbliver, i ringeste Maade kan blive os begribelige, den frembragte hiint dristige, store og i Sandhed kunstrige Liv, i hvilket Handlinger underligen forbandt sig med Handlinger og dannede et stort betydningsfuldt Heelt, ved den frembragtes den dristige Forvexling af Virkelighed med Allegorie, fordi disse Heroers höie Existenz selv ikke var andet, end en eneste herlig, det Oversandseliges, Allegorie, ved den endelig de harmoniske, flydende Toner, i hvilke det herlige Liv udgiöd sig, som af en klar Lyskilde, og kastede en guddommelig Glands over den hele Historie, som de sildigere siunkne Slægter aldrig formaaede ganske at fordunkle eller forstyrre.

Et af de sikkerste Kiendetegn for den høje og dybe Sands, som yttre sig hos en Nation, naar man betragter den som et Individuum, er dens Aftryk paa Massen. Yttre en Nation sin hele Energie i sin Kamp med Naturen, for at sikre sin endelige Tilværelse, saa viser dens Indtryk paa Massen blot et højere dyrisk Instinkt - nödvendig som vor physiske Existenz - det er *Industrie*. Giennemtrænges en Nation, en Tidsalder af en højere Tendenz, saa tvinger den selv Massen til at vidne om sin höje Existenz. De uhyre Colosser i Orient, viser os endnu den friske, unge Menneskeslægts næsten ubegribelige Energie. Da den herlige græske Nation skulde forsvinde, hævede den sin højere Tilværelses indvortes guddommelige Kierne frem, og paatvang den Massen. Vi skue nu, ahnelsesfulde ved den forstenede Forverdens betydningsfulde og guddommelige Gestalter, deres heele svundne Herlighed. Den italienske Malerkunst viser os endnu sin Tids herlige, glödende, poetiske Religiösitet. Ingen formaaer at bygge saa uhyre 37 Colosser, siden de orientalske Nationer forsvandt. Billedhuggerkunsten döde med Grækenland og Rom; den højere Malerkunst forsvandt med den italienske Epoke. Man forestille sig vor Tidsalder forsvunden. Hvilket evigt Monument har den sat sig?

Jeg nærmer mig det Helligste. I Religionens hellige Lys söge vi Tröst. Ingen Tid var fuldkommen irreligiös. Jeg viser stiltiende til den klareste og dunkleste Middelpunkt. At den religiöse Tendenz ligger *over* Tiden, siger jeg blot.

Og hvad er da det endelige menneskelige Liv, uden en højere Straale? Alting vakler under vore Födder, alting forsvinder lynsart, som det kom. Verden aabner sig for os; Gestalter iile os göglende forbi og forsvinde; thi vi forsvinde selv. Det umiddelbar Nærværende er det faste Punkt; men dette Punkt er löst. Det Forbigangne *har* været, det Tilkommende *skal* komme; det nærværende Moment forsvinder i det vi ville gribe efter det. Vi ville fatte *alt* i et uendeligt Moment; men det Forbigangne staaer stykkeviis op og tyder stykkeviis til det Tilkommende. Vi svømme paa en svævende Draabe, som bestandig forsvinder og bestandig kommer igien - *uroelige* mellem Erindring og Ahnelse.

Hvor er det *faste Punkt*, som vi alle söge og ingen besidder? Skulde vi aldrig finde det, hvorfor ere vi fordömte til at söge det? Hvem löser Tilværelsens evige Gaade? -

Efterat jeg i den første Time har søgt at giøre Dem, mine Herrer! opmærksomme paa at en dyb Modsigelse hefter ved alt Levende og ved det hele Liv; efter at jeg, i den anden Time, har viist Dem, hvorlunde et stort og vigtigt Problem reiser sig giennem al videnskabelig Tendenz, træder, skiönt ikke löst, umiddelbar frem for os i Poesien, og, see vi paa Historien - med en Kraft som intet kan hemme, *fordrer* sin Lösning - saa vilde jeg nu, i det jeg nøjere udvikler de tvende, os her fornemmeligen vigtige Videnskabers, nemlig Naturvidenskabens og Historiens Væsen, *bevise*, at disse Videnskabers Resultater, blot före os hiin Livets dybe Modsigelse nærmere, uden at löse den - at altsaa Physiken og Historien selv henviser til en anden Videnskab, som, i det den søger at löse Hovedproblemet, tillige maae oplöse de andre Videnskabers. *Hvis* en saadan Videnskab - Philosophien - er muelig, saa maae ved den först Physiken og Historien faae den Sands og Betydning, og det Centrum, som den søger. *Om* den er muelig, maae, for det første blive uafgjort. Det er os nok, at Menneskets højere Fornuft *fordrer* den, at enhver Videnskab søger at naae den, at ethvert ædlere Önske ahner den.

Vi födes i det borgerlige Samfund, en vis Nation, et bestemt Sprog, en egen Statsforfatning, en vis Tidsalder, hvis Tænkemaade bærer dette og intet andet Præg, en Natur, hvis uforanderlige Love synes at være den faste Grundvold for *al* Tilværelse, træder os tvingende imöde, 39 saasnaart vi træde ud af Barndommens Alder, begynde at orientere os, begynde at *erkiende* vort Forhold til de udvortes Gienstænder, og det synes som om vor Frihed alt var bortgivet förend vi ahnede dens Besiddelse, som om vi fandt vor Selvbevidsthed, blot for at erkiende, at vi havde tabt vor Selvstændighed. Giensidige Mangler fordre giensidig Understöttelse, een Ufuldkommenhed skal böde paa den anden, og ved denne Vexelvirkning af Ufuldkommenheder skal et *Fuldkommen* opstaae, som vi, for saa vidt som vi kuns ere enkelte Personer i det evige Drama, selv ingen Idee have om, thi en Samvirkning af alle skal frembringe det ahnede Fuldendte, der ligger nödvendig *over* det Enkelte.

Vi finde os selv i Verden omringede af en uendelig Mangfoldighed af Gienstænder. Enhver af disse Gienstænder sætte os i et eget bestemt Forhold. Vi formaae ikke at bestemme dette oprindelige Forhold - det er der, uforanderligen bestemt. Vi selv erkiende os, som dette egne, fra alle övrige adskilte, Individuum, blot for saa vidt som vi sætte en Mængde muelige Bestemmelser *uden for os*. Vore egne Handlinger, hvis Grund vi söge i vor Villie, i vor Frihed, engang udförte, forbinde sig med den fiendtlige Magt, som indskrænker os fra alle Sider, de föde andre Handlinger, ja tvinge os til dem, og vi bortgive vor Frihed og Selvstændighed, selv i det vi söge at hævede den.

Al videnskabelig Undersögelse gaaer ud paa at finde Grunde til de tvungne Forestillinger i *Fornuften* selv. Denne Tvang opstaaer - *enten* ved andre Fornuftvæseners frie Handlinger - de Phænomenener, som frembringes ved Vexelvirkningen af alle Fornuftvæseners Handlinger, constituere *Historien* - eller ved uforanderligen bestemte Love, hvis tvungne, og absolut nödvendige Vexelspil constituerer *40 Naturen*. At vore uvilkaarlige Forestillinger ere eet med deres Gienstænder, det er vist, og selv de Indvendinger, som fremföres, i det man beraaber sig paa Sandsernes Utilforladeghed, formaae aldrig at hæve denne, dybt i vort Væsen grundede Vished. Det er denne faste Overbevisning, hvis Grund vi ikke kiende, som bestandigen leder os i alle vore Handlinger. Vi benytte os af Naturens Love, vi regne paa deres Uforanderlighed. Enhver Handling vi foretage os er indskrænket ved dem, al vor Frihed kan blot yttre sig inden for disse, engang bestemte Grændser, og intet Menneske falder paa at troe, at det var mueligt at handle imod dem. Denne ubevidste Vished have vi tilfælles med Dyrene.

Men Mennesket træder ud af Massen, og bliver sig selv Objectet for sin Handlemaade.

En Forestilling hos et Fornuftvæsen er det, blot for saavidt, som den *erkiendes* for at være denne bestemte. Denne Erkiendelse er en *lavere* eller en *højere*. Den lavere erkiender blot Gienstanden, som en umiddelbar given Tvang til en bestemt Forestilling, og sætter denne Tvang aldeles som *et* med Forestillingen, uden at adskille dem. Naar man nævner et Huus, saa nævner man tillige Forestillingen om Huset - om Huset selv og Forestillingen om Huset ere *eet*? er et Spörgsmaal, som slet ikke falder den almindelige Menneskeforstand ind. Spörger man hvoraf Huset bestaaer? saa nævne vi de enkelte Bestanddele, det er sammensat af, lede den Spörgende fra Gjenstand til Gjenstand, nævne *med* Gienstanden *tillige* Forestillingen, uden at giøre den ringeste Forskiel paa dem.

Den ringeste og almindeligste Reflexion bnnger os til at adskille Forestillingen, som *vores*, fra Gienstanden, som *uden for os*, og efterat denne Adskillelse er skeet, er det 41 første Forsög til at frembringe en Forbindelse imellem dem, at sætte dem i et Causalitetsforhold til hinanden, saaledes at Gienstanden bliver Aarsag og Forestillingen Virkning. Dette Forsög dræber ikke allene al Philosophie, men det er klart, at det ikke formaaer at löse det Problem det egentlig vil löse; thi Problemet er, at vise: hvorledes Forestillingen i os kan være fuldkommen *et* med Gienstanden uden for os; men sætte vi Forholdet af Aarsag og Virkning mellem begge, saa bliver Adskillelsen permanent; thi Virkningen ligger altid uden for sin Aarsag, og kan aldrig falde fuldkommen sammen med den uden at ophöre at være det den er.

Al Naturvidenskab - og med denne ville vi for det første her beskiæftige os - gaaer ud paa, ved en - ved den frie Reflexionsevne given, altsaa i Fornuftens Væsen grundet - Construction, at finde *Grunden* til den nödvendige Bestemthed, med hvilken Naturphænomenenerne aabenbare sig for os.

Jeg taler her naturligviis om den theoretiske Physik, ikke om den empiriske, thi den sidste giver os blot Kundskab om Gienstænderne og deres respective Forhold til hinanden, uden at angive Grunden til Bestemtheden i deres Egenskaber og Virkningsmaade.

Der er intet vigtigere - i Videnskaberne, saavel som i det daglige Liv - end nøje, at tænke sig det Maal, man vil opnaae, förend man begynder paa at udföre det. Om det har hidtil været Tilfældet med Naturforskerne, ville vi her lade være uundersögt. Nok er det, har Naturvidenskaben overhovedet et Maal - det være nu fuldkommen uopnaaeligt, eller maaskee blot opnaaeligt ved en uendelig Approximation, saa kan det ikke være andet, end: at finde en - dog vel *fornuftig* - og altsaa i Fornuftens Væsen grundet - 42 Construction, som skal falde fuldkommen sammen med Naturens og være eet med den. Sætter man nu Causalitets - Forholdet, som det der eene finder Sted mellem Gienstanden og vore Forestillinger; sætter man Gienstanden, uden denne Hensyn til vore Forestillinger, som et fremmed, adskiller man Fornuftens og Naturens Væsen absolut, saa tiltetgiöres al Naturvidenskab, og den elendige Beskæftigelse, at sammenliime Naturens evige levende Producter med fingeerte Materier, kan, naar en høyere Bestræbelse först vaagner, paa ingen Maade være tilfredsstillende.

Der gives altsaa kun een Prövesteen for den theoretiske, naturvidenskabelige Construction. Den er blot *da* rigtig, naar den erkiendes for, at være den samme, som Naturens. Jeg vil, i det Efterfølgende, bevise, at alle naturvidenskabelige Undersögelser, som grunde sig paa Empirie, - og paa den allene grunde sig alle de Theoner, vi hidtil have, - blot give os Physikens store Problem uoplöst tilbage, at det behagelige Haab, hvis Naturforskerne virkelig skulde have det, ved i det Uendelige fortsatte Undersögelser at nærme sig Problemets Lösning, ved en nöyere Eftertanke, slet hen maae forsvinde, at Empirien ved den Tendenz, at erklære Phænomenerne paa den eene Side - og dog - paa den anden Side - ved deres Erklæninger at ville vedligeholde sig, som Empirie, indvikler sig i de meest skrigende Modsigelser. Lykkes det os at bevise dette, saa er det klart, at alle naturvidenskabelige Undersögelser blot give os et Problem, som en anden Videnskab maae Löse - eller bevise, at det er uoplöseligt.

Det er mm Hensigt, at lade den theoretiserende Empirie giendrive sig selv. At herved den Agtelse, som man skylder den empiriske Naturforsker, naar han ikke overskrider sine Grændser, at den Flid, det Talent, den Skarpsindighed, 43 som virkelig yttre sig i deres Undersögelser, ikke bliver angrebet, at jeg erkiender disse Undersögelers uskateerlige Værd, at den sande Theorie, hvis den ellers er muelig, ikke kan undvære de Erfaringer Empirien giver, det er en Erklæring, som jeg vel maa giöre, endskiönt den, for enhver, som tilfalde har forstaaet mig, vil være aldeles overflödig.

For at give denne kritiske Undersögelse den störst muelige Fuldstændighed, er det nödvendigt at samle de mangehaande Greene, i hvilke Empirien har deelt sig (og hvilke den kalder ligesaa mange Videnskaber) under eet fælles Synspunkt.

Alle de Veje, som Naturforskerne have valgt, lade sig reducere til *lagttagelse* og *Experiment*. Den blotte lagttagelse gaaer blot paa et givet Product, Experimentet söger, at sætte Naturen under Betingelser, som tvinge den til at virke under vore Öine.

Den blotte Naturens lagttager har en uendelig Mangfoldighed af Objecter og han vil opfatte dem, som forskiellige. Derfor er lagttagelsen oprindelig nödvendigviis *beskrivende*. Men da Forstanden aldrig formaaer at adskille, uden i en anden Henseende at foreene de adskilte Ting, saa erholde vi tilligemed de Kiendetegn, ved hvilke Descriptionen adskiller ogsaa nödvendigviis, Kiendetegn ved hvilke det Adskilte atter foreenes. Dette Foreeningsfundament, er nu - *enten* blot *subjectivt* - som Hielpemiddel for det iagttagende Subject - og da see vi ved Objecterne selv dog blot det Mangfoldige, siden Foreeningsgrunden, efter Forudsætningen, blot hörer os til. Herved opstaaer den saa kaldte *Naturhistorie*. - Zoologie, Botanik, Oryctognosie. Vi ville kalde denne lagttagelse den *classificerende*. - Eller Foreeningsfundamentet er *objectivt*, saaledes at Objecternes Mangfoldighed virkelig blot blive Modificationer af mere 44 enkelte Regler, som vi tilskrive Naturen selv. Herved opstaaer for den organiske Natur, den comparative Physiologie; for den anorgiske, det som Werner kalder Geognosie. Vi kalde denne foreenende lagttagelse den *reducerende*.

Classificationens nærmere Forhold til Reductionen vil den fortsatte Undersögelse kunde viise os. Det er her nok at bemærke - at den förste oprindelig er *subjectiv*, den anden strax fremstiller sig som *objectiv*.

Det var naturligt, at man, da Naturvidenskaberne vaagnede, begyndte med at styrte sig midt ind i den uhyre Hob af de forskielligste Gestalter. Man havde længe længtes efter et Middel, ved hvis Hielp man kuns nogenlunde kunde overskue den uendelige Mangfoldighed af Former. Saasnaart derfor Linné for den organiske, og Cronstedt og Werner for den anorgiske Natur, havde opdaget Adskillelses- og Forenings-Kiendetegn, som man almindelig antog for hensigtsmæssige, og derved, i det mindste for en Tid lang, havde givet den iagttagende Naturvidenskab en bestemt Retning, saa reiste sig paa engang en stor Mængde Mennesker, strömmede hen til alle Verdens Egne, opdagede en bestandig större og större Mængde af nye Former, indtil endelig den brogede Vrimmel af levende Gestalter og döde Masser lidt efter lidt udslettede den löselig og overflademæssig paatvungne Regel, af hvilken man i Begyndelsen haabede saa meget, og truede med at forvandle det Heele til et besværligt Chaos. Fra nu af forsvandt den, i Begyndelsen saa glödende,

Iver; men for dem, som havde en dybere Sands for Naturen, maatte en Længsel efter et nøjere Bekiendtskab med den ordnende Aand, som foreenende gaaer giennem alle Gestalter, og synes at finde Behag i at spille sig i mangfoldig vexlende Former, nödvendigviis vaagne.

45

Den blot classificerende lagttagelse kan ikke giöre Fordring paa at ansees for en Vej til Theorie, og giör det heller ikke. Da imidlertid et ikke ubetydeligt Antal Naturforskere troe, at man kan ansee den *kunstige* (subjective) Classification, i det mindste for et provisorisk Forsög til at frembringe en *naturlig* (objectiv), da vi desuden ved denne Undersögelse ledes til nogle Resultater, som kunde være os vigtige og interessante, saa ville vi opholde os noget ved den. Vi vilde først henvende vor Opmærksomhed til den organiske Naturs Classification - deels fordi den naturvidenskabelige lagttagelse, for saa vidt som den gjelder den organiske Natur, næsten allene beskæftiger sig med Classification, og først i nyere Tider har faaet en anden Retning - deels fordi den, selv i sine Principier, afviger fra den anorgiske Naturs classificerende Methode.

Min Paastand er kortelig fölgende, at den beskrivende Naturforskning - som ligger til Grund for den classificerende - *aldrig* formaaer at frembringe en naturlig Classification, hvorfor ogsaa alle Forsög af den Art hidtil maatte mislykkes.

Grunden er fölgende:

Descriptionen giver intet andet end *udvortes* Adskillelises- Tegn. Skal nu Naturforskeren foreene de, som forskiellige, erkiendte Gienstænder, skal han, som han i en Henseende erkiender dem som forskiellige, i en anden erkiender dem for identiske, kort sagt: skal han foreene dem under et Slægtsbegreb, saa finder han, fra sin Synspunkt ikke andet end udvortes Foreenelses- Kiendetegn. Han formaaer altsaa blot at giöre os opmærksomme paa enkelte udvortes Kiendetegn, ved hvilke de ellers forskiellige Objecter foreenes. Men Naturen foreener ikke ved enkelte Kiendetegn. Som 46 tvende eller flere Dyr- eller Plante- Arter ere fuldkommen forskiellige, saa ere de, i en anden Henseende, fuldkommen identiske. Naar vi tænke os den almindelige Anskuelse af *Fugle-Classen*, saa er den en identisk Anskuelse, i hvilken alle Forskielligheder af Arterne *ganske* tabe sig. Denne Anskuelse udkommer ikke ved de enkelte Kiendetegn, ved de tvende Hierteakme og tvende Hierteörer, det röde, varme Blod, Nebbet, Fierene, Æget o. s. v. Den betegner meget meer den Urtypus, af hvilken alle Arterne ere Modificationer. Denne Identitet, ved hvilken Differenzerne ikke blot tildeels, men *ganske* hæves, og dog vedblive i det de ophæves, er det som aabenbarer sig umiddelbar for den classificerende Naturforsker, og tvinger ham til at udgive sin Classification for en blot subjectiv, og at tilstaae at *Arterne* vel tilhøre Naturen; men *Slægterne*, *Glosserne* o. s. v., blot ham. Han har altsaa slet ikke ordnet Arterne, om vi end for det förste ville tilstaae, at han formaaer at erkiende dem, som saadanne, men blot vilkaarligen inddeelt dem i Hobe. Vil han betage sin Classification denne Vilkaarlighed, eller, som han udtrykker sig, forvandle den til en naturlig, saa bliver der - som et almindeligt Udtryk for den, uden tydelig Bevidsthed anskuede Identitet af de forskiellige Arter - intet andet tilovers for ham, end en dunkel Fölelse, hvilken han lige saa dunkelt söger at betegne med Ordet *Habitus*. At Naturforskeren tvinges til at tage sin Tilflugt til en dunkel Fölelse, saasnaart han vil classificere objectiv, er meget mærkværdigt, og havde for længe siden kunnet overbevise Empirikerne om Utilstrækkeligheden af al udvortes Anskuelse, saasnaart man vil fælde en objectiv Dom over Naturen. Thi det er i Sandhed det samme Tilfælde, som, kuns ikke saa tydeligt, træder frem ved enhver Dom over Naturen, der slutter fra det Enkelte Udvortes 47 til det Hele. Det er let at indsee, at Naturforskeren ikke formaaer at hæve den dunkle Fölelse, som han udtrykker ved Ordet *Habitus*, til en tydelig Bevidsthed; thi enten ophæver han al Differenz, naar det lykkes ham, at oplöse alle Adskillelises- Kiendetegnene i Identitet, eller han ophæver den sande Identitet, naar han blot sætter enkelte Kiendetegn, som identiske. Det er vel mueligt (og i enkelte Forsög, som Jussieu med Planterne og Fabricius med Insecterne virkelig skeet) ved skarpsindige Combinationer at frembringe en Classification, som synes at nærme sig den naturlige; men den sande naturlige kan aldrig naaes, just fordi den skal gribe det almindelige Udtryk for den *heele* Identitet, dette, den blot ved Phænomenernes Udvortes klæbende Naturforsker, ubegribelige *Noget*, som viser sig ved hele Gestalten, og ikke kan söges i noget Enkelt.

Her skilles det *Indvortes* fra det *Udvortes*, thi, at denne Identitet blot indvortes kan anskues, det aabenbarer sig umiddelbar for Naturforskeren ved den Umuelighed, ved en udvortes Anskuelse, at hæve den til tydelig Bevidsthed.

Videre - da Naturen sætter, hvad den har sat som forskielligt, tillige fuldkommen som identisk, hans Adskilleliseskiendetegn derimod bestandig kuns giver ham enkelte Foreeningspunkter, saa kan han være overbeviist om, at ogsaa hine ikke ere hentede fra Objecternes indvortes Væsen; men blot fra deres yderste og betydningsløseste Overflade, og ligesaavel som hans Classification, kunstig og subjectiv. Ogsaa dette lader sig lettelig bevise.

Thi - hvad vil han egentlig med alle sine Adskillellestegn? - Dog vel uden Tvivl bestemme Arter. - Men hvad Art (Species) er? - er et fuldkommen ubesvaret Spörgsmaal i den empinske Naturhistorie - og 48 Adskillelises- Kiendetegnene formaae i al Evighed ikke at löse dette Spörgsmaal paa en tilfredsstillende Maade. Alt hvad den classificerende lagttager formaaer at angive, alt hvad Linneé, Fabncius o. s. v. virkeligen have angivet, indeholder intet andet end Regler, hvorefter man - *naar Begrebet forudsættes* - kan

bestemme Arterne. Fordrer man af en Naturforsker, at han tydelig og klart skal angive Begrebet, saa nödsages han her, saavel som ved Habitus, at beraabe sig paa en dunkel Fölelse. Siger man: at alle de organiske Individuer, som adskille sig fra alle de övrige ved uforanderlige Kiendetegn, constituere en Art, saa afviser man Spörgsmaalet, isteden for at besvare det. Thi - hvorledes kommer man til at antage uforanderlige Kiendetegn i en empirisk Videnskab? - og de antages heller ikke som uforanderlige. Kiendetegnenes Uforanderlighed gjelder kun for denne bestemte Art, altsaa ikke absolut. Begrebet gjelder altsaa kun efterat jeg har bestemt denne enkelte Art, da det, som man kunde fordre af det, var - at det maatte give mig Regler til at bestemme Arter. Alle de Regler, som ere opstillede, ere kun Forsigtighedsregler, som indskrænke Vilkaarligheden i Bestemmelsen af Arter - udryddes kan den ved dem aldrig. Udryddes kan den kun ved en almindelig Regel, som fordrer absolut Efterfölgelse, og en saadan er blot muelig ved et bestemt Begreb om Art overhovedet. Heraf lader det sig ogsaa forklare, at den regellöseste Vilkaarlighed driver sit Spil i Entomologien og Botaniken, og næsten truer med at frembringe en total Forvirring i disse Videnskaber.

Virkelig er ogsaa den saakaldte *Differentia specifica* ligesaa subjectiv som Slægternes Adskillelseskendetegn; thi de gieide kun med Hensyn til den (kunstige) Slægt, saa at ogsaa Linneé, som meget tydelig indsaae dette, slet ingen *Differentia specifica* angav; naar Slægten kun bestod af en Art; men da höre jo Arterne, saaledes som de ere opstillede i Systemerne, ikke Naturen, men Systemet til, og ere ligesaa kunstige som det. Tage nu Naturforskerne deres Tilflugt til det af Frisch, Buffon og Kant fremsatte almindelige Arts- Begreb, som bestemmer Arternes Eenhed ved Eenheden af den producerende Kraft, saa have de vel en almindelig Regel, men denne betager ogsaa deres Bestemmelser efter udvortes Kiendetegn al constitutiv Kraft, og tilstaaer den i det Höjeste kun den Duelighed, at tiene som veiledende Hielpemiddel, for at faae at vide, *hvor* man skal söge den sande Art.

I alle de mange möjsommeligen udarbejdede Værker - hvis betydelige empiriske Værd det var latterligt at nedsætte - ere altsaa de sande Arter - om end i enkelte sieldne Tilfælde *rigtig* - dog ikke paa den *rigtige Maade* bestemte; og Kundskaben om Differenzerne bliver, i de classificerende Systemer, i al Evighed, ligesaa langt fra Naturens sande Differenzer, som Kundskaben om Identiteten i Differenzerne. Det er just den Fordömmelse, som synes at hvile paa al Empirie, at den altid sætter sig et Maal, som ligger uden for dens Sphære. Den troer bestandig at nærme sig sit Maal; men naar den nøjere undersøger hvad den har fundet, saa seer den sig længere fra det end nogensinde. De complicerteste, kunstigste og skarpsindigste Svar löse sig, nøjere undersøgt, op i det förste Spörgsmaal, og efter den langvarigste og möjsommeligste Gang seer man sig atter sat tilbage til den Standpunkt, som man gik ud fra.

Et anorgisk Legeme adskiller sig derved fra et organisk, at det ikke er et fuldkommen enkelt, individuelt (som atter for sig er et heelt), men meget mere anskues udvortes som en Differenz, der henviser til en anden Differenz, hvilken 50 igjen henviser til en tredje o. s. v. Enhver af disse Differenzer tiener den anden til Supplement, og faaer kun, som Mellemeled i en Række, Sands og Betydning. Et organisk Individuum anskues derimod, som et ud ad til Indifferent - saa at alle indvortes Differenzer vexelsidig oplöse sig i det Heles Identitet. Den eeneste udvortes Differenz hos et organisk Individuum - naar det betragtes enkelt, for sig - er Kjönsdifferenzen, som tvinger os til at söge et Supplement til dette Individuum i et andet. Nu er Kjönnet Udtrykket for tvende Individuers producerende Kraft, altsaa först fuldendt ved den producerende Modsætning og *Productet*. Dette Product viser sig nu nödvendigviis atter med en Kjönsdifferenz, henviser altsaa igjen til et andet Individuum, som dets Supplement; disse tvende Individuer maae atter forestilles som producerende et different Product o. s. v. i det Uendelige. Vi tvinges herved til at antage en Mængde Individuer, hvis Antal ved Reflexion aldrig lader sig angive, og som progressiv genereres i Tiden, *saaledes* - at Progressionen aldrig sluttet. Alle disse Individuer maae vi nu atter sætte, som et Individuelt, og paa denne Maade opstaaer Begrebet om *Art* i den organiske Natur. Kuns Kjönnet nöder os til, i den organiske Natur, at gaae ud over Individuet, hvorfor ogsaa Artsbegrebet ikke paa en tilfredsstillende Maade kan udtrykkes, uden ved Eenheden af den producerende Kraft; men ved Arten er dog, i det mindste for den udvortes Anskuelse givet et Mangfoldigt i og for sig selv, hvilket, som Fundament for Classificationen tillige gör den muelig. Formaaer den classificerende Naturforsker end ikke bestemt at angive Begrebet om Art, saa maae dog, i det mindste dette Begrebs Schematismus, (som den der forbinder Begreb og Anskuelse) dunkelt svæve for ham, naar han vil classificere.

51

Men et Fossil viser sig *altid* udvortes, *blot* som et Different, der maae söge sit Supplement i et andet. De Rækker, som indslutte hine Fossilier, som Mellemeled i sig, indeholde nu vel et Mangfoldigt af udvortes Former; men saaledes, at disse ikke *for sig* med Bestemthed kunne hæves ud. Da nu Classificationens Fundament (det Mangfoldige) i det anorgiske Rige, efter sin Natur, allerede har noget ubestemt og vaklende, saa frembringes herved Vanskeligheder ved Classificationen, ja endog ved Fossiliernes Beskrivelse, forsaavidt, som den skal bestemt angive det Forskiellige, Specifike ved enhver saakaldt Art - hvilke, da de ligge i Tingens Væsen, paa ingen Maade lade sig hæve; thi en af de saakaldte Arter taber sig altid umærkelig i den anden. Saaledes gaaer Bergkrystallen umærkelig over i Quarz, Quarzen i Calcedon, Calcedonen ved Hyaliten, i Opal o. s. v. Hos *Werner* - den dybsindigste og grundigste af alle Mineraloger - udgiöre Overgangene Siælen, ikke allene af hans Geognosie, men endog af hans Oryktognosie; herved hæves i Sandhed Classificationen til en Reduction, hvilken ikke sætter det Mangfoldige, men det Fælles, det Identiske

af Differenserne som det Oprindelige. Ved denne Undersøgelse er Striden over Mueligheden af en fuldendt Classification af Fossilierne, skiondt i den største Almindelighed, dog fuldkommen afgjort.

En Classification lader sig, strengt taget, slet ikke tænke i den anorgiske Natur, og er blot en vilkaarlig Sammenhobning; men saasart den træder frem som nødvendig, saa ophæver den sig selv, som Classification, og taber sig ganske i det højere Reductionsbegreb.

Det er bekjendt, at ogsaa i det anorgiske Rige en heel Rækkes Identitet blot lader sig udtrykke ved en dunkel Følelse. Werner søgte at forklare en saadan Rækkes 52 Identitet ved en characteriserende Bestanddeel. Saaledes skulde Kieseljorden characterisere den Classe, hvis Steenarter fornemmeligen udmærkede sig ved Haardhed, Glands, Chrystallisation; men deels have Forsøg modsagt ham, deels lod det sig, ogsaa förend alle Forsøg, begribe, at ikke en enkelt Bestanddeel, men denne bestemte Forbindelse af alle Bestandelene, en Forbindelse, som sætter dem *alle*, som *et* Identiskt - hvilket, som vi siden vil vise ingen Physiker formaaer at giøre os begribeligt - allene kan give det Characteriserende. Dette har Werner ogsaa i sildigere Tider indseet, og paastaaer selv, at det Characteriserende ved Rækkerne bestemmes ved et ejendommeligt, alle de enkelte Leed tilkommende dynamisk Forhold, hvilken aabenhiertede Erkiendelse af Empiriens Grændser og Henvisning til det dynamiske, som en for Empirien fremmed Region, i Sandhed geraader denne geniefulde Naturforsker til største Ære.

Den organiske Naturs empiriske Beskrivelse gaaer ud paa nøje at angive Arternes Forskiellighed. Den begynder med en, skiönt dunkel, dog nødvendig Følelse, og alle, nok saa nøjagtige Discriptioner og Determinationer formaae ikke at hæve denne Følelse til et bestemt Begreb. Classificationen gaaer ud fra en dunkel Følelse af de forskiellige Arters Identitet og ender, som den begyndte. Hverken Descriptionen, eller Classificationen kan træde Arterne, eller den naturlige Familie-Lighed nærmere. Dens hele Værd bestaaer *deri*: at den giver os et, vel nødvendigt og uundværligt, men dog subordineret Hielpemiddel til, i ethvert bestemt Tilfælde at kunne finde hvad Art er. *Thi* - da det, som i Sammenligning med andre organiske Legemer er different, nødvendigviis ogsaa udvortes maae udtrykke denne Differenz, saa er det naturligt, at 53 man ogsaa - ved Sammenligning af udvortes Kiendetegn, bestandig kan træde Differenzen nærmere, og vide paa hvilket bestemt Sted man bör søge den, endskiönt man, for at trænge ind i Differenzens inderste Væsen, maae tage sin Tilflugt til ganske andre Principier.

Den mineralogiske Classification og Beskrivelse, (den sidste for saavidt, som den virkelig vil angive det enkelte Fossils Grændser) tilintetgiör sig selv i Udföreisen og oplöser sig i Reduction. Den classificerende og beskrivende Naturforsker kan altsaa aldrig fælde en objectiv Dom hverken over de Differenser, med hvilke han beskæftiger sig, eller over det Identiske, som forbinder dem.

Vi have i det Foregaaende fundet et fuldkommen omvendt Forhold mellem den organiske og anorgiske Natur. Alle Forsøg paa ved udvortes Anskuelse at bestemme Identiteten af de forskiellige Arter i den organiske Natur vare forgieves. Den forsøgte Reduction oplöste sig i en Classification (som lod det Mangfoldige, som saadant, skiönt selv ikke nøjere bestemt, allene blive). Alle Forsøg paa at classificere de anorgiske Legemer vare forgieves; den forsøgte Classification oplöste sig i en Reduction (som tilintetgjorde det Mangfoldige som saadant).

Det er ingen Tvivl underkastet, at den reducerende lagttagelse træder Theorien nærmere, end den blotte Classification, ja den grunder sig aabenbar paa den, skiönt ikke bestemt tænkte, dog ved en uimodstaaelig Følelse, Naturforskerne paatvungne Idee om en oprindelig Identitet af alt det Mangfoldige, og er derfor, som vi ved at fortsætte Undersøgelsen ville lære at indsee, i Sandhed ikke af empirisk Oprindelse; men Spørgsmaalet er: om ikke det Haab, ved en *blot* Reduction, at frembringe en Theorie, beroer paa en Illusion, som vildleder den classificerende lagttager, 54 ja er den samme, som, kun paa et højere Trin viser sig igien. Spørgsmaalet er: om ikke den *blot* reducerende lagttager, allerede ved sit Standpunkt, ligesaa nødvendig er udelukt fra det sande identiske Middelpunkt, som den classificerende fra det som væsentlig characteriserer det Enkelte og giör det til et Enkelt.

Det Mangfoldige, som saadant, er den højere Fornuft en trykkende Byrde, saalænge det, ved Mangel af Forbindelse, er et blot Aggregat; ja det ubegribelige Instinkt, som har frembragt Naturvidenskaben, er Udtrykket for den, dybt i vort Væsen grundede Assimilationsdrift, der vil oplöse alt Mangfoldigt i Fornuftens Eenhed. De sande Reductionsforsøg ere ligesaa mange Funcker af den højere Fornuft, som uvilkaarligen bryde frem af Empiriens Skranker. Virkelig lade de Forsøg, som fornemmeligen gribe dybt ind i Naturens Væsen, og have været af betydelig Indflydelse paa Naturvidenskaberne, sig heller ikke paa nogen Maade erklære af Empirien allene. De ere alle oprundne ved en genialisk Lösriven fra al Empirie. Det er bekjendt, at det som ledte Kepler, var en virkelig poetisk Anskuelse af Naturen. Hele Universum ansaae han for besiælet; enhver Planet for et levende Dyr, som ved et indvortes immanent Princip, existerte, og udgiöd sin egen indvortes Kraft i tusende vexlende Former.

Vi ville her fornemmeligen beskæftige os med tvende vigtige Reductionsforsøg, nemlig: med Kielmayers Reduction af de organiske, og Werners af de anorgiske Former. Hvorledes Werners Geognosie (dette Mesterstykke af en iagttagende Reduction), kunde frembringes ved en blot Sammenligning af enkelte Facta,

er fuldkommen ubegribeligt. I den anorgiske Natur træder *slet intet Forhold* fuldkommen reent og tydeligt frem, alting er indslunget og 55 indkiædet i hinanden, Hovedreglen skiuler sig i de uhyre Masser, bag tusend Undtagelser, og det lader sig paa ingen Maade begribe, hvorledes den blot iagttagende Empirie, ved en Gienstand, som vores faste Jordmasse, hvis ubetydeligste Dele ikke engang lader sig paa engang overskue, nogensinde kunde komme til at hæve sig over Undtagelserne og erkiende dem, som saadanne. Enhver, der nogensinde har anstillet geognostiske lagttagelser, vil tilstaae det med mig. *Efterat* Reglerne ere opdagede erkiende vi dem vel for det de ere, og betiene os af dem, som en sikker Ledetraad ved empiriske Undersøgelser. Men Spørgsmaalet er: hvorledes disse Regler kunde findes? Werner selv paastaaer, at det fortrinligste geognostiske Talent er en Overskuelses-Evne; men hvad bringer os til at overskue det Hele? Opstaaer Ideen om Formationsrækkerne, om deres Forhold til hinanden, om Lejeforholdene i Biergmasserne *blot* ved en nøjagtig lagttagelse af de enkelte Tilfælde - at den ikke er muelig *uden* en saadan lagttagelse forstaaes af sig selv - saa bruger man jo ingen anden Overskuelse end den man, tvungen, ledes til. Enhver vil indsee, at jeg her blot taler om den Overskuelse, ved hvilken det geognostiske System først opstod. Denne, som aabenbar var en Lösripen fra alle enkelte lagttagelser, skeete *forend* den bestemte Hovedregel var funden; ja ved den fandtes denne Regel først - den var altsaa uden al Regel, men hvad der nu ledte den regelløse Overskuelse er just det ubegribelige, dersom det ikke var en dunkel Følelse, som gik forud for den bestemte Anskuelse, og paa engang (enhver genialisk Opfindelse er Productet af et Moment), paa en lagttageren selv ubegribelig Maade, forenede alt det Enkelte. Naar vi længe nok har klæbet ved det enkelte, føres vi ved en saadan tvingende Følelse ud over det. Have vi nu, som 56 dreven af en Inspiration, overskuet det Hele, saa bliver (skiöndt i Sandhed paa en ubegribelig Maade; thi enhver genialisk Opfindelse er et sandt Mirakel) alting lyst og klart hvad som forhen var dunkelt. Men denne Retning af Anskuelsen, som sætter det Hele først, er den empiriske fuldkommen modsat, og kan af en anden Aarsag heller ikke kaldes empirisk; *thi* - den Reduction som derved frembringes, indeholder virkelig, som man ved fortsat Undersøgelse efter Opdagelsen finder, en uendelig Mængde enkelte Tilfælde; men den empiriske lagttager kan fra sit Standpunkt aldrig sammenfatte en uendelig Mængde Fakta i en Anskuelse. *Kielmayer* har opdaget, at hos de nederste Dyr Reproductionskraften fornemmelig er herskende, at Irritabiliteten viser sig tydeligere i samme Forhold, som Reproductionen hos Dyrene paa de højere Trin træder tilbage, at endelig Sensibiliteten, hos Dyrene paa et højeste Trin, træder frem i samme Forhold som Irritabiliteten træder tilbage, han har, ved denne herlige Opdagelse, bragt en sand Contmuitet imellem *alle* animalske Former. En Idee, hvis ikke empiriske Oprindelse vi, efter det vi i det foregaaende have erindret, ikke behöve vidtløftigen at documentere.

Det - at saadanne Reductioner hverken lade sig erklære af den blotte Empine, heller ikke af tydelig og bestemt tænkte højere Grundsætninger, udgiör det Genialiske og Overraskende ved dem, hvilket giör et desto sikrere og dybere Indtryk, jo nøjere man er bekiendt med de Gienstænder, over hvilke man erholder saa uventede og lærerige Oplysninger. Heraf lader sig ogsaa erklære, at saadanne Mænd (som Kielmayer og Werner) ikke bekiendtgjøre deres fortreffeligste Ideer, eller i det mindste yttre dem med en vis Ængstelighed, medens andre med den störste 57 Tilforladelighed producere deres Meeninger og Forestillinger; thi hine Mænd see Problemer, hvor disse finde alting saare begribeligt. Det empinske Standpunkt, paa hvilket den genialiske Naturforsker oprindeligen har stillet sig, formaaer nemlig ingenlunde at opløse de Problemer, som hans Opdagelser have gjort ham bekiendt med; om den højeste Idee, i hvilken alle disse Problemer maae finde deres Lösning, har han blot en dunkel Ahnelse; han maae altsaa nødvendigviis finde en Mangel af højere Sammenhæng i sine Forestillinger, som maae blive desto ubehageligere og mere trykkende, jo dybere hans Opdagelser have grebet ind i Naturens inderste Væsen, og jo mere han, ved fortsatte Undersøgelser, overbevises om deres Rigtighed.

Saa vigtige Bidrag til en tilkommende, maaskee muelig Theone, som den reducerende lagttager end giver, saa formaaer han dog aldrig at løse sine egne Problemer, eller at finde Grunden til den Lovmæssighed, Naturen aabner under hans Hænder. Dette vil blive tydeligere ved den fortsatte Undersøgelse.

Fjerde Forelæsning

Det er min Hensigt, at vise Dem, mine Herrer! hvorlunde en ordnende og bestemmende Aand synes at skiule sig bag den, som det synes, regelløse Vilkaarlighed i Naturens Productioner, aabenbarer sig for os ved den reducerende lagttagers Combinationer, og vækker Ahnelser om en uendelig Sammenhæng.

Denne Betragtning kan ikke udtømme sin Gienstand, det er mig nok, naar det lykkes mig i Dyrenes Rige, i Planternes og Dyrenes underlige Sammenhæng med Biergmasserne, at vise dem en Forbindelse mellem

Gienstænder, som ved første Blik synes evig adskilte. Den skal heller ikke forklare, hvad paa vort nærværende Standpunkt ikke lader sig forklare. Jeg fortæller kun, og beraaber mig blot paa Facta, som ere fuldkommen afgjorte. Den betydningsfulde Continuitet i Naturens Evolutioner, paa hvilken jeg vil gjøre Dem opmærksomme, har jeg vel funden, vejledt af en højere Idee om Naturen, hvilken et herligt Genie i vore Dage har skienket sin Tidsalder; men De ville selv kunne indsee, at den dybe Regel, uagtet den unægteligen og uimodsigeligen *findes*, dog fra vort nærværende, empiriske Standpunkt, er fuldkommen ubegribelig.

Det dynske Liv *bestaaer*, i sin hele Omfang, ved den continuerlige Virksomhed af *tre* Functioner. Disse Functioner, for saavidt som de ved deres Virksomhed constituere det dynske Liv, kaldes *Kræfter*. Hvor begribelige eller ubegribelige disse Kræfter ere, kan *her* være os ligegyldigt. De betegnede upaatvivelige Phænomenener, og det er os nok.

59

Den Kraft, ved hvilken den legemlige Organisation dannes og vedligeholdes, kaldes *Reproductionskraften*. Den ytrer sig ved Productionen af nye Individuer - *Generation*; ved den Energie, med hvilken den tvinger udvortes Masser, som ved Næringen optages i det organiske Legeme, til at følge Organisationens Love, og derved continuerlig vedligeholde den - *Assimilation*; endelig ved den Energie, med hvilken den erstatter de Organisationens Dele, som ved et eller andet Tilfælde tabes - den egentlig saakaldte *Reproduction*. Det er let at indsee, at intet dyrisk Legeme kan bestaae *uden* denne Kraft; imidlertid er dens Intensitet hos de forskiellige Dyr meget forskiellig. Nu kan den bestemte Grad af denne Krafts Intensitet, som man lettelig indseer, ikke maales ved Generationen, som vedligeholder Arten, heller ikke ved Assimilationen, som vedligeholder Individuerne; der gives altsaa intet andet Maal for den, end den Energie, med hvilken den erstatter feilende Dele, hvilken hos forskiellige Dyr kan være forskiellig. Denne Energie ytrer sig stærkest hos de nederste Dyr, hos Ormene, tager af hos Insecterne, taber sig endnu mere hos Amphibierne og Fiskene, og er svagest hos Fuglene og Pattedyrene. Ganske forsvinder den aldrig hos noget Dyr, og hele Chirurgen grunder sig paa dens Virksomhed hos Mennesket.

Den Function ved hvilken Organisationen, ved et indvortes Princip, virker fra inden af ud, kaldes *Irritabilitet*. Denne Virksomhed ytrer sig ved Muskernes Bevægelse, og følger *enten* umiddelbar af Organisationens Love, i hvilket Tilfælde den ogsaa blot gaar ud paa at vedligeholde Organisationen, som saadan, hvorved Irritabiliteten foreenes med Reproductionskraften, og Bevægelserne vise sig som *uvilkaarlige* - eller den følger middelbar af en højere 60 Kraft, i hvilket Muskernes Bevægelser ere *vilkaarlige*. Intet dyrisk Legeme kan bestaae uden denne Kraft; imidlertid er dens Intensitet forskiellig hos forskiellige Dyr. Udtrykket for Maalet af denne Krafts Intensitet kan nu ikke være den indvortes Magt, med hvilken Dyret virker mod Massen; thi denne er aabenbar et Product af et højere Princip; men blot den Magt, med hvilken Musklerne modstaae en udvortes Tvang, og denne kan hos forskiellige Dyr være større eller mindre. Irritabilitetens Intensitet er ringe hos Ormene, stiger jo mere Ormene nærme sig Insecterne, og er, i Forhold til Reproductionskraften paa den eene, og Sensibiliteten, som vi strax skulle tale om, paa den anden Side, stærkest hos Insecterne.

Den Function, ved hvilken Organisationen ved en Virksomhed fra uden af ind ad, giver udvortes Gienstænder som saadanne, en bestemt Relation til sit indvortes Livsprincip, og, ved Hielp af Musklerne, atter virker, med større eller mindre Kraft tilbage paa dem, kaldes *Sensibiliteten*. Den ytrer sig fra et Centrum (Hiernen) giennem Nerverne, ved Sandseredskaberne, fra uden af ind ad, og ved at vække Muskernes Irritabilitet til en Virksomhed, fra inden af ud ad. I samme Grad, som denne Kraft træder frem (dens Intensitet er hos forskiellige Dyr meget forskiellig), faaer den hele Organisation den højere og dybere Betydning. Sensibilitetens Intensitet erkiendes, deels ved den Klarhed og Fuldkommenhed, med hvilken Sandseredskaberne vise sig, deels ved den Energie med hvilken de forskiellige Dyreclasser paatvinge de udvortes Masser Præget af deres indvortes individuelle Kraft.

Kielmajer har gjort den saare vigtige Opdagelse, at alle Dyr, fra Ormene af og op til Mennesket, danne en continuerlig Række, i hvilken Irritabiliteten stiger, i samme 61 Forhold som Reproductionskraften tager af, og Sensibiliteten ligeledes stiger i samme Forhold, som Irritabiliteten tager af. Reproductionskraften er stærkest hos Ormene, og synker hele Dyreclassen igiennem til den bliver svagest hos Pattedyrene, tager altsaa i hele Rækken, fra neden af op ad, lidt efter lidt af. Irritabiliteten er svagere hos Ormene, stærkest hos Insekterne, Amphibierne og Fiskene, svagere hos Fuglene og Pattedyrene, tager altsaa i hele Rækken først til fra neden af op ad, til et Maximum, derpaa igjen lidt efter lidt af. Sensibiliteten er svagest hos Ormene, stærkere hos Insekterne, og voxer giennem Amphibiernes, Fiskenes, Fuglenes og Pattedyrenes Classe, til den bliver stærkest hos Menneskene, den tager altsaa i den hele Række, fra neden af op ad, lidt efter lidt til.

Tildeels for at gjøre Dem denne vigtige Opdagelse anskueligere, tildeels ogsaa for at vise Dem, hvorlunde selv den udvortes Form og Dyrenes Liv aabenbarer en Continuitet i den hele Række, og henviser til en Urtytus, som synes at ligge til Grund for alle dynske Former, vil jeg anstille nogle Betragtninger over Dyrerækken.*)

Man har, som oftest, paastaaet eller nægtet, at Dyreriget lidt efter lidt taber sig i Planteriget.

Hovedvildfarelsen har i denne Strid været den: at man har anseet Planteriget, som det nederste Trin af Dyreriget, da dog begge aabenbart ere hinanden modsatte. Dannede de *een* Række, saa maatte de meest uddannede og fuldkomne Planter foreene Planteriget med Dyreriget; men det Punkt begge Riger have tilfælles er det *nederste*, det fra hvilket Naturen i begge, i modsat Retning, gaar til det højeste Maal den formaaer at naae. Vegetationen er den Region, i hvilken

* - 62

Reproductionen ganske er herskende. Derfor udmærke Planterne sig fommelig derved fra Dyrene, at alle de Organer, som vedligeholde den hele Organisation umiddelbar aabenbare sig. Alle Indvoldene ere hos Planterne, ligesom veltede ud ad, det Indifferent ind ad. Planternes Mave er deres Rod (allerede Boorhave bemærkede, at Dyrene bare deres Rod i *sig*) deres Blade er Lunger og en Anastomose af lymphatiske Kar tillige, deres Blomster ere Generationsdeele. Man har i nyere Tider frembragt betydelige Indvendinger mod den complicerede indvortes Struktur, som næsten alle Naturforskere tilskrev Planterne.

Animalisationen begynder, i det Irritabiliteten træder frem. De nederste Dyreclasser bestaae af en blot Gelee, som næsten synes at være formlös. Lidt efter lidt bliver disse første Dyrs Struktur mere og mere sammensat. Den geleeagtige Masse skilles ad, dog uden at have nogen fuldkommen bestemt Form. Under Mikroskopet vise sig nogle Infusions-Dyr med en besynderlig foranderlig og bestandig variabel Form - (som Möllers Proteus polymorpha, Volvox Globator, og Vorticella rotatoria). Hos Polyperne er denne Form allerede mere bestemt; - det er en Ramification.

Corallerne ere intet andet end Polyper, hvilke udmærke sig derved, at de efterlade et kalkagtigt Residuum. Den alt nævnte greenede Form hersker hos disse, og flere Dyr udgiöre, ved Sammenvoxning, et Individuum. Ligesom Individuerne saaledes ere foreenede, gaae ogsaa Arterne, ved næsten umærkelige Overgange, over i hinanden, og her, mere end ellers i hele Dyreriget, danne Arterne imellem sig en sand netdannet Ramification. I det Corallerne nærme sig Conchylierne tager Ramificationen af, Tubipora giör Overgangen til Serpula; thi her forsvinde de stjernedannede Aabninger, som udgiöre det 63 Characteristiske ved Zoophyterne, og Tubipora adskille sig just derved fra de övrige Coraller, at hule, kalkede Rör ere, uden Ramification, blot stillede ved Siden af hinanden. Ved Serpula ere disse Rör allerede faldne fra hinanden.

Det som adskiller Infusionsdyrene og Polyperne fra Molluskerne og Conchylierne er: det simplere i deres indvortes Struktur, den mindre tydelige Individualitet hos det enkelte Dyr, saavel som hos Arterne. En blot Giæring er tilstrækkelig til at generere de underste (Infusionsdyr). Polypens blotte Existenz lægger Grunden til en i det Uendelige gaaende Mangfoldiggjörelse. En Polyp spirer ud af den anden, af en sönderskaaren Polyp bliver tvende hele Polyper. Naturen, som her begyndte at animalisere, uden stærkt og skarpt at have isoleret det Individuelle kiender ingen Grændser for sine Productioner, efterat den först har begyndt at producere; - men den fine geleeagtige Masse forsvinder ligesaalet som den opstod, og uhyre Kalkbierge, der som et Residuum, blive tilbage, vise os de efterladte Spor af Naturens første animaliserende Forsög.

Molluskerne og Conchilierne adskille sig fornemmeligen derved fra de omtalte Dyr, at de have en bestemtere Form, og flere, skiönt hidtil næsten ukiendte Organer. Endnu er hele Substanzen geleeagtig; men ethvert Dyr existerer for sig. De kalkagtige, rördannede Vaaninger, som ved Tubipora ere stillede parallelt ved Siden af hinanden, ere ved Serpula faldne fra hinanden. Fra dette Punkt af taber Naturen sig i de meest vexlende Former. Som Individuerne ere ogsaa Arter bestemtere skilte fra hinanden. Imidlertid er Reproduktionskraften (som hos Actinierne, Holothunerne, Meduserne) endnu meget stærk og virksom. Flere forplante sig ogsaa uden Parring. Presciani's, Mangili's og Ratie's Opdagelser vise os allerede de 64 første Spor af det fremtrædende Nervesystem, som Udtryk for Sensibiliteten.

Ormenes hele Classe udgiör tvende Familier. Begge begynde med blot geleeagtige Masser - som hos Polyperne ere planteagtig foreenede, hos Molluskerne adskilte, hos hine ere saare simple, hos disse mere sammensatte - begge fortsætte deres Formationer, indtil et kalkagtigt Residuum viser sig, og det er mere end sandsynligt, at, (endskiönt med nogen Forandring) enhver Polypart ogsaa forekommer som Corall, ethvert Molluscum ogsaa som Conchylie eller Musling.

Det Udmærkede ved denne Classe er den stærke og bestemte *Adskillelse af det Flydende fra det Faste*. Paa den ene Side see vi en halvflydende geleeagtig Masse, paa den anden et fuldkommen dødt, anorgisk, kalkagtigt Residuum. Det er et *Scelet ud ad til*; men som tillige er skilt fra Dyret. Det er den samme Adskillelse, som vi finde i den anorgiske Natur (hvor det Flydende altid bestemt er adskilt fra det Faste), hvilken endnu vedvarer i Organisationens nederste Sphære - kuns at det Faste her er mindre cohærent, det Flydende mere geleeagtig.

Derfor kan man ansee det kalkede Residuum, som en Vaaning for Dyret, endskiönt det uvilkaarlig afsættes ved den organiske Proces. Virkelig have ogsaa mange Naturbeskrivere anseet det kalkede Residuum, som Polypernes og Ormenes Bygninger, endskiönt disse Dyr, strengt taget, ligesaa lidt bygge deres Kalkhuse, som Pattedyrene deres Been. Imidlertid er Overensstemmelsen af Scelettet med Producteme af de høyere Dyrs Kunstdrifter i Sandhed paafaldende, og fortjener nöje at overvejes. Man finder her, ligesom ved de højere Dyr, en tydelig Modsætning mellem Dyret og dets Product - men ved de højere

Dyr 65 er det vilkaarbg frembragt (et sandt Kunstproduct); ved de nederste Dyr er det derimod uvilkaarlig frembragt, saa at det tilsyneladende Kunstproduct falder sammen med det blotte Scelet og er eet med det.

Ved Conchylieme bliver, ligesom ved Corallerne, et kalkagtigt Residuum, næsten uforandret, tilbage efter Dyrets Död. Dog er den ringe Forandring, som foregaaer med Conchylierne og Muslingerne ved Forvittring, d. e. i det de imprægnerede dyriske Dele forsvinde, i det Hele taget, betydeligere end hos Corallerne. Corallerne constituere efter Dyrenes Död egne betydelige Bierge. Conchylierne gennemtrænge, tillige med hine, hele Biergmasser i de yngre Kalkbierge; thi som Ormene og Corallerne ere de ringeste Dyrearter (Animalisationens πρωτοτυπον-), saa ere de ogsaa i Jordklodens Historie de ældste.

Man kan ansee Ormenes hele Classe som det første Anlæg til Insecternes Dannelse, og det vil ved Fortsættelsen af vor Fortælling udvise sig, hvorlunde det Trin, som betegnes ved Ormene, lidt efter lidt nærmer sig Insekternes. En Følge af vort Synspunct, fra hvilket Insekterne forestille Ormeclasseens Spidse, er den gradevise og næsten umærkelige Overgang fra den sidste Classes Dyr til Insekterne, hvilken har gjort det saa vanskeligt for Naturforskerne, at finde bestemte Adskillelses-Kiendetegn mellem Insekterne og Ormene.

Hos Ormene hersker endnu *en Strid mellem Irritabiliteten og Reproductionskraften*.

Vi stige et Trin højere. Det har altid været mig paafaldende, at Naturforskerne ikke have ladet Insekternes egne, fra de højere Dyretrin saa bestemt afskaarne Classe, ligesaavel som Planterne, udgiøre et eget Rige. De Insekter, som leve paa andre Dyr og nære sig af dem, ere, i 66 Sammenligning med de øvrige, kuns faa, og selv disse ere næsten alle af samme naturlige Slægt, og afvige kun lidet fra hinanden i udvortes Form. Disse Undtagelser fraregnede, synes alle disse Dyr, som de i en Henseende ere lösladte, i en anden endnu fængslede til Planterne. De ere frieladte Blomster, som svæve fra en Plante til en anden. Alle Planter ere besatte med Insekter, de ere ved deres giensidige Oekonomie, saa nödvendige for hinanden, at vi ligesaalidet kunne tænke os Vegetation uden Insekter, som Insekter uden Vegetation. Ja kunde de ikke med saa megen desto større Ret ansees for flyvende Blomster, da mange Planter ej engang kunde befrugtes uden Insecter?

Naturen har individualiseret sig stærkere hos Insekterne end hos Ormene. Alt det, som adskiller hine Dyr fra disse, lader sig tilstrækkelig forklare af denne større Individualiseringens Grad. Den næsten eensformige Gelee hos Infusionsdyrene begyndte hos Polyperne at dele sig i Korn. Disse Korn udvikle sig hos Molluskerne til tydeligere Organer. I det denne Forandring gik for sig, skiltes Individuerne ad, da de forhen vare planteartig forenede, Arterne isolerte sig tydeligere. Derfor tog Mangfoldighed af Arterne til i lige Forhold med Individualiseringen.

Vel finde vi hos Insekterne endnu en geleeagtig Masse; men de indvortes Organers bestemtere Form beviser, ved ethvert enkelt Insekt, en meere individuel Dannelse. Hos Molluskerne vise sig vel enkelte Organer; men disse ere mere forvirrede, Nerverne utydeligere, og Musklerne træde kuns lidet udmærkede, ud af den indifferente Masse. Hvor meget bestemtere Insekternes indvortes Struktur er, har i Særdeleshed Schwammerdams og Lyonnet's Opdagelser lært os. Her begynder først, paa en tydelig Maade, Adskillelsen mellem det Sensible og Irritable, d. e. mellem Muskel- og Nerve-Systemet.

67

Sandsereedskaberne begynde, skiönt utydelig, at vise sig, og de langt mere uddannede Muskler bevise, at det irritable System hos Insekterne fornemmeligen træder frem. Overhovedet er Muskelsystemet hos Insekterne det herskende, og næsten alle Nerverne tabe sig i Muskler (som blotte Bevægelsesnerver), og træde kuns utydeligen frem *for sig*, som Nerver for de højere Sandser, hos de mere uddannede Dyr. Rygmarven deler sig, hos Insekterne, ovenfor i tvende gaffeldannede Grene, paa hvilke Öjnene ere ansatte, som Knopper. Disse Öjne ere næsten deres hele Hierne. Jo dunklere nu de højere Sandser ere, desto mægtigere er den lavere Sands, nemlig Föleisen, som just er den eeneste, der virker middelbar ved Muskelkraften, og derfor ogsaa kuns ved umiddelbar Berörelse. - Antennerne udtrykke intet andet end et Maximum af Föleisens Individualisering, og Grunden, hvorfor Insekterne allene have denne Sands, er den, at ingen Dyreklasse, i hele Rækken, har Föleisen i den grad, som Insekterne.

Muskelsystemet er det herskende hos Insecterne. Siden Lyonnets, med næsten utrolig Nöjagtighed anstillede Forsög, tvivler ingen mere derpaa. Flere Insecters overordentlige Muskelkraft - hvilken hos dem er forholdsmæssig langt stærkere end hos noget andet Dyr - er bekiendt nok. De yttre den enten - som nogle Basser, ved at bortslæbe store Byrder, *eller* og det fortrinlig - som de hoppende Crysomeler, Cicader, o. s. v. - ved at springe. Det Individueller og mere sammensatte i Strukturen viser sig altsaa, i det begge Animalisationens særegne Kræfter (Sensibiliteten og Irritabiliteten) træde utydeligen frem. Deres fælles Udtryk er fornemmeligen Muskelsystemet, hvilket her viser sig som et irritabelt System, fordi Sensibiliteten næsten ganske taber sig i Irritabiliteten. Nerverne yttre næsten allene deres Virkning middelbar ved Musklerne.

68

Et mærkværdigt Phænomen ved Insekterne er deres Metamorphose. Ormene föde, ligesom Pattedyrene, levende Unger; men af en ganske modsat Grund. Al Dyrdannelse - ogsaa hos de fuldkomneste Dyr - begynder med en geleeagtig Masse, og Metamorphosen er - i det Hele taget - bestandig større, jo højere Dyrenes Uddannelsesstrin er; men Ormene *blive staaende* paa det nederste Trin, og *derfor* giennemløbe de ingen Metamorphose.

Schelling har yttret den fortreffelige Idee, at Insekterne, ved deres Forvandling fra Æg til Larve, giennem Puppe til fuldkommen Insekt, giennemløber den samme Metamorphose, som Planterne giennem Stengel, Blade og Blomst, i det de afvexlende sammentrække og udvide sig, og at Naturen ved Insekterne blot kaster Broen tilbage, som den hos Planterne lader staae. I Sandhed er intet tydeligere, end at det fuldkomne uddannede Insekt forestiller de løsrevne Generationsdele. Derfor er Larvens Oekonomie altid den complicerteste. - Det uddannede Dyrs Activitet gaaer sielden ud over Generationsactus - og selv naar Kunstdrifterne yttre sig, saa blive de, som oftest, repræsenterede ved *kjønsløse* Insekter. Meest paafaldende er dette Forhold hos Sommerfuglene. De *nære* sig, de bygge, de arbeide kuns som Larver. Sommerfuglen har ingen anden Forretning end Blomstens. Mange komme uden Mund til Verden, naar Generationsactus er forbi, saa visner denne levende Blomst, og man kan forlænge deres Liv, naar man forhindrer Parringen.

Hos Insekterne finder man først et tydeligere Sexualsestem. Ormene ere endnu for det meste cryptogamiske Dyr. Hvor vi blant Insekterne finde Anomalier med Hensyn til Generationen, der viser virkelig ogsaa den mindre fuldkomne Metamorphose, at Arten staaer Ormene nærmere.

69

Dette er f. Ex. Tilfældet med Bladlusene. Naturen har naaet et højere Individualiserings-Trin; men Dyret falder ligesom fra hinanden i flere Dyr. En højere Individualitet vil foreene *alting* i sig.

Den individuelle Dannelse maae aabenbare sig ved en nøjere Conflict imellem det Flydende og Faste - og det er ogsaa Tilfældet. Residuet af den dyriske Proces er ikke mere en blot Kalk, men en specifik hornagtig Masse. Den dyriske Masse selv er ikke mere en blot halvflydende Gelee, men har uddannet sig til fastere Organer, som have foreenet sig med det Flydende. Residuet er ikke mere adskilt fra Legemet - det er meget mere traadt i Organisationens Tjeneste. Først her - og hos de Orme, som nærme sig Insekterne - finde vi et sandt *Scelet*, en tydelig Articulation. Man seer heraf Rigtigheden af de, af *Blumenbach* først, angivne Adskillestegn mellem Orme og Insekter: nemlig at de sidste adskille sig fra de første ved indledede (eingelenkte) Bevægelsesorganer - og hvad er selv Antennerne andet end articulerede Tentacler? Som Residuet stiger højere, skilles det ogsaa mere og mere fra den anorgiske Natur. Derfor seer man kuns sielden Insekter, mellem Jordprocessens Residuer - i Biergene - hvor vi dog finde Corallerne og Conchylierne i uhyre Mængde. - Af de fuldkomnere Insekter finder man blot lette og svage *Aftryk*, som de efterladte Spor af den længst forsvundne Form.

Men Insekternes *Scelet*, er et udvortes. Organisationen er, i det dens hele Activitet gaaer fra inden af ud ad (dens Udtryk er Irritabiliteten) ligesom *styrknet*. Men - den individualiserende Activitet gaaer nødvendig *ind ad*. En højere Individualitet vil selv trænge Residuet tilbage.

Men er den organiske Activitets Residuum et *Scelet* som vender ud ad, saa kan, da dette selv er traadt i 70 Organisationens Tjeneste, her ikke være *Grændsen* for den productive Activitet. Denne Grændse kan, naar Activiteten virkelig blot gaaer ud ad til, blot være et fuldkomne anorgisk Product - et Product altsaa, som corresponderer til Corallernes og Conchyliernes Kalkmasse; thi Organisationens centrifugale Tendenz ender nødvendig, som Masse, da dens centripetale Tendenz derimod, hvor den har naaet sit Maximum, aabenbarer sig, som *reen individuel Activitet*, hvis Virksomhed yttre sig ved Kamp mod Massen. Slige anorgiske Producter ere nu, som jeg paastaar, *Insekternes Kunstdrifter*.

Schelling, som var den første, der havde den Idee, at Kunstdrifternes Producter maatte ansees som anorgiske Anskud ud ad til, har ikke tydelig nok bestemt Forskjellen paa Insekternes Kunstdrifter og de højere Dyrs Instinkt. Buffon, Condillac, Reimarus og hvem som ellers har skrevet over Kunstdrifterne, har ikke engang ahnet den Forskiel, hvilken Naturen selv saa tydelig angiver. Det Følgende vil lære os hvormegen Oplysning den lover os over Dyrenes Natur.

Jeg vil, ved Erfaring, bevise min Sats: *at Producteme af Insekternes Kunstdrifter ere kun anorgiske Anskud af en ejendommelig Blanding*. Allerede nogle Orme, som nærme sig Insekterne, give en sej Saft fra sig, i hvilken utallige Sandkorn klæbe. Bindingsmiddelet hærdes, og danner med Sandkornene et meget fint Rør. Noget lignende finder man atter hos Phryganeernes Larver, hvilke ligeledes danne sig cylindriske Rør, som bestaae af Græs, Sandkorn o. s. v. foreenede ved en secerneret geleeagtig Masse. Sommerfuglens Larver, Ædderkopperne o. s. v. bruge til deres Væv ingen saadan fremmed Masse; de have nok af den afsondrede, seje, hærdede, og til den fineste Traad 71 forlængede Saft. At her ikke er andet end et organisk *Residuum*, maae enhver tilstaae.

Men ogsaa ved de højere, saa meget beundrede Kunstdriftens Producter, finder det selvsamme Sted. *Intet Insekt samler Materialier fra flere Steder for - uden nogen afsondret Saft - at forbinde dem*. Man

indseer, at hvor dette er Tilfældet, der er en *reen Activitet* det bindende.

Blant Insekterne bore en Deel sig ind i forskellige Legemer, og forbinde Materialerne (som de bestandig forefinde paa deres Opholdsted), ved en afsondret Saft, hvilket f. Ex. er Tilfældet med forskellige Vesper. Ja selv de, saa ofte beundrede, Myrer, giennemgrave Jorden, og befugte det Indvendige af deres Huler med en bestandig udsvedende Saft, hvorved den faaer Consistenz. Ogsaa de Smeathon'ske Termitter befugte sikkert den fede Jord, i hvilken de anlægge deres Bygninger; thi deraf allene lader sig Termithobenes uhyre Haardhed forklare. Andre Insekter, f. Ex. Bierne, samle ikke Bygningsmaterial, som man falskelig antager, - men *Næring*, og saavel Voxet som Honningen maae ansees som dyriske Excrementer af en egen Art. Og hvad ere da de beundrede Kunstdriftens Producter andet, end Anskud af en anorgisk, dyrisk Masse, der *deels* giennemtrænger en anden, forefunden, som hos Myrerne og Termitterne, og i dette Tilfælde synes at have noget mere vilkaarligt i sin Form, *deels* anskyder *for sig*, og da bliver mere *regelmæssig* - om jeg tør bruge dette Udtryk - mere *crystallinisk*, som hos Bierne? Det er det samme Tilfælde, som vi fandt hos Sommerfuglenes og Phryganeernes Larver; kuns at Biekuberne ere fælles Anskud af flere Dyr. Ere Kunstdrifternes Producter intet andet end anorgiske Anskud, saa kunne vi ikke undre os over deres Regelmæssighed. De ere sande Crystaller, som regelmæssigen 72 anskyde hvor de kunne; men dette er blot der mueligt, hvor Crystallisationen ikke forhindres af en fremmed indgribende Masse, som hos Myrerne og Termitterne; men endogsaa her viser Anlæggets Regelmæssighed en Tendenz til Crystallisation, som blot tildeels forhindres. Ja selv hos Phrygane-Larverne finder man samme Regelmæssighed, efter hvilken selv det heterogeneste Stof maae rette sig. Rørene danne utydelige sexsidede Cylindre, hvis Udfyldning Larven er.

Intet taler tydeligere for vor Idee, end den Omstændighed, at Kunstdriften hos Insekterne (saavel hos Larverne, som hos de uddannede Myrer, Bier o. s. v.) er *Ækvivalentet for den fejlende Kjønns Drift*. Det maae være en Producenteren, ligesom ved Kjønnsdriften. "Men Betingelserne for hin producerende Kraft er Duplicitet. - Gaaer den over Productet, saa maatte i Productet være en Duplicitet, hvis eene Factor faldt uden for Productet, (hvilket virkelig er Tilfældet ved Generationen) - var i Productet ingen Duplicitet, saa kunde Produktionskraften vel gaae videre, men den kunde kuns aabenbare sig i Producter, som, med al Regelmæssighed dog vare uorganiske Producter."*)

Hele Insekt-Classen characteriseres derved, at hverken den sensible Pol (som Nerve-) eller den irritable Pol (som Vasculöst-System) træder *for sig* tydeligen frem. Sensibiliteten har reent tabt sig i Irritabiliteten; som hos Planterne i Reproduktionskraften.

Den hele Classe er den herskende Irritabilitets Verden.

Den højere Verden, i hvilken vi nu træde ind, begynder stille, som den vi forlod. Aabenbar træder Naturen hos

* - 73

Fiskene og Amphibierne atter tilbage. Det er en Contraction, som nødvendigviis maatte følge paa den uhyre Expansion. De nederste Trin indeholde lutter Vanddyr. Fiskene ere, i den sensible Verden det samme, som Ormene i den irritable, og Dyrene leve atter i Vand, - det Element, hvilket synes at indeholde Spiren til alle den producerende Naturs Udkast. Selv det næste Trin er kuns halv skilt fra Vandet, og Frøerne ere først Fiske förend de blive Amphibier.

Fiskene og Amphibierne have naaet et højere Individualiserings-Trin. Det er bekiendt, at, saavel det vasculöse som Nerve-Systemet hos dem træder stærkere frem; men Respirationen og med *denne* det circulerende Fluidum er ikke saa uddannet. Sandserne ere meget tydeligere end hos Insecterne.

Individuernes Struktur er mere sammensat, Arterne ere bestemtere skilte fra hinanden, ja endog dasserne ere ved en stærk afvigende Form adskilte. Naturforskerne, som saa ofte fölte sig næsten uvilkaarligen drevne af en dunkel Ahnelse om en indvortes Sammenhæng mellem alle Naturens Phænomener til saa mangt et Skridt, som de selv neppe formaaede at forklare sig, antoge ogsaa, endskiönt alt synes at tale imod deres Paastand, en gradeviis Overgang fra en Form til den anden. Donati, og med ham en stor Deel af de nu levende Naturforskere, forestiller sig at Dyrearterne gaae over i hinanden, som Traadene i et Net. Bonnet og flere troede at alle Dyrene danne, ved gradeviis Overgang, en ligeliniet Række. Den som kan troe, at blot den Nytte Naturforskere kunde vente af slige Hypotheser for Naturbeskrivelsens Methodologie, kunde bringe dem til at byde selv den udvortes Sandsynlighed trods, giör dem sikkert Uret. Det var en Grund, som laae langt dybere. Det 74 var en Ahnelse om en giennem heele Organisation gaaende progressiv Dannelselse, en Forestilling (som aldrig lod sig afvise) om et almindeligt Schema, efter hvilket Naturen, selv ved det meest tilsyneladende Vilkaar maatte rette sig, som forledte dem til saa mange falske Hypotheser.

Det er almindelig bekiendt, hvor aldeles alle Forsög paa at ordne Dyrene netformig eller efter Linien ere mislykkede og hvor paafaldende de röbe det Tvungne og Kunstige; thi hvad kan vel være mere kunstlet og unaturligere, end Overgangen fra flyvende Fisk til Fugl, fra Flagermuus til de samme Dyr, fra Manis og

Dasytus til Lacerter? Om man end ikke kan nægte, at disse Dyr hentyde til de Punkter, i hvilke dasserne nærme sig til hinanden. - Men er da selv den *Tanke*, som ligger til Grund for hine Forsøg, virkelig at forkaste? Gaaer ikke een dannende Kraft, forbindende giennem alle Gestalter? - Man maatte forsøge paa at forklare Formernes Discontinuitet af en Continuitet i Functionerne selv. Den comparative Physiologie var allerede for længe siden paa Vejen til at finde en Continuitet af de organiske Functioner. Kielmajer beviste dem, og dog synes det, som om Physiologerne endnu bestandig betænkte sig paa at benytte sig af en saa herlig Opdagelse, som deres Videnskab, næsten imod deres Villie, paatrænger dem.

Fra vort Synspunkt er Discontinuiteten af de højere Dyrs Former absolut nødvendig. Disse Former danne ikke en lige Række, heller ikke noget Net. Den sidste Forestilling, som vel har noget rigtigt ved sig, gjelder blot for de nederste Dyrertrin, - gjelder her ikke allene for Arterne, men ogsaa for Individuerne; men forestiller Animalisationen paa de nederste Trin et Net, saa skilles Traadene i dette Net bestandig mere og mere fra hinanden. Jo højere 75 Dyrene staae, desto større og mere paafaldende er denne Adskillelse, og nu opstaae lidt efter lidt ikke allene forskellige, fra hinanden adskilte *Slægter*; men ogsaa naturlige Classer - som forskellige Verdner, i hvilke Naturen forsøger sig. Just fordi det, som betydningsfuldere træder frem, er Naturens *centripetale* Tendenz, var det nødvendigt, at Classernes udvortes Foreningspunkter traadte tilbage, eftersom Animalisationens Former bleve individuelle.

Slægterne ere stærkere skilte fra hinanden, Individuernes Struktur er complicertere; men Metamorphosen er ogsaa anderledes. Her finde vi ikke mere hiin Adskillelse af Forretningerne, som hos Insecterne - hvor Dyret nærer sig, er virksom blot i Forvandlingens første Epoke; men blot parrer sig i den sidste. Her er derimod Metamorphosen langt mere tilbagetrængt, og det fuldkomne uddannede Dyr er tillige det virksomste. Amphibierne staae højere end Fiskene; thi nogle - Frøerne f. Ex. ere først Fiske.

At Fiskene og Amphibierne ere individuelle Dannelser see vi allerede deraf: at Dannelsesprocessens Residuum er trængt tilbage til det inderste af Organisationens. Her see vi først et sandt indvortes Scelet, men kuns et ufuldkomment. Fiskenes Scelet bestaaer af Brusk, Amphibiernes af meget skiøre Been. At det er Naturens første Forsøg paa at tilbagetrænge Residuet, er klart; thi den døde Masses Ansættelse ud ad til har endnu ikke ophørt. Fiskene have, foruden deres Brusk i Legemets Inderste, endnu Skiel, og mange (som Chondropterygie) en haard skiolddannet Bedækning. Amphibierne have ligeledes, næsten alle, Skiel eller en skiolddannet Bedækning.

Man har hidtil ikke kunnet begribe hvorfor Amphibierne og Fiskene, som dog aabenbart indtage et højere Uddannelsesstann end Insecterne, slet ikke vise nogen Spoer 76 af Kunstdrifter. Fra vort Synspunkt er det begribeligt; thi naar selv det afsatte Residuum trænges tilbage til Organisationens Midte, hvorledes kunde da hine Produkter, som vise en aldeles ud ad til gaaende Tendenz, vise sig her? Over Organisationens kan fra nu af dens Producter selv ikke gaae; thi Organisationens Tendenz gaaer aabenbar ind ad til, og hvad der gaaer ud over Organisationens kan blot være *reen* Activitet, som ikke umiddelbar doer ud i sit Object; meget mere søger *et Substrat udenfor sig*. Fra nu af vaagner først ret tydelig Organisationens Magt, som paatvinger den udvortes Verden et Aftryk af sit indvortes Liv. Denne Magt begyndte vel alt at vise sig hos Insecterne; men saasnart den gaaer ud over Organisationens, taber den sig ganske i et uvilkaarligt Product. Her først viser sig en *reen* Activitet som saadan. Det er Naturens første Opvaagnen efter en lang Slummer.

De første den sensible Verdens Dyr vise det Trin, fra hvilket Naturen vender sin hele Tendenz ind ad til; derfor træde Organisationens enkelte Functioner tydeligere frem, derfor bliver det vanskeligere ved *udvortes* Kiendetegn at opdage de forskellige Veje, som Naturen forfølger i de forskellige Classer. Selv den uundgaaelige Tilbagegang til den anorgiske Natur finder den fra nu af i Legemets inderste Midte. Nu først træder Naturens Productivitet frem, som en *reen Activitet*, og ytrer sin Magt stærkere og stærkere jo mægtigere den træder frem.

Dette er den sande Forskiel paa de nederste Dyrs Kunstdrift og de højeres Instinkt. Instinkt viser det første ufuldkomne Anlæg til Naturens fuldkomne Opvaagnen, det første Anlæg til *Fornuft*. Den mærkværdige Dorskhed og Aponie hos Fiskene og Amphibierne er fra nu af begribelig. Den betegner den første, ufuldkomneste Yttrelse af det vaagnende Instinkt.

77

Man maae, for at fatte min Meening tilfulde, og for ikke at misforstaae mig, gjøre Forskiel paa den *organiserende* Activitet og paa *Organisationen*. Den første, ved hvilken Organisationens først *opstaaer*, gaaer nødvendigviis indad; thi den individuelle Existenz ved et indvortes Princip og Organisation er fuldkomment det samme; men derfor ikke den sidste.

Naturens hele Tendenz gaaer ud paa Organisation, og det første Anlæg til Organismus finde vi alt, som den fortsatte Undersøgelse vil vise os, i den anorgiske Natur. Ved denne organiserende Tendenz *opstod* Animalisationens Trin fuldkomment blind og uvilkaarlig. Disse Animalisationens højere eller nedrere Trin opstod, d. e. der blev lagt Grund til, en Activitet, som inden for sine bestemte Grændser vender tilbage til sig selv, bestandig *reproducerer* sig selv. Denne Activitet gaaer bestandig ind ad - for at producere et *Individuum*; men den gaaer ogsaa *ud ad* over Productet, finder sin modsatte (og *i selve Modsætningen*

homogene) Activitet uden for sig - Den gaaer ud ad for at producere *Slægten*. At denne over Productet udgaaende Activitet er hoyere viser Naturen selv; thi - Slægtedriften er endnu bestandig uvis hos de nederste Dyr, feiler sandsynligviis aldeles hos de nederste, træder først ret tydelig frem hos Insekterne, forædler og forhøjer de fuldkomnere Dyr, river sig næsten gandske løs fra Massen, og hæver sig - klædet i det physiske, som i et ætherisk Klædemon - svævende, som *Kierlighed* over hele Naturen. Thi Livet er en Plante, og alt det skønneste og herligste i Verden er dets Stilk og Blade og Bæger - men Kierlighed er alle Blomsters guddommeligste Blomst, Amors og Psyche's evige Kys, den productive Activitets sande Apotheose.

Overhovedet kan enhver Activitet, som har Slægten til 78 Maal, forædles, fordi den ikke, snevert lænket, klæber ved Productet. Slægtedriften er altsaa Organisationens Activitet, som nødvendigviis gaaer *u d ad*.

Efterat Animalisationens forskellige Trin ere opstaaede, er enhver Activitet Organisationens. En saadan er *Emærelsen*. Ernærelsens Organer opstaae tillige med Organisationen; thi det er den organiserende Naturs nederste og ringeste Forretning. Den sande *egoistiske* Drift, som nødvendigviis klæber ved Productet, og som, naar den kunde blive herskende, vilde forstyrre al Continuitet i Naturen. Naar man hos Polyperne ingen Mave opdager, saa er det fordi de ere *lutter Mave*. Ernærelsen viser os Productets alt forstyrrende Egoismus, hvilken, eftersom Naturen mere og mere forædler sig, tilbagetrænges og underordnes *Naturens guddommelige Egoismus*. Höyere er den Activitet, som gaaer ud paa at *vedligeholde* Arten, og - ligesom Slægtedriften, i det den *producerer* Arten maae ud over Productet, saa maae Organisationens Activitet, for saa vidt den gaaer ud paa at *vedligeholde* Arten, selv gaae ud over Slægten.

Men selv *Artens* Vedligeholdelse - da den, med Hensyn til det Hele, er et Individuelt - strider *mod* Naturens Egoismus. Den maae fortsættes saalænge, indtil denne Tendenz til at reproducere Arten bliver eet med en Tendenz til at reproducere heele Naturen; først *da* har den fundet sin Fuldendelse, den Harmonie, som den søgte. Den finder den med *Fornuften*.

Anlægget til denne Tendenz, som umiskindelig og bestandig tydeligere reiser sig gennem heele Dyrerækken, er det, som aabenbarer sig som *Kunstdrift* og *Instinkt*.

Men al Organisationens Activitet, naar den gaaer ud over Productet og Slægten - virker *middelbar* ved Sandserne. Efter en fortreffelig Bemærkning af Eschenmayer, 79 virker Synets Sands gennem det største Rum i kortest Tid - Rummets Størrelse tager (gennem Hörelse, Lugt, Smag) af og Tidens Længde til, indtil Følelsen i ethver Tidsmoment blot gennemløber et uendeligt lille Rum d. e. virker ved umiddelbar Berørelse. *Følelsen* er altsaa den Sands, ved hvilken vi endnu bestandig meest hænge sammen med Massen - (og virkelig aabenbarer Massen sig, *so m saadan* ogsaa blot for denne Sands). Men det er ogsaa den Sands, som først ret tydelig træder frem. Den virker middelbar ved Irritabiliteten, og har derfor hos Insecterne meest individualiseret sig. Middelbar ved denne Sands viser sig altsaa Insekternes Activitet, for saa vidt, som den gaaer over Individuet og Slægten (for at vedligeholde Arten). Men da maae denne Activitet nødvendig *umiddelbar* tabe sig i Massen. Dette skeer ved Kunstdrifterne, og beviser Tendenzen ud ad til. Skulde denne Activitet fremtræde *som en saadan*, saa maatte Individuet *reent* løsriveres fra Massen, og dette skeede i det Organisationens Residuum (ved hvilken den organiske Proces taber sig i det anorgiske, altsaa i Massen) trængtes tilbage til Organisationens *Inderste*; thi nu lader sig ikke nogen Foreening med den *udvortes* Verden tænke, uden ved *reen* Activitet. Dette viser sig, i det de højere Sandser, bestandig tydeligere, træde frem. Herved adskiller Naturen sine individuelle Former bestandig stærkere fra Massen, og kiemper med det Individuelles indvortes Magt bestandig stærkere imod den, jo intensivere Adskillelsen er.

Vi have fundet det Punkt, hvor Anlægget til Fornuften - selv i Naturen - ved Instinktets Opvaagnen, begynder. Ogsaa her forfølger Naturen, i det den nærmer sig Spidsen af sine Productioner, modsatte Veje.

Paa den ene Side søger den, endnu bestandig mere at 80 uddanne det irritable System (ved Fuglene), og paa den anden det sensible System (ved Pattedyrene). Heri ligger Forskiellen mellem begge, og man kan ansee denne Sætning, som Principet for Fuglenes og Pattedyrenes Physiologie. Men blot i det Sensibiliteten træder frem, frembringer Naturen den individuelleste Dannelses, og derfor staae Pattedyrene paa det højeste Trin.

Paa Irritabilitetens Intensitet hos Fuglene beroer Respirationsorganernes fuldkomne Uddannelse. Det er bekiendt, at Luften trænger lige indtil Benenes Inderste, og derfra det Hule af Fierene. Derfor kan Fuglene ogsaa - ligesom Insekterne, de irritableste Dyr - flyve.

At Irritabiliteten hos Fuglene er mere uddannet, lader sig, (naar vi end ikke vil tale om at Fuglenes hele Physiologie beviser det) ogsaa vise *derived*: at den qvindelige Slægt hos Fuglene, næsten almindelig er den stærkere. Nu lader det sig virkelig paastaae, at hos Pattedyrene - in specie hos Menneskene - den qvindelige Slægt er den irritable, den mandlige den sensiblere. En Modsætning af hvilken vel alt det, som physiologisk characteriserer Qvindeslægten, tilsidst maae afledes. Antage vi nu, at Forholdet af Irritabiliteten hos Pattedyrene og Fuglene er omvendt, saa lader sig deraf forklare hvorfor den sensiblere Slægt hos Fuglene er den svagere, hos Pattedyrene den stærkere, derimod den irritable hos Fuglene stærkere, hos

Pattedyrene den svagere.

At den indvortes Struktur hos disse tvende Dyrclasser bliver componertere, og (jo mere vi nærme os Mennesket) desto mere sammensat og intensiv uendeligere - det er saa bekiendt, at jeg blot behøver at erindre Dem derom.

Men den ringere udvortes Metamorphose viser ogsaa tydeligen en individuellere Dannelse. Insekternes heele Liv 81 er kuns Metamorphose. Deres sidste Forvandling er Overgangen til Döden. Hos Amphibierne og Fiskene ere Forvandlingerne tilbagetrængte til Barndommen. Deres fuldkomne Liv begynder först naar det er ganske udvoxet. Hos Fuglene giennemløber Dyret Forvandlingen i Æget, hos Pattedyrene i Moderens Liv.

Forbindelsen mellem det döde Residuum og den levende Stof (man tillade mig at bruge dette uegentlige Udtryk her) er ligeledes nöyere. Ormen sætter en Kalkmasse af, hvilken den, som en fuldkommen anorgisk Byrde maae slæbe med sig - Hos Insekter er Scelettet alt en ejendommelig articuleret hornagtig Masse - men dog ud ad til, hos Amphibierne og Fiskene halvtilbagetrængt. Fuglenes Been ere huule; men deres Bedækning er bleven en sand Vegetation. Pattedyrene have marvfulde Been, deres Bedækning er simple. *Mennesket* har det fuldkomneste Scelet, den ringeste og simpleste Bedækning. Mennesket kommer nogen og hielpelös til Verden - saaledes löd den almindelige Klage over Naturen - og just dette er hans störste Ziir. Mennesket har en heel Verden mod sig; men derfor aabenbarer sig ogsaa en heel Verden i hans Inderste. Alting er hos Mennesket tilbagetrængt. Det er Naturens centripetale Tendenz, som vil aabenbare sig ved ham. Fra nu af er han henviist til sig selv, og enhver, som staaer for sig selv, grunder sin heele Værd i sig selv, er den individuelleste Dannelse og det sandeste Menneske.

Jeg vil ikke opholde mig længer ved Fuglenes og Pattedyrenes Instinkt. - Det er vist at de paatvinge en udvortes Masse Præget af deres indvortes individuelle Liv ved *reen Activitet* og det desto stærkere, jo mægtigere Instinctet er.

Saaledes træder Naturen, ved bestandig stærkere Individualisering Intelligenzernes Rige nærmere, og alt, som 82 viser sig *der*, det ligger alt, som dunkelt Anlæg i den bevidstlöse Natur. - Ogsaa i den intelligente Verden danner den skabende Natur Skranker, som anwise enhver sine Grændser. - Det som i Naturen er Slægtsdrift forherliges her som Kierlighed, det som i Naturen er *Emærelse* (Productets Egoismus) bliver her *Lyksalighedsdrift*, det som i Naturen er Instinkt (for saavidt som det virker til Artens Vedligeholdelse) förædler sig i den intelligente Verden til *Moralitet*, som omfatter den heele Art og tillige den heele Natur.

83

Femte Forelæsning

Vi opdagede, i foregaaende Time, en betydningsfuld Sammenhæng mellem alle Animalisationens Former. Hele Dyrerækken forvandlede sig for os til en lidt efter lidt vaagnende Intelligenz, hvis Spidse og Centrum, hvis Höjeste og Dybeste *Mennesket* var.

Men selv Dyr- (og Plante-) Rækken lader sig paa en overraskende Maade forbinde med den anorgiske Naturs uhyre og döde Masser. Det er os mueligt at vise Spiren til det glödende og vxlende Liv, som, bestandig herligere, aabenbarer sig giennem alle levende Gestalter, selv i Naturens, som det synes, betydningslöse Residuum. Dette er Hensigten af vor nærværende Betragtning.

Jordarterne, saaledes som Chemien har gjort os bekiendt med dem, danne tvende Rækker, der aabenbar ere hinanden modsatte. Det Modsatte söger sig i hele Naturen og derfor er Affmitetsgraden Maalet for Modsætningens Intensitet. Jo större den förste, desto stærkere nödvendigviis den sidste. De Jordarter, som saaledes danne hinanden modsatte Rækker, ere: paa den eene Side: Kalk, Baryth, Strontian - vi ville kalde denne Række *Kalkrækken* - den gaaer over i Ludsaltene -; paa den anden Side Kiesel, Leer, Cirkon, Glucine o. s. v. - vi ville kalde denne Række *Kieselrækken* - den gaaer, som den theoretiske Combination har beviist, ved nogle Mellemlid over i Olierne. Begge Rækkerne adskilles fra hinanden ved bestemte Kiendetegn. Talken synes at staae imellem begge.

84

Disse Rækker, som Chemien har gjort os bekiendte med, finde vi atter tydeligen adskilte fra hinanden i Biergenes uhyre Masser. For at forstaae dette tilfulde, er det nödvendigt, at vi giöre os bekiendte med Biergenes Struktur i Almindelighed, saaledes som Werners herlige Genie har opdaget den. Det Efterfølgende indeholder intet andet end fuldkommen afgjorte og upaatvivlelige Sætninger af Werners Geognosie.*)

Vor Jordklodes oprindelige flydende Masse traadte roelig og lidt efter lidt tilbage. Den efterlod, ved denne gradvise Synkning, et fast Residuum (de efterladte Spær af den flydende Masses første *Contraction*). At dette Residuum virkelig er afsat ved en roelig Synkning af den flydende Masse, beviser dets indvortes Struktur klart og tydeligt. Det ældste Præcipitat - *Kiernen* til alle Bierge, som *højest* stiger og tillige gaaer *dybest*, er en heelt igiennem crystallinisk Masse. Paa denne Masse ere andre Biergarter, af skiveragtig Textur, saaledes henlagte, at ved store Biergmasser *alle* Skiverbladene gaae paralelle, og have et og det samme Strög og Fald. Disse Biergarter ligge rundt omkring det ældste Bundfald, men de begynde alle at vise sig *lavere* end hiint. De yngre skiveragtige Biergarter begynde atter lavere end de ældre. Endskiönt nu Extremerne af disse Biergarter ere forskellige nok, saa gaae de dog, ved næsten umærkelige Nuancer, over i hinanden. Det Hele danner altsaa *en*, lidt efter lidt forandret Masse med bestandig aftagende Niveau, og tiener som Grundlag for alle sildigere Bundfald.

Over dette *förste, ældste* Residuum have nu uhyre Masser hengydt sig, som bedække dem. Det *afvigende* i deres Lejeforhold, saavel som det Faktum, at disse Masser paa engang

* 85

bedække *flere* af hine roeligen afsatte, beviser, at de ere præcipiterede ved en, paa hiin rolige Synkning fölgende *Stigen* af den flydende Masse. (De første Spoer af en paa den første gradvise *Contraction* fölgende *Expansion* af den flydende Masse.) Hiin Stigen bragte det første Spoer af mekaniske Bundfald ind i den, ellers fuldkommen chemiske, Urtid, i det de allerede bundfældte Masser smuldredes og atter afsattes som Conglomerat. Hvor voldsomme hine Epoker have været, see vi allerede deraf, at betydelige Masser af de allerede afsatte Bierge - formodentlig i det den flydende Masse pludselig traadte tilbage - atter bleve forstyrrede og bortrevne. Kuns enkelte Kupper, af større eller mindre Omfang, bleve tilbage, hvilke lade os erkiende det rolige ældste Præcipitat under dem og Forholdet af de, over de ældre, hengydtte Masser til disse.

Efter denne Epoke sank Massen atter, og det efterladte Residuum nærmer sig - i det det Mekaniske tager Overhaand og ved de efterladte Forsteninger af organiske Skabninger (som her viser de isoleerte Organisationers første Lösningen fra den almindelige Organismus) de yngre Epoker paa den eene Side - og ved det aftagende Niveau Urtiden paa den anden Side.

Disse Biergmasser tabe sig i Sandhed ogsaa, paa den eene Side i Urtiden, paa den anden Side i Flöztiden. Det er Werners saakaldte *Overgangsbierge*.

Efter denne Tid finde vi kuns Lag, som for det meste horizontal dække hinanden. Det Mechaniske ved Præcipitererne tager bestandig mere og mere Overhaand. Flere Phænomener, frem for alle Bedækningen af Skovene, bevise os at den flydende Masse oftere er steget, hvorved den kæmper mod den overhaandtagende Synkning; thi at Vandet dog bestandig - i det Heele taget - synker, er 86 upaatvivleligt. Mod Enden af den Epoke, som følger efter Overgangsbiergene, finde vi et Residuum af en voldsom Expansion af den flydende Masse, som bedækker alting, endskiönt her, ligesom i Urtiden, betydelige Deele af den alt præcipiterede Masse ere forstyrrede og bortrevne, i det det Flydende traadte pludselig tilbage. Denne heele Periode er *Flöztiden*.

Hvad vi finde sildigere er kuns Resultatet af partielle Oversvømmelser; endskiönt selv disse ofte have bedækket vidtløftige Strækninger. De danne de *opsvömmede* (aufgeschwemmte) Bierge.

Den oprindelige - roelig afsatte - Hovedmasse deeler sig lidt efter lidt ligesom i flere forskellige Masser, hvilke antydes ved de i Hovedmassen forekommende Lag, og bestandig mere og mere tage Overhaand jo mere Urtiden nærmer sig til Overgangstiden. Efterat denne Adskillelse engang er gaaet for sig, danne derved oprundne Biergarter *egne* Rækker, hvis Leed undertiden blot hore til Urtiden, og ikke komme ud over den, men ogsaa ofte gaae giennem *alle* efterfølgende Epoker, og strække sig, endskiönt Leedene bestandig ere noget forandrede, lige fra den ældste Urtid og til den yngste Flöztid. En saadan Række kalder Werner en *Formation*. Vi ville her fornemmeligen beskæftige os med de tvende mægtigste og meest udbredte Formationer, med den Wernerske Skiver- og Kalk-Formation.

Skiverformationen er den oprindeligste. Den Biergmasse, hvilken saavel danner de *hoyeste*, som de *dybeste* Puncter, er *Gramten*, denne Formations første og ældste Leed, som er crystallinisk heelt igiennem. Det næste Leed er *Gneus*, som allerede er mere skiveragtig; dernæst kommer, ved en gradeviis Overgang, Glimmerskiveren og 87 Urleerskiveren.*) At disse Biergarter ere af en Formation er evident, naar man betragter deres paafaldende Overgang i hinanden. De forekomme alle ligeformigen henleyede med aftagende Niveau, og udgiøre Hovedmassen af det roeligen afsatte ældste chemiske Præcipitat. De yngre Leed i denne Række i Urtiden (Glimmeren og Urleerskiveren) antage hyppigen en talkagtig Natur og det synes overhovedet, fra det geognostiske Standpunct, som om Talken nærmede sig mere den kieselagtige end den kalkagtige Række.

Et mærkværdigt Phænomen ved Leedene af denne Række i Urtiden er den *Kulstof*, som træder tydeligen frem hos tvende Fossilier, hvilke forekomme i heele Lag og mægtige Nyrrer - nemlig hos Graphiten (Blyanten)

og Kulblenden. Endnu mægtigere træder den frie Kulstof frem hos de yngste Leed, nemlig hos Urleerskiveren.

I Overgangstiden finde vi Overgangen fra Urleerskiver til Overgangsleerskiveren, som i sin Blanding allerede viser noget mere mekanisk. Dette er endnu mere Tilfældet med Graeewackeskiveren, der atter taber sig i den egentlige Graeewacke, som det forste i Sandhed mekaniske Præcipitat eller den ældste Sandsteen. Her træder Kulstofften endnu stærkere frem.

I Flöztiden viser sig denne i den forste Periode saa mægtige Formation næsten blot mekanisk, og danner her den ældste rode Sandsteen, et Conglomerat af afrundet Kiesel med Skiverleer, og Steenkullag. Herved træder nu Kulstofften endnu mægtigere, og mere adskilt fra Biergarten, frem, og danner endogsaa egne, betydelige Lag. De efterfølgende Lag bestaae ligeledes af Sandsteen af forskellige Lag. I de opsvømmede Bierge forekommer endelig det

* - 88

sidste og yngste Leed af denne Række, som en Blanding af Gruus, Sand og fittet Leer med mægtige Lag af Bruunkul (som adskille sig fra Steenkullene ved mindre Bitumen og mere træet Struktur), altsaa atter med en betydelig Mængde Kulstof. Næsten alt det, som af denne Formation forekommer i Flöztiden, er altsaa regenerereert, atter afsatte smaa knusede Korn af Urbiergenes Masse, ofte bundne ved en leeret, i Fluidumet flint fordeelt og af denne præcipiteret Masse.

Kalkformationen træder i Urtiden sildigere frem, og forekommer her kun som underordnet Lag i Gneusen, Glimmerskiveren og Urleerskiveren. Kalken i Urbiergene har en kornet Struktur. Allerede i Urleerskiveren taber Kalklagene denne Struktur og blive tættere.

I Overgangsbiergene viser Kalken sig langt mægtigere og danner ikke sielden egne Bierge. Denne Kalk har tabt den crystallinske Textur og har et tæt Brud. I Flöztiden udbreder denne Formation sig langt stærkere i det Cohærenzen bestandig tager af. Det ældste Leed i Europa er uden Tvivl den Kalkformation, som danner de mægtige Bierge i Ungarn, Krain, Kærnthén og Schweiz. Til de yngste Leed hører vor Kride-Formation. Kalkformationen er *sieldest* i Urtiden og tager bestandig mere Overhaand jo yngre Biergene blive.

Altsaa - Kieselrækken (thi dens lordarter, Kiesel og Leer, ere det, som characteriserer Skiverformationen) træder i Biergene først frem, udgiör deres ældste Hovedmasse og præcipiteredes i Urtiden blot chemisk, i Overgangstiden deels chemisk deels mekanisk, i Flöztiden næsten blot mekanisk - Kalkrækken derimod viser sig i Urtiden kun lidet, træder stærkere frem i Overgangstiden, og bliver i Flöztiden den fuldkommen herskende.

De Forsteener, som forekomme i Skiverformationen 89 ere næsten alle af *Planter*, de som forekomme i Kalkformationen af de nedre Classers *Söedyr*. Saavidt Resultatet af den Wemerske Geognosie.

Men man kan forfølge disse Rækker længere. Kulstofften er det, som fornemmeligen træder frem i Skiverformationen. I dens yngre Leed viser den sig som Steenkul, i de yngste som Bruunkul. Begge ere Residuer af en bedækket og forstyrret Vegetation. Intet er vissere, og alle Omstændigheder ved Maaden de forekomme paa, de tydelige Spoer af vegetabilsk Struktur, som findes saa hyppig hos Steenkullene og næsten bestandig hos Bruunkullene, bevise det tilstrækkelig. Men hvad forhindrer fra at ansee Törvemoserne, som bestandig ere henlagte paa Leer- og Sand-Lag, bestandig ere giennemtrukne af Kiesel- og Leerjord, for at være et levende virksomt, endnu sig dannende Leed af hiin store Række? Her *opstaaer* endnu bestandig den Olie, som i de ældre Bierge ved Bedækning og Alder saa betydelig har forandret sig. Naar vi kaste et Blik paa den nordlige Deel af Europa, saa finde vi, at Harzen, de Thyringske og Erz Biergene danne en Halvcirkel af Urbierge. I disse Biergstrækningers nedre Regioner, eller ved deres Fod finde vi Flözbiere med Steenkul, hvor Flözbiere begynde de endnu yngre opsvømmede Bierge med Bruunkul, hvor disse ophøre begynder Törvelandet, som udgiör betydelige Strækninger i Meklenborg og Pommern, som paa den ene Side (mod Östen) udbreder sig ind ad til Preussen, paa den anden (mod Vesten) udgiör en betydelig Deel af Holsteen og heele Dannemark. Altsaa en sand Fortsættelse af Skiverformationen ved *Planter*.

Ogsaa Kalkformationen har, ligesom Skiverformationen, et sig dannende Leed. Allerede de yngre Kalkbierge synes blot at være et Conglomerat af *Söedyr*. Saaledes vor 90 Siellandske Kalk (ved Faxöe og paa Saltholm) hvis överste Bedækning (Kridbiergene ved Stevensklint og Möen) blot synes at være et reenere chemisk Præcipitat med sielddere Forsteener. Men hvad ere Coralbankerne, som ere saa vidtlöftigen udbredte i Sydsöen, voxe til den betydeligste Höyde, bedække heele Öer, og ofte blive den Söefarende saa farlige, andet end en Fortsættelse af *Kalkformationen* ved *Dyr*, ligesom Törvemoserne en Fortsættelse af Skiverformationen ved *Planter*? De Reisende fortælle os Exempler nok paa hiine geleeagtige Dyrs uafbrudte Virksomhed, ved hvilken vor lordklodes kalkede Residuuum saa betydelig formeeres. Blumenbach fortæller os, hvorlunde han af Öyenvidner har erfaret, at man ikke sielden opfiskede Skibsvrag, som i en Tid af tre Fierdingaar vare gandske bedækkede med Madreporer og andre Coraller; og den samme Naturforsker

anföörer efter en engelsk Forfatters Beretning, at Havnen i Ban tam, som ellers var fortreffelig, nu gandske er opfyldt med Coraller.

Vor Paastand, at Törvmoserne ere en Fortsættelse af Skiverformationen, Corallerne af Kalkformationen, og at herved Planterne paa en mærkværdig Maade falde sammen med den eene, Dyrene med den anden Formation, faaer en betydelig og höyst paafaldende Bekræftelse ved chemiske Forsög; thi disse have beviist, at det dyriske Residuum enten (som ved de nederste Dyr der just derved nærme sig den anorgiske Natur) er en fuldkommen Kalk, eller et Horn, hvis Bestanddeele stemme overeens med Kalkens, eller Been, som i det mindste ved Analyse viser Kalk, at ligeledes Planternes Residuum enten (som hos ringere Planter, Græssene) er en reen Kiesel, eller Træe, hvis Bestanddeele stemme overeens med Kieselens; thi det er, ved theoretiske Combinationer *afgiordt*, at Stikstoffet 91 characteriserer *Kalken* og den dyriske Organisation, at Kulstoffet characteriserer Kieselens og den vegetative Organisation. Resultaterne af denne Combination ere fölgende.

Den heele ved Kieselens characteriserede Række, som udgiör Hovedmassen af vor lordklodes ældste og mægtigste Bierge, gaaer igiennem alle Perioder, ved de oliede Substanser viser os Overresten af en *forsvunden* Vegetation, endnu slutter sig til den *levende* Vegetation, som et levende og virksomt Leed (ved Törvmoserne), udmærker sig fornemmelig ved *Kulstof* og *Vandstof*, som det characteriserende i dens Blanding.

Den heele ved Kalken characteriserede Række, som begynder i vor lordklodes ældste Bierge, gaaer igiennem alle Perioder, saaledes at den i de yngre træder mægtigere frem, ved Forsteeningerne viser os Ruinerne af en *forsvunden* Animalisation, endnu bestandig slutter sig til den levende Animalisation, som et levende sig producerende Leed (ved Coralbankerne), udmærker sig fornemmeligen ved *Stikstoff* og *Vandstof*, som det characteriserende i dens Blanding.

Det er beviist, at i den egentlige Livsproces sletintet sandt chemisk Product forekommer. Hvad vi erkiende, som et saadant Product, er enten *afsondret* fra Organisationen i flydende Tilstand, eller *afsat* i Organisationen, som et fast Residuum. Saaledes opstaae de - efter deres egentlige Blanding os chemisk ubekjendte *Been* hos de høyere Dyr - og *Kalken* hos de ringere, saaledes opstaaer det, ligeledes os chemisk ubekjendte, *Træe* hos de fuldkomnere, og *Kieselens* hos de ringere Planter. Ved disse kalkede og kieselagtige Residuer hos de ringere Planter og Dyr blive disse Leed, som forbinde Animalisation med Kaikog Vegetationen med Skiverformationen. - Men hvad 92 beberettiger os til at antage Kalkens og Kieselens Præexistenz i den flydende Masse, af hvilken Biergene skulde være præcipiterede, da vi her see disse lordarter opstaae *uden nogen* Præexistenz?

Den mærkværdige Maade, paa hvilken Animalisationen og Vegetationen falder sammen med begge Hovedformationerne, tvinger os meget mere til at ansee de sidste som Naturens förste organiserende *Tendenz*. Den heele Skiverformation er kuns Residuet af en Proces, hvis characteriserende Bestanddeel - chemisk - er *Kulstoffet*. Den heele Kalkformation er kuns Residuet af en Proces, hvis characteriserende Bestanddeel - chemisk - er *Stikstoffet*. Hvad vi i Biergene *blot* erkiende i Residuerne, det finde vi i en endnu bestandig virksom Proces, som *afsætter* disse Residuer. Fra nu af see vi, i de ældste Bierge, ikke blot Præcipitatet af hine, i et hypothetisk Fluidum præexisterende Materier, vi see blot den förste Yttring af Naturens animaliserende og vegetative *Tendenz*.

Fra nu af erholde ogsaa Forsteeningerne en høyere Betydning - de vise os det Punkt, fra hvilket den blotte *Tendenz* gaaer over til virkelig Animalisation paa den eene, til virkelig Vegetation paa den anden Side. la selv Naturen viser denne *Tendenz* til ligesom at adsplitte sig i individuelle Actioner allerede tidligere, endog förend Forsteeningerne henwise til et Residuum af en virkelig, skiöndt forsvunden, Organismus.

I Graniten finde vi kuns meget sielden fremmede, i den selv henleyede, Biergmasser, i Gneusen allerede hyppigere, i Glimmerskiveren tager deres Frekvens til, hyppigst ere de i Leerskiverbjergene - Men vise ikke disse Biergmasser, hvorledes det oprindeligen simple Residuum ligesom 93 falder fra hinanden i flere forskiellige? Viser dette ikke en bestandig tiltagende Individualisering af de Processer, ved hvilke hiine Residuer afsættes? - Leerskiverbjergene nærme sig til Overgangsbiergene, og i *disse* finde vi de förste Spoer af *Forsteeninger*. Förend jeg viser Dem det Herlige og Betydningsfulde i den Maade Forsteeningerne forekomme paa, vil jeg endnu giöre Dem opmærksomme paa et andet meget mærkværdigt Phænomen, som ogsaa beviiser, at Biergenes Folge i Urtiden og deres Forandring er en *Tendenz* til Organisation. Blandt alle hine Urbierge er i Særdeleshed Graniten nögen, og tillader blot enkelte Mosarter kummerligen at voxte frem i dens Ridser: meget sieldnere end nogen anden Biergart er denne overtrukken med et vegeterende Dække. Vegetationen lykkes bedre paa Gneusbierge, endnu bedre paa Glimmerskiverbjergene; disse og Leerskiverbjergene ere næsten altid bedækkede med frugtbare Agre, Marker og Skove.

Hvad nu Forsteeningerne angaae, saa har jeg alt bemærket, at de sande Forsteeninger eller Aftryk af Dyr höre Kalkformationen, de af Planterne Skiverformationen til - Men endnu mere. De Dyreforsteeninger, som findes i de ældste Bierge, ere Coraller, Snekker, Muslinger o. s. v. Fiskeforsteeninger findes i meget yngre Bierge; Fugleforsteeningerne - saa yderst sieldne som de ere - i endnu yngre, og Pattedyrenes fossile Been findes *enten* i de nyeste Flöz *eller* i de alleryngste opsvömmede Bierge - Altsaa i de ældste Bierge finde vi

Forsteeneringer af de nederste Dyretrin; lidt efter lidt træde i de yngre Bierge Resterne af de *höyere* frem, og blot i de yngste finde vi Forsteeneringerne af Pattedyr - Altsaa: de samme Animalisations Trin, som nu ere paa *eengang*, see vi Naturen virkelig lidt efter lidt giennemløbe fra det første Punkt, der betegner Animalisationens Oprindelse, indtil *Mennesket* kroner og fuldender Værket.

94

Naar vi overtænke alt, hvem kan da længere tvivle paa, at vi ere berettigede til i *heele* Kalkformationen, at skue en Tendenz til Animalisation, i *heele* Skiverformationen en Tendenz til Vegetarion? Da Organismens første Punkt var fundet, da den første Spire til bestaaende Individualitet var kastet i den, endnu ingensteds fixerede animaliserende Tendenz paa den eene, og vegetative Tendenz paa den anden Side, steg den, nu bestandig mere og mere individualiserende Natur til et bestandig höyere og höyere Organisationstrin, indtil den ved Mennesket naaede Spidsen for al Individualitet. Min Meening er ikke den for lang Tid siden forkastede Buffonske, at alle Kalkbjergene skulde være Producter af Dyr. Den er meget meer den modsatte. Kalkbjergene vise os Residuerne af den Activitet, ved hvis fuldkomne Individualisering først Animalisationen *opstod*. Det uhyre Dyr, hvis Skelet heele Kalkrækken er, var just derfor *intet* Dyr, den uhyre Plante, hvis Residuum heele Kieselrækken er, just derfor *ingen* Plante, fordi Individualiteten endnu ikke havde spiret i den.

De indsee, mine Herrer! at hvad jeg foredrager i Dag, paa det Nöiagtigste hænger sammen med hvad jeg i forrige Forelæsning efterviste i Naturen. I Iordklodens döde Residuum begynder den Individualisering, som siden fra det nederste til det höyeste Dyretrin potenterer sig selv.

Hvad var det altsaa, som lidt efter lidt reiste sig i vor Undersögelse, først ordnede Residuerne, siden Stofferne i tvende modsatte Rækker, og atter satte disse to i en mærkværdig Relation til hinanden? - det var Naturens oprindelige organiserende Aand, som tiltalte os; men Nöglen til dens Productioners Hemmeligheder maae vi söge i vor egen Aands Inderste.

Thi - saasnart vi ville tage vor Tilflugt til 95 Naturvidenskaben, saaledes som den er, saaledes som den *maae blive* saalænge alle dens Theorier ere af empirisk Oprindelse, bliver den Forbindelse, som vi opdagede, Naturens individualiserende Tendenz selv, den forunderligste og ubegribeligste Gaade, saa forsvinder paa engang den Aand, som sammenknytter alt, og giver det eene Betydning ved det andet, saa bliver intet andet tilbage end en Hob af Fakta, som man elendigen söger at sammenlime ved Fictioner, der modsige sig selv. Dette haaber jeg i næste Forelæsning klarligen at kunne bevise Dem.

96

Siette Forelæsning

Jeg vil bevise, at Naturforskerne, saalænge de haardnakket ansee Empirien for den eeneste Grundvold for deres Videnskab, saalænge de ikke trænge frem til den höyeste Idee, i hvilken Totaliteten og ikke det Enkelte sættes først, i hvilken det Enkelte faaer sin Betydning blot ved sin Forbindelse med det Heele, og ved sin umiddelbare Existenz i Totaliteten, aldrig kunde andet end i det Höyeste opstille Problemet med en større Bestemthed, ingensinde löse det, aldrig kunde skue den inderste, hellige Kilde til den Lovmæssighed, som Naturen aabenbarer under deres Hænder, ere allerede ved deres Synspunkt, for evig udelukte fra Hemmeligheden i Naturens Productivitet.

For den empiriske Naturforsker aabenbarer sig altid og nödvendig det Enkelte, som Enkelt; Forbindelsen er ikke det Reelle, men et blot Tilfældigt; ja det Enkelte, som saadant, eksisterer virkelig uden for Forbindelsen. Skal han nu, uden at forlade sit Synspunkt forklare sig den höye og betydningsfulde Forbindelse, som aabenbarer sig for ham ved et genialisk Blik over det Heele, saa nödsages han til at tage sin Tilflugt til enkelte Stoffer, at fingere en Aarsag til deres Forbindelse, siden han adskiller Stofferne og Forbindelsen fra hinanden. Han har altsaa Stoffer, enkelte Legemer, uden Forbindelse, en Forbindelse, der, som saadan bestandig er fremmed for Stofferne og en Aarsag som er uden for begge. Til den Penetration af Stof, Forbindelse og Aarsag, til det identiske af *Alt*, hvilket aldrig viiser os et 97 blot Stof, til den intellectuelle Anskuelse af Naturens evige Liv kommer han aldrig. Under hans Hænder forsvinder Livet for ham - Forbindelsen er ham en Gaade, Aarsagen fingeret, og Massen allene bliver tilbage, som et betydningsløst Stof - Kan det evige Liv oprinde af dette döde Caput mortuum? Kan man undre sig over, at den heele Natur bliver en elendig Blanding af en uendelig Mængde Ingredienser, uden Assimilation, uden Penetration, livlös og kold - og Maalestokken for al Erklæring Producterne af en plump analyserende Kunst?

Vi ville undersøge dette nöyere.

Hvor vigtige og betydningsfulde ere ikke Werners Opdagelser; de Blik de aabne os i Biergenes Structur, den Regel, som gaaer uforanderlig giennem det Heele, den gradviis producerende Contraction (Naturens Lystspil), og den alt forstyrrende Expansion (Naturens Sörge spil), Forholdet af Formationerne til hinanden, den tydelige, klare, uimodsigelige Anskuelse af *Vandets* Aftagelse; og de, ligeformig med Vandets Synkning, som af en almindelig Indifferenz fremtrædende, uendelige Diffrenzer? Hvor uendelig vigtige de Opdagelser, som Werners Geognosie gave os Anledning til? Denne mærkværdige Sammenhæng af Skiverformation med Planterne, af Kalkformationen med Dyrene? - Hvad Vey maae den empiriske Naturforsker gaae, naar han vil nöyere lære at kiende denne Forbindelse? - For ham forsvinder det Mangfoldige aldrig - I det Fluidum, af hvilket vor Jords faste Masse præcipiteredes, præexistere, efter hans Forestillingsmaade, alle de Stoffer og enkelte Legemer af hvilke Biergene bestaae; deres Forbindelse imellem hinanden kan han ikke forklare, uden i det han tager sin Tilflugt til Experimentet, som tvinger Naturen til at handle under hans Hænder. Altsaa bliver den 98 experimentale Physik (i Særdeleshed den chemiske Deel) Centrum for al hans Forklaring: men sæt ogsaa, at Chemien formaaede at forklare os Forbindelsen, hvilken Forudsætning - i enhver Videnskab lige utilladelig - er da ikke den om et Chaos, som indeholder en Mængde enkelte Legemer, som betydningsløse Ingredienser - et Chaos, som er ubegribeligere end den Natur selv, hvis Productioner den skal forklare? Altsaa forsvinder den store Forestilling om en productiv Aand, der selv uforanderlig yttrer sit evige Liv i tusend vexlende Former - den maae forsvinde - og Empirien opdager intet andet end en chaotisk Blanding, som - den nöyere Undersøgelse vil lære os det - aldrig ophører at være det, der hvor vi finde *Gud*.

Ligesom Geognosien blot erholder sin empiriske Gaadeoplösning ved Experimentet, saa er det samme ogsaa Tilfældet med den comparative Physiologie, naar den forbliver paa sit empiriske Standpunkt; thi hvad Sensibilitet og Reproduction egentligen er, afgiøres ikke ved den blotte Jagttagelse. Disse Kræfter vise sig som bestemte Activitetsyttringer; men som saadanne ere de forbundne med bestemte materielle Masser for Anskuelsen, ja denne bestemte Activitet viser sig blot som saadan i og med de bestemte Masser - Sensibilitet uden Nerver, Irritabilitet uden Muskler, Reproductionskraft uden Assimilations- Organer ere fuldkommen ubegribelige. Nu er det vel vist, at alle disse bestemte Activitets- Yttringer foreene sig til en, nemlig til det organiske, levende Individuum. Antager man nu denne bestemte, enkelte Activitet (Livkraften) for at være det oprindelig *Bestemmende*, der forholder sig til alle Livyttringer, som Aarsag til Virkning, saa afskiærer man paa engang al Vey til en Erklæring; thi deels bliver det identiske af Aarsag og Virkning, som just ligger i Begrebet 99 om en Organisation derved ligefrem ophævet; naar Adskillelsen af Kraft og Masse først er gjort, saa gives der for begge ingen Forbindelsespunkt mere og den Idee ved bestandig at gjøre Materien finere og finere at nærme sig umærkelig det aandige, har noget saa latterligt ved sig, at man ikke behöver at giendrive den - deels bliver denne Livskraft det absolut *Sidste* altsaa uforklarlige for Empirikereren og han beholder intet andet end en dunkel Livsqualitet, hvilken, man veed ikke hvorved, formaaer at forandre og levendegjøre Massen. Men en saadan Antagelse er desuden imod al consequent Empirie; thi Empiriens høyeste Grundsætning er, tydeligen fremsat, föolgende: ved Sammenligningen af de enkelte Phænomener, at lade Begrebet om det Heele lidt efter lidt opstaae. Det Enkelte, sig Fremviisende er aabenbar de Materier af hvilke det menneskelige Legeme - som en Empiriker udtrykker sig - er sammensat. Han maae altsaa - dersom han overhovedet vover sig til at forklare den organiske Natur med sine Principier, nödvendig forklare Livsphænomenerne af de givne Materiers Conflict altsaa söge sin Gaades Lösning i de chemiske Læboratorier, eller tilstaae, at det organiske Liv er fuldkommen uforklarligt. En saadan Tilstaaelse er Antagelsen af en Livskraft - og intet andet.

Resultatet af den foregaaende Undersøgelse er fölgende: at ligesom Classificationen, for at finde Formernes Identitet maatte hæve sig til Reduction, saaledes maatte den reducerende lagttager, for at begribe den Reduction, som opstod for ham, tage sin Tilflugt til Experimentet. Man indseer let, at Producternes Identitet, dersom den ogsaa blot skal vedligeholdes saaledes, som den reducerende lagttagelse leverer os dem, forudsætter en Identitet - hos den producerende Activitet selv, *i hvilken* alle Diffrenzer maae 100 tabe sig; men da nu, som den fortsatte Undersøgelse vil lære os, Experimentet aldrig kan stige op til Identitet, saa bliver Ahnelsen om en oprindelig Enhed, til hvilken den geognostiske Reduction leder os (i det den viser os hvorlunde alle Masser ere oprundne af Vandet, og alle Former stige frem af dette ene Fluidum, som af en almindelig Indifferenz) ligefrem tilintetgjort og Reductionen af alle Stoffer til et fælles Primordialfluidum, er kuns illusorisk; thi i det Empirikereren - tvungen dertil ved sit Standpunkt - tager sin Tilflugt til Experimentet, saa falder hiint Fluidum allerede oprindelig fra hinanden i en Mængde Stoffer, og det egentlige Problem er atter kuns rykket længere tilbage isteden for at löses. At det samme er Tilfældet med den empiriske Forklaring af Livsphænomenerne er let at indsee; thi Livet er altid *et enkelt*, og Organisation blot da forklaret, naar alle Functionerne blive *et*, tabe sig gandske i Eenheden selv, men Experimentet hæfter, som vi ville erfare, *nödvendig* ved Diffrenzer.

I den experimentale Naturforskning maae vi altsaa söge Kiernen til al Naturtheorie, for saa vidt som den har sin Oprindelse fra Empirien, og naar hidtil de Modsigelser, i hvilke den theoritiserende Empiriker nødvendig indvikler sig, ikke traadte saa stærkt frem, saa var det kuns, fordi den classificerende og reducerende Jagttager egentlig, som saadan ikke besvarer noget theoretisk Spørgsmaal, og, naar han vil besvare det, maae söge Momenterne til sit Svar i den experimentale Naturforskning.

Til denne, den empiriske Theories centrale Punkt maa altsaa vor Undersøgelse fornemmeligen henvende sig, for af Experimentets Natur at bevise, at den ingensinde formaaer at gjøre os bekiendt med Tingenes og

Naturens sande Væsen, at hvad de end finder, det som i Naturen er 101 egentlig Natur, dens Organisation, dens Liv, dens dybeste Kilde aldrig aabner sig for det.

Experimentet gaaer ud paa at sætte Naturen under Betingelser, der tvinge den til, for os at aabenbare ikke blot sin Activitets bestemte Producter, men ogsaa dens Handlemaade ved Productionen. Enten viser nu Naturen sin Virksomhed ved *blot* Kraftyttring, uden udvortes anskuet materielt Substrat - og da er den Object for den saakaldte *experimentale Physik*, eller dens Handlemaade viser sig som bestemte Activitetsyttringer af forskjellige Materier imod hinanden; og da bliver den Objectet for den *experimentale Chemie*.

Physik og Chemie bleve tvende forskjellige Videnskaber, i det man adskilte de differente Materiers Virksomhed imod hinanden, fra den alle Materier iboende (immaterielle) Kraft. Physiken var den nyere Naturvidenskabs oprindelige Dynamik. Da man i lang Tid blev hængende ved Keplers og Nevtons faa dynamiske Satser, da man, ved dem, saa sig indviklede i Astronomiens complicerede System, saa dreiede Physiken sig længe blot om Bevægelsernes Mekanik, og man søgte at udfylde den herskende Tomhed for Ideer med matematiske Formler; man forbandt med disse Undersøgelser de over Phænomener af tvetydig Materialitet, som over Lysets, Varmens, Elektricitetens og Magnetismens Phænomener. Sildigere, da man begyndte mere at beskæftige sig med de heterogene Materiers mangehaande Forhold mod hinanden, end med de blotte Masseforhold, da ogsaa her de beundringsværdigste Opdagelser lykkedes, traadte Chemien frem med den ikke længere skjulte Fordring, at kunne *forklare theoretisk* i det mindste den anorgiske Naturs Phænomener, og har i den nyere Tid endog forsøgt at opløse Organisationens Gaade.

102

De fleste Phænomener, som hidtil havde været en Gjenstand for Physiken, bleve i Chemien, paa det bestemteste, materialiserede, og saaledes dannede sig det nu herskende empiriske Synspunkt for Naturen, som, naar den skal være consequent, nødvendigviis maa være chemisk og forklare alting af et Vexelspil af heterogene Materier.

Da nu paa den anden Side den dynamiske Naturphilosophie ligeledes traadte frem med den Fordring, at kunne konstruere ikke allene Masseforholdene, men endogsaa alle Phænomenernes indvortes Væsen, saa blev den egentlig saakaldte Physik, som hidtil havde været en ureen Blanding af halv Speculation og Experiment, aldeles speculativ, og man veed nu neppe hvor hiin Videnskab, der endnu for kort Tid siden spillede en saa stor Rolle, er bleven af, hvorfor ogsaa, i det mindste i Tydskland, en Lærer i Physiken befinder sig i en ikke ringe Forlegenhed, naar han bestemt skal angive sin Videnskabs Grændser. Man udtrykker sig altid rigtigst, naar man, som i de ældste Tider, bruger Benævnelsen for hele Naturvidenskaben, og blot adskiller den empiriske Physik fra den speculative. En Adskillelse som angiver den eeneste ægte Modsætning, hvilken, engang erkjendt som en saadan, aldrig tilintetgjøres.

Vel maa den empiriske (som vi veed) chemiske Theorie, naar den virkelig har Mod nok til at hæve sig til en Art af Speculation, nødvendigviis ende med Atomistik; man skulde altsaa troe, at en grundig Gjendrivelse af Atomistiken vilde være den rigtige Vej til fra Grunden af at gjendrive den empiriske Theorie; men deels tilintetgjör Empirien sig derved som Empirie - i det den forlader Erfaringen - deels er den speculative Atomistik, i det mindste i Tydskland, saa aldeles gjendrevet, at vel ikke lettelig nogen vil vove at forsvare den, deels staaer det virkelig skarpsindige le Sage's 103 System blot som en fornem Bygning i Baggrunden, for hvilken man vel har al muelig Respect, men hvor man, for ikke at genere sig, højst ugjerne boer. En Gjendrivelse af Atomistiken, som desuden vilde före os for langt bort fra vor egentlige Vej, er derfor ingenlunde saa nødvendig. En Chemiker vilde desuden gjerne tilstaae os at have gjendrevet den speculative Atomistik; men tillige paastaae, at det System, som ved hans Empirie lidt efter lidt skal opstaae, er fuldkommen forskjelligt fra hiint; hvorom, förend det er fremstillet i sin fuldendte Gestalt, intet videre lader sig sige. Den eeneste Gjendrivelse, hvilken de, naar de overhovedet vil tilstaae Fornuften nogen Ret til at bedømme deres Ræsonnement, ikke kunde undgaae at reflectere paa, er den, ved hvilken bevises, at de ikke have forklaret et eeneste, end ikke det alleralmindeligste, nøjagtigst undersøgte og fra alle Sider prøvede Phænomen, ja fra deres Synspunkt aldrig kunde forklare det. Naturligviis gaaer denne Gjendrivelse blot paa Hovedpunkterne af deres Forklaring.

Naar det nu lader sig bevise, at enhver Forklaring, ikke allene mislykkedes, men endog nødvendigviis maatte mislykkes, saa lader sig dog haabe, at de vil opgive den Forventning at træde Naturens inderste Væsen nærmere - og - hvad Videnskabens Interesse fremfor alting fordrer - indskrænke sig til den blotte Fortælling, i det de engang for alle resignere paa al theoretisk Forklaring. Da en Lærebygning, som er modsigende i sig selv, tidligere eller sildigere, nødvendigviis maa tilintetgjøres, saa er vel ingen Tvivl underkastet, at dette ogsaa vil blive Tilfældet med al empirisk Theorie, men den som kjender den Haardnakkenhed, med hvilken man forsvarer indgroede Vildfarelser, vil indsee Nødvendigheden af, at bringe den Periode nærmere. Et af de meest i Øjne faldende Exempler, som det 104 desuden for Analogiens Skyld er det rette Sted her at bringe i Erindring, viser Astronomiens Historie os. Det er bekjendt, at Astronomerne, uagtet enhver nye Opdagelse, ved deres haardnakkede Vedholdenhed ved den ptolomæiske Hypothese, indviklede dem i bestandig større og uopløseligere Modsigelser, hellere hobede en Hypothese paa den anden, for, om ikke at hæve, dog som de best kunde, at skjule Modsigelserne, end at de skulde tage deres

Tilflugt til et nyere Synspunkt, som med Lethed hævede de fleste Modsigelser, men rigtig nok var det herskende fuldkommen modsat.

Jeg har allerede forhen gjort Dem opmærksomme paa, mine Herrer! at den empiriske Naturforsker, uden at forlade sit Standpunkt, eller, som virkelig er Tilfældet ved Tyngden og Centrifugalkraften, at tilstaae, at han har fundet Empiriens absolute, uoverstigelige Grændse, ikke kan antage nogen blot Activitet, nogen reen Kraft. Den tydelige Overbeviisning herom bragte dem til at materialisere saamange Phænomenener; saaledes bleve Lysets, Varmens, Elektricitetens, Magnetismens Phænomenener forklarede af ligesaa mange differente Materier, og endskjönt de maatte tilstaae ingen Beviser at have for disse Phænomeners Materialitet, saa syntes dog denne blotte Hypothese synderligen at tröste dem og at gjöre dem alting begribeligere.

Det lader sig neppe tænke, til hvor mange Absurditeter Naturforskerne herved bleve forledte. De construerede Lyset af Straaler, som enten bestandig maatte ligge uendelig nær ved hinanden, altsaa realiter ingen Straaler vare, eller ved den ringeste Divergenz maatte give en Afvexling af Lys og absolut Mörke, som tilintetgjör Phænomenets tydelige Continuitet. De blandede Lys og Varme med hinanden som 105 Syrer og Alcali. De skjulte for sig selv den Absurditet, som Lysets antagne Materialitet udviklede dem i, naar de sammenholdt denne Hypothese med Lysets Virkningsmaade paa gjennemsigtige Legemer. Thi et gjennemsigtigt Legeme er det i ethvert Punct indtil det uendelige, og bestaaer ikke af en Mængde Porer og uigennemsigtige Atomer en Hypothese, som afdisputerer os den tydeligste Anskuelse af Gjennemsigthedens Continuitet, altsaa hvad vi klarligen skue, for at sætte de grundlöseste Fictioner i Steden; men er da Lyset en Materie, som gennemtrænger de gjennemsigtige Legemer, saa maa, som Schelling saa rigtig bemærker, Legemet i ethvert Punct være poröst, altsaa en blot Porus, altsaa slet intet Legeme. For at forklare hvorledes Varmen kunde opstaae ved Friction af tvende Legemer, hvor den altsaa ikke var forhen, antog de med den störste Naivitet, foruden de mange chemiske Egenskaber de havde tillagt Varmematerien, endnu dens blot mekaniske Forbindelse med Legemerne, og at den kunde ved Frictionen presses ud af disse, som Vandet af en Svamp. De bekymrede sig herved ikke om den tydelige Erfaring, som viste dem, at Legemet for det förste syntes at have en udtömmelig Kilde af Varmestof, og nok saa ofte revet, ved enhver nye Friction gav ligesaa megen Varmestof som forhen - for det andet, at Legemet, efterat Varmen var udpresset, ikke modtog mere Varmestof end forhen, d. e. ikke forandrede sin Varmecapacitet. De have seet Ventiler i Magneterne, som aabnede og sluttede sig, og udlod den opdigtede magnetiske Materie i modsatte Directioner. De saae, hvad ingen fordomsfri lagttager nogensinde kan see, modsatte elektriske Materier strømme ud af de differente Legemer, som kom i Conflict med hinanden, og ved deres Udströmning aabenbare sig som positiv og negativ Funke. Da dog Funken, som enhver 106 ved den simpleste lagttagelse kan lære, opstaaer og forsvinder i *Luften* imellem de differente Legemer, forandrer sin hele Skikkelse, naar Luften fortyndes, ja endog forvandles til blot Phosphorencenz. Saaledes blendede af den töjlelöseste Phantasie, der blot derved skiller sig fra de vildeste Sværmeres, at dens Fundament er den evige Död, og dens skabende, productive Principier ere uinteressante, formlöse Materier, lagde den Grunden til den urimeligste Overtro; thi hvilken större Superstition kan vel, som Schelling med Rette siger, gives, end at troe, at disse *Ting*, som i Physiken eller Chemien udgives for Aarsager, virkelig frembringe disse Virkninger, hvilket er en sand Fetischismus. Og hvad er i Sandhed mere dræbende for den sande Physik, end det Synspunkt, fra hvilket man, naar man seer Legemer trækkes til hinanden, og stöder dem fra hinanden, ikke formaaer at hæve sig til et oprindeligt bevægende Princip, som organiserer det Hele, men tvinger os til at antage Materier, som udrette dette - Gud veed hvorfor eller til hvad Ende.

Ligesaa i Öjne faldende Modsigelser, som de der vise sig ved Anvendelsen af hine opdigtede Materier, ved hvis Hjelp man vil forklare Phænomenerne, finde vi atter, naar vi undersøge de antagne Hypoteser for sig selv. At adskille Tyngden fra Materien, er noget som Erfaringen paa ingen Maade berettiger os til. Alt hvad vi virkelig skue som Materie, har en bestemt Tyngde, som kan være större eller mindre, ja kan tage af til et Minimum; men aldrig ganske forsvinde. Alle hine fingerede Materier ere imponderable. Antager man nu, at de have et Minimum af Tyngde, saa er dette en ny Hypothese, som de aldeles intet Beviis have for. Ved alle endog de letteste Legemer, er dog en Sammenligning mulig, men imellem de letteste Legemer og hine Materier, er et svælgende Dyb befæstet, som intet 107 formaaer at opfylde. Eller skulde Naturforskerne virkelig troe, at en uhyre Mængde Lys, Varme, elektrisk, magnetisk Materie, dog tilsidst vel kunde aabenbare sin Tyngde? Antager man dem som absolut imponderable, saa spørger jeg, om de som Materier ikke opfyldte Rummet? - men det som opfylder Rummet, maa dog vel opfylde det med en vis Grad af Energie, hvis Udtryk just er Tyngden. Denne Grad kan antages saa stor eller liden som man vil; men kan aldrig blive = 0. Man har almindelig forkastet den Grenske Hypothese om Varmemateriens negative Tyngde og gjort den latterlig; men at antage, ikke som man skulde troe *en*, men *flere* specifik forskjellige Materier, som *alle* opfyldte Rummet *uden nogen Grad* - altsaa egentlig slet ikke opfyldte Rummet, indeholder i Sandhed et lige saa plumpt Anstöd mod alle, selv den blot reflecterende Forstand, nödvendige Begreber om Materien overhovedet. Ved Hypotesen om en Varmematerie potenziere denne Urimelighed sig; thi Varmematerien er ikke blot imponderabel, men ogsaa negativ cohærent. Kan man end ikke deducere Begrebet om Cohæsionen paa det empiriske Standpunkt, saa kan man dog reflectere over det givne Begreb og analysere det. En saadan Analyse lærer os, at Cohæsionen udtrykker den Energie, med hvilken et Legeme (med Hensyn til sig selv) söger at vedligeholde sig i sit bestemte Forhold til Rummet. Cohæsionen kan nu vel forsvinde (som

absolut), eller (som relativ) tage af til et Minimum af Intensitet - som hos Gasarterne; men at antage en *bestemt* Materie, altsaa en bestemt Opfyldning af Rummet, hvis bestemte formelle Tilværelse i Rummet, bestaar i at tilintetgjøre al bestemt Form; som ikke allene opfylder Rummet uden al Grad, men endogsaa med den Tendenz til at ophæve al bestemt Rumopfyldning; ja, som endog just derfor er 108 denne bestemte permanente Materie, fordi den modstræber al Permanenz i Rummet, er dog vel det meest Modsigende man kan tænke sig. Man indvende ikke, at den almindelige Conflict forhindrer dette Fluidums totale Adspredelse, thi den empiriske Naturforsker, for hvem Materien er det eeneste Reele, maa dog uden Modsigelse kunde tænke sig de specifik forskellige Materier.

Og hvortil have alle disse fine Materier hjulpen Physiken? Man paastaaer i Almindelighed, at Hypotheser kunde lede en Experimentator, kunde give Anledning til nyttige Forsög. Ja denne Hypothese om Hypotheserne, som i Sandhed næsten endnu mindre lader sig bevise, end Hypotheserne selv, er saa ofte eftertalt, indtil den endelig har faaet almindelig Gyldighed; men hvortil Forestillinger, som ved det første Blik vise sig som sig selv modsigende og sandsesløse, skal hjælpe Naturforskeren, er i Sandhed vanskeligt at indsee. At disse grundløse Opdigtelser næsten reent have udelukket alle Ideer af Naturvidenskabens, det er vist. Havde man, uden at indblande nogen Hypothese, blot fortalt hvad man har seet, saa vilde vi i mange Henseender have været videre. Havde man f. Ex. sagt: vore Forsög have lært os, at en Kuldeproces (som forøger Cohærenzen) gaaer i lige Forhold paralel med en Varmeprocess (som formindsker Cohærenzen), at disse Processer, naar een af dem har overhaand, ere saa længe virksomme, indtil en fuldkommen Ligevægt er frembragt, at, naar et cohærent Legeme gaaer over til en draabbar flydende Tilstand, Kuldeprocessen, indtil en bestemt Grad, er allene virksom, förend Varmeprocessen bliver synlig, at naar heterogene Legemer ere udsatte for samme Varmegrad, da ved samme Intensitet af Kuldeprocessen, de specifik forskellige Legemer forskjelligens varmes, saaledes at Kulden 109 for ethvert Legeme maa naae en anden Grad, naar Varmegraden hos alle skal være den samme, at den Tid, forskjellige Legemer bruge for at kjøles, d. e. contrahere sig, er meget forskjellig o. s. v., havde man opstillet de Phænomener, som de virkelig vigtige og fortreffelige Forsög have gjort os bekjendte med, med den Bestemthed, som den experimentale Methodes beundringsværdige Fremskridt tillader, uden noget Ræsonnement over Aarsager, uden Hypotheser o. s. v., saa vilde vi uden al Tvivl have været et betydeligt Skridt videre. En saadan Experimentator vilde, sig selv ubevidst, have opstillet den rette Theorie, og den sande Theoretiker vilde lettere og snarere kunne orientere sig. Nu maa vi arbejde os gennem lange, ugrundede Undersögelser over Varmemateriens Egenskaber, Væsen o. s. v., som indeholde ligesaa mange rene Modsigelser, förend det tillades os af disse at udfinde det rene Phænomen. Saaledes opstode Forestillingerne om Varmemateriens Opslugning, om de forskjellige Capaciteter for denne Materie o. s. v., hvilke alle ere opdigtede. Men disse prøvede Hypotheser skulde just træde i Stedet for almindelige Principier; thi de tjene til at forklare saadanne Phænomener, som, hvilket Empirien selv tydeligen nok lærer os, have en dybtindgribende Indflydelse paa alle Naturens Processer. Lyset er det oplivende Princip for hele Jorden, Magnetismen gennemtrænger, som en permanent Polaritet hele Jordmassen, med Elektricitet og Varme slutter og begynder enhver chemisk Proces. Nu tage man alle disse Fictioner bort af de physiske Lærebygninger og spørge sig selv, hvad der bliver tilovers af den tilegnede systematiske Form?

I det den empiriske Experimentator paa denne Maade materialiserer al Kraft og Activitet i Naturen, skeer det - som man kunde forudsee - at han i Stedet for at komme 110 den videnskabelige og organiske Eenhed nærmere, for bestandig tilintetgjör al videnskabelig Form, adskiller, hvad Naturen for bestandig har foreenet, og statuerer Differenzer, som Naturen ikke kjender. Thi virkelig hæfter Experimentet nødvendig ved Differenzerne, og det formaaer ligesaa lidet som lagttagelsen, at naae den sande Identitet.

Naturen erkjender ingen Lysets, Varmens, Magnetismens, Elektricitetens Theorie. Man kan uden videre Pröve med Sikkerhed paastaae, at enhver Theorie, som betragter og vil erklære disse Phænomener isolerede, er falsk. I Naturen opstaaer med et Slag, hvad Experimentet voldsom adskiller. Man betragte hvilket Legeme man vil - et Metal, Jern f. Ex. Denne bestemte Cohærenz, denne bestemte Tyngde, denne bestemte Uigjennemsigtighed, denne bestemte Magnetismus, Varmecapacitet, Evne til at lede Elektriciteten, Affinitet til Suurstoffen fuldkommen anskuede som eet - er Jernet, og enhver Adskillelse er unaturlig. Enhver Experimentator maa hæfte ved Differenzerne, thi disse gjöre de respective Modsætninger og med disse Experimentet selv mulige; men Naturens Væsen er Organisation, d. e. Identitet af alle Differenzer.

Sætter man i Naturen Differenzerne, som det oprindelige, saa bliver deres Tendens til, i det de söge hinanden, vexelsidig at tilintetgjöre sig, fuldkommen ubegribelig - og det urimelige Foretagende, at forklare denne Tendens ved nye Differenzer - ved opdigtede Materier - gjör Problemet permanent i Steden for at löse det. Nu er Differenzerne det eneste som kan gjöre Experimentet muligt, det *kan* altsaa ikke forlade dem, kan altsaa ikke erklære det *Liv*, som blot *er* ved deres Tendens til at söge hinanden, kan altsaa aldrig naae det Middelpunkt, i hvilket alting *er* foreenet, uden for hvilken alting er adskilt. Ved 111 Magnetismens og Elektricitetens Duplicitet aabner den evige Identitet sig for Experimentatoren; men da blot denne gjör Experimentet mueligt, saa *er* Identiteten for ham forsvunden. For ham er Verden faldet fra hinanden i Materier og Stoffer, han seer vel deres relative Forbindelse, han kan opdage deres lovmæssige Forhold ved hine Forbindelser; men det absolute Bindende i hele Naturen, undflyer ham nødvendig.

Ligesom ved Magnetismen og Elektriciteten Differenzerne træde ud af Identiteten, saa tabe de sig atter

ved den chemiske Proces i Identitet, og hvor evig fremmed den er for den empiriske Naturforsker, viser sig fornemmelig her, hvor den dog selv aabenbarer sig for ham, som oprunden af Differenzenne, saa at Naturen, ligesom den ved Elektricitetens og Magnetismens Duplicitet aabnede sig for ham, ved den Identitet, der opstaaer i det de forskjellige Stoffer chemisk gjennemtrænge hinanden, atter lukker sig lige for hans Öjne.

Thi naar Saltsyre forbinder sig med Mineralalcali til Kogsalt, naar Svovlsyre neutraliserer sig med Jern til Vitriol, ved enhver chemisk Forbindelse, opstaaer et indtil det uendelige Identisk. Det er det almindeligste, meest kjendte af alle Phænomenener; men hvilken Physiker forstaaer hvorledes to Materier kunde gjennemtrænge hinanden, vexelsidig tilintetgjøre sig, danne et tredie i sig fuldkommen identisk? Ogsaa her hefter den empiriske Physiker nødvendig ved Differenzenne. Selv den nyere chemiske Nomenclatur udtrykker blot disse og for den blotte Chemiker er i Sandhed Kogsaltet intet andet end saltsuur Mineralalcali, Vitriolen intet andet end svovlsuurt Jern, d. e. ikke det, som det i Naturen i Sandhed er.

Jeg kan her ikke inklade mig i en Undersögelse om de 112 mange falske Slutninger, som Chemikerne bestandig uddrage af deres Analyser; men De indsee letteligen at de *maa* være falske, da de grunde sig paa Forudsætningen om en Sammensættelse af Differenzenne, i hvilken disse blive ved. Vi vilde, i Naturphilosophien selv, faae Lejlighed til nöjagtigere at undersøge denne Gjenstand.

Ideen, som allene formaaer at fatte Differenzenne i Identiteten og Identiteten i Differenzenne, indeholder Nöglen til al Naturtheorie og er aldrig oprunden paa nogen empirisk Grund. Den absolute Identitet af alle Differenzen er, som Friheden i den intelligible Verden, det evig Forudsatte, som aldrig forstaaes, naar den ikke oprindeligen anskues, og uden hvilken den i den udvortes Anskuelse givne, afledte de enkelte (selv anorgiske) Legemers Identitet, i hvilken de udvortes Differenzen tabe sig, som i en Afgrund, aldrig begribes. Derfor formaaer Empirien blot ved en Approximation i det Uendelige tilsyneladende at nærme sig den sande Theorie, men kan aldrig naae Middelpunctet selv, Urkilden til alt videnskabeligt Lys. Ja den empiriske Naturforsker kan aldrig vide hvorvidt han har nærmet sig det sande Middelpunct og er nødvendigviis i et evigt Mörke indtil han virkelig har naaet det, d. e. har tilintetgjort sig som Empirie. Vel er det sandt, at ethvert Phænomen indeholder Naturens Uendelighed, som ogsaa kan erkjendes i det; men denne det Endeliges Uendelighed er det sande identiske Centrum selv, i alt det Enkelte det samme - *overalt* for den som oprindelig har stillet sig i Middelpunctet, *ingensteds* for den som er uden for det.

Jeg behöver vel neppe at sige Dem, at en Theorie, som er falsk, sig selv modsigende i sine Principier, vildfarende, skjev i Anvendelsen, selv paa de almindeligste Phænomenener, aldrig kan bruges til at forklare Naturens Liv i det 113 Store - at den maa virke dræbende paa enhver stor Ahnelse, som den reducerende lagttager kan vække - Og hvad Chemiens Anvendelse til at forklare det organiske Liv angaaer - behöver jeg vel at erindre mere, end at den Conflict i hvilken enhver organisk Deel sættes ved det chemiske Experiment, er total forskjellig fra den som underholdes ved det organiske Liv? Hvorledes kan man fra Virkningen af en organisk Materie ud ad til, mod chemiske Reagentier, uden det voldsomste Spring, erklære dens Virkning ind ad til mod det organiske Centrum?

Og endelig - man sammenligne vore physiske og chemiske Theorier med den evige Natur selv - man forlade de chemiske Laboratorier for at overskue Kloden og dens Liv. Solen glöder i Planeternes Middelpunct, Lyset omfatter med evig Glands alt Levende, den hele Klode synes et Blomst, som aabner sine mangefarvede Blade, udaander sit Liv om Dagen og lukker sig om Natten, Varmen er en evig Vexel af Expansion og Contraction imellem hvilken alting oscillerer, Magnetismen har gjennemtrængt hele Kloden og viser stiltiende til en hemmelig Regel, Electriciteten aabner og slutter det chemiske Vexelspils momentane Liv, Luften, bestandig foranderlig, og i al Forandring bestandig den samme, Klodens forunderlige Aande, indaandes, bindes, løses igjen og omslutter alt. Vandet - det Indifferentente, Formløse, af hvilket al Form synes oprunden, circulerer, bestandig bölgende, mellem det Faste. Imidlertid gjærer den alt bundfældte, anorgiske Masse (Jordklodens afsatte Scelet) med den sidste Gnist af Liv, endnu flammende under Æqvator. Et evigt vexlende Liv, eensformigere under Polerne, mere broget, mere glödende under Æqvator, udvælder med stigende Energie - og midt i denne brogede Vrimmel hæver sig lidt efter lidt gennem 114 alle Gestalterne et mystisk Centrum, bestandig dybere og dybere skjult i Gestalternes inderste Væsen, i det det tydeligere aabenbarer sig, skilles det Enkelte fra det Hele og bliver et Heelt i sig selv, den isoleerte Organisation bliver mere fuldendt; den Energie, med hvilken den kjæmper mod Massen, bliver vældigere, de Aftryk den paatvinger den betydningsfuldere. Endelig vogner, med den individuelleste Skabning, Naturens usynligste, helligste Middelpunct - Fornuften. Selv Massen forædles ved den og Kunsten og Poesien formaaer at producere Gestalter, højere, ædlere, uendeligere, betydningsfuldere, end selv Naturen.

Formaae vi at erkjende den Soel, som oplyser alt? Kunne vi erkjende den evige Grundvold ved hvilken alt er fast og vist og evident, *uden hvilken* alting vakler, opstaaer ubegribeligt, forsvinder uden at forstaaes?

Syvende forelæsning

Jeg maa endnu engang erindre Dem, mine Herrer! om, hvad jeg alt forhen har sagt, at hvad jeg nu foredrager ikke er Philosophie, men Indledning. Jeg vil forsøge at give Dem et højere betydningsfuldere Begreb om Livet og Tilværelsen. Af et saadant højere Begreb udspringer Philosophien, som af sin egentlige Kilde. Jeg haaber, at De, naar jeg slutter Indledningen, vilde kunne indsee, hvorledes den hele Betragtning concentrerer sig til et stort *Problem* - dets *Lösning* - er det ellers nogen *Dödelig* given at löse et sligt *Problem* - er Philosophiens *Bestræbelse*.

Jeg begynder i Dag at betragte Historien, som jeg i de forrige Timer betragtede Naturen. Der saae vi een Aand, som syntes at have gennemtrængt hele Naturen, dens Ideer taledede forunderlig til os gennem Gestalter. Skulde vi nogensinde kunne forstaae dens hemmelige Sprog? Alt det Enkelte bærer der det Eviges Præg. Levende, bevægelig, foranderlig, og i de mangehaande Forandringer bestandig den samme, rejser sig en oprindelig frie Aand, arbejder sig gennem Naturens mæandriske Krumninger - Massen selv, det Materielle synes denne Aands halvgjennemsigtige Dække, eller rettere, dens evige Organ - og Historien er dens evige Aabenbaring. Som oprindelig aldrig kuert Frihed synes spirende at vogne midt i Naturens uforanderlige Nødvendighed, saaledes synes omvendt en evig Nødvendighed at dække, ja at overskygge Historiens Frihed. At gjenkjende Fornuftens Frihed i Naturens Nødvendighed; 116 at gjenkjende Naturens Nødvendighed i Historien, er den filosofiske Opgave.

Intet fornuftigt Væsens Tilværelse kan tænkes isoleert. Det forudsætter, som saadant, en Vexelvirkning med utallige andre. Fornuftige Individualiteter forstaaes kun i deres vexelsidige Conflict. En højere Individualitet kan omfatte dem *alle* og det *saaledes* at Begrebet om de enkelte Individuer taber sig ganske i hiint højere Individualitets-Begreb. Et sligt individuelt Samfund er Borgersamfundet, som nødvendigviis indeholder et bestemt individualiserende Princip i sig. Udtrykket for et saadant større Individ er en *Nation*. Men en Nation, for saavidt som den har sin specifikke Caracteer, kan ikke tænkes uden en Conflict med flere. Udtrykket for denne højere Conflict er Historien. Som det enkelte Menneskes Tilværelse er en Række af Tildragelser, hvis indvortes foreenende Princip hans inderste Væsen selv er, saaledes bestaaer Nationernes Historie af en Række afvexlende Begivenheder, *i hvilke* det enkelte Individ falder med - og den hele Menneskeslæggt, Nationerne selv i deres Conflict, drives gennem tusendfold Forandringer til et Maal, som ingen kjender. I denne uendelige Vexelvirkning, hvis indvortes skabende Princip er os ubekjendt, virker *hele* Menneskeslægten tvingende paa enkelte Nationer og Nationerne tvingende paa ethvert enkelt Individ. Men det enkelte Menneske selv, med en Frihed i sin Barm, som vel kan kues, nedtrykkes - selv til et ukjendeligt Minimum - men aldrig ganske udryddes, virker, med større eller mindre Kraft tilbage paa sin Nation - fra sin Nation paa hele Menneskeslægten. Ved denne Vexelvirkning af det Hele paa det Enkelte, af det Enkelte paa det Hele, fremstaaer et identisk Billede - Historien, som forudsætter den *hele* Natur, som Grundvolden for al endelig 117 Tilværelse, og hele Menneskeslægten som Udtrykket for hiin Vexelvirkning selv. Udtrykket for Coexistenzen af alle disse Individuers Samvirkning i Historien og Naturen er *Rummet* - Evighedens bestandig *hvilende* Billede. Men det Hele er blot i en evig Kjede af afvexlende Begivenheder. Ja det er denne bestandige Vexel, disse uendelig sig afløsende Forvandlinger selv. Den bestandige Typus for disse Forvandlinger er *Tiden* - Evighedens bestandig bevægelige, flydende og foranderlige Billede.

Det mærkværdige talent- og geniefulde Menneske kan ikke tænkes som levende paa en bestemt Tid, i en bestemt Nation, uden at vi, ved hans ejendommelige Tilværelse, i sin hele Omfang, maa forudsætte at hele Historien just har gaaet den Gang den har gaaet. Det er, som om hele Historien havde lagt det an paa at producere dette Menneske, uden at man derfor kan paastaae, at det var dens Maal; ligesom i et organisk Legeme, hvor det Hele maa ansees som virksomt ved enhver enkelt Deels Frembringelse. At dette er Tilfældet med de mere betydende Mennesker vil vel enhver tilstaae; thi hvad er det betydende Menneskes Bevidsthed andet end en større eller mindre, mere eller mindre indbefattende Typus af det Forbigangne, individualiseret ved dets særegne Væsen? Var nu den Deel af Historien, som ved Opdragelse, ved Kundskab, ved særegent Talent og Instinkt blev dets Deel og som i det det paa en individuel Maade reflecteres just udgjør dets - det bestemte Menneskes - Tilværelse, ikke saaledes bleven bestemt, som skeet er, saa vilde dette Menneske aldrig kunde have existeret paa denne bestemte Maade. Men man behøver i Sandhed blot nøje at eftertænke den Idee, vi nødvendigviis maa have om Historien, for at overbevises om, at det meest indskrænkede, ringeste Menneske, hvis Syns- og 118 Virkekreds er saa ringe, som man vil tænke sig den, ikke kan forestilles som levende til denne bestemte Tid, som dette bestemte Individ, uden at den hele Historie just har gaaet den Gang, den har gaaet; endskjønt han selv maaskee aldrig har hørt Historien nævne, eller har nogen Forestilling om den, endskjønt hans historiske Kundskaber maaskee ikke naae ud over nogle enkelte Familiars ubetydelige Tildragelser i faa Generationer, er han dog selv - og just jo mere indskrænket han er, desto vissere, et Product af den Grad af Cultur, af den Tænkemaade, som paa *den* Tid characteriserer Massen af den Nation og den Stand han lever i - og at denne med hvilken han ganske falder sammen - er et nødvendigt Product af den hele Historie behøver jeg blot at sige Dem. Saaledes virker det Hele med tvingende, uimodstaaelig Nødvendighed paa enhver og enhver satte Skjæbnen, den usynlige Haand, som leder det Hele, paa en bestemt Punct, i en bestemt Tid og beredte ham Indtryk og Ideer, hvilke,

ubøjelige, uforanderlige, som Naturlovene selv, følge ham sit hele Liv igjennem. Ingen formaaer at træde ud af den Ring, som Födsel og Opdragelse, bestemte af en ubøjelig Skjæbne har snoet om ham.

At den store, geniefulde Mand, der, som Cæsar eller Luther, rager ud over sin Tid, kraftfuld griber ind i sin Tidsalder, vækker en sovende Generation, hvis indvortes, guddommelige, flammende Ild tænder den hele Masse, hvis Aand, udrustet med Gudernes Kraft, som et usynligt Contagion, anstikker Millioner, som, hvor han træder frem, bydende leder, vækker, opflammer dem som omgive ham - virker paa den hele Historie, derom er ingen Tvivl; men man behöver blot at tænke nöje efter det Begreb vi nödvendigviis maa have om Historien, for at overbevises orn, at endog det meest indskrænkede Menneske maa have 119 en Indflydelse paa den, om den end, naar vi see paa det Hele, fordi vi ikke formaae at fatte det uendelig Enkelte i det Hele, bliver aldeles umærkelig; thi enhver Handling, hvis Grund er Frihed, er den absolute Begyndelse til en fuldkommen nye Række af Handlinger; men enhver Handling har sine Fölger, disse atter deres Fölger o. s. v. i det Uendelige. Saaledes virker det Enkelte atter paa det Hele.

I Naturen synes en oprindelig frie Aand at aabenbare sig, endskjont det *Enkelte* er nödvendigt, omvendt derimod gaaer en nödvendig bestemmende Skjæbne, som en usynlig Haand igjennem hele Historien, endskjönt det *Enkelte* er frit.

Eller er der ingen Nödvendighed i Historien? ingen evig urokkelig, ingen stadig Plan? er den hele Historie en planlös Sammenhobning af Begivenheder? Et evigt Virvar af Forbrydelser og Blodsudgydelse? Kan det enkelte Menneskes Tilværelse og Bestemmelse være stor og betydningsfuld, naar den hele Menneskeslægts evige Evolution er uden Sands?

Aabenbarer sig ingen Gud i den evige Vexel?

Denne Forbindelse af Nodvendigheden i det Hele, skjönt det enkeltes Frihed maa sikres, med Friheden hos ethvert enkelt Individuum, skjönt Nödvendigheden hos det Hele maa sikres - er Historiens egentlige Problem. Da hele Historien just maa vise Spoer til hiin Plan, som gaaer igjennem det Hele; Friheden derimod blot gaaer paa det enkelte Individuums inderste Gemyt, og dog tillige indeholder Centralpunkten for al filosofisk Grandskning, vil jeg her blot söge at gjöre Dem opmærksom paa det planfulde i hele Historiens Gang.

Ligesom de nederste Dyr ingen Barndom have, saaledes have selv de ædelste ingen Historie. Deres Historie falder 120 sammen med Jordklodens. Deres Vandringer, Levningerne af store Dyr i de nordiske Egne, af svundne Dyr, betegne Naturens egne Epoker. Mennesket har ene Historie. Alt det forbigangne ligger færdigt for os. Den Aand, de Handlinger, som udmærkede de svundne Tider, bæres udödelig, værnet af en Guddom, fra en Generation til den anden, og Tidsalderens særegne Aftryk paa Massen ligge som Bjerglag over hinanden i de Egne, hvor Historien spillede; thi hele Menneskeslægten har aldrig taget Deel i Historien, ligesom blandt Dyrene kun faa tage Deel i den højeste Udvikling; det er, som om fra enkelte Steder Menneskeslægts evige Soel brændte, medens de övrige levede i bestandig Mörke.

Med Guderne begynder al Historie. Bag al Historie ligger Mythologie; det er et Faktum, som ingen kan nægte. Man kalde denne mythologiske Tid, som man vil, den fabelagtige, den raae, Menneskeslægts Barndom, Udtryk som altid bevise, at man gjör en Tid til Maalestok for den anden, vor Tid i Særdeleshed til Maalestok for alle de andre - dette *Faktum* staaer urokkeligt. Det er som om al Historie begyndte med det Eviges umiddelbar fremtrædende Glands, som om alt hvad som ligger hiin herlige Periode nærmest, deeltog i det Eviges Herlighed. At nedsætte de ædelste, fortreffeligste Nationers Ideer om Guddommen, til de allerelendigste og fladeste Absurditeter, at borttage al højere Sands af deres Religiösitet, for derefter at kunne forklare deres ejendommelige Væsen, kan tillades enhver, kuns ingen Philosoph. Ham er, blandt alle muelige Modsigelser den den haardeste, at den glandsfuldste Tilværelse kunde bygges paa et Fundament af Ufornuft - og ingen Philosoph har nogensinde tvivlet paa, at Kilden til al 121 Tilværelse er Religiösitet. Desuden er ikke her min Hensigt at forklare, blot at fortælle. Fortællingens Reenhed tillader ikke Indblandingen af nogen - hvilkensomhelst - Forudsætning. Vi maa tage den ældste Tid, som den *selv* viser sig, ikke som *vi* troe at maatte forstaae den.

Den mythologiske Tidsalder, jeg her korteligen vil gjöre Dem opmærksom paa, er den ældgamle orientalske, Moderen til den græske Mythologie; thi ikke at tale om, at den orientalske Mythologie turde indeholde Spiren til den nordiske, som först i en sildigere Periode viser sig i Historien, saa synes den selv - som Menneskeslægts højere Sands, dens med Bevidsthed skuende Öje, at see fra et fra Egn til Egn bevægeligt Punkt. Her, i den betydende Linie, i hvilken dette glindsende Punkt bevæger sig, maa vi finde det dybe Spoer til Historiens Sands.

Udtrykket for Gudernes Periode er den reneste, klareste Poesie, dens Sprog - os altid kun halv forstaaelig - *Allegorie*. For dog nogenlunde at give Dem en Anskuelse af hvad vi forstaae ved Allegorie, spørger jeg: Hvad er det som forherliger Gudernes Gestalter i den gamle Kunst? Hvad er det, som gjör at vi, saasart vi see en Apollo, en Venus, maa tilstaae at de ere Guder, ikke Mennesker, maa tilstaae naar vi skue en Hercules, at det er sejrende Heros, naar vi skue Laokoons Gruppe, eller Niobe, at de er Gudernes

Beslægtede, som en ubøjelig Skjebne nedkuer. Naar vi - med den Sands for Kunsten, ved hvilken den allene er, uden hvilken en Gipsfigur i vore Haver og de gamle Kunstproducter have lige megen Betydning - see Gudernes roelige og høje Gestalter, saa er det, som om alt det Herlige, der som en enkelt Klang lyder i Menneskeslægtens Historie, adsplittet hos alle, næsten forsvunden hos de fleste, som 122 om det Helligste, der blot i enkelte salige, men forbiilende, Momenter stykkeviis yttre sig i vort Liv, som en dyb og guddommelig Erindring om en herligere Existenz - fremtraadte for sig - den lösladte Gud - og straaede og tonede os harmonisk imöde ved den evige Gestalt.

Naar vi see den lidende Laokoon, den ulyksalige Niobe, saa farer en Gysen igjennem vort Inderste, en Gysen, heel forskjellig fra den Medlidenhed og Deeltagelse, som vi yttre ved andre Menneskers Ulykke. Det er ikke Laokoons Smerte, der med sin hele Slægt gaaer under, stræbende med sine Sönnere mod det dræbende Slangebid, det er ikke Niobes Taarer og Forstening ved hendes Börns Jammer - det er den Slange, som har snoet sig om den hele Menneskeslægt, det er Anskuelsen af den uhyre Masse, som synes, forstenende at true den hele Slægt, det er Anskuelsen af den endelige Tilværelses dybe Ulykke, der som en Ahnelse, som en Orm nager enhver, i enkelte Momenter rejser sig - og som vor Tids Mennesker, lige fremmed for Salighed og uhyre Smerte saa sjelden föle - det er Slægtens gyselige Tragoedie, som den herligere Generation - deelagtige i Gudernes Fryd - havde Mod nok til at skue.

Alt hvad som saaledes adsplittet, som Fryd eller Smerte, utydelig og enkelt rejser sig hos alle, hos enhver, i enkelte snart forsvindende Momenter, det synes i Kunsten, og ogsaa i den gamle Poesie, concentreret til hellige Billeder - og disse Billeder, som i deres störste Individualitet viser os *alt* - disse Gestalter, som synes at indeholde et uendeligt Sprog, disse Ord, som vise os evige Gestalter - udgjöre hvad vi kalde Allegorie. En saadan allegorisk Betydning synes al fornuftig Existenz i Historiens Begyndelse at have havt. Men denne Periode synes meer eller mindre at have skjult sig bag en Efterfölgende, som vi vilde kalde den heroiske.

123

Det som i Særdeleshed udmærkede hiin Tidsalder, var den mærkværdige Identitet af det, vi siden maa adskille som Ord og Handling. I levende Handling udprægedes alt hvad vi nu söge ved Ord, alle Naturens Revolutioner og Udviklinger, alle Religionens Mysterier. Livet selv, frisk som det udsprang fra Guddommen, havde umiddelbar den Betydning, som vi nu kuns ahne. Derfor var alle deres Forestillinger levende. Intet Spoer til den adsplittende Död, som i nyere Tider har gjort Videnskaber og Poesie og, ved dem, selv Religionen saa monströse. Det er bekjendt, at de ældste Folk forestillede sig det hele levende Universum, som et eeneste besjelet Væsen, der med uendelig forskjellig Ledemod paa det mangfoldigste rörtc og bevægede sig, at hellige Sager gjernme mærkværdige Fragmenter af Jordens Danneshistorie, at mange Myther af de orientalske og nordiske Urfolk, i de dybsindigste Billeder, bevare Naturens Metamorphoser, at mange underlige Kundskaber (som f. Ex. i Astronomien, i Metallurgien), hvilke vi ikke kunde forklare uden dybe Indsigter, ja ofte ikke uden Bekjendtskab med de kunstigste först i vore Tider opfundne Instrumenter, overbevise os om, at ogsaa der, hvor Allegorierne og Billederne ere uforstaaelige, ligger noget langt dybere til Grund for disse, end vilkaarlig opspundne Drömmier. Det er vist, at den tidligste Menneskeslægts hele Liv var Religion, at alle deres Forestillinger og Handlinger havde et umiddelbart Hensyn til det Evige, kort: at de, som ogsaa en af de herligste og dybsindigste Græker sige om dem, vare Guderne, blant alle Mennesker nærmest. Derfor synes Naturen, endskjönt paa en den nærværende Physik ubegribelig Maade, at have aabnet sit Helligste for dem, og mange af hiin Tids Allegorier og Myther synes at indeholde Naturens egne højeste 124 Orakelsprog over dens inderste Væsen. Derfor var deres Liv selv betydningsfuldere, alle Lidenskaber højere, alle Gestalter ædlere. Ja ædlere, endskjönt de manglede vor Tids overflademessige Glimmer og intetsigende Tant; vore Ord, som med Gestalt har tabt deres egentligste Betydning og forklare alt, uden det, som eene er Umagen værd at forstaae, vore Videnskaber, som have lukket Naturen for os, og gjör vor Tilværelse selv sandseslös. Udtrykket for den heroiske Tid var endnu poetisk, deres Sprog metrisk, harmonisk, gestaltfuld - *Epos*. Skal Wolfs Opdagelse om den Samling af Digte vi have under Homers Navn, faae en historisk Betydning, saa maa den Idee, den vækker, udvides. Ikke allene Toget til Troia og dets Fölger, ikke allene Odysseen, ogsaa det Argonautiske Tog, hvis hele Historie jo desuden blev besunget i det undergaaede Orphiske Epos, ogsaa de argiviske Kongers, Pelopidernes, de thebanske Kongers tragiske Historie, af hvilke Æscylus og Sophocles have efterladt os Fragmenter, dramatisk behandlede, maa vi ansee, som Led af det store græske Epos. Et saadant Fragment er da ogsaa Homer; men saa herlig var denne Tidsalder, at dens Fragmenter selv synes kunstrigere og mere sluttet i sig, end den sildigere Tids fuldstændigste Historie. At skrive et Epos er derfor en sand Misforstand og bliver det i al Evighed. Historien selv formaaer blot at producere det ved en poetisk, episk Tidsalder, og dets efterladte Klang er det eneste sande Epos selv.

I den sildigere græske Periode skiltes Ord og Handling, som i de tidligere vare uadskilleligen forenede. Handlingen, som hele Slægtens legemlige Udortes paa den ene Side, fixerede sig som prosaisk Historie. Ordet, hele Slægtens aandige Indvortes paa den anden Side, fixerede sig som prosaisk Videnskab og Reflexion. Men man behøver

125 kuns at kaste et flygtigt Blik paa denne endnu herlige Tidsalder, for at finde, at Videnskaben, saavel som Historien havde deres Kjerne og endnu erkjendte Udspring i den svundne Tids Religiösitet. Denne sikrede den højere Betydning i deres Handlinger, det Mod, den ædle Nationalismus, den Dristighed og høje Aand for

deres Helte, den skønne Form og ædle Gestalt i deres Kunst, den dybe Sands i deres Speculation. Endnu vedligeholdtes den Tid, da det egentlige Liv var som Spil for en overvættets Kraft, i levende Erindring blant dem ved de istmiske, pythiske, nemæiske, olympiske Lege. Deres Aarstider beregnedes efter disse, deres Lande inddeltes, Frastanden maalttes efter de olympiske Stadier. Herodoth nævner ingen Helt uden at sige os hvor ofte han vandt i hine Lege. Hvor ubegribelig er os den kloge, betænksomme, vise Grækers Enthusiasmus for deres Athleter? De satte dem Stötter, de forgudede dem; thi de vare dem de herlige Symboler paa den Tid, da den endelige Existenz var et Spil og ingen Byrde, da enhver Kraft ubehindret yttrede sig, og Legemet selv var det gjennemsigtige Billede for en højere Aand. Naar man, med en Overskuelse over det Hele, læser Herodoth - alle Historieskriveres Fader og Mester - saa finder man at den uforlignelige Composition, som foreener saamange forskjellige Gjenstænder, ja den hele da levende Verden, til et Heelt, blot var muelig ved den mærkværdige Relation til en religiös Middelpunkt, ved denne kommer det fortryllende Lys og den herlige Klarhed over hans Historie, som henriver enhver. Alting bestemmes ved Religiösitet, ved Oraklernes betydende Udsagn, næsten alle Heltene stode i Forbindelse med den episke Tid, og Herodoth glemmer ikke at fortælle os den Omstændighedernes Forvikling i hiin Tid, som frembragte Nationernes og 126 Heltens nærværende Strid eller Forening. Som Hesiodi Mythologie ligger i Baggrunden af det homeriske Epos, saaledes ligger den hele episke Tidsalder i Baggrunden af Herodoths Historie. Den platoniske Philosophie - Grækenlands ædelste speculative Product - og dens dybeste - henviser fra Videnskabens Side ligeledes til denne religiöse Kilde, den udgjorde den egentlige Kjerne af den pythagoræiske Skole. Nøglen til Naturens Productioner skjultes i de eleusinske Mysterier og i Kabirernes hemmelige Religion paa Samothrace. Alle græske Philosopher vare overbeviste om, at Fundamentet til al deres Viisdom maatte söges i Orient, hvor denne Viisdom endnu var som en Rest af en herligere Tid, derfor rejste deres Philosopher, som Pythagoras og Democritus til Egypten og Orienten; og det er bekjendt, at det var Plato's varmeste Önske, at kunne besøge Braminerne i Benares.

Saalænge den religiöse Middelpunkt forener Mennesker og Nationer, giver deres Liv Glands, deres Tænkning Dybde og deres Handlinger Betydning, kan vel Omstændighedernes Forvikling opvække Strid og Uenighed, ja Krigen, den nödvendige Fölge af al endelig Tilværelse, vil aldrig hvile; men ingensinde vil den *blotte* Erobringssyge naae den Højde, som hvor Historiens centripetale Tendenz er forsvunden. Hvor derimod hiin er forsvunden, vil Nationerne, eftersom de vaagne, yttre deres Kraft, som Massens legemlige, ud ad, centrifugal. En saadan Kamp mellem et religiöst Folks intensive og et betydningsløst Folks extensive Kraft har Herodoth skildret os ved Krigen mellem Perserne og Grækerne.

Hvad formaaer den adsplittede, udvortes Kraft mod en indvortes? Legemet mod Aanden? Men hos Grækerne selv skulde denne uddöe. Vi have seet hvorlunde det 127 Guddom -Guddommelige synes fra den tidligste Tid af at være traadt tilbage -og i Sandhed, den ubøjeligste Skjæbne, der syntes at have anlagt det paa, at beröve det endelige Liv al Glands, for at henvise til et højere, lagde Præget af sin Plan tydelig nok i den gamle Historie. Hos Grækerne sank Religiösiteten; Philosophien - allerede tildeels hos Aristoteles - blev endelig Reflexion, hvis Fundament var tilbagetrængt; Tidens hele Character tog en mere endelig Retning - og Grækenland blev et Offer for en vaagnende Nations centrifugale Kraft. Macedonien, i Grækenlands herlige Tid kuns lidet agtet, var som et Forbud for den større og mægtigere Nation, hvis erobrende Kraft skulde antyde os Religionens dybeste Sövn, det Endeliges højeste Triumph og Historiens sorgeligste Tragædie.

Hos Romerne var Forstanden i alle Henseender det fremtrædende. Religionen havde aldrig *den* höje Betydning, som hos Grækerne og tabte den bestandig mere og mere; man havde neppe en Ahnelse om det dybe i den græske Philosophie; den dybe Sands i den gamle græske Mythologie blev tilintetgjort ved Ovidius, den episke Tidsalders historiske Betydning var tabt, og Virgil troede at kunne skrive et Epos. Blot deres udvortes Historie, Digte som opmuntre til Livets glade Nydelse, Sandsen for den gamle Kunst - bare endnu Præget af den ellers næsten svundne Herlighed og var classisk. - Men just fordi Forstanden var det herskende fremtraadte Historiens construerende Nödvendighed med en Bestemthed, som man gyser ved. Ved Conflicten af Curierne, Centurierne og Tribus udvikler den romerske Historie sig med en Nödvendighed, som næsten ikke lader noget Spoer af Frihed. Historien selv synes aldrig mindre fri end i Roms republikanske 128 Periode; det Bestemmede viser sig med den græsseligste Tydelighed, og just derfor blev det for Montesquieu og Ferguson saa let, at udvikle, og det i Sandhed fuldstændig, Grundene til det romerske Pages Ruin, som spirede selv i dets glandsfuldste Epoke. Med Gracchernes Stridigheder om de agrariske Love rejste sig, ved Sylla, Marius, Clodius, Catillina, Cæsar, en eneste Gestalt, Verdens og hele Historiens Tyran og Afgud. Eftersom de rejste sig tog Forbrydelser og Laster, Irreligiösitet og alt det som blot sætter det Endeliges Realitet, bestandig mere til. Det var som om Sandsen for det Evige var forsvunden af den hele Historie.

- Derfor blev Menneskets Centrum, dets Afgud og Djevel, *et* endeligt Væsen - i Begyndelsen (i Særdeleshed Cæsar) en af Historiens kraftfuldste og meest glindsende Gestalter - men som, i det fölgende bestandig mere og mere viste sin dybe Fordærvelse.

Under Cæsarerne i Særdeleshed var Lasternes meest glimrende Periode. Alt det, som med Glands traadte frem, hyldede den almindelige Fordærvelse; al Energie og Conseqvenz synes, at være traadt i Forbund med Forbrydelsen; Cicero og Seneca bleve foragtelige ved deres Vankelmod og Ubestemthed.

Romerne kaldte vel Cato den sidste Romer; men naar man seer hvorledes den hele romerske Historie synes at have stödt sammen for at hæve Cæsarerne, hvorledes disse kuns udtrykte den højeste Spidse af den herskende Forbrydelse, saa kan man med Föje kalde Nero den sidste Romer - dette mærkværdige Uhyre, hvis græsselige Existenz betegner en Vendepunkt i den hele Historie.

Det er mærkværdigt, at det, som i Grækernes herligste Tid geraadede selv de störste Helte til Hæder, de gymnastiske Spil, i Neros Tid vare blevne til en intet betydende 129 Farce, som man overlod til Slaverne, og som nedsatte Kejseren ligesaa meget i Folkets Öjne, som den störste Forbrydelse. Saa aldeles var Erindringen om den gamle Tid og dens Herlighed forsvunden.

Men hvilken Frastand fra den ældste Tid, hvilken total Modsætning mod den? Historien begynder med Guderne - da havde det Endelige aldeles ingen Realitet - blot hvad som bar det Eviges Præg - nu var det Endelige det *eeneste* Reelle, og et endeligt Væsen blev ryggesløst og med forvoven Foragt mod Guderne, hævet ud af den *hele* Masse og tilbudet som en Afgud. Kejsernes Statuer bleve satte ved Siden af Romernes Penater; man ofrede til dem; man satte dem blant Guderne efter deres Død.

De romerske Kejseres Stilling er den *eeneste* i sin Art. De vare ikke allene hævede ud over en Nation - den *hele* dengang bekjendte Verden laae for deres Födder. Men Mennesket er skabt til at kjæmpe med en modstridende Magt - i denne Kamp, som udgjör Livet, ligger Spiren til al Dyd og al indvortes Herlighed. En sædvanlig Tyran - en orientalsk f. Ex. indskrænkedes dog ved andre, ved Naboe-Nationer; men de sidste Cæsarer fandt ingen Nationer, som kunde trodse dem. Saaledes *allene*, ganske allene, hævede ud af den hele Menneskeslægt, i Modsætning, ikke som enkelt Menneske mod det enkelte, men som enkelt mod den hele Slægt, maatte det uhyre Dyr, fordærvende vaagne. Nero var i sine förste Aar en fortreffelig Regent. Det var, som bekjendt, endog Traians störste Önske at kunne regjere som Nero i de fire förste Aar; men da hans Trone blev sikret, da hele Verden, selv foragtelig, kröb for hans Födder, rejste han sig, som et glubende Uhyre - flagellum generis humani - da vendte den lösladte Furie, som Modstand og Indskrænkning fængsler hos enhver, sig 130 först, mod dem som omgav ham; han myrdede Moder, Broder og Lærer; kjæmpede mod hele Naturen, saa intet tilfredsstillede ham uden at det bar Præget af den monströseste Unatur. Endelig rasede han mod den hele Slægt, udpressede alle Provindsernes Skatte, for med en aldrig seet Luxus at bygge sit gyldne Pallads; tændte Verdens Hovedstad i Brand, og sang, da den brændte, med en frygtelig Ironie, en Sang over Troia's Undergang, eggede, dreven af Furierne, hele Menneskeslægten mod sig - indtil han, forladt af alle, med den græsseligste Angst, styrtede fortvivlet i den Afgrund, han selv havde aabnet sig.

Med ham slutter Roms classiske Periode. Tacitus ender sine Annaler med ham, Livius kort Tid efter. Ammianus Marcellinus, Zosimus, Dio Cassius o. s. v. ere de urene Kilder af hvilke vi maae öse vore Kundskaber om Trajans og Antomnernes Regjering. Med den højeste Afskye nævner man Nero's Navn; at foragte ham vover man neppe; thi med en forfærdelig og dyb Skræk er denne Epoke forevigtet i Historien.

Vespasians, Titi, Trajans, Hadrians og Antoninernes Regjering betegner Historiens Hviletid ovenpaa den heftige voldsomme Gjæring - selv uden kraftfuld Betydning, saa fortræffelige Kejserne end vare. Trajans triumphatoriske Epoke tjente til at egge Dacer, Allemanner og vække de nordiske Nationer, som skulde underkue den sunkne Generation.

Saaledes svandt den gamle, gyldne Tid; det Helligste blev et Middel for töjlelös Forbrydelse; Gudernes brogede Vrimmel forlode den ryggesløse Jord. Ingen Haand formaaede at fremtrylle en guddommelig Gestalt; ingen hellig begejstret Sanger lod sig höre - Oraklerne taug - Historiens straalende Soel syntes slukt. Hvor var Redning for den sunkne Slægt? -

Ottende Forelæsning

At det Poetiske og Religiöse i den gamle Tid, som jeg kalder den episke, faldt sammen og var *et*, at denne Foreening af begge er den *eeneste* Levning af det hele daværende Liv; at disse overblevne Toner - de hvorefter vi eene kunne bedömmen hiin Tids Aand - vise til en harmonisk Existenz, hvilken selv gav det Endelige en umiddelbar Hensyn til det Religiöse og Evige, er et *Faktum* - og vi maa först tilintetgjöre den rene, uforfalskede Anskuelse af Oldtiden, förend vi i vor Tids særegne Existenz kunne finde Regler til dens Bedömmelse. Hvorfor indeholder den gamle Tid i de højere Videnskaber, i Poesien, i Kunsten, i Philosophien *alt*, saaledes, at vi, naar vore Bestræbelser gaae *ud over* det daglige Liv, næsten intet opdage, hvad ikke, som en hellig Spire ligger i den gamle Tid. Er ikke det Skjönne, Herligste, sorn gennemtrænger *vor* Tid, Sandsen for hiin gamle, forsvundne? Bestemmer ikke den dybere, klarere Idee om de Gamle en Nations

Cultur?

Historien har ved de poetiske, filosofiske og egentlig historiske Mesterværker foreviget sin herligste Epoke. Men i det en Epoke skulde forsvinde, paatvang den selv Massen Præget af sin individuelle Caracter. De uhyre colossalske Ruiner af Susa, Palmyra, Ninive, Babylon og Pyramiderne i Egypten vise os den ældste Menneskeslægts overvættets Kraft. Hvad kan være mere talende for Kunstens Sands, end hine Steder i Orient, hvor, som et dybere Bjerglag, de colossalske Masser ligge, disse, som mange, for 132 deres næsten ubegribelige Storheds Skyld, troede at maatte holde for Naturens egne Producter, over dem Levningerne af den græske og romerske Tid blandede med Mahomedanernes Mosceer og Vaaninger - eller Rom selv. Her ligge dybest de uhyre Canaler, hvis colossale Störrelse saalidet passer til den Tid, i hvilken de romerske Skribenter sætte deres Oprindelse, som meget mere (hvad ogsaa nogle nyere Historiker formode) synes, at være Levninger af den ældre saturniske Tid, som Dionys fra Halicarnas fornemmelig har gjort os bekjendt med. Over disse Canaler seer man de herligste Rester af gammel Kunst, og i deres Templer den italienske poetiske Periodes fortreffelige Frescomalerier. Hvem kan skue disse Tidernes særegne Mærker med et historisk Öje, uden, i dem at finde de svundne Tidens individuelle Præg? - Lidt efter lidt, som ogsaa Guderne skulde forlade Jorden, vaagnede Historiens Instinkt, for ved den forædlede Kunst at forevige deres Gestalter. Kunsten er det betydningsfulde Ziffer paa Tidernes Sarcophag, deres, som ved hemmelig Tryllekraft, fængslede Gestalt, deres Tilværelses helligste Kjerne, som, fordi den bar Præget af det Evige og Fuldendte, har Forjættelsen om sin uforvisnelige Udödelighed i sit Væsens Glands. Den nyere Kunstner er den gamle Kunsts Tjener og Præst, ved sit Talent ansat af Historiens Guddom selv, at vedligeholde den evige Altarild i dens Tempel.

De nordiske Nationer vare bestemte til at underkue den ryggesløse Generation, der drev Spot med det Helligste, som var bleven fremmed for dem. Allerede i de tidligste Tider yttrede sig de nordiske barbariske Folkeslags Tilböjelighed til, at falde ind i de sydligere Lande. Herodoth fortæller om et Indfald af Scytherne i Asien. De trængte lige ind til Egypten; men bleve snart igjen drevne tilbage.

133

Deres korte Ophold efterlod intet Spoer. Grækenlands intensive Kraft hindrede og tilbageholdt dem siden. Sildigere traadte, man veed ikke hvorfra, en gallisk Nation frem, og oversvømmede de Egne, i hvilke den gamle Historie levede. Roms spirende Kraft var endnu ikke stærk nok til at modstaae dem; Grækenlands aldrende Kraft for svag - Brennus hemmedes ikke ved Rom, undertvang Epirus, trængte ind i Hjertet af Grækenland, lige ind til dens Allerhelligste, til det delphiske Tempel. Her fortæller man, forsvarede Guden sig selv - aabenbarede sig i sin Glands; store Klippestykker styrtede ned og knusede Gallerne - en panisk Skræk, en hemmelig Gysen for Grækenlands endnu ikke uddöde Guddom bemestrede sig dem. Al Kraft og alt Mod var forsvunden af Gallernes Hær og de overblevne ubetydelige Rester nedsatte sig som Gallogræker i lille Asien, hvor de tjente som Lejesvende, snart for den ene, snart for den anden af de dengang herskende asiatiske Regenter.

Siden truede Cimbrenne, et nordiskt Folkeslag, hvis oprindelige Hjem man ligesaalidet kjender, Rom selv, og endskjönt det cimbriske Tog forberedede Cæsars Erobringer i Gallien, saa tjente det dog just derved til at vække de Nationer, der sildigere skulde indstyrte, for at kue en vanslægtet Generation.

Dette Tidsrum betegner et Vendepunkt i den hele Historie. Den gamle og nye Tid ere hinanden fuldkommen modsatte. Hvad hiin allerede i de tidligste Tider havde mistet, hvad igjennem de forskjellige Epoker mere og mere undflyede, det stræbe og hige vi efter - det harmoniske, gjennemsigtige Liv, uden falske Toner og uden Skygge. Naar vi betænke, at det var Adskillelsen af Ord og Handling, ved hvilken det udvortes Livs Harmonie blev 134 forstyrret, saa synes derved selv en gammel, ærværdig Mythus, der sætter Menneskets Ulykke i deres Törst efter Kundskaber, at faae sin Betydning.

En Nation, som man aldeles ikke kjendte, som midt imellem de meest glindsende Nationer blev fuldkommen ubemærket, fremtraadte (og det just, i den egentlige Historie, for förste Gang i Nero's Tid) bestemt til af sit Skjöd, at frembringe den Lære, som skulde frelse Slægten. Det er i Sandhed mærkeligt, at Joderne i den gamle Historie bleve aldeles ubekjendte - maaskee vare de erytræiske Phonicier, som Herodoth blot nævner, Jöderne. Ellers omtaler ingen gammel Historieskriver dette Folk. Deres Historie kjende vi blot af deres egne Skrifter, efterat de traadte frem. Det samme er Tilfældet med Christus selv; ogsaa ham kjende vi blot ved Christendommen. For förste Gang nævnes de Christne i Nero's Tid. Stille ubemærket synes Historiens Guddom, at have nærret den Spire, af hvilken de tilkommende Generationer skulde hente deres Liv og deres Betydning, ved hvilken de vaagnende Slægter - skjönt gjennem Aartusende - skulde regenereres til det Lys, som opklarede den fjerneste Oldtid. Det var i Sandhed en forsonet Gud, som aabenbarede sig.

Modsætningen af den gamle og nye Tids Religiositet betegnes ved Skjebne og Forsyn. Skjebnen var hos de Gamle alle Gudernes Gud, den eneste, sande Gud - og aabenbarede sig for dem, i det den forstyrrede det Herligste. Alle deres Orakler gik ud paa det nærværende Moment. I Strid med Guddommen gjorde Fædre sig deelagtige i uhyre Forbrydelser, som avlede andre og tilintetgjorde de fortreffeligste Slægter. De fölte, at endogsaa det 135 Helligste stod under dette bydende Væsens Herredömme; de ahned, at selv deres Guder

vare forgjængelige.

Ved Forsynet aabenbarer sig den forsonede Gud, som lover tilkommende Forløsning. Christendommens Character er Foragt for det Endelige, som har tabt sin Betydning, Henviisning til det Evige, hvis Præg var forsvunden af Livet. Dens Aand er prophetisk.

I alle de efterfølgende forvirrede Perioder var Christendommen den inderste Kjerne, det Centrum, som tilsidst skulde foreene alle. Folkevandringerens mørke Tid, af hvilken al roelig Dannelse syntes forsvunden, hvor nordlige Indvasioner forstyrrede alle Forsøg paa sydlig Dannelse, hvor sydlige Invasioner atter tiltetgjorde enhver nordlig spirende Kime, hvor alting døde i Födselen og forvirredes, betegner den dybe Gjæring af hvilken den nyere Tid skulde genereres.

Den Tilbøjelighed, til at bringe Religionen Livet nærmere, til at skue den religiöse Rod til al Tilværelse i det Existerende selv, frembringer nødvendig Mythologie. Det første Forsøg af denne Art var Catholicismen. Det er ingen Tvivl underkastet, at de catholske Myther oprindeligen havde en høj, religiös og poetisk Betydning, derfor gennemtrængte denne, i sig selv fuldendte og levende, religiöse Poesie den hele dengang levende Slægt, derfor formaaede den at frembringe den helligste Andagt og at opflamme hele Generationer, derfor havde Catholicismen sin egen sande Poesie, og endtes, som de ældre, herligste Epoker med sin særegne Kunst. Uden Religiösitet eksisterer hverken Poesie eller Kunst i Ordets højeste og eneste rigtige Betydning, efter hvilken intet kaldes Poesie, uden det som bærer det Eviges Præg. En Sandhed, for hvilken den hele Historie saa tydelig taler, om hvilken man endelig 136 engang skulde overbevise sig. Det Romantiske betegner den Tids Liv, dens Poesie og dens Kunst, og giver os tillige, tydelig nok Modsætningen mod det antike. Vel opdage vi i den tidligste og herligste catholske Periode den ungdommelige Kraft, som havde regenereret sig efter den almindelig herskende Forvirring; men en dyb religiös Længsel, som ingen Existenz formaaede ganske at tilfredsstille, characteriserer denne Tids Liv og Poesie, og hvad er Poesien andet, end den højeste Spidse, det ædelste Blomst, af Tiden selv?

Det som i Særdeleshed udmærker den gamle Tids Herlighed, er, at det, der som Önske, som Ahnelse, som blot Attraae ytrer sig hos os, i hin Tid ved Existens blev fuldkommen tilfredsstillet. Derfor ere deres poetiske og Kunstproducter - der ligesom concentrerede det Guddommelige - fuldendte, organiske, med et Livsprincip i sig selv, der sikrer dem Udödelighed. Alt hvad Subjectet vilde, det udtrykkede sig aldeles i et Object. Det Subjective og Objective faldt aldeles sammen. Af denne den gamle Poesies Objectivitet forklares dens Væsen. Vi maa ansee den gamle Poesie som et sandt Naturproduct. Idee og Gjenstand, Forestilling og Product, gennemtrænge, identificere sig aldeles. Deres Epos, deres Dramer, deres Statuer, deres Templer, give de permanente Regler for Aabenbaringen af den evige Skjönhed i det Endelige. At kritisere den græske Kunst og Poesies Mesterstykker, er saa urimeligt, som at kritisere Naturen selv, de udtrykke, hvad de skal og vil udtrykke, ganske og fuldkommen. Denne Infallibilitet er vel tydeligst ved Kunstens Producter, men for den sande Kjender ligesaa tydelig i deres Digte. Naar vi ikke formaae at skue den nödvendige Sammenhæng, saa maa vi, som i naturen, tilskrive det vores Mangel paa Indsigt, ikke 137 Objectets Fejl. Grækernes herligste Periode viser hele Historiens uforvisnelige Blomst, ved hvilket den udfoldede sit Inderste og Helligste, og indlod alle Tider til andagtsfuld Beskuelse.

Den romantiske Poesie, skjönt den bevægede sig i levende Gestalt, og sögte at aabenbare Ideerne ved endelig Skjönhed, gav dem dog alle et subjectivt Præg, dette subjective, som gaaer ud over Gjenstanden, selv tilstaaer at den ikke tilfredsstilles, characteriserer den moderne Poesie, giver den mindre Grad af Fuldendelse. Selv de glödende, vexlende Farver udtrykke en Længsel efter Grækernes evig uforanderlige, guddommelige Lys. Vel var denne Tid - Catholicismens meest glindsende Epoke - udmærket poetisk. Saracernes Invasione, Forbindelsen med Orient vod det orientalske Kejsersdom og Comnerne i Trapezunt, Korstogene, som gjorde dem bekjendt med fremmede Nationer, oplukkede Verden for dem og alting blev forherliget ved en glödende Andagt. Alle deres Krige vare religiöse, det hele Liv havde sin Betydning ved Forbindelse med Guddommen, men alle deres Önsker laae paa hiin Side Graven, deres Rige var ikke af denne Verden. Den provencalske Poesie kan man ansee, som Grundvolden til al moderne Digtekunst. Det var det første Forsög paa, at foreene den gamle og nye Kunst; men den nyere Tids overvejende Subjectivitet afprægede sig uvilkaarlig. Fra denne udspringer den italienske Poesie, hvis meest glindsende Epoke betegnes ved Dante, Guarini, Petrarch og Boccac, som alle kjendte Provencalerne. Dante i Særdeleshed var en sand catholsk Digter, ved hvilken det hele Liv fik en religiös Betydning. Fra den provencalske Digtekunst udspringer tildeels ogsaa den gamle tyske catholske Digtekunst.

138

Ogsaa Catholicismen gik til Grunde. De gamle Myther tabte deres højere Betydning. Religionen selv blev et Middel for töjlelös Forbrydelse - et Redskab i Bedrageres Hænder - og den forevige sig, förend den gik til Grunde, som al religiös Poesie, ved sin særegne Kunst. Med Raphael, Michael Angelo, Lenardo da Vinci, Corregio og de övrige herlige Malere forsvandt den ædlere Catholicismus og Malerkunsten selv har aldrig siden været hvad den den Gang var. Man skulde dog indsee, at Malerkunsten ikke er muelig uden Billeddyrkelse, ja at Billeddyrkelsen selv er Udtrykket for det sande poetiske Malene.

Den italienske Kunst giver os ved sin særegne Character den udvortes Anskuelse af den catholske

Poesie. I Sandhed forholder denne sig til den antike Poesie, som den græske Billedhuggerkunst til det italienske Malene. De Guder Grækerne vise os, roelige, salige, al deres Herlighed aabenbaret ved deres Skjönhed, de Helte de forevige, kraftfulde i sig selv, lykkelige ved deres Existenz. Den catholske Guddom, lidende for den sunkne Slægt, en guddommelig, smerterig Qvinde - mater dolorosa - og deres Helte forfulgte Martyrer.

De levende Toner, de göglende Farver vare forsvundne, den hellige Andagt næsten udslukket. Hvad Historien engang tilintetgjör, det rejser sig aldrig. Den væbner sig selv mod de enkelte Forsög, der forgjeves söge at frembringe den evige Skjönhed og bære Fordervelsens Spire i sig. Og, i Sandhed, hvem som med et almindeligt Blik, har overskuet Historiens Gang, hvem som har seet hvorledes Mennesket havde glemt sit herlige Slægtskab med det Evige - hvorledes Livets egendige Kjerne var undflyet, og Mennesket stod fremmed og eene i sin egen Natur, kunde troe, at det förste Forsög var tilstrækkeligt?

139

Mig er det klart, at det, som Historien vil med de nyere Videnskaber, med den overvejende Prosa, der mere end nogentid, med sand Irreligiositet sætter det Endelige, som det eneste Reelle, er, at den, begyndende fra den uendelige Mængde endelige Puncter, vil aabne den tilsluttede Natur for en tilkommende Generation. Derfor faaer Naturen under Naturforskernes Hænder, en bestandig höjere Betydning, næsten imod deres Villie, derfor træder Naturens egentlige Liv bestandig tydeligere frem, endogsaa der, hvor man ikke söger det.

Naar det Endelige saaledes traadte frem med en Fordring paa Realitet, som i det Catholicismen forsvandt, eller blev tilbage som en Samling af betydningløse Former, saa maatte den ægte Religiösitet træde, som en uendelig Længsel, som aldrig tilfredsstillet Attraae, reent paa den anden Side, afsondre sig ganske fra al endelig Existenz, uden Billede, uden Myther, uden Gestalt. Dens Poesie maatte blive en ahnellesfuld Smerte, dens kraftfulde Yttring en Protest mod det endeliges Realitet. Dette er Protestantismens sande Aand, der just derved, hvad jeg ikke behöver vidtlöftigere at vise, nærmer sig mere den rene oprindelige Christendom.

Denne for alle endelige Former, og derfor ogsaa for al Kunst blottede Religiösitet opflammede en stor og just den ædelste Deel af Europa - og den Schmalkaldiske Coalition, og den derpaa fölgende tredive Aars Krig var den sidste Kamp for Religiösitet i Europa.

Vor Tids særegne Kjendetegn er en Irreligiösitet og en overvejende Prosa, som Historien aldrig har seet den - den franske Nation, den meest prosaiske blant alle. Prosa kalder jeg, hvad som nedværdiger selv det som bærer det Eviges umiskjendelige Præg til et blot Endeligt, Poesie det, som selv i det Endelige finder Præget af det Evige. I Prosa har Forstanden sit Sæde, den oplyser altid et endeligt med et andet, gaaer fra Leed til Leed i en uendelig Kjede og mærker ikke, at da i denne Kjede intet Leed bestaaer for sig, men blot ved et andet, Kjeden selv er uendelig, og man altsaa aldrig kommer til et Leed, som i det det har Grunden til sin Existenz i sig selv, tillige funderer de subordinerede Leed, hverken Kjeden, eller nogen af Ledene har den ringeste Realitet.

I Frankrig blomstrede Forstanden fornemmelig. Denne Nation havde siden den ældste Tid (siden Provençalerne) ingen Poesie, og, naar denne eller den ægte Poesie begyndte at rejse sig, saa blev den næsten knuset af Forstandens indskrænkende Masse, og havde (som hos Pascal og Rousseau) kuns en sygelig og höjst kummerlig Tilværelse. Endskjönt den svundne Tids hellige Tilværelse, er og maa blive den almindelige Menneskeforstand fuldkommen uforstaaelig, saa maa den dog selv først erhverve sig en vis indvortes Consistenz og Energie, förend den vover sig til en bestemt Yttring over den. I Frankrig dannede sig en Synspunkt for hiin Tid, som var saa sandseslös og sig selv modsigende, som man forud kunde vente den. Da den gamle Verden selv havde en udvortes Glands, da selv deres borgerlige Indretninger (de yderste Spidser af deres höjere Existenz) vare saa fuldendte i sig selv, da den, skjönt yderst tilbagetrængte Ahnelse om vort oprindelige Slægtskab med det Evige, aldrig ganske kan fortrænges af Forstanden, fordi den med denne, som dens Rod, selv vilde forsvinde, saa kunde man ikke nægte den gamle Tid de meest afgjörende Fortrin; men da Alderdommens egendige Væsen bestaaer i Livets og Naturens umiddelbare Relation til det Evige, og i den bestemte Anskuelse af Historiens og Naturens fælles 141 Oprindelse af den immanente Guddom, da denne Relation maa forekomme den almindelige Menneskeforstand fuldkommen ubegribelig, ja, naar den vover en bestemt Dom, *sandseslös*, saa blev de Gamle, med den störste, forstandigste Naivitet, paa engang erklæret for de dybsindigste og dummeste, for de viseste og enfoldigste. Forstanden afsondrede meget betænksom det Dumme fra det Kløge, den gamle Tids Daarskab fra dens Viisdom, al Poesie alle Guder bleve forjagede, eller forvandlede til Mennesker. Ikke en Straale af det Eviges Glands formaaede at blende den betænksomme Forstand. Den store, betydningsfulde Mythos om Kronos, der dræber sin egen Slægt, blev forvandlet til en Hofhistorie, hvor Kronos var en umenneskelig Tyran, der forfört af sin Statssecretair Hermes, yngre Skribenter fra en fordervet Tid blev brugte til at gjöre den gamle Tids Historieskrivere, (deres Epokers rene, uforfalskede og klare Reflex), forstaaelig, og den gamle Herodoth anseet for et eenfoldigt Barn, som maatte lade sig corrigere ved den forstandige Diodorus Siculus. Saaledes blev nu, mere end i en ældre, djervere Tid, gjort de farligste Anstalter til at tilintetgjöre den gamle Verdens Herlighed, dersom ikke en vaagende Guddom havde reddet den for Slægten.

Fordi nogle græske Philosopher, i det de vilde skue den evige Idee, Identiteten af alle Differenzer, det hvori det Endelige og Uendelige ere eet, som en saadan, maatte tilbagetrænge den brogede Verden fold af Billeder, saa fattede man denne negative Side af deres Philosophie, oversaae reent den positive Position af Ideen og gjorde dem (som Socrates og Plato) til de respecterede Repræsentanter for Forstandens Fladhed, og da Grækerne havde erklæret disse Mænd for de viiseste, saa troede man i denne Erklæring ret 142 tydelig at finde den stiltiende Tilstaaelse af deres egen Enfoldighed og den Agtelse de forud ofrede den moderne Forstandens Viisdom.

Denne Bestræbelse for at gjøre den gamle Tid deelagtig i vor Tids Trivialitet, denne consequente Bortfejning af alt, hvad som har en umiddelbar Relation til det Evige, og tillige Indskrænkning til den blot endelige Existenz, kaldte Forstanden (og med Hensyn til sig selv med fuldkommen Ret) *Oplysning*, og den maatte naturligviis erholde det almindeligste Bifald. Oplysningen er ikke et Product af Protestantismen; men meget mere af den uddøde, betydningsløse Catholicismus, den moderneste Opposition mod al Religion og dens Kilde er den franske Prosa.

Franskmændenes Vittighed (Voltæres fornemmelig) er Forstandens consequenteste, dens hele Kunststykke bestaaer i at forvandle det Evige til et Endeligt, og derpaa at bemærke hvor lidt det forstaaer at leve. Det Uendelige har fixeret sig, blottet for al Existenz, i deres Mathematik, det endelige blev tilovers for deres Chemie, der gjør Naturen ligesaa uforstaaelig, som deres forstandige Reflexioner Historien, og er intet andet, end en Fortsættelse af den encyclopædistske Synspunkt for Historien. Enhver Ahnelse om det Evige synes forsvunden.

Vel tog den franske Prosa en Tidlang overhaand og blev mere eller mindre antaget over hele Europa; men, i Tydskland i Særdeleshed, blev det Uendelige, ikke som en blot Reflexion, absolut adskilt fra al Existenz (den mathematiske Uendelighed), men som en Ahnelse af en tilkommende Tilværelse, altsaa med Præget af det Evige, som Spiren til en vaagnende Poesie tilbage. Her yttrede sig først, med Winkelmann, den poetiske Sands for den gamle Tid. Vi, Massen nærmere, som hiin herligere Generation Guderne, 143 maatte ved Gudernes forsteenede Gestalter skue ind i den svundne Tid, som i et glindsende Lyshav, og den poetiske Spire var vakt ved Goethe's Genie. Den nyere vaagnende Philosophie, lover en herligere Tid.

Behøver jeg at sige, at vor Tid og dens særegne Tænkemaade ikke kan forstaae Historien. Det var som om en Tone i en Concert vilde bedømme Concertens Harmonie, som om et Ord i en Afhandling vilde bedømme de Efterfølgende og Foregaaende.

Det Præg af det Evige, som aabenbarer sig i Historiens rythmiske Gang, maa erkjendes ved en Anskuelse, som uafhængig af Tiden, erkjender det Evige selv for sit Middelpunkt. At finde dette er Philosophiens Problem. Den gamle Philosophie, den platoniske, kjendte det. Midt i de meest prosaiske Tider rejste sig Genier, som skuede Naturens og Historiens Middelpunkt, misforstaaede af deres Samtidige, og jo mere den herskende Prosa tog overhaand, desto mere. Plotin var ikke saa uforstaaelig for sin Tidsalder, som Jordanus Brunus og Spinoza.

144

Niende Forelæsning

Saasnart et Menneskes Liv hæver sig over den meest indskrænkede Nødvendighed, saasnart han ikke behøver, at anvende sin hele Tid, al sin Kraft blot til Livets Ophold, ikke behøver at leve blot for at kunde leve, saa kaster han et Blik ud over det almindelige Liv - Hvorhen?

Vi hænge alle sammen med det Oprindelige, Evige, som med en Rod, af hvilken vi ere Potenser. Ethvert Barn er et hemmeligt Ziffer, en Spire for en egen, individuel Aand, som mere eller mindre kraftig, med en Anskuelsesevne af mere eller mindre Omfang, oplukker sig for vore Öjne, og den hele Opdragelse, naar den er hvad den bor være, bestaaer i det dybe Studium: hvorledes vil det Evige aabenbare sig i dette Individuum?

Stille og rolig underkaste de fleste sig Tidens Aand, det individuelle egne Princip, som vel aldrig fuldkommen udryddes, yttres sig næsten umærkelig, ved smaa, ubetydelige Oscillationer, hvilke, neppe synlig, bevæge en Mængde meddeelte, sjelden fuldkommen assimilerede Begreber, og den, som ængstelig for sit blot fysiske Ophold, blot anseer dette som Maalet for sin Existenz, naaer neppe til en højere Kamp.

Stærkere fremtræder dette eller hiint Talent, som uimodstaaelig bringer et Menneske til at gaae denne

og ingen anden Vej, vælge sig denne og ingen anden Beskjeftigelse. Det er sikkert en Uretfærdighed, at ansee Talentet for saa sjældent, som man i Almindelighed anseer det for. Det er 145 almindeligere end man troer og der er næsten ingen Beskjeftigelse i hvilken denne det Eviges Gave, ikke i større eller mindre Grad yttre sig. Sæt endogsaa, at dette eller hiint Talent blot har et endeligt Maal, saa har det dog selv altid en ubegribeligere Grund. Det er ikke den blotte Forstand, som bringer et Menneske til just at vælge *denne* bestemte Beskjeftigelse. Ofte er det, ja hvor Talentet i en høj Grad træder frem, næsten altid Tilfældet, at den egentlige Klogskab burde fraraade et Menneske ganske at overlade sig til Uddannelsen af sit særegne Talent; thi endskjønt det borgerlige Samfund *bestaaer* ved Forbindelsen af de forskjellige Talenter, af hvilke ethvert har sit eget besynderlige Maal, saa, da Talentet, sig selv ubevidst, i Følge sin egen Natur, har et Problem at løse, som altid rækker ud over det Maal, det borgerlige Samfund har sat for dets Anvendelse, kommer det, i det det vil uddanne sig paa sin egen Maade, selvstændig og saaledes, at det ikke erkjender nogen anden Norm, end den, som det af det Evige skjenkede Instinkt giver, i en nødvendig Collision med det borgerlige Selskab. Staternes Viisdom bestaaer vel ikke i at hemme denne selvstændige Gang, som, tidligere eller sildigere, geraader til deres egen Gavn, og en Stat gjør sig aldrig forsætlig skyldig i denne Brøde; men da intet med Talent begavet Menneske kan, med Sikkerhed, kjende dets Omfang, eller, ved blot Forstands Reflexion være overbeviist om, at det ikke fejler, i det det (endog förend Udviklingen) tiltroer sig dette særegne Talent, da denne Tvivl, hos alle dem som omgive ham, naturligviis maa herske i en langt højere Grad, da Staten, endnu længere borte fra Kundskaben, om et saadant Menneskes individuelle Evner, ingen Opmuntring kan give ham, forend han har aflagt upaatvivlelige Prøver paa sine Evners Omfang, saa kan, 146 som man lettelig indseer, intet andet end det ubegribelige Instinkt uvilkaarligen have drevet ham. Han overlader sig det med en Sikkerhed, som han selv ikke forstaaer, ubekymret om Følgerne, og saaledes turde de blotte Klogskabsregler, langt sjeldnere end man troer, bestemme et Menneskes Beskjeftigelse. Da nu intet Menneske kan vælge et Standpunkt i det menneskelige Liv, om hvilken han ikke troede, at det kunde, i det mindste *sikre* hans borgerlige Existenz, saa er det en dunkel Vished om, at det Ubegribelige, som yttre sig hos ham, paa en eller anden Maade vil komme til at gribe ind i det Hele, endskjønt det Maal, han sætter sig, ikke kan være Resultatet af en Reflexion over hans Forhold til det Hele eller til det borgerlige Samfund - det er en dyb Ahnelse om den Sammenhæng, som hersker i alt, og en indvortes Overbeviisning om, at det som vaagner i det enkelte Gemyt, vil, som ved en præstabilleret Harmonie, treffe sammen med gunstige Omstændigheder, som han ikke kan beregne. Man kalder denne Harmonie, dunkel ahnet, *Lykke*, og naar den, som næsten altid er Tilfældet med det udmærkede Talent, virkelig aabenbarer sig - med Rette *Forsyn*.

Geniet adskiller sig fra det blotte Talent, som altid er eensidigt, derved, at det er den umiddelbarste Aabenbarelse af det Evige selv i det Endelige og derfor, endskjønt det individuelleste, dog tillige det universelleste. At *Geniet* spotter de blotte Klogskabsregler, gjennembyder alle de Regler, man vil udkaste for det, baner sig og, ved sig, sin hele Tidsalder en *egen* Vej er saa almindelig erkjendt, at Uforstand derfra har taget en Bebrejdelse, som blot er grundet, naar man taler om de ulykkelige Mennesker, som ved en Art af Raserie, tiltroe sig en Gave, som det Evige har nægtet dem. *Geniet* er Guddommens egen Straale, der 147 nu og da, glandsfuld bryder ud af Massen, og i klar Harmonie samler, hvad Talentet eensidig adsplitter. Til at bedømme et *Genie* kan man aldrig bruge Regler, som Tiden give; thi den er intet *Genie*, som ikke rager ud over sin Tid, skaber en nye. Det er, som om hele Historiens Aand rejste sig midt i Tiden. Den som lever blot i det Endelige, forstaaer aldrig det sande *Genie*, for den sande Tænkende, er han et mystisk Hieroglyph, ved hvilket det Evige prophetisk viser hen til en tilkommende Tid. Det blotte Talent er vel ubegribeligt i sin Oprindelse, men det bliver forstaaeligere, i det det assimilerer sig Tiden, jo mere det uddanner sig; det sande *Genie* bliver bestandig ubegribeligere, jo mere det udtaler sig, jo kraftigere det aabenbarer sin guddommelige Glands. Naar *Geniets* Stemme lader sig høre, saa lytter enhver. De Ideer, de Gestalter han producerer, ere Historiens egne, evige Ejendom, dens uforvisnelige Blomster. Hele Generationer komme og forsvinde, hele Nationer gaae til Grunde i den evige Conflict, hans Produkter ere uforgjængelige, som det Evige, af hvilket de havde deres Udspring.

I det borgerlige Samfund maa imidlertid enhver gribe ind paa *sin* Maade, han skal være en gavnlig Borger i Staten, *tjene* sin Tid. Hvem tør tiltroe sig det *Genie*, som hæver absolut over Tiden? Enhver af os har saaledes sine Pligter at opfylde, sine Beskjeftigelser, som han ikke tør forsømme. Spørgsmaalet er blot, om Menneskets hele Bestemmelse er afcirklet ved hans borgerlige Virkningskreds. Philosophien, skjönt den Klarhed med hvilken den, er den ellers sand Philosophie, maa anskue selv Tiden og dens særegne Trang, ogsaa maa gjøre den gavnlig i det daglige Liv, har dog et Problem, som naaer ud over Tiden. Jeg har søgt at vise Dem, mine Herrer! at det er Slægtens 148 Bestemmelse, at løse dette Problem. Men al Granskning synes blot at naae til en ubestemt Ahnelse - alle Videnskaber give os deres Problemer uopløste tilbage. Naturens evige Liv har adsplittet sig i forskjellige Videnskaber - og dog ligger Bevidstheden om alt Livs identiske Kilde tydelig hos enhver og lader sig ikke udrydde.

Hvad tilfredsstillende os ganske i det menneskelige Liv? Ære, Agtelse, Udkomme, formaaer det at opfylde de evige Ønsker, som vor Aand nærer? Hvorfor forene vi os med den gamle svundne Oldtids herligste Mænd, hvorfor fængsles vi til dens hensvundne Glands? hvorfor beundre vi den store Mand? hvorfor kunde vi aldrig nægte den vor Agtelse, som tabt i stille Eftertanke udforsker det inderste Gemyts skjulteste Hemmeligheder? Saa fast hænger Mennesket ved det Evige, saa inderlig er hans Forbindelse med det, at et Ord, en dyb Tone, formaaer at gribe ind i hans Inderste, selv naar han længe har undertrykt enhver Ahnelse

om det Höjere og Ædlere. Jeg kan, efter mit foregaaende Foredrag, tale tydeligere, udtale mig bestemtere. Det er det Guddommelige i os, det er *det* som er eet med *alt*, Guddommens Billede, vort egentlige Væsen, som rejser sig i ubestemt Ahnelse, som ytrer sig i hver videnskabelig Bestræbelse, som aabner sig ved ethvert Talent, som aabenbarer sig i sin fuldeste Glands i det herlige Genie.

Jeg har talt længe nok om de blot endelige Phænomener, jeg henvender min Betragtning til det Hele og haaber saaledes at blive begribeligere og komme det egentlige filosofiske Problem nærmere.

Der er en Plan i hele Menneskeslægtens Historie, en Plan i hvilken Frihedens og Vilkaarlighedens tøjleløse Spil med Nødvendighed taber sig, i hvilken en Guddom aabenbarer sig. Man kunde sige, vi formaae ikke at fatte den; 149 men antage den maa vi dog, og med den alt hvad som nødvendig følger af den. Er virkelig en saadan Plan, saa er den evig, d. e. den er over Tiden. Evigheden begynder ikke hvor Tiden hører op. Den er over Tiden; Tiden taber sig i den, som i en Afgrund. Er det vist, saa er *i den* evige Idee, som i Tiden lidt efter lidt i en uendelig Evolution aabenbarer sig, *alt* hvad som har været, hvad som er, hvad som skal være, paa *engang* virkelig. I denne evige Idee er ikke allene alt virkeligt forbunden med sin Muelighed, men ogsaa alt mueligt med sin Virkelighed. I Tiden aabenbarer sig denne Idee kun stykkeviis, lidt efter lidt; men Tiden er kun en Modification af det Evige, i hvilket alt det som *skal* være, allerede er sat tillige med det Forbigangne. Vi kunne jo ikke forestille os det Evige, som det der *lod sig bestemme* af det Foregaaende, som dets Ideer vare foranderlige efter Omstændighederne, da det meget mere er det absolut *Bestemmende*. Det Tilkommende bestemmes altsaa ikke, naar vi see paa det Evige, af det Forbigangne. Alt det Tilkommende og alt det Forbigangne har meget mere et absolut Udspring af det Evige, i hvilket alting er virkeligt.

Endvidere. Vi alle, med *alle* de Bestemmelser, Forestillinger o. s. v. som udgjøre vor Individualitet, ere Leed af den Kjæde, som udvikler sig i en uendelig Progressus i Tiden; men for saavidt, som vi selv ere individuelle Udtryk for den evige Plan, som ytrer sig i det Hele, maa vi selv tage Deel i det Eviges Væsen, uden for hvilket ingen Ting kan falde. Vi ere skabte i Guds Billede, som Bibelen udtrykker sig.

Alt det Forgjængelige og Foranderlige er, hvad dets Væsen angaaer, Uforgjængeligt og Uforanderligt; men uden for os er alting blot Object for en anskuende Fornuft. Fornuften er evig sit eget Object, formaar derved, at 150 træde ud af den hele Natur, bestaae i sig selv og ved sig selv og blive Kilden til alt det Objective. For den aabner sig Naturen, udgyder alle sine Skatte for den og viser sit oprindelige Slægtskab ved en Consequenz i sine Productioner, som Fornuften tvinges til at erkjende for sin egen. Til den taler betydningsfuld den hele forbigangne Tid, for den aabner sig, svanger med ahnede Begivenheder, den hele tilkommende Tid, for den aabenbarer sig, som fra tusende Straaler, gennem alle Livets Phænomener, i Gemyttets inderste, mysteriøse Centrum, en Guddom, i hvis Billede vi ere skabte. Ja endog der, hvor ingen Tendenz til højere Viden ytrer sig, er Moraliteten det Phænomen, der dunkelt ahner en Overensstemmelse med det Guddommelige. Dens Bestræbelse gaaer, skjönt ubevidst ud paa at *hæve* alle de Modsigelser, som blot ere et Produkt af den endelige Tilværelse, som allerede ere hævede i det Eviges Væsen, den søger en klar Harmonie, en evig Form, som kunde sættes identisk med al fornuftigt Activitet, som - naar den var almindelig, vilde skjenke den hele Menneskehed Guddommens Fred.

Thi i det Evige er ingen Strid; al Strid finder kun Sted for den endelige Betragtning. Al Coexistenz i *Rummet* vedligeholdes vel ved en evig Vexelvirkning, som atter underholdes ved en evig Strid af modsatte Tendenzer; men Rummet selv er kuns en Form for endelig Anskuelse - Evighedens hvilende Billede i det Endelige.

I det Evige forgaaer intet. Al Forgjængelighed finder kun Sted for en endelig Betragtning. Al Kiedegang af Begivenheder, den uendelige Vexel af Opkommen og Undergang er i Tiden, som selv ikke er andet end Udtrykket for denne Vexel; men Tiden er kun en Form for en endelig Anskuelse - Evighedens bevægelige Billede i det Endelige.

151

I det Evige er ingen Ufuldkommenhed, al Ufuldkommenhed finder kun Sted for en endelig Betragtning, ja for den er alting nødvendig ufuldkomment, Livet selv en Vexelvirkning af Ufuldkommenheder, ved hvilken et Fuldkomment skal opstaae; men det er virkeligt i det Evige.

Det Eviges Idee er Ideen om en evig Nærværelse; for det Evige er intet Forbigangent og intet Tilkommende. Vi søge at fængsle Tiden i det Nærværende; men det Nærværende er et Moment, som Ingen kan begribe, det forsvinder under vore Hænder. Den umiddelbare Følelse er Grunden til al Existenz; men denne Grund vakler, ingen fast Grund gives for den endelige Betragtning; det faste Punkt har trukket sig tilbage til det Evige, og viser os til vort Gemyts indvortes Væsen, som er eet med Guddommen.

Selv det Uendelige er blot et Billede af det Evige; thi det har altid et Endeligt i Modsætning mod sig. Den uendelige Coexistenz opstaaer, i det vi bestandig forøge Mængden af det Endelige, for at opfylde et uendeligt Rum. Den uendelige Vexel i Tiden opstaaer, i det intet Endeligt kan blive det Væsentlige, Substantielle selv, som hverken opstaaer eller forgaaer. Det kan ikke opstaae, thi sæt, at det opstod, saa maa et Moment være gaaet i Forvejen, i hvilket det endnu ikke var; men hiint Moment maa selv fixeres;

altsaa maatte i hiint foregaaende Moment selv have været noget Permanent, altsaa maatte det, som nu opstod, være en Bestemmelse af det Permanente, ikke det Permanente, Substantielle selv, som altid bliver det samme. Det Substantielle kan ligesaa lidet forgaae; thi sæt at det forgik, saa maatte selv noget Permanent blive tilbage, ved hvilket det Moment, i hvilket det forgik, blev fixeret. Altsaa var det, 152 som forgik, blot en Bestemmelse af det Permanente, Substantielle, ikke det selv.

Det Eviges Væsen bestaaer i den Idee, i hvilken det Endelige og Uendelige sammensmeltes i *Et, Evtigt* som i en hellig Afgrund, i hvilken alt Endeligt taber sig, og just derved evigen bestaaer.

At kalde det materielle Universum Guddommen, er en uhyre Vildfarelse; thi denne udvortes anskuede Verden har blot Realitet for en endelig Anskuelse, og formaae ikke at udtrykke de evige Urbilleder, eller Tingenes Herlighed saaledes, som de ere i Gud; thi det er nødvendig, at alle Ting i Gud ere langt herligere og fortreffeligere, end i og for sig selv, da de i det Evige ere befriede for Tidens Betingelser. Jorden f. Ex., for saavidt, som den er oprunden, er ikke den sande Jord, men det, ved den endelige Anskuelse, sønderbrudte og ufuldkomne Billede af Jorden, for saavidt, som den hverken nogensinde er oprunden, eller nogensinde vil forgaae. Alt hvad som er paa Jorden har derfor sit herligere Urbillede i den Eviges Væsen.

Og hvad er da hiin Materie, med hvilken I plager eder, som med et Gespenst - et Haandgribeligt, som ingen nogensinde har grebet, et Synligt, som ingen har seet, et Sandseligt, Legemligt, som I ingen Sandser have for. - Hvad er Forskjellen paa et Natur- og Kunst-Product? *Den*, at det sidste udtrykker et Begreb, som rækker ud over den anskuede Masse, bærer Præget af en *endelig* Intelligenz, henviser som Middel til et Maal, som ligger uden for Massen, da ved det første derimod Begreb og Masse falder absolut sammen, og blot for Reflexionen, aldrig for Anskuelsen, skilles ad. Og naar I nu ved den reflecterende Analyse har fundet, at denne Cohærenz, Tæthed, Ductilitet, disse elektriske, chemiske Egenskaber udgjøre dette 153 bestemte Produkt, hvad bliver da tilovers for eder? En Materie, som ingen er, et drömt Substrat, uden ringeste Realitet, endog for den udvortes Anskuelse.

Hvori bestaaer eders Haab, at forstaae Naturen, naar en Masse, absolut udvortes, slet hen afsondret fra Fornuften, som I ikke kan anskue, fordi I intet anskuer uden for Fornuften, ikke kan tænke eder, fordi I intet formaae at tænke uden for Fornuften, som et absolut Ufornuftigt, er Grunden paa hvilken alt er bygt? Ja den Grund, som I, bestandig forvirrede i eders egne Ideer, søger - hvormed? - dog atter med Fornuften - hvad I selv sætter absolut uden for den!

At fatte det Evige i sin fulde Klarhed, er den menneskelige Aand absolut umueligt; thi for det Evige er ikke allene den uendelige Virkelighed sat med sin Muelighed; men endog den uendelige Muelighed med sin Virkelighed. At vi maae sætte et Uendeligt, som blot Mueligt, er en Ufuldkommenhed som nødvendigviis hæfter ved den endelige Tilværelse; men den Muelighed, i hvilken al endelig Strid, som nødvendig opstaaer ved det Endeliges vekselsidige Conflict, ophører, den Fred, som søges ved al Strid *er virkelig* i Guddommens Væsen.

Men endskjønt vi ikke ere i Stand til at fatte det Evige i sin fulde Klarhed, saa er det derfor dog mueligt, i den Funke, som Guddommen skjenkede os, at finde Grunden til al virkelig Tilværelse i alle dens uendelige Modificationer. Just fordi det Evige indeholder den inderste Kjerne til al endelig Tilværelse, kan den blot endelige Betragtning *intet* finde. Alle endelige Former, hvilkedesomhelst, vise til andre, disse atter til andre, drive os i en evig Kreds, i hvilken Tingenes Væsen bestandig flyver for os. Da alt endeligt er intet, saa svinder dets Realitet under vore Hænder, og 154 aabenbarer sig ikke den evige Realitet, af hvilken al anden er afledt, saa er en dræbende Scepticismus nødvendig.

Hvad er det ogsaa, som undflyer Naturforskeren, den blot iagttagende, den reducerende, den analyserende? Er det ikke det identiske, det enkelte, det usynlige? Hvad forvirrer vor historiske Anskuelse, er det ikke at en endelig Tid vil bedømme de øvrige? -

Jeg talte strax i min første Forelæsning om den Strid mellem det egoistiske Princip, som søger at sikre de Individuelles Tilværelse og det identiske, som søger det Hele. For al endelig Betragtning kommer denne Modsigelse bestandig igjen.

At den almindelige Menneskeforstand ikke er Philosophiens Organ, er nu let at indsee, thi den gaaer altid ud fra et Endeligt - for den er Philosophiens Problem fremmed.

Af Modsætningen mellem Virkelighed og Muelighed udspringer Forskjellen paa den theoretiske Philosophie (dens Grund er Nødvendighed) som søger det Muelige i alt Virkeligt, og den practiske (dens Grund er Frihed) som søger at virkeliggjøre det Muelige. I den evige Idee er begge eet, deres Udspring den samme, deres Kilde det Absolute og Identiske. Og maa ikke Friheden have een Oprindelse med det Nødvendige? I det evige Drama, som Tiden opfører ere vi ikke blot Medspillere, som udføre en udlært Rolle; vi bestemme Stykkets Gang selv, og dog falder det bestandig sammen med den evige Idee. Hvorledes var det muelig, dersom ikke Friheden selv, var oprindelig identisk med Guddommen? Men de Skranker, inden hvilke Friheden ytrer sig, ere bestemte ved Naturløve, hvilke atter falde sammen med Fornuften, den Kilde

i hvilken Frihed og Nödvendighed taber sig i uadskillelig Foreening.

155

Dette er det Inderste i os, det Guddommelige, ved hvilket *enhver* er foreenet med alt. Det er den höje Tendenz, den ædle Spire, som vækker os, den Straale af den evige Klarhed, som hæver os, det dybe, bevægende Princip for alle vore højere Önsker. Indslynget i den evige Organisation, i hvilket det Hele og alle Delene bestaae i en evig Vexelvirkning, skjenkede en Guddom os det organiserende Princip med vor Existenz. At hæve denne Spire, at bringe den til at voxer, er det ædlere Menneskes evige Önske. En Ahnelse siger ham, at her er det faste Punkt, om hvilket alting bevæger sig, det Uforanderlige i al Forandring - Kilden til al Evidenz. Om vi kunne erkjende den, hæve den ud af alle endelige Former, erkjende alle endelige Former i den, maa den Undersögelse vise, til hvilken jeg hermed indbyder Dem.

Vi have i det Foregaaende blot samlet endelige Fakta. Disse ledte os til det Evige, som til et Centrum, i hvilket vi ahnede deres fælles Betydning. Vi paastode, at alt Endeligt blot havde sin Realitet i og ved det Evige, og dog udledte vi det Evige af det Endelige, og dog skal det Endeliges Realitet atter grundes ved det Evige. Det er en aabenbar Cirkel. Endvidere. Det Evige blev en blot Ahnelse. Kan en Ahnelse være Grunden til al Evidenz? Alt hvad jeg har foredraget falder sammen ved den simpelste Scepticismus. Vor absolute Grundsætning maa staae ved sig selv - eller vor hele Philosophie har ingen Realitet.

156

157

Efterskrift

Tillæg

Noter

Navneregister

158

159

EFTERSKRIFT

Indledning

Rytmen i det nittende århundredes danske åndsliv markeres af tre skelsættende forelæsningsrækker:

I de sidste måneder af 1802 holdt naturforskeren og filosofen Henrich Steffens på Elers' kollegium ni filosofiske indledningsforelæsninger, der åndeligt set åbnede århundredet. I forelæsningerne gav Steffens stødet til det universalromantiske gennembrud i Danmark ved at demonstrere den enhed i naturen og historien, som han selv havde fået øjnene op for blandt tyske filosoffer som Schelling, brødrene Schlegel og Goethe.

Fra vinteren 1837 holdt teologen H. L. Martensen, der året efter skulle blive ansat som lektor ved Københavns Universitet, en række forelæsninger om den spekulative dogmatik og dennes forhold til filosofiens historie fra Kant til Hegel. Forelæsningerne udbredte lyset fra den hegelske tankebygning som et forklarende skær over tilværelsens sammenhænge. Ganske vist var det Martensens hensigt at indsætte Kristus-skikkelsen som bygningens manglende toppunkt, men det lagde en stor del af hans tilhørere mindre vægt på end på den hegelske inspiration.

Endelig holdt litteraten Georg Brandes i slutningen af 1871 på Københavns Universitet de forelæsninger om "Emigrantlitteraturen", som tog afsked med århundredets idealisme, både i dennes universalromantiske skikkelse og i dens spekulativt-teologiske. Brandes' forelæsninger indsatte den positive naturvidenskab som højeste autoritet, 160 dvs. den videnskab, der er frigjort fra enhver filosofisk eller metafysisk spekulation, og adskilte for så vidt, hvad især Steffens forsøgte at sammenføje.

De tre forelæsningsrækker var fælles om at appellere til et større publikum end det akademisk-faglige. Tilhørerne var ikke blot studerende fra flere fag og fakulteter, men også deres lærere og folk ude fra byen, embeds- og forretningsmænd samt digtere. Tilsvarende skabte forelæsningsrækkerne hver for sig en livlig diskussion i offentligheden og en klar fornemmelse af, at noget nyt var i frembrud. De tre forelæsere fandt sig (ikke uønsket) som hovedpersoner i hver sit tidehverv.

Men hvor Martensen altovervejende var i forståelse med det samfund, han talte ind i, og hurtigt blev båret frem til dets højeste poster (professor 1840, biskop 1854), måtte både Steffens og Brandes se sig konfronteret med en stærk modstand. Begges vej til en stilling ved universitetet blev resolut spærret af de magthavende, og begge forlod de Danmark nogle år efter deres offentlige fremtræden for at søge levebrød andetsteds. Begge drog til Tyskland; Steffens for at blive professor i Halle, siden i Breslau og Berlin, Brandes for at slå sig igennem som fri forfatter og foredragsholder med Berlin som centrum.

Brandes vendte dog tilbage igen. Efter seks år i eksil flyttede han 1883 atter til København, hvor han blev samlingspunkt for den radikale intelligens på dens langsomme vej til magten. Efter systemskiftet i 1901 blev han omsider udnævnt til professor, dog kun titulært, uden pligt til at holde forelæsninger. Steffens forsøgte også at komme tilbage. I 1807 opsøgte han den regerende kronprins Frederik (VI) og tilbød sin tjeneste. Man kunne dog ikke opnå enighed om betingelserne - kronprinsen ville ikke tillade 161 nogen form for forelæsninger - så Steffens returnerede til Halle. Resten af sit liv var han kun en lejlighedsvis besøgende i sit gamle fædreland; bl.a. deltog han i det andet nordiske naturforsker møde i København 1840. 1845 døde han i Berlin, knap 72 år gammel.

Forelæserens forudsætninger

Fik Steffens således ikke lov til at lægge nogen langvarig arbejdsindsats i Danmark, så blev til gengæld hans korte optræden både glansfuld og længe husket. Endnu står han med Grundtvigs ord som den "Lynildsmand", der vakte det sovende Norden og lod folket mærke åndens kæmpekræfter.¹ Oehlenschläger beskriver ham som en moderne Ansgar, der bragte romantikkens evangelium til Norden - og er beskrivelsen end lidt syrlig, efterlader den dog ingen tvivl om, at Steffens også bragte digteren Oehlenschläger til sig selv.²

Hvilke var hans forudsætninger for at øve denne indsats?

Født den 2. maj 1773 i Stavanger som søn af en holstensk fader og en dansk moder var han et ægte udtryk for Christian VII's helstat. Faderen Hinrich var kirurg og udstationeret i Norge af regeringen; moderen Susanna (født Bang) nåede at bringe seks børn til verden, inden hun døde som 37-årig. Henrich var barn nummer to. Via moderen var han fætter til Grundtvig, og hans morbroder F. L. Bang var plejefader til brødrene Mynster: Ole Hieronymus, den senere læge, og Jakob Peter, den senere biskop.

* * 162

Da Henrich i nittenårsalderen blev optaget i morbroderens hus i København, fik han adgang til et af landets mest solide og vågne kulturmilieuer.

Men foreløbig førte familien en omflakkende tilværelse, dikteret af faderens skiftende tjenestesteder. Efter tre år i Stavanger flyttede den 1776 til Trondhjem, tre år senere til Helsingør, 1784 til Roskilde og 1787 til København, hvor moderen døde året efter. I 1791 brød faderen op for sidste gang og flyttede til Rendsborg, hvor han døde 1797.

Henrich havde taget studentereksamen i København (1790) og var begyndt at studere ved universitetet, hvor han året efter tog Anden eksamen (Philosophicum). Da faderen rejste til Rendsborg, fulgte Henrich ikke med, men blev anbragt som huslærer hos en slægtning i Odsherred for at tjene til sit eget udkomme. Det havde han dog hverken lyst eller evner til, og da han i øvrigt blev syg af solstik, trådte morbroderen til, både som læge og økonomisk støtte. Han var overlæge ved Frederiks Hospital og medicinsk professor ved universitetet. Uden ligefrem at bo hos F. L. Bang færdedes Henrich fra 1792 som en søn i hans hus; han spiste dér sin daglige middag og tilbragte aftenerne med de to jævnaldrende brødre Mynster, hvis moder Bang havde giftet sig med i 1777, da hun var blevet enke efter sin første mand. Hun var død allerede 1779, og brødrene boede nu hos stedfaderen og dennes tredje hustru.

Henrichs egen moder havde været stærkt præget af pietismen og overbevist om, at sønnen var prædestineret til at blive præst. På sit dødsleje havde hun aftunget ham et løfte om at opfylde denne bestemmelse. Hans tilbøjeligheder gik imidlertid i retning af naturvidenskaberne, og da han ved Bangs mellemkomst fik lejlighed til at fortsætte 163 sine studier, valgte han at opgive de teologiske planer. At Bang blev forbitret herover, skyldtes ikke kun loyalitet over for den afdøde søster, hvis teologiske anskuelse han i øvrigt delte, men også det dårlige ry, som naturvidenskaberne dengang havde. Deres studium gjaldt for brødløst, ja til dels for umuligt, da det fx ikke lod sig gøre at tage en naturvidenskabelig eksamen ved Københavns Universitet. For at råde bod på de dårlige vilkår havde en kreds af fremsynede privatmænd i 1789 stiftet et Naturhistorie-Selskab, og her, hos botanikeren Martin Vahl, der var ansat som Selskabets

lærer, bibliotekar og redaktør, gennemførte Henrich Steffens sine studier. 1794 fik han tilladelse til - som den første i Danmarkshistorien - at afslutte studierne ved at lade sig eksaminere af Selskabet. Han aflagde mundtlig prøve i fagene zoologi, botanik og mineralogi.

Kort forinden var han debuteret som videnskabelig forfatter med en afhandling i det netop af O. H. Mynster startede tidsskrift *Physikalisk, oekonomisk og medicochirurgisk Bibliothek for Danmark og Norge*. Afhandlingen bar titlen "De fornemste Hypotheser, ved hvis Hjælp man har søgt at forklare Metallernes Forkalkning". Begrebet forkalkning dækker, hvad vi i dag kalder oxidation, og netop teorien om, at metallernes omdannelse til metalkalke skyldes oxidation, var artiklens hovedemne. Teorien, der i 1775 var blevet fremsat af den franske kemiker Lavoisier, anskuede metallernes forkalkning som en ægte forbrænding og forklarede denne proces som optagelse af ilt. Dermed anfægtedes en tidligere herskende hypotese om, at metallerne var kemiske forbindelser af metalkalke og et særligt (imaginært) stof, phlogiston, der frigjordes ved forbrænding. Hvad der tiltalte den unge Steffens ved Lavoisiers teori, var dens evne til at bringe talrige kendsgerninger på samme 164 formel - således også den kendsgerning, at metallernes vægt øgedes ved forkalkning; noget, som Lavoisiers modstandere ville forklare ved at tillægge phlogiston en negativ tyngde. En sådan "frappant Lethed til at forklare alle Phænomenerne"³ er ganske vist en kvalitet ved enhver god videnskabelig teori, men den imødekommer også trangen til at se en skjult enhed i naturens processer. I sine erindringer, skrevet knap 50 år senere, betoner Steffens det sidste aspekt og kalder sig med stolthed den første antiphlogist i Danmark.⁴

Efter overstået eksamen bevilgede Naturhistorie-Selskabet Steffens et stipendium til en mineralogisk og zoologisk Norgesrejse. Han drog afsted i maj 1794 og skulle være vendt hjem et halvt år senere. Men rejsen gav ikke de forventede resultater; dels var Steffens' viden for dårligt funderet til, at han kunne overskue det empiriske materiale, han fik adgang til; dels kom han på grund af provokerende udtalelser i konflikt med en af de lokale autoriteter, stiftsprovsten i Bergen Johan Nordahl Brun. På egen hånd besluttede han da at forlænge rejsen med en tur til Tyskland, hvor han bedre mente at kunne udmærke sig. Skibet, hvorpå han var passager, sank imidlertid i Elbens munding, og de fleste af hans ejendele, herunder de indsamlede naturalier fra Norge, gik tabt. Selv blev han bjerget og fik ophold hos et par hamburgske købmænd, indtil han i begyndelsen af 1795 kunne fortsætte til faderen i Rendsborg, hvor han blev boende i et år. Meget tyder på, at han i ^{*}165 forbindelse med sin redning også forlovede sig med søsteren til den ene af købmændene; under alle omstændigheder havde hans forhold til en i øvrigt ukendt frøken Louise netop varet tre år, da det i efteråret 1797 blev opløst.⁵

Penge- og arbejdsløs drog Steffens i februar 1796 til Kiel, hvor han med en anbefalingskrivelse fra Martin Vahl opsøgte professoren i naturhistorie, J. C. Fabricius. Han blev godt modtaget, og da Fabricius netop ønskede at rejse til Paris, blev Steffens efter en privat eksamination ansat som hans assistent med pligt til at holde forelæsninger. Universitetet stillede dog den betingelse, at han snarest ville tage doktorgraden, hvilket skete i april 1797 med afhandlingen *Ueber die Mineralogie und das mineralogische Studium* (udgivet anonymt i Altona s. å.).

Det lille, nøgterne skrift bærer præg af sit habillerende formål. Det indledes med et overblik over det mineralogiske studiums historie fra Georg Agnola i det 16. århundrede til A. G. Werner, samtidens store autoritet og Steffens' senere lærer i Freiberg. Her demonstrerer forfatteren sit overblik. Dernæst følger en diskussion af studiets formål og dets opdeling i discipliner, hvor han får lejlighed til at vise sin originalitet. Steffens distancerer sig i denne diskussion fra Werner og opstiller sin egen disciplinrække, der er frigjort fra det hensyn til den praktiske bjergværksdrift, som hidtil har bestemt studiet. For Steffens er mineralogien en ren videnskab, hvis formål er kundskab, ikke nytte. Kan dette opfattes som et begyndende romantisk indslag i hans tænkning, bør man dog også bemærke, at videnskaben endnu ikke er forbundet med spekulation. På de punkter, hvor en mulig ansats til naturfilosofi viser sig, træder ^{*}166 Steffens varsomt tilbage, ligesom han med kantiansk accent benægter muligheden af en absolut erkendelse:

Die Frucht unserer Bemühungen, den Lohn unseres Fleißes haben wir errungen, wenn wir die Erscheinungen uns einigermaßen subjectiv *verständlich* machen können (denn *begreifen* können wir die Natur doch nie). Weiter dürfen wir nicht gehen.⁶

Det var ikke kun for sin dygtighed, Steffens vakte opmærksomhed. Han var en urolig natur, højt gearet i alle livsytringer og uden tålmodighed med langsomme artsfæller. Når han talte, skete det hurtigt, højrøstet og gestikulerende; når han gik på gaden i København, fik han en voldsom trane til at puffe folk i ryggen for at skynde på dem. Hans optræden havde noget eksalteret og udfordrende ved sig. Blandt kammeraterne fik han øgenavnet "Holbergs Henrik", og senere, i Bakkehuskredsen, blev han kaldt "gale Keiser Frederik" efter en københavnsk gadeoriginal. Mere kritiske iagttagere beskrev ham som arrogant, rethaverisk, selvoptaget og pralende. Endnu i 1809, da Steffens var 32 år gammel, kunne Wilhelm Grimm skrive, at der var noget ødelæggende og heftigt i ham, som forhindrede enhver ligevægt:

und so ist er denn stets außer sich, und noch niemals håb' ich ihn still und friedlich in sich gesehn. Vor Freude weint er gleich, und vor der geringsten Nichtfreude möcht' er gern toben. Er hat eine Art von bösem Geist ^{*}167 in sich, der, wie er nur zwei Gläser Wein getrunken, los wird.⁷

Denne åbenbare disharmoni i Steffens' person kaster et særligt lys over hans stærke tro på altings enhed, ligesom hans tilbagevendende hyldelse til Goethe i årene omkring 1800 må forstås som udtryk for en utilfredsstillet åndelig længsel snarere end for umiddelbar samfølelse.

Da Henrich Steffens i 1796 kom til Kiel, kunne det ellers se ud, som om han skulle til at slå rødder. Han var som sagt blevet forlovet og fik nu ved universitetsansættelsen et levebrød; snart skulle han krone sin naturvidenskabelige karriere med en doktorgrad. Men udsigterne holdt ikke, og Kielertiden 1796-98 blev nok så meget præget af opbrud og omsving. Steffens' forlovede brød med ham i 1797; året efter mistede han desuden sin fader. Fagligt tog han de første skridt på den bane, ad hvilken han skulle forvandles fra naturforsker til filosof; hans blikretning begyndte at vende sig fra de ydre fænomener mod den indre ånd. "Speculationens Magt greb mig, for aldrig mere at forlade mig."⁸

Som en første vejviser på denne bane stod en af datidens berømte kvinder, fyrstinde Amalie von Gallitzin. Hun var kendt som den platoniske filosof Frans Hemsterhuis' veninde og en nøglefigur i datidens gnostisk prægede sublimerings- og visdomslære, koncentreret om den ^{*}-^{*} 168 himmelske kærligheds gudinde Venus Urania.⁹ Steffens traf fyrstinden i Kiel, og hvis man kan tro hans selvbiografi, opfattede han hende allerede dengang som en hemmelighedsfuld gestalt, et dunkelt, men betydningsfuldt tegn i den retning, han selv skulle gå.¹⁰

Hvad der mere bestemt vakte Steffens' spekulative tilbøjeligheder, var et skrift af en anden af Hemsterhuis' venner, F. H. Jacobis *Über die Lehre des Spinoza; in Briefen an Herrn Moses Mendelssohn* (1785/89). Her fandt han - ganske vist med en negativ, advarende tendens, men det afskrækkede ikke - en beskrivelse af en ånd, der havde søgt at overvinde tilværelsens modsætninger og finde enheden i eller bag dem. Samtidig drejede det sig om en filosof, der havde involveret hele sin eksistens i sit projekt og stået inde for sin tænkning med sin person. Dette subjektive engagement i bestræbelsen for at finde den objektive sandhed var nok så afgørende for Steffens.

Jacobis skrift sendte ham naturligvis videre til Spinoza selv, men varigt kunne han ikke tilfredsstilles af den ædle 1600-talsfilosof. Dels havde Spinoza af gode, historiske grunde intet at sige om den særlige adskillelse af tingen-i-sig-selv og vor erkendelse af den, som var foretaget af Kant, og som udgjorde det store filosofiske problem i Steffens' ungdom. Dels havde den unge Steffens af personlige grunde ingen dybere forståelse for de krav om at afstå fra sine lidenskaber og føre et asketisk liv, som indgik i Spinozas filosofi. Endelig - men sammenhængende hermed - forekom det Steffens, at fænomenernes brogede ^{*}-^{*} 169 verden, naturens levende mangfoldighed, mistede for meget af sin farve under Spinozas højt disciplinerede, geometriske optik.

En tilsvarende utilfredshed rørte sig i Steffens, da han blev stillet over for Fichtes filosofi, der ganske vist var samtidig og repræsenterede et første, afgørende skridt ud over Kants dualisme, men hvis påstand om, at den reale verden var skabt af et universelt jeg, forekom ham for solipsistisk og naturløs. Trods en kortvarig begejstring for Fichte blev det derfor dennes mere "materialistiske" elev Schelling, der hidførte den store åbenbaring i Steffens' åndelige liv. Da han i 1798 læste Schellings netop udkomne skrifter *Ideen zu einer Philosophie der Natur* (1797) og *Von der Weltseele* (1798), var det, som om der til Spinozas Gamle Testamente blev føjet et nyt. Steffens blev grebet af en stærk længsel efter Tyskland, hvor den ny tids tanker åbenbart var under udformning, og søgte efter midler til at rejse derned for selv at deltage i arbejdet. Gennem en audiens hos finansministeren, den æstetisk og filosofisk højt dannede greve Ernst Schimmelmann, lykkedes det ham også at opnå understøttelse til en studierejse fra fonden *ad usus publicos*. I juni 1798 drog han af sted; hans stipendium lød på to år, men hans rejse kom til at vare i fire.

Schelling var to år yngre end Steffens og blev netop i 1798, kun 23 år gammel, kaldet til professor i filosofi i Jena. Både Schiller, Goethe og Fichte stod bag hans ansættelse. Steffens ankom til byen før Schelling og altså tidsnok til at høre dennes tiltrædelsesforelæsning om nødvendigheden af en filosofi, der kunne opfatte naturen som en enhed. Dagen efter forelæsningen opsøgte han Schelling privat og blev modtaget med åbne arme som den første naturforsker 170 af faget, der ubetinget sluttede sig til dennes ideer. Herefter besøgte han til stadighed Schellings forelæsninger.

Hvad Steffens fandt i Schellings filosofi, var først og fremmest en vision af verden som en sammenhængende helhed, en organisme, som det tænkende menneske var indføjet i, og hvis væsen det med lige ret kunne nærme sig fra naturens og bevidsthedens side. I denne organisme eksisterede intet uden sin modsætning, og dog løb alle modsætninger sammen som udtryk og midler for helheden. Der var tale om et forsøg på at tænke de fjernest liggende fænomener og fagområder sammen i ét langt åndedrag: geologi og historie, kemi og moral, biologi, filosofi og religion.

Filosofisk grundlæggende var den såkaldte identitetslære, dvs teorien om, at subjekt og objekt, jeg og ikkejeg, ånd (eller bevidsthed) og natur var identiske. Begge var begrundet i den universelle fornuft - senere også kaldet det Absolutte - et altomfattende begreb, som Schelling satte i stedet for Fichtes universelle jeg, og som tillod ham at overvinde det præg af subjektivisme, der følte problematisk hos Fichte. Når naturen var den synlige ånd og ånden den usynlige natur, og når begge hvilede i det Absolutte, så tilfaldt der naturen

en større betydning, end hvis den var skabt af et universelt jeg, som kunne forveksles med det empiriske eller individuelle jeg.

Men når naturens verden er identisk med åndens, er den frihed, som vi finder herskende i menneskelivet eller historien, også identisk med den nødvendighed, som hersker i naturen. Frihed og nødvendighed, historie og natur, fortaber sig tilsammen i det Absolutte.

Også i den historiske proces, når den anskues for sig, findes denne gensidige gennemtrængning af frihed og 171 nødvendighed. De frit handlende subjekter er for en mere omfattende betragtning led i en gradvis, nødvendig udvikling frem mod en moralsk verdensorden. Ikke at friheden er en illusion; den er reel og uendelig; men den indgår i en forud etableret, "præstabiliseret" harmoni med nødvendigheden. En sådan harmoni, der i sidste instans ikke kan konstateres af en endelig bevidsthed, men må tros, lader sig kun tænke på baggrund af noget, som er højere end både frihed og nødvendighed: det Absolutte, hvori de fortaber sig som identiske.

I Schellings universelle fornuft er der også indbygget et teleologisk perspektiv, en formålstanke. Det ligger i selve fornuftsbegrebets natur, at det er indstillet på bevidstgørelse, så den del af fornuften, der manifesterer sig synligt men ubevidst, dvs. som natur, har til formål at blive bevidst. Naturen stræber efter at komme til bevidsthed om sit eget egentlige væsen som absolut fornuft - og denne bevidsthed er gradvis fordelt igennem de forskellige riger eller sfærer: sovende i stenen, slumrende i planten, vågnende i dyret, vågen og klar i mennesket, klarest i det kunstneriske geni. I intelligensens rige står kunsten øverst, fordi den til forskel fra filosofien, der kun tænker over verden, skaber videre på denne i fuld bevidsthed.

Skønt naturen i højere grad end hos Fichte kommer til sin ret hos Schelling, er dennes verdensbillede altså ikke uden mindelser om Paulus, der så den hele skabning sukke af længsel efter forløsning (Romerbrevet 8, 22).

Det dynamiske element i Schellings naturfilosofi kommer også til udtryk i hans polaritetslære, dvs. forestillingen om, at alt i naturen og historien bliver til ved en vekselvirkning mellem to fundamentale, hinanden modsatte kræfter: tiltrækning og frastødning, sammentrækning og 172 udvidelse, centripetal- og centrifugalkraft. Med denne tanke (som Schelling egentlig har hentet hos Kant) forvandles den matematisk deducerede verdensenhed, der fandtes hos Spinoza, til en levende, skabende enhed.

I forholdet mellem Schelling og Steffens, der fra første færd var hjerteligt, var Steffens ikke kun den receptive part. Han besad en langt større naturhistorisk fagkundskab end Schelling og kunne dermed bidrage til at give naturfilosofien et mere konkret indhold, et solidere empirisk fundament. Formentlig var det også Steffens' naturvidenskabelige forankring, der hindrede ham i at følge Schelling ret langt ad dennes gnostiske og panteistiske tankebaner. I stedet for den mystiske hvile i altets enhed, som var målet for Schellings stræben, søgte Steffens en forståelse af naturens sammenhæng, som ikke tabte de enkelte fænomener af syne. Han opretholdt bestandig en grænselinie mellem Gud og den natur, der blev betragtet som en emanation af det guddommelige væsen. - Men også mere omfattende ideer kunne Steffens fostre; således skal han som den første have erklæret, at den frie personlighed er endepunktet for al tilværelse og dermed den skjulte grund til al udvikling i naturen.¹¹

Overhovedet blev Steffens godt modtaget af romantikerne i Jena og selv et medlem af den kreds, der udformede den nye verdensanskuelse. Jena-romantikerne repræsenterede den tidlige, universelle romantik, der stadig havde nær forbindelse til Goethe, i modsætning til den senere, nationalt og kirkeligt sindede Heidelberg-romantik. Kredsens hovedmænd var, foruden Fichte og Schelling, brødrene August Wilhelm og Friedrich Schlegel, Ludwig Tieck * 173 og Friedrich von Hardenberg (alias Novalis). Dertil kom Friedrich Schleiermacher, der ganske vist boede i Berlin, men stod i levende forbindelse med Jena. Inden for kredsen, der også rummede sine fraktioner, knyttede Steffens sig dog nærmest til Schelling, der igen stod Goethe nærmere end de øvrige. Steffens havde sine forbehold over for de tegn på subjektivisme, vilkårlighed, ironi og skepticisme, som han fandt hos Fichte, brødrene Schlegel og Novalis. Måske fordi de lå ham så nær, at han måtte besværges dem med bekendelser til ligevægten.

Mens Steffens befandt sig i Jena, forefaldt en berømt episode, som på én gang viser, hvor ængsteligt myndighederne holdt øje med den fremrydende romantik, og hvor naturligt Steffens faldt ind i romantikernes kreds. Fichte blev på grund af sine udtalelser om, at Gud ikke kunne adskilles fra det universelle jeg, beskyldt for ateisme. Beskyldningerne nåede hoffet i Weimar, som ikke mente at kunne ignorere dem, og Fichtes stilling blev usikker. I denne situation forfattede Steffens en bønsskrivelse til hertug Karl August og foranstaltede en underskriftindsamling blandt de studerende - ikke fordi han personligt eller intellektuelt stod Fichte særligt nær, men fordi han ville hindre et overgreb mod filosofiens frihed. Også Goethe prøvede at bilægge sagen, men forgæves, og Fichte måtte forlade sit professorat i 1799. At Steffens samme år, da der var tale om at sikre Fichte et kald i Danmark, over for Schelling karakteriserede sine landsmænd som magelige molboer (abderiter), viser kun, hvor tynde vægge der i hans personlighed var mellem tvivlsomme egenskaber og utvivlsomt gode.

I selve Jena opholdt Steffens sig et års tid indtil foråret 1799; så rejste han til Freiberg i Sachsen for at studere på 174 byens bjergværksskole under mineralogen A. G. Werner. Her blev han i to år, og studierne var formelig dikteret af stipendiemyndighederne i København, der gerne så et nyttigt udbytte af rejsen. Men samtidig gav opholdet i Freiberg Steffens ro til at gennemtænke de impulser, han havde modtaget i Jena, og afprøve dem på et empirisk materiale. Resultatet blev bogen *Beyträge zur innem Naturgeschichte der Erde* (Freiberg 1801, 317 sider i oktav). Den er ikke blot et hovedværk i Steffens' eget forfatterskab, men også et betydningsfuldt værk i den tidlige tyske romantik.

Bogens erklærede formål er at levere empirisk funderede bidrag til en teori om jordens tilblivelse og udvikling. Teorien, som skal funderes eller bekræftes, er Schellings system, der - som enhver sand teori, hævder Steffens - er opstået a priori, dvs. deduktivt. Steffens' imidlertid ikke induktiv, men befinder sig midt imellem deduktion og induktion og betegnes med ordet *reduktion*. Herved forstås en ordening af en række empiriske fakta, indsamlet af andre videnskabsmænd uden kendskab til Schellings teori og derfor med andre formål eller uden formål overhovedet. Ved ordningen træder de bagvedliggende, åndelige lovmæssigheder nærmest af sig selv for dagen -

und die Gesetze, die sich fast unwillkührlich aus der Zusammenstellung der Thatsachen ergaben, haben mich nicht selten durch ihre Uebereinstimmung mit den höhern a priori abgeleiteten Gesetzen der Natur überhaupt, auf das Angenehmste überrascht.¹²

* - 175

Hvad der udmærker *Beyträge*, er netop den beslutsomme kombination af talrige empiriske fakta og nogle få, men store ordnende greb, hvormed disse fakta indføres i et billede af kosmos. Steffens begynder bestandig forfra i kendsgerningernes mylder - i resultater af kemiske analyser, geologiske undersøgelser, botaniske, zoologiske og astronomiske iagttagelser - men former med dristig og tilsyneladende sikker hånd dette mylder til en række trin, ad hvilke verdensånden ses udvikle sig mod stadig højere former, og læserens bevidsthed ledes til stadig mere omfattende helheder. Hvor de empiriske fakta stedvis svigter, træder de ordnende greb frem i ren form, som formodninger, som henvisninger til sandsynlighed eller til opdagelser, der endnu er ugjorte, ja undertiden som forsikringer om, at ingen kan være mere overbevist om rigtigheden af sine synspunkter end forfatteren selv. Men det ville være for let at dømme bogen på disse blottelser; den bør primært vurderes på sine store og hæderlige anstrengelser for at forlene en omfattende, allerede foreliggende, men diffus empiri med et samlende perspektiv. *Beyträge* hører til i den solide ende af romantikkens naturfilosofi.

Bogens opdeling i to afhandlinger, hvoraf den første (i syv kapitler) er ca. syv gange så lang som den anden, har udvendighedens karakter. Indholdsmæssigt er værket helstøbt og udfolder billedet af et trindelt kosmos efter en model, der stammer fra Aristoteles (*Scala naturae*) og siden jævnlig er blevet genopdaget, senest af Herder. Nederst befinder sig de ældste grundstoffer, metallerne, og over dem de såkaldte jordarter (nærmest metaloxider), der endnu på Steffens' tid regnedes blandt grundstofferne. Næste trin er bjergarterne, der med forstenede planter og dyr som mellemtrin følges af det organiske livs 176 mangfoldige former. På det øverste trin står mennesket, som gennemskuer sammenhængen mellem de hidtidige stadier og sit eget slægtskab med helheden. - Skønt der igennem denne trinrække siges at være foregået en udvikling, er meningen ikke, at naturens højere former har udviklet sig af de lavere. Steffens er lige så lidt som Schelling evolutionist i moderne betydning af ordet. Udviklingen er ideel eller spirituel, og rækken af konkrete former må forstås som verdensåndens gentagne, stadig mere vellykkede udkast til mennesket, dens mest fuldkomne organ til erkendelse af sig selv.

Det viser sig nu for det gennemskuende øje, at udviklingen er foregået ikke i én, men i to parallelle rækker. Metallerne har fordelt sig på en mere kohærent række (bl.a. omfattende guld, sølv, platin, kobber, jern, nikkel) og en mindre kohærent række (bl.a. kviksølv, bly, tin, zink, vismut). Den første af disse rækker har forlænget sig op i de kiselholdige jordarter (kisel, ler, cirkon, glucine), den anden op i de kalkholdige (kalk, baryth, strontian, jf. i øvrigt note til side 83). På bjergarternes udviklingstrin finder man dels skifferbjergenes række eller formation, der domineres af de kiselholdige mineraler, dels kalkbjergenes formation, der domineres af de kalkholdige mineraler. Via tørvemoserne ses skifferbjergene at forlænge sig op i den endnu levende vegetation, ligesom kalkbjergene via koralbankerne forlænger sig op i dyrelivet. - Ved hjælp af kemiske analyseresultater sandsynliggør Steffens, at hele den ene række, som med andre ord repræsenterer naturens vegetative tendens, dens stræben efter at frembringe plantelivet, domineres af *kulstof*, mens den anden, der repræsenterer naturens animaliserende tendens, domineres af *kvælstof*. Endelig følger han det højeste eller mest omfattende 177 perspektiv til billedet, idet han begrundet eksistensen af de to rækker i jordklodens ur-modsætning, dvs. modsætningen mellem polerne i den magnetiske akse, der oprindeligt hævdede jorden ud af kaos, gav den retning og dermed form. Magnetismen bestemmes som den absolutte kohætion, og kulstofrækken, der begynder med de mere kohærente metaller, menes at repræsentere jordaksens negative pol, mens kvælstofrækken forbindes med den positive. Disse sidste sammenhænge forbliver dog temmelig gådefulde for læseren, og Steffens indrømmer, at han her står på grænsen mellem reduktion og deduktion (p. 207, note).

Beyträge hævder på titelbladet at være "Erster Theil", og i selve bogen lover Steffens, at anden del skal

handle om elektriciteten. Ligesom han her har gjort magnetismen til det overordnede princip for geologien, vil han senere gøre elektriciteten til princip for meteorologien, og i den forbindelse agter han at påvise, at ilt og bly repræsenterer de elektriske poler, ligesom kul- og kvælstof her repræsenterer de magnetiske poler. Løftet blev imidlertid aldrig indfriet. Flere gange i de følgende år henviste Steffens såvel privat som offentligt til den kommende anden del af *Beyträge*, men han magtede ikke at skrive den. For så vidt er hans hovedværk forblevet en torso.

Beyträge bærer tilegnelsen "An den Herrn Geheimderath v. Göthe" - det menneske, der efter Steffens' mening legemliggjorde idealet af den frie personlighed, geniet for enden af naturens udviklingskæde. Siden sin læsning af *Faust*-fragmentet (1790) havde Steffens beundret Goethe, og i Jena kom han efter en uheldig start ind på livet af den store mand. Goethe, der selv betragtede sine naturvidenskabelige værker som den vigtigste del af sit forfatterskab, ville hellere omgås unge naturforskere end digtere og indbød i begyndelsen af 1799 Steffens til Weimar. Sært nok havde Steffens forud kun været mådeligt bekendt med Goethes naturvidenskabelige studier. Han havde læst de to småskrifter *Die Metamorphose der Pflanzen* (1790) og *Beyträge zur Optik* (1791-92), hvoraf kun det første havde gjort indtryk på ham. Nu blev han i løbet af det flerdages besøg i Weimar glædeligt overrasket, såvel over omfanget og dybden af Goethes studier som over den samklang, der viste sig imellem dem. De bestyrkede hinanden i tiltroen til, at naturen var en objektiv enhed, og for Steffens var det, som om den anskuelse af naturen, han selv møjsommeligt måtte tilkæmpe sig, hos Goethe forelå som rolig, instinktiv ejendom.¹³

Beyträge's tilegnelse er ikke blot et udtryk for høflighed. Med sin stærke forpligtelse over for det empiriske ligger Steffens' værk tæt op ad Goethes metode, som en tredieperson til dennes store glæde kaldte "gegenständlich". Også flere principielle passager kunne, som den følgende, være skrevet ud af Goethes naturvidenskabelige skrifter:

So deutlich, so auffallend spricht die Natur, wenn man sie nur unbefangen befragt - so wenig verheelt sie ihre Geheimnisse! Es ist als *wollte sie* verstanden seyn, als *wollten wir* sie nur nicht verstehen! - 14

Beyträge må alt i alt have givet Goethe en fornemmelse af at være forstået og endelig at have faet en forbundsfælle blandt naturforskerne af faget. Han kvitterede for værket ved at udtale sin hjertelige anerkendelse og bl.a. erklære^{* *} sig som medlem af den lille kreds, der forstod bogens spekulative dimension.¹⁵

Dermed nåede berøringen mellem de to mænd imidlertid sit højdepunkt. Ganske vist bad Goethe i 1803 Steffens om at bidrage til første nummer af et nyt tidsskrift med en kritisk artikel om Schellings filosofi; og ganske vist svarede Steffens, der på det tidspunkt befandt sig i København, nygift og arbejdsløs, ja til den ærefulde opfordring. Men han holdt ikke løftet. I selvbiografien, hvor episoden fejlagtigt er henlagt til 1802, siger Steffens, at det var hans naturs "egensindige og halsstarrige Eiendommelighed", der trådte hindrende i vejen, og forklarer, at udarbejdelsen af de filosofiske forelæsninger, han skulle holde samme vinter, helt lagde beslag på hans åndsevner. Når han i disse forelæsninger skulle udvikle den schellingske naturfilosofi positivt, formåede han ikke samtidig at behandle den kritisk-distanceret.¹⁶ Forklaringen kan trods fejldateringen godt have noget på sig, for Steffens afbrød flere gange sin filosofiske forelæsningsrække og afsluttede den først i 1804. Desuden må han i efteråret 1803 have forberedt en række forelæsninger over geognosi, som blev påbegyndt i januar 1804 (jf. nedenfor). Men det udelukker ikke, at det drastiske udtryk om Steffens' natur har sin egen rigtighed, og at han har følt en vis stolt uvilje mod at gå andres ærinde, selv en Goethes, når han var ved at slå sit navn fast som filosofisk læremester i fædrelandet.
^{* *}

-- 180

Nogle år senere sendte Steffens, der nu sad som professor i Halle, Goethe et eksemplar af sin nyudkomne bog *Grundzüge der philosophischen Naturwissenschaft* (1806). Men værket, der med sin aforistiske form og sine dristige, ofte barokke analogislutninger virker både løsere og svagere end *Beyträge*, vakte ikke modtagerens behag. Goethe måtte i sit svarbrev tilstå, at læsningen havde hensat ham i sort humør, og at han, for at se på bogen med blidere øjne, måtte betragte den som lidt af en spøg fra en åndrig mands side.¹⁷ Til trediepersoner udtalte han sig mere bramfrit.¹⁸

Steffens' skuffelse over Goethes reaktion forhindrede ikke, at de to mænd opretholdt en forbindelse, der dog nu tydeligvis havde karakter af gensidig tiltrækning og frastødning - eller med Goethes ord "uneinige Einigkeit". Symptomatisk for dette forhold var det, at Goethe flere gange mødte op i Halle for at høre Steffens forelæse, men aldrig gav sig til kende, endsige kommenterede hvad han fik at høre. Forelæseren måtte siden af andre erfare, hvem der havde siddet bag den halvt lukkede dør til nabolokalet.

Til de skuffelser, de to mænd beredte hinanden, hørte Goethes *Faust*, hvis første del, der blev færdig og udkom i 1808, forekom Steffens mindre poetisk end det fragment af værket, han havde læst som yngling. Goethe måtte på sin side notere en politisk skuffelse, da han erfarede, at Steffens deltog i sammensværgelsen mod Napoleons regime i Tyskland. Til glæderne hørte beskæftigelsen med landskabsmaleren Philipp Otto Runges skrifter. Steffens sendte i 1809 Runges *Über die Farbenkugel* til Goethe i manuskript; til gengæld kunne Goethe året efter i andet^{* *} 181 bind af sin farvelære omtale ikke

blot Runge, men også Steffens med varme. Sidstnævntes artikel om farvernes betydning i naturen (1810) anbefalede Goethe særligt på grund af dens modige, fordomsfri syn på farvernes verden.¹⁹

Personlig mødtes de for sidste gang i 1811, da Steffens var under opbrud fra Halle til det fjerntliggende Breslau. Men de vedligeholdte en spinkel korrespondance frem til Goethes død; det sidst bevarede brev er fra 1830. Trods alle de forskelle i gemyt og livsomstændigheder, som gjorde et nærmere forhold umuligt, var Steffens ikke i tvivl om, hvor meget han skyldte Goethe. Oplevelsen af den suveræne, selvbevidste personlighed blev stående i hans liv som en stor inspiration og en grænseløs anfægtelse, som en bestandig uløst og måske uløselig opgave. I selvbiografien omtaler Steffens rent ud Goethe som sin gamle, åndelige fader²⁰, men netop faderbilledet var det også, han gjorde oprør imod, da han engang udbrød til sine venner: "Bliv mig dog fra Livet med den [for...] Göthe!"²¹

Steffens' forhold til Goethe har en betydning ud over hans egen biografi - fordi denne biografi i så eminent grad blev redskab for romantikkens indførelse i Danmark. At Steffens' person var afgørende for det romantiske gennembrud, er ofte sagt, men ikke derfor nogen myte. Det ses bl.a. ved en sammenligning med Sverige, hvor ^{*}^{*}^{*} 182 gennembruddet først kom et lille årti senere, og med Norge, hvor det nærmest udeblev. Men Steffens indførte ikke blot den tyske romantik til Danmark; han skabte en særlig dansk variant, som dels var bestemt af hans stilling som naturfilosof, dels af, at han som sådan stod Goethe nær - i en vis henseende endog nærmere end Schelling. Det betød ikke blot, at naturfilosofien fik en central placering i den danske romantik, men også, at denne blev præget af en større sans og respekt for den konkrete, empiriske virkelighed end den tyske. Det havde endvidere betydning, at Steffens samtidig med sine filosofiske forelæsninger holdt forelæsninger om æstetik med særligt henblik på Goethes digtning (jf. nedenfor). Derved blev receptionen af den tyske romantik i Danmark uvægerlig forbundet med en reception af Weimar-klassikkens humanisme. En god del af den moderation, harmonidyrkelse og dannelsesoptimisme, som kendetegner den danske romantik, må således tilskrives indflydelsen fra Goethe - via hans splittede beundrer Steffens.

Forelæsningerne og deres følger

Efter udgivelsen af *Beyträge* forlod Steffens i sommeren 1801 Freiberg og slog sig ned i det landlige Tharand nær Dresden, hvor også Tieck og Friedrich Schlegel boede. Her tilbragte han et år, først optaget af selskabelig omgang og kunstneriske studier, dernæst af et sandt romantisk forehavende, et "Epos des Alls", som han dog måtte opgave at få form på. Endelig fattede han planen om at beskrive altet i en række filosofiske forelæsninger for et dansk publikum, og de stille vintermåneder blev brugt til at konkretisere denne plan.

183

Steffens' sidste gerning, inden han forlod Tyskland, var at forlove sig i Halle med den syttenårige Johanna Reichardt. Hun var datter af komponisten J. F. Reichardt, en svoger til Tieck og en af Goethes nære medarbejdere. I juni 1802 udskibede den unge romantiker sig fra Lübeck, og få dage efter var han i København, rede til at erobre byen. Hos sin velynder greve Schimmellmann, der generøst havde forlænget de to stipendieår til fire, blev han modtaget med venlighed og flere penge. Han fik tildelt en foreløbig pension, der satte ham i stand til at leve ubekymret, og besked om selv at vælge sig et passende virke. Planen om at holde forelæsninger - og derigennem gøre sig fortjent til et professorat ved universitetet - syntes greven godt om.

Det var der imidlertid andre, der ikke gjorde. I spidsen for undervisningsvæsenet stod kronprins Frederiks (VI) svoger, hertug Frederik Christian af Augustenborg. Han var i mange henseender en fortjenstfuld mand, ambitiøs og reformivrig i forhold til universitetet, en nær ven af Jens Baggesen, og sammen med greve Schimmellmann den, der havde sikret Schiller en treårig understøttelse fra Danmark. Men filosofisk var hertugen rationalist, og som andre kronede hoveder i årene efter den franske revolution frygtede han, at sarnfundsomstyrtende tendenser gjorde sig gældende i den unge romantik. I denne frygt var han blevet bestyrket af den tyske forlagsboghandler Friedrich Nicolai, der i 1801-02 havde viet flere hæfter af sit tidsskrift *Neue allgemeine deutsche Bibliothek* til et opgør med romantikerne, dog især med Schellings naturfilosofi.²² Steffens var her blevet skildret som en uselvstændig elev af Schelling, en ^{*} 184 charlatan og en mand, der havde misbrugt den danske regerings stipendiemidler til at fange transcendentaltidealistske griller. Da nu Steffens i København søgte audiens hos hertugen, blev han modtaget med kølig reservation, og det hjalp ikke på stemningen, at han udtalte sig nedsættende om Nicolai, da hans vært bragte de famøse hæfter på bane. Hertugen lod forstå, at han ikke ville lægge hindringer i vejen for Steffens' forelæsninger, men heller ikke hverken støtte eller befordre hans fremtidige

virksomhed. Dermed var en mægtig modstand markeret og kravet til de planlagte forelæsnings gennemslagskraft voldsomt forøget.

Netop om sine talegavers gennemslagskraft fik Steffens dog hurtigt lejlighed til at anstille positive betragtninger. Et par uger efter hans ankomst til København præsenterede O. H. Mynster ham for Adam Oehlenschläger, 22 år gammel, stud. jur. og digter. Steffens syntes bedre om manden end om de digte, han fik at høre; de forekom ham provinsielle og gammelagtige i deres forsøg på at leve op til K. L. Rahbeks ideer om poesi. Han begyndte en samtale med Oehlenschläger om det nye livssyn - den berømte seksten timers samtale, hvorom det positivt kun vides, at den indbefattede bød og rødvin i en restaurant på Kongens Nytorv samt en spadseretur til Frederiksberg og Søndermarken. Det blev hans første forelæsning, et privatissimum i romantisk filosofi.²³ Da den blev færdig, var klokken 3 om natten, så Oehlenschläger besluttede at overnatte hos Steffens. Efter nogen tid sprang han drømmende ud af sengen og larmede, og næste formiddag gik han hjem for ^{*} 185 at skrive et digt, der kunne leve op til de nye ideer. Det blev "Guldhornene", universalromantikens programdigt og første udfoldelse i Danmark. Steffens kvitterede på stående fod, da Oehlenschläger læste det op for ham, med ordene: "Ei min Bedste! De er jo virkelig en Digter!"²⁴ Herefter var de uadskillelige, indtil Steffens i 1804 forlod Danmark, og det umiddelbare resultat af deres samvær blev det væld af poesi, som manifesterede sig, først i *Digte*, 1803 (udgivet ved juletid 1802), siden i *Poetiske Skrifter*, 1805. Oehlenschläger distancerede sig senere fra denne universalromantiske ungdomsdigtning, men formåede ikke med tilbagevirkende kraft at ændre dens overbevisende kvalitet.

De offentlige forelæsninger begyndte torsdag den 11. november 1802 kl. 17. De foregik på Elers' kollegium i Store Kannikestræde, der samme år var taget i brug som nødauditorium for universitetet. Steffens boede selv i strædet, så han behøvede ikke gå ret langt sammen med Oehlenschläger og dennes svoger Carl Heger, der havde insisteret på at hente ham. Før de kom, havde han, der udmærket vidste, hvad der stod på spil, bedt en stille bøn til Vorherre. Da vennerne nærmede sig kollegiet, var der opløb ved porten, og i det nyindrettede auditorium på anden sal var der forsamlet flere hundrede mennesker. De sad overalt; selv vindueskarmene var opfyldt af tilhørere.²⁵ Med besvær banede foredragsholderen sig vej til katederet, hvorfra han skuede ud over en forsamling, ikke blot af studerende, men tillige af professorer, lærde af alle slags, ^{*} 186 embedsmænd i statens højeste stillinger og filosofisk interesserede privatmænd. Af hans egne venner sad foruden Oehlenschläger og Carl Heger også O. H. Mynster i salen samt fætter N. F. S. Grundtvig. J. P. Mynster, der netop var tiltrådt embedet som sognepræst i Spjellerup, var derimod ikke til stede. Heller ikke H. C. Ørsted, som Steffens havde lært at kende i 1798, kunne høre forelæsningerne. Deres veje forløb i disse år gennem de samme egne, men ejendommeligt parallelforskudt. Da de havde stiftet bekendtskab i København, havde Steffens stået umiddelbart foran sin store Tysklandsrejse; men nu, da Steffens var hjemme, var Ørsted draget ud på *sin* naturfilosofiske studierejse. I 1801 var han blevet udstyret med et treårigt stipendium, og hans rejse kom delvis til at forløbe i Steffens' fodspor. Han hørte meget godt om Steffens blandt de tyske lærde, han besøgte, men kun én gang krydsedes deres veje. Det var i Leipzig i maj 1802, netop som Steffens var på vej til København for at holde sine forelæsninger.²⁶ Ørsted vendte først hjem i januar 1804, hvilket var kort før Steffens rejste til Halle, og det blev således Ørsteds lod at udfylde pladsen som den romantiske naturfilosofis hovedskikkelse i Danmark.

Steffens talte efter manuskript, men var så godt inde i sit stof, at han hurtigt frigjorde sig fra papiret. Da han ved den femte eller sjette forelæsning havde glemt manuskripthæftet, gennemførte han uanfægtet, og de følgende gange undlod han med vilje at medbringe manuskript.

Den filosofiske forelæsningsrække blev ifølge Adresseavisen afbrudt den 23. november på grund af sygdom, men genoptaget den 2. december. Da Steffens holdt fire ^{*} 187 ugentlige forelæsninger i denne række (mandag, tirsdag, torsdag og fredag)²⁷, må den sidste af de ni indledningsforelæsninger, der udkom på tryk i 1803, være afholdt fredag den 3. december. Antagelsen støttes af Grundtvigs dagbogsblade for 13.-18. december 1802, hvoraf fremgår, at Steffens på dette tidspunkt havde overstået introduktionsfasen og var i gang med det egentlige filosofipensum.²⁸ Den filosofiske forelæsningsrække videreførtes i 1803; ifølge Adresseavisens annoncer blev den genoptaget den 10. marts, den 2. maj (efter sygdom) og den 16. december (efter længere tids bortrejse). Også i 1804 forelæste Steffens over filosofi; Adresseavisen meddelte, at rækken genoptoges den 9. marts (efter sygdom).²⁹ Dog findes intet ud over de ni indledningsforelæsninger bevaret.

I universitetets lektionskatalog for vintersemestret 1802 meddeltes, at Steffens sideløbende med de filosofiske forelæsninger ville holde to ugentlige om "empirisk fysik", dvs. naturlære (onsdag og lørdag). Af disse forelæsninger findes imidlertid intet bevaret.

Den 26. marts 1803 påbegyndte Steffens en tredje forelæsningsrække: om æstetik med særligt henblik på Goethe. Også den blev afbrudt af sygdom i april og genoptaget den 4. maj, hvorefter den må være afsluttet, inden Steffens rejste til Tyskland for sommeren. Forelæsningsrækken findes hverken på tryk eller i manuskript; men Grundtvig, som fulgte den og her oplevede sit poetiske gennembrud, har i sine senere dagbøger gjort en række notater, ud fra ^{*} 188 hvilke Flemming Lundgreen-Nielsen har søgt at rekonstruere forelæsningernes indhold. Rekonstruktionsforsøget trykkes (i revideret form) som et tillæg til nærværende udgave (jf. side 227-243).

Den 26. januar 1804 påbegyndte Steffens sin fjerde og sidste forelæsningsrække, der handlede om geognosi. Den blev afbrudt den 13. februar på grund af sygdom og genoptaget den 7. marts, hvorefter intet vides, før Steffens i august forlod Danmark for at drage til Halle. Heller ikke denne forelæsningsrække findes overleveret, og ingen har forsøgt at rekonstruere den ud fra tilhøreres eventuelle notater.

Man kan altså konstatere, at Henrich Steffens' forelæsningsvirksomhed fra november 1802 til sommeren 1804 var ganske omfattende, og at kun dens første brøkdel, indledningen til den filosofiske række fra november 1802, findes bevaret. Samtidig kan man hæfte sig ved, at den omfattende virksomhed kun er repræsenteret i universitetets lektionskatalog ved en enkelt notits, nemlig for vintersemestret 1802. Derefter ignorerer katalogen Steffens, sandsynligvis på ordre fra højere sted.

Indledningsforelæsningerne vakte al den opmærksomhed, Steffens kunne ønske - og mere til. Han blev de begejstrede unges helt og færdedes som en yndet gæst i hovedstadens dannede saloner - fra Kammarahbeks beskedne Bakkehus over Friederike Bruns storbørgerborglige Sophienholm til grevinde Schimmelmanss højjaristokratiske Sølyst. Men samtidig knyttedes der en række tvivlsomme rygter til hans navn: Han skulle allerede inden forelæsningernes begyndelse have sagt, at man ikke kunne tænke på dansk. Fra katederet skulle han have prist katolicismen for de 189 ubefæstede unge. En af hans tilhørere skulle være gået fra forstanden, og i dårekisten kunne man høre denne stakkel råbe: "O Steffens! O Oehlschläger!" Det sidste var oven i købet sandt - dog uden at årsagen til det unge menneskes vanvid kunne fastslås - og historien nåede selv kronprinsens øre for et par år senere at afføde et berømt kongedord.

I efteråret 1803 blev universitetets professor i filosofi, Børge Riisbrigh, bevilget afsked på grund af alder. Under andre omstændigheder kunne det være blevet Steffens' store chance, men hertugen af Augustenborg kaldte allerede samme år Niels Treschow ned fra Kristiania som Riisbrighs afløser. Treschow var 22 år ældre end Steffens og havde været dennes rektor ved latinskolen i Helsingør. Filosofisk var han præget af empirisme og rationalisme, som han forsøgte at forene under en teistisk anskuelse. I aviserne hed det ikke uden grund, at denne dygtige filosof var blevet tilkaldt for at bringe de unge hoveder i orden, som Steffens havde bragt i uorden.

Ydermere meddelte greve C. D. Reventlow, der var medlem af statsrådet og førstedeputeret i bjergværksdirektoriet, at han ikke ville gøre brug af Steffens' tjeneste. Greven var en udtalt fjende af al spekulation og mente, at en filosof var uegnet til praktisk arbejde, fx geognostiske undersøgelser i Norge, som Steffens havde tilbudt at foretage. (Det sørgelige udfald af Steffens' tidligere Norgesrejse kunne heller ikke tjene til at ændre denne opfattelse.) Desuden var greven højst utilfreds med den skadelige indflydelse, Steffens øvede på ungdommen.

Således sat i skak på de to hovedområder, han beherskede bedst, var Steffens' situation betænkelig. Da han desuden blev gift i september 1803 og måtte forøge sin i forvejen stiftede gæld for at føre en passende husholdning, 190 og da hans gravide kone alligevel ikke befandt sig godt i København, følte det som en befrielse, at der i maj 1804 indløb et tilbud fra kongeriget Preussen. Man spurgte, om han ville overtage et nyoprettet professorat i naturvidenskab og naturfilosofi ved universitetet i Halle. Steffens svarede ufortøvet ja, og i august samme år - godt en måned efter at hans kone var nedkommet, og kun få uger efter at barnet var dødt - forlod ægteparret Danmark. Med bureaukratisk omhu blev Steffens ved udrejsen forelagt en regning for de beløb, han ved siden af sine stipendier havde modtaget som "forskud" af regeringen siden 1802 - i alt 850 rigsdaler, at tilbagebetale i halvårlige terminer a 50 daler. Først ved greve Schimmelmanss mellemkomst lykkedes det fire år senere at få denne gældspost eftergivet.³⁰

Steffens fik i første omgang to år i Halle, hvor han følte sig meget lykkelig. Her, i januar 1806, blev hans andet barn født. Det var en datter, der fik navnet Clara, og hun var det eneste af i alt fire børn, som fik lov at overleve, skønt hun var sygelig ved fødslen. I Halle sluttede Steffens også et nært venskab med teologen Friedrich Schleiermacher, der samtidig med ham selv var blevet udnævnt til professor ved universitetet. Under påvirkning fra Schleiermacher begyndte den udvikling i kristelig retning, der snart skulle fjerne Steffens fra den monistiske naturfilosofi og ikke blot vække hans syndsbevidsthed, men med tiden gøre ham til bekendende gammellutheraner, dvs. langt mere ortodoks end Schleiermacher selv. Ganske vist beskæftigede Steffens sig efter *Grundzüge der philosophischen Naturwissenschaft* 1806 fortsat med naturvidenskabelige emner - bl.a. markeret ved udgivelsen af det sobre naturfaglige ^{*} 191 værk *Geognostisch-geologische Aufsätze*, 1810, og en *Vollständiges Handbuch der Oryktognosie* i to bind 1811-15. Men hans interesse koncentreredes stadig mere om samfunds- og historiefilosofi og ikke mindst om religionsfilosofi. Hans udvikling foregik parallelt med Schellings, der også i begyndelsen af 30'erne - mere præcist med året 1809 som omdrejningspunkt - vendte sig fra naturfilosofien mod eksistentielle og religionsfilosofiske problemstillinger. De to ungdomsvenner endte endog som professorer ved samme universitet: i Berlin, hvor de fik knap fire år sammen, fra Schellings kaldelse i 1841 til Steffens' død i 1845. Da var de to engang så revolutionære romantikere fælles om en dybt konservativ holdning, en kristelig vilje til at bekæmpe, hvad deres velynder, kong Friedrich Wilhelm IV ("romantikeren på tronen") betegnede som dragesæden fra den hegelske panteisme.

Steffens' tid i Halle blev i første omgang afbrudt af Napoleon, der indtog byen i slutningen af 1806, efter

slaget ved Jena. Fordi han frygtede fjendtlige anslag fra universitetet, beordrede kejseren dette lukket, og Steffens stod på ny uden midler til livets opretholdelse. I den situation gjorde han et sidste forsøg på at få ansættelse i Danmark: I februar 1807 opsøgte han kronprins Frederik i Kiel og tilbød sin tjeneste. Kronprinsen svarede, at Steffens var velkommen, da han jo var et godt hoved, som nok kunne bruges; men forelæsninger måtte han ikke holde: "Jeg kan ikke lade Dem læse; [...] De gør mig mine Undersaatter forrykte."³¹ Da Steffens imidlertid stod fast på, at hans egentlige talent var at forelæse, og at han som promoveret doktor endog havde ret dertil, blev kronprinsen ophidset, ^{*} 192 og de to mænd skiltes i vrede.³² Greve Schimmelmann måtte kort efter belære Steffens om, at hvis han havde vist sig mindre stejl under samtalen og i første omgang accepteret forelæsningsforbuddet, ville han, greven, efterhånden have kunnet lempe betingelserne og anbringe Steffens i en mere passende stilling. Da ville meget have set anderledes ud - men da ville Steffens også have været en anden.

Nu måtte han returnere til Tyskland, under hvis historie resten af hans liv og karriere henhører. Han kom til at virke her igennem fire årtier, ikke blot som filosof og universitetslærer, men tillige som politisk aktivist og skønlitterær forfatter. Denne omfattende virksomhed falder uden for nærværende udgaves horisont og skal kun følges annalistisk frem til sin afslutning:

1808: Universitetet i Halle, der nu hører til kongeriget Westfalen under Napoleons broder Jérôme, får tilladelse til at genåbne. Steffens genindtræder i sit professorat og deltager i de følgende år i den sammensværgelse, der forbereder Tysklands frihedskrig mod Frankrig.

1809: Udgiver *Ueber die Idee der Universität*.

1810: Udgiver *Geognostisch-geologische Aufsätze, als Vorbereitung zu einer innern Naturgeschichte der Erde*.

1811: Udgiver *Vollständiges Handbuch der Oryktognosie*, I (II: 1815).

1811: Steffens kaldes til det nyoprettede universitet i Breslau (nu Wrocław i Polen) som professor i fysik og filosofisk naturvidenskab. Han bliver i Breslau til 1832. Byen er ved hans ankomst arnestedet for den tyske frihedskamp mod Napoleon.

^{*} 193

1813: Steffens opfordrer i en improviseret tale studenterne til at gå i krig mod Frankrig og erklærer, selv at ville gå med. Deltager i felttoget som sekondløjtnant og er med ved indrykningen i Paris i marts 1814.

1814: Udnævnes til æresdoktor ved universitetet i Kiel.

1817: Udgiver *Die gegenwärtige Zeit und wie sie geworden mit besonderer Rücksicht auf Deutschland*, I-II.

1819: Udgiver *Caricaturen des Heiligsten*, I (II: 1821), bl.a. med en skarp kritik af det uniformerede tyske "Turnwesen".

1820: Vælges som udenlandsk medlem af Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs filosofiske klasse.

1822: Udgiver *Anthropologie*, I-II.

1823: Udgiver *Von der falschen Theologie und dem wahren Glauben*, hvori han bekender sig som tilhænger af gammellutheranernes sekt.

1824: Besøger Danmark og fejres såvel på skydebanen i København som i Studenterforeningen. Modtages i audiens af Frederik VI, der med tilfredshed noterer, at Steffens er blevet en moden og fornuftig mand.

1825: Udgiver *Der norwegische Storting im Jahre 1824. Geschichtliche Darstellung und Aktenstücke*.

1827: Indleder sit skønlitterære forfatterskab med romanen *Die Familien Walseth und Leith*, I-III.

1828: Udgiver romanen *Die vier Norweger*, I-IV.

1829: Udgiver *Polemische Blätter zur Beförderung der speculativen Physik*, I (II: 1835).

1831: Udgiver *Wie ich wieder Lutheraner wurde und was mir das Lutherthum ist*.

^{*} 194

1832: Kaldes på foranledning af kronprins Friedrich Wilhelm (IV) til universitetet i Berlin som professor i naturvidenskab. Fungerer som universitetets rektor 1834-35.

1837: Udnævnes til preussisk gehejme-regeringsråd.

1839: Udgiver *Christliche Religionsphilosophie*, I-II.

1840: Besøger Danmark som Christian VIIIs gæst ved kroningsfestlighederne. Udnævnes til Ridder af Dannebrog. Deltager desuden som foredragsholder i det skandinaviske naturforsker møde.

1840-44: Udgiver selvbiografien *Was ich erlebte*, I-X.

1845: Udarbejder på opfordring af Christian VIII en betænkning om det offentlige undervisningssystem i Danmark, særlig om principperne for at indrette Sorø Akademi som et teknisk og artistisk universitet.

Dør i Berlin den 13. februar. Begraves på Dreifaltighedsfriedhof. Hustruen Hanna lever endnu knap elleve år og dør i december 1855.

Oversigt over forelæsningerne

Steffens' forelæsninger er faglitteratur og fortolker således i alt væsentligt sig selv. Imidlertid kan en resumerende gennemgang af forelæsningerne én for én måske være nyttig ved at skabe det overblik, som under læsningen let fortøner sig i mylderet af naturvidenskabelige og historiske kendsgerninger.

Første forelæsning: Steffens stiler indledningsvis sine forelæsninger til et akademisk normalpublikum, som dels ønsker 195 at forstå tingenes væsen, dels er i stand til at mobilisere en helhedsanskuelse af tingene. Der kræves med andre ord ikke særlige forkundskaber, men metafysisk trang og intuition (s. 11-12).

Derpå skitserer Steffens sin metode, der i en underforstået sammenligning med Schellings deduktive metode fremtræder som mere empirisk og mindre logisk forpligtet. Han går ud fra fakta. Men over disse fakta "ræsonnerer" han blot og opvækker derved anelser uden logisk beviskraft (12). Begrebet reduktion kunne være brugt, som i *Beyträge*, men Steffens undgår det. Måske fordi den reduktive metode i tredje forelæsning beskrives i en mindre smigrende sammenhæng - som en utilstrækkelig, ubevidst form af den spekulative naturfilosofi.

Den første forelæsnings hovedærinde er at pege på to modsatrettede, hinanden principielt udelukkende drifter, som går igennem hele naturen: Den egoistiske drift mod individualisering eller selvopholdelse (12-15) og den altruistiske drift mod enhed (16-18). Efter at have påpeget drifterne hver for sig viser Steffens dem i deres indbyrdes spændingsforhold på et bestemt trin af naturen, nemlig i menneskelivet: Først konstateres det, på et biologisk niveau, at enhedsdriften modarbejder individet og hidfører dets død, mens individualiseringsdriften modarbejder både det menneskelige fællesskab og menneskets samhørighed med naturen. Som et kompromis mellem drifterne opretholdes *arten* menneske (19-20). Dernæst træder Steffens ind i menneskets historiske liv, hvor individualiseringsdriften viser sig som privat lyksalighedsdrift, mens enhedsdriften viser sig som moralitet (20). Dog er der foruden moraliteten også en mere uvilkårlig egoismedæmpende kraft i konflikten mellem forskellige individers egoisme; den tvinger 196 til gensidig tilbageholdenhed og er (i det mindste en del af) statsdannelsen (21). Endelig viser Steffens, at egoismen i sig selv kan nærme sig til moraliteten, idet den udvider sig fra egenkærlighed til ægteskabelig kærlighed, videre til familiekærlighed og derfra til fædrelandskærlighed. Jo flere mennesker egoismen omfatter, desto mere bliver den til moralitet (22).

Steffens slutter første forelæsning med et spørgsmål, der både er retorisk og åbenlyst stillet på skrømt: Når mennesket således er indflettet i modsætninger, som kræver åndsnærværelse og handling, hvad nytte har det da af at filosofere? Hvorfor ikke blot bruge sin åndskraft på at klare for sig i det borgerlige samfund?

Anden forelæsning er den mindst filosofiske af de ni. Den er ikke logisk fremadskridende eller argumenterende i sin struktur, men først anekdotisk fortællende, siden lyrisk besyngende, under alle omstændigheder suggestiv.

I stedet for et abstrakt og direkte svar på sit spørgsmål fra første forelæsning giver Steffens et indirekte svar ved at henvise til Spinozas biografi. Spinozas liv blev ikke blot drevet af selvopholdelses- og enhedsdrift i forskellige kombinationer, men tillige og især af en tredje: søgen efter sandhed, en uimodståelig drift mod erkendelse. I et langt citat fra Spinozas traktat om forstandens forbedring lader Steffens ham med egne ord forkaste alle timelige goder til fordel for erkendelsens evige (26-28). At citatet fremtræder i sin latinske originalskikkelse, har ikke på tilhørerne virket arrogant, som det måske kan gøre på moderne læsere.

Datidens akademikere talte latin.

Dernæst resumerer Steffens kort slutningen af første forelæsning, hvor det borgerlige samfund fremstod som et 197 virvar af modsatte drifter eller interesser (28 f). Og så kommer det abstrakte svar på spørgsmålet - skønt det er så som så med svarets logiske begrundelse: Alle videnskaber har en unyttig dimension, der transcenderer det borgerlige livs behov. Alle ordentlige naturforskere drives således af en dyb, unyttig erkendelsestrang. Og historikerne kan anskues som tjenere for en unyttig tilbøjelighed i selve fortiden til at overlevere sig selv til kommende tider. I øvrigt foragter vi jo også de nationer, der ikke respekterer videnskaberne for deres egen skyld! (29-32).

Steffens plæderer videre for, at den sandhedssøgen, som driver alle videnskabsmænd, tillige er en anelse om alle tings enhed (33). Han overgår til en dityrambisk, svært forståelig lovprisning af denne anelse, der bl.a. menes at sætte os i stand til at forstå svundne epoker med deres egen bevidsthed (det, som senere er blevet kaldt rekonstruktionshermeneutik). Anelsen hævdes at kulminere i skabende form som poesi (34). Og herfra skrider Steffens videre, dels til en skildring af digteren, der kan fremmane den forsvundne guldalder for vore øjne, dels til selv at besyngte det eviges billeder i det timelige. Slutningen af forelæsningen former sig som en skildring af guldalderen, da guderne var på jorden; en tidsalder, der løseligt tidsfæstes til de førgræske, orientalske kulturer (35-37).

I *tredie forelæsnings* begyndelse lover Steffens at bevise, at de to videnskaber, der isoleret behandler henholdsvis naturen og historien, ikke kan klare sig uden en tredje, højere videnskab: filosofien (38). Resten af forelæsningen såvel som de følgende handler om naturvidenskaben, mens historievitenskaben først kommer ind i syvende forelæsning.

Først tager Steffens afstand fra den (empiristiske) 198 opfattelse, at vore forestillinger om fænomenerne skulle være forårsaget af fænomenerne selv (40-42). Dette for at forberede tilhørerne på sit overordnede synspunkt, nemlig at fænomen og tanke, empiri og spekulation ikke bør skilles; naturen kan og må forstås ad spekulativ vej.

Dernæst sætter han sig for at bevise, at den empiriske videnskab ikke kan forklare noget i naturen. Den empiriske naturvidenskab skal føres ad absurdum, for så vidt som den gør fordring på at være en forklarende eller teoretiserende videnskab (men ikke for så vidt som den blot vil være empiri; inden for sine naturlige grænser kan den meddele værdifuld viden). Til det formål adskilles de to metoder, som den empiriske naturvidenskab betjener sig af: den klassificerende og den reducerende. Den klassificerende (som bl.a. er Linnés metode) lægger kun vægt på udvortes kendetegn, og ved dem kan man ikke begribe fænomenernes sammenhæng, fx i arter og slægter. De egentlige sammenhænge må begribes anskuelsesvis eller intuitivt, og den klassificerende naturvidenskab forudsætter dem uden at vide, hvordan den har fået fat i dem! Den reducerende metode forsøger i højere grad at grunde sine kategorier på naturfænomenernes indre sammenhæng og ligger for så vidt spekulatøren nærmere. Egentlig er den en ubevidst spekulation, en intuitiv begribelse af sandheden. Men den tager for det første fejl, når den mener at komme til sine kategorier og teorier ad rent empirisk vej. Den underkender sin egen intuitive dimension, ja den tager fejl af sit eget fundament, så sandt som intuitionen kommer før den empiriske orden. For det andet kan den blot reduktivt arbejdende forsker aldrig nå til indsigt i naturens inderste væsen, ånden (57). Den sidste påstand kan tydes som udtryk for, at Steffens siden *Beyträge*, hvor han 199 karakteriserede sin egen metode som reduktiv, er rykket i mere spekulativ retning. Men accentforskydningen kan også tilskrives den forandrede situation: Mens *Beyträge* blev til i det romantiske Tyskland, hvor forfatteren måtte markere sig selvstændigt i forhold til Schelling, er forelæseringen et forsøg på at overbevise det skeptiske Danmark om naturfilosofiens rigthed.

I begyndelsen af *fjerde forelæsning* beslutter Steffens, efter Schellings forbillede, at påvise, hvad empirien aldrig kan kombinere sig til: den ordnende, forenende ånd, som går igennem naturens mangfoldige fænomener. Han må dog nødvendigvis indskrænke sig til stikprøver og vælger to emner: 1) Dyreriget. 2) Planter og dyrs "underlige Sammenhæng med Bjergmasserne". Kun det første af de to emner afhandles i denne forelæsning, mens det andet optager femte forelæsning.

Tyskeren K. F. Kiemeier har påvist, at reproduktionskraften, som er stærkest hos de lavere dyr, viger for irritabiliteten, som er stærkest hos insekterne, og at irritabiliteten atter viger for sensibiliteten, som er stærkest hos pattedyrene. Hele dyreriget er med andre ord et kontinuum (59-61). Efter at have udstukket denne grundtanke for sine tilhørere går Steffens i detaljer og henviser i en note til sin egen *Beyträge*. Fjerde forelæsning er da også i alt væsentligt en forkortet udgave af dette værks sidste afhandling: "Durch die ganze Organisation sucht die Natur nichts als die individuellste Bildung". Visse passager er (i oversættelse) ren afskrift fra *Beyträge*, hvorved selv trykfejl herfra er blevet overført til *Indledning*.

Steffens' redegørelse virker mest saglig, hvor den vedrører sammenhængen mellem de laveste dyreformer:

200 infilsionsdyr, bløddyr, koraller, orme mv. (62-65). Mere poetisk og analogiserende bliver den, da han når til insekterne, der beskrives dels som flyvende blomster, dels (med regres til Schelling) som blomsternes

løsrevne forplantningsorganer (66-68). Steffens synes herefter at fortabe sig i diverse påvisninger af kontinuitet inden for insekternes verden (især med henblik på deres skelet og deres "Kunstdrifter"), så da han omsider kan gå videre til fisk og padder, fugle og pattedyr, sker det med en vis hast og i meget almene vendinger. Da han ender hos mennesket, naturens fuldkomneste og mest individuelle skabning, virker han en smule stakåndet.

I *femte forelæsning* tager Steffens da fat på bjergarterne for at bevise deres kontinuitet med det organiske liv. Forelæsningen er en forkortet udgave af det første kapitel i *Beyträge's* store afhandling: "Beweiß, daß Stichestoff und Kohlenstoff Repräsentanten des Magnetismus im chemischen Process sind."

Efter på rent kemisk grund at have opstillet en række af de jordarter, som datiden tøvende regnede til grundstofferne, i to slægtskabsrækker: kalk- og kiselrækken, foretager Steffens et greb tilbage til sin læremester A. G. Werners geognosi. Han redegør for jordskorpens tilblivelseshistorie efter den "neptuniske" opfattelse, ifølge hvilken bjergarterne i alt væsentligt er afsat under vand (- og man bemærker, at han end ikke nævner den alternative, "plutoniske" opfattelse). I flugt hermed præsenterer Steffens de to store formationer, hvori Werner har ordnet bjergarterne: skiffer- og kalkformationen. Det viser sig da, at skifferformationen, som er ældst, indeholder de kemiske grundstoffer, der udgjorde kiselrækken, og at kalkformationen, som 201 er yngst, indeholder grundstofferne fra kalkrækken (83-88). Aldersbestemmelsen bekræftes af, at de forsteninger, som findes i skifferformationen, hidrører fra planter, mens de tilsvarende i kalkformationen hidrører fra dyr.

Men Steffens går dristigt videre end Werner og forlænger skifferformationen via olie og kul op i vore dages tørvemoser, som blot er kiseljord under dannelse. Kalkformationen forlænges tilsvarende op i vore dages koralbanker, som er kalkjord under dannelse. Således er der bragt kontinuitet mellem skifferformationen og planteverdenen, såvel som mellem kalkformationen og dyreverdenen (89-91). Steffens udtrykker det også således, at skifferformationen er det kæmpemæssige residuum af naturens vegetationsdannende tendens (en tendens der kemisk karakteriseres ved kulstof), mens kalkformationen er residuet af naturens animaliserende tendens (der kemisk karakteriseres ved kvælstof) (92).

Mod slutningen vægger Steffens sig mod den (buffonske) misforståelse, at man skulle opfatte de to beskrevne hovedformationer som rester eller produkter af henholdsvis planter og dyr. Meningen er snarere den modsatte, at de hver for sig er anlæg eller tilløb til de senere planter og dyr, ja i sidste instans til mennesket. I det omfang de kaldes residuer, er det af en immateriel tendens i naturen, der går mod stadig højere former - den individualiserende. Denne tendens er selve nøglen til naturens hemmeligheder, og med en sidste, affejende håndbevægelse fastslår Steffens, at den trænger man ikke ind til ad empirisk vej; den "maae vi söge i vor egen Aands Inderste" (94).

Med sin *sjette forelæsning* genoptager Steffens tråden fra den tredie, idet han lover at bevise, at den rene empiriske 202 videnskab aldrig kan forklare naturen. På baggrund af den demonstration af naturens store sammenhæng, som han netop selv har foretaget, kan han med en vis kraft hævde, at den blotte empiriker altid griber det enkelte frem for helheden, det døde frem for livet (96 f). Empirikeren tvinges af sin metode til at antage, at fænomenerne er opstået ved en kombination (kemisk sammensætning) af allerede bestående fænomener, og kommer således ikke ud over mangfoldighedens virvar til den levende enhed, som netop producerer sig i mangfoldigheden. Empirikeren håber endvidere at kunne forklare teoretiske spørgsmål ud fra eksperimenter, men det er en umulighed, fordi eksperimentet efter sin natur hæfter sig ved de forskelle mellem tingene, som overhovedet gør eksperimentet muligt, og således aldrig kan overskride forskellene til fordel for tingenes sande væsen, der ligger hinsides disse (100 f/109 f).

Steffens opliver sin teoretiske udredning med en række af de latterlige hypoteser, som den empiriske naturvidenskab har sat i omløb, når den har søgt en forklaring på sine iagttagelser. Det gælder fx antagelsen af særlige stofløse stoffer til forklaring af lysets og varmens fænomener samt af nordpols- og sydpolsmagnetiske materier til forklaring af magnetismen. Biografisk kan man notere, at der fra denne oversigt går en lige linie bagud til hans videnskabelige debut som anti-phlogistisk skribent i 1794. Oversigtens aktuelle pointe er, at den (materialistiske) videnskab, der frygter intuitionen, af selve det videnskabelige forklaringsbehov drives til mere absurde og grundløse spekulationer end den (idealistiske) spekulation, som den foragter. Pointen er god, omend også atomteorien ryger med i Steffens' oversigt over naturvidenskabens let gennemskuelige fejltagelser (102-109).

203

Steffens konkluderer, at man ikke forstår nogen form for enhed, når man ikke anskuelsesvis forudsætter altings enhed (112), og han slutter sin forelæsning med en poetisk vision af hele kloden som en pulserende, levende organisme, op af hvilken fornuftens tendens rejser sig i herlighed (113 f).

Syvende forelæsning: Idet Steffens præciserer, at han ikke docerer filosofi, men kun prøver at åbne et filosofisk problemfelt for tilhørerne, skridder han fra naturens til historiens filosofi (115). Derved lægger han an til at indfri det løfte, som blev givet i begyndelsen af tredie forelæsning. Hans overordnede tese er nu ikke simpelthen, at der hersker kontinuitet mellem natur og historie, men den mere komplicerede, at de to

tilsyneladende modsatte riger indeholder hinandens herskende tendens. Ligesom ånden i naturens tilsyneladende nødvendighed viser sig som en stigende frihed, således viser den sig i naturens tilsyneladende vilkårlighed som en skjult nødvendighed (115 f). Den filosofiske baggrund for Steffens' historiesyn er Schellings *System des transscendentalen Idealismus* (1800).

Steffens argumenterer abstrakt, men overbevisende for, at enkeltmenneskets liv determineres af den store historie: Vi er alle produkter af fortiden (117 f). Mindre overbevisende virker hans komplementære påstand om, at den enkelte samtidig ved sin frihed virker ind på historiens gang (118 f). Det er tydeligvis nødvendigheden, der her interesserer mest. Steffens bestræber sig i det følgende for at vise planen i historiens gang og begynder i de ældste tider, før det antikke Grækenland og Homer. De første penoder i hans verdenshistorie lader sig ordne således:

204

1. Mytologisk tid: De orientalske kulturer omkring Eufrat og Tigris samt den ægyptiske ved Nilen (ca. 4. - 1. årtusinde f. Kr.). Guderne eller det evige trådte umiddelbart frem; sproget var allegorisk.

2. Den heroiske tid: Den tidlige græske kultur, Homers tidsalder (ca. 8. - 6. årh. f. Kr.). Ord og handling var ét; sproget var episk.

3. Den antikke græske kultur, Hellas (5. - 4. årh. f. Kr.): Ord og handling skiltes i henholdsvis videnskab og dåd, spekulation og krig (respektive sport).

4. Det romerske rige (ca. 4. årh. f. Kr. - 0): Forstandens herredømme; der fandtes ringe eller ingen sans for tilværelsens religiøse dybder. Endeligheden triumferede, mennesket ophøjedes til gud (: kejserdømmet). I denne nedadgående bevægelse følger Steffens historien fra den gyldne begyndelse til det laveste, mørkeste punkt. Effektfuldt slutter han med spørgsmålet: "Hvor var Redning for den sunkne Slægt?" (130).

Ottende forelæsning: Efter nogle generelle betragtninger over den nyere tids kunst som en vedligeholdt erindring om guldalderen går Steffens videre i sin historiske demonstration. Nu er linien opadgående fra nulpunktet:

I nulpunktet - også det kronologiske - fødtes Jesus Kristus, og de følgende tider forenes trods alle forskelle af kristendommens langsomme vækst. Kristendommen er disse tiders "inderste Kjerne" (159). Det er dog værd at bemærke, at den ikke fremstilles som et metafysisk eller absolut faktum, men som et historisk, altså integreret i den store nødvendighed. Fra ortodoks kristen side kunne man nære en lignende skepsis over for Steffens, som man senere ytrede over for Hegel.

205

Folkevandringstiden anskues som en gæringsperiode, hvoraf den ny tid skulle fødes. Og så følger de egentlige perioder, her nummereret i forlængelse af syvende forelæsning:

5. Den katolske tid eller middelalderen var et forsøg på at bringe det religiøse ind i livet igen. Livsfølelsen var "romantisk" (modsat klassisk), dvs. præget af en længsel, som ikke kunne tilfredsstilles af den endelige tilværelse, en subjektivitet, som tørstede efter evighed.

6. Den efterreformatoriske tid og oplysningstiden var præget af irreligiøsitet. Livsfølelsen var prosaisk og forstandspræget. Her fortaber Steffens sig til dels i en regulær udskældning af den franske oplysning, og det kan være svært at se, hvordan denne periode i forhold til den umiddelbart foregående skulle føre opad. Dog, perioden har også fostret protestantismen, som menes at være nærmere Gud end katolicismen, og i forelæsningsens slutning prøver Steffens at skille protestantisme og oplysning. Han påstår, noget overraskende, at oplysningen ikke er et produkt af protestantismen, men snarere af den udlevede katolicisme! (142).

7. Den romantiske idealisme, som i Tyskland er indvarslet af Winckelmann og Goethe, skal fuldføre det åndelige genrejsningsværk i historien. "Den nyere vaagnende Philosophie, lover en herligere Tid" (143).

I *niende forelæsning* hæver Steffens sig for alvor til de højeste og sidste spørgsmål. Indledningsvis adskiller han 206 menneskene i tre kategorier, alt efter hvor stærkt det evige åbenbarer sig i dem, og hvor stærk en sans de har for filosofiens egentlige problem. Nedefra og op efter er kategorierne: den almindelige borger, talentet og geniet. Borgeren er ikke noget særligt; talentet er ganske vist særligt, men også ensidigt; geniet er på samme tid individuelt og universelt. Geniet er det eviges åbenbarelse i det endelige (144-148).

Herefter går Steffens over til at beskrive forholdet mellem evighed og endelighed: Alt, som udfolder sig i tid, er bestemt af det evige. Alt forgængeligt er i sit inderste væsen evigt. Alt sanseligt har en kerne af fornuft i sig; men derfor kan fornuften også genkende sig selv i det sanselige, dvs. i den forgængelige verdens udfoldelse. Den filosoferende fornuft, som er det eviges organ i mennesket, kan i verden finde sit eget aftryk eller sin forform (148-150).

Steffens' begreber bliver i denne sammenhæng så store og svimlende, at han må distancere sig fra to mulige misforståelser: For det første bør man ikke forveksle det evige med det uendelige; det evige er højere end det uendelige og kan beskrives som det ideelle sted, hvori endeligt og uendeligt smelter sammen (151 f). For det andet bør man ikke på panteistisk vis forestille sig, at selve universet er identisk med Gud; universet er kun et aftryk af tingenes evige Urbilleder, sådan som disse er i eller hos Gud (152). Filosofisk må dette betegnes som en form for panenteisme eller platonisme.

Igennem en række retoriske spørgsmål drøfter Steffens afslutningsvis muligheden af at begribe det evige, når man som menneske dog er henvist til at leve i det endelige - og resultatet falder negativt ud! Samtidig betones imidlertid nødvendigheden af at hæve sig til en anskuelse af det evige for ikke at synke ned i en livsødelæggende scepticisme.

207

Standpunktet er præget af en vis desperation, som kan sammenfattes i den erkendelse, at ganske vist er det umuligt at fatte det evige, men samtidig er det eksistentielt nødvendigt at klynge sig til det (153 f).

Svarende til denne desperation slutter forelæsningernes hele række i en logisk cirkelbevægelse, hvor det evige og det endelige forudsætter (eller udelukker) hinanden; og den intense energi, som tilhørerne har været vidne til, truer med at fortære sit eget resultat:

Vi have i det Foregaaende blot samlet endelige Fakta. Disse ledte os til det Evige [...] Vi paastode, at alt Endeligt blot havde sin Realitet i og ved det Evige, og dog udledte vi det Evige af det Endelige, og dog skal det Endeliges Realitet atter grundes ved det Evige. Det er en aabenbar Cirkel. [...] Alt hvad jeg har foredraget falder sammen ved den simpleste Scepticismus. Vor absolute Grundsætning maa staae ved sig selv - eller vor hele Philosophie har ingen Realitet. (155)

Den intellektuelle redelighed i dette citat er både forbløffende og beundringsværdig. Ser man traditionelt Steffens' forelæsninger som et udtryk for romantikkens harmoniske verdensbillede - Oehlenschlägers forudsætning osv. - så åbner disse afsluttende linier et perspektiv, der fører direkte ind i det moderne. Den eneste mulige redning fra nihilismen er her et spring over i troen.

I ultra-koncentreret form kan de ni forelæsningers temaer præsenteres således:

208

1. De to grunddrifter i livet: Selvopholdelses- og enhedsdrift
2. Erkendelsestrangen som en tredje grunddrift
3. Opgør med den empiriske naturvidenskab (A)
4. Kontinuiteten i naturen. A: Dyreriget
5. Kontinuiteten i naturen. B: Fra den uorganiske til den organiske natur
6. Opgør med den empiriske naturvidenskab (B)
7. Historiens plan. A: Forfaldet fra guldalderen til 0
8. Historiens plan. B: Genrejsningen fra 0 til romantikken
9. Det erkendelsesteoretiske problem; rid og evighed

Ved denne ordning tydeliggøres flere forhold. For det første, at naturvidenskaben er det store, dominerende emne; den optager forelæsningerne 3, 4, 5 og 6, mens historien må nøjes med 7 og 8. For det andet, at den naturvidenskabelige afdeling er komponeret som en ramme eller æske, hvor det positive budskab om sammenhængen i naturen (4-5) er omgivet af sit negative modstykke, opgøret med den empiriske videnskab (3 + 6). Hvad den historiske afdeling angår, er skellet effektivt lagt i det verdenshistoriske nulpunkt, således at nedgangen i 7. forelæsning får sit positive spejlbillede i 8. Hvad angår de to første forelæsninger, hører de naturligvis også sammen, men mere ligefremt som begyndelse og fortsættelse eller spørgsmål og svar. Kun den 9. forelæsning står alene - og rummer altså potentielt et dementi af alle de foregående. Er det for dristigt at se det smukke kompositoriske mønster i 1.-8. forelæsning som et genskær af det velordnede kosmos, Steffens så gerne ville se, og den sidste, isolerede forelæsning som den erkendelsesteoretiske bombe under visionen?

209

Anmeldelser

Indledningsforelæsningerne blev udsendt i bogform af Andreas Seidelin, der boede i Store Kannikestræde, hvor forelæsningerne havde fundet sted. Som både forlægger og bogtrykker havde Seidelin dobbelt mulighed for at tjene på bogen, men ifølge Steffens' oplysninger fik han kun tab ligesom forfatteren selv.³³ I betragtning af den sensation, forelæsningerne havde vakt - og i betragtning af de pæne anmeldelser, bogen fik - er det ganske bemærkelsesværdigt.

Den mest omfattende anmeldelse af bogen fremkom i *Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1803*. Den skyldtes filologen og arkæologen Niels Schow (1754-1830), der netop i 1803 fratrådte som opdrager for den senere Christian VIII og i 1805 blev udnævnt til professor ved universitetet.

Anmeldelsen fylder 25 sider, så den har måttet fordeles på to af tidsskriftets numre (nr. 35 og 36, pp. 545-556 og 564-576). Til gengæld er den lidet struktureret og består for størstedelen af citater fra Steffens. Det er tydeligt, at anmelderen simpelthen har lagt *Indledning* foran sig, læst bogen fra ende til anden og undervejs noteret, hvad der faldt ham ind, godt og skidt i tilfældig blanding. Ligesom for at undskylde denne fremgangsmåde siger han - også på et ganske tilfældigt sted:

Denne Indledning indeholder ni Forelæsninger, i hvilke findes en Mængde skjønnede og rigtige Ideer, der hverken ^{*} 210 kunne eller bør rives ud af den Sammenhæng, de staae i. Enhver, hvis Lyst det er at tænke grundigen og see Tingene fra nye Synspunkter, maa selv søge dem i den Kjæde, med hvilken de paa det nøjeste ere forbundne. (p. 549)

Et hovedpunkt i Schows bedømmelse er dog, at Steffens' filosofi ikke er "Ordbram", men et resultat af videnskabelige undersøgelser. Hvis filosofi skal have nogen værdi, må den bygge på et grundigt studium, enten af naturen eller af historien; men de færreste videnskabsmænd har tillige filosofisk begavelse. Her indtager Steffens en særstilling ved både at være nøje bekendt med de naturvidenskabelige opdagelser, inklusive de nyeste, og at have gode evner for filosofien. Anmelderen, der finder en række af Steffens' iagttagelser og formuleringer så træffende, at han ikke kan undlade at skrive dem af, spør ham en frugtbar fremtid, hvis han fortsat grundigt studerer sit hovedfag.

Med hensyn til forelæsningernes historiske del føler anmelderen sig mindre "fyldestgjort" (p. 574). Han undskylder dog manglerne - som han af pladshensyn ikke vil gå nærmere ind på - med, at Steffens har sat sig en umulig opgave. At demonstrere historiens enhed i spillet mellem frihed og nødvendighed lader sig ikke gøre i et par populære forelæsninger.

Ikke desto mindre maa Recensenten beundre Forfatteren, at han med saa heterogene Videnskaber tillige har kunnet sætte [sig?] i Stand til, fra saa høje og interessante Synspunkter at overskue Menneskeheden Historie. Hans dybe Agtelse for Grækere og Romere [sic] var Recensenten paafaldende. (p. 575) 211 Det generelle indtryk af anmeldelsen er, at Schow er gået langt for at præsentere Steffens' tanker og yde dem anerkendelse. Men hans velvilje slipper op, når han nærmer sig de romantiske nøglebegreber: anelse, poesi og den absolutte idé.

Paa nogle Steder findes en Mystik, som Recensenten ønskede for evig bortfjernet fra Philosophien; Ahnelse, Poesie og mystisk Tale sømme ikke Philosophen, især i Skrifter, da Hoben ved slige Ting gaber og drømmer. (p. 549)

Som eksempel citerer Schow fra slutningen af anden forelæsning (s. 30) Steffens' lovprisning af anelsen, og spørger retorisk: "Hvor mange skulle vel forstaae dette?" (p. 550). Hovedsædet for det Steffens'ske "Sværmerie" (p. 569) finder han dog i sjette forelæsning, hvor empirikerne får at vide, at de ved selve deres synspunkt er udelukkede fra naturens inderste hellige kilde og hemmelighed. Schow spørger syrligt, hvorfor Steffens fortsat driver empirisk forskning i stedet for blot at meddele den hemmelighed, som naturen da har åbenbaret ham. Og han fortsætter:

Recensenten undres meget over, at der endnu gives filosofierende Naturforskere, som tænke at opdage Hemmeligheden i Naturens Productivitet, og det endog ved en højeste Idee, ved Siden af hvilken Empirien er en Biting, et subordineret *Noget*. Det var just det som gav de gamle Grækeres Philosophie sin første uheldige Retning. Man gik ud fra Synthese; og enten ikke analyserede, eller analyserede blot i Overeenstemmelse med sin engang fastsatte eller antagne Synthese. (p. 569 f) 212 Schow erklærer for sit eget vedkommende, at han betragter empirien i videste og ædlest betydning som den eneste grundvold for filosofien. Med hensyn til de latterligheder, som Steffens kan påpege inden for såvel fysik som kemi (stofteorier osv.), så beror de på, at de filosofiske forestillinger om materie og ikke-materie indtil for nylig har været indskrænkede og usikre.

Efter disse alvorsord gør Schow det godt igen ved at påpege, at den absolutte idé, som der pukkes på i begyndelsen af sjette forelæsning, siden antager mere humane dimensioner, idet den bliver til det enkelte individs anelse om altings enhed. Og det er jo noget ganske andet. Anelsen er i denne forstand ikke absolut; den modificeres af individets åndelige og kulturelle stadi, så her kan recensenten godt være med (p. 572). Hvad Schow anholder, er med andre ord Steffens' præentioner i retning af det gnostiske, hans antydninger af at have fået indblik i verdensgådens løsning uden om alle jordiske, historiske bestræbelser.

Inden Schow slutter sin anmeldelse med at påpege et par gennemgående sprogfejl (germanismer og usikkerhed i modalverbernes deklination), får han anbragt følgende anerkendende ord om forelæsningernes form:

Paa enkelte Steder, hvor Forfatteren overlader sig til sin Phantasie, og af hvilke Recensenten har anført eet, er Foredraget uforstaaeligt, konstlet og opblæst; men hvor han virkeligen filosofierer, er det tydeligt og værdigt. Han er langt fra nyere Philosophers Fejl, at overvælde Foredraget med unødvendige Konstord, for at give sig Anseende af at sige noget Nyt; skjønt det man siger, er meget trivielt. Han bruger sjelden flere Konstord, end dem Tingene nøde ham til, og ved hvilke han kan udtrykke sig bestemtere og kortere. (p. 575) 213 I sammenligning med Niels Schows anmeldelse er den, der fremkom i månedsskriftet *Ei blot til Lyst* kun at regne for en annonce. Den findes i skriftets bd. III (Kbh. 1803) pp. 274-278 og er usigneret, men uden tvivl forfattet af udgiveren, litteraten og historikeren Jens Kragh Høst (1772-1844). Han har nøjedes med følgende introduktion:

Kiærkommen maa denne Bog være saavel for den geniefulde Forfatters mange Tilhørere, hvilke nu kunne gjentage hvad de alt have hørt, som for de end flere der uden at have kunne[t] bivaane det mundlige Foredrag, længes efter at vide hvad en saa omtalt Lærer har foredraget. - Da maaskee ikke alle disse, iblandt dette Maanedskrifts Læsere, endnu kjende Bogens Tilværelse, *anmeldes* denne h[e]r foreløbigen, med Tilføjelse af de[t] som Forfattere[n] siger, "reent subjective" Sted, de[r] begynder *anden Forelæsning*, (p. 274 f)

Hvorefter følger et ubrudt citat af siderne 24-26 om Spinoza.

Udgaver

Nærværende udgave af Steffens' indledningsforelæsninger er den femte. De fire tidligere er (efter deres respektive titelblade):

1. *Indledning til filosofiske Forelæsninger* af Henrich Steffens. Kjöbenhavn 1803. Trykt hos og forlagt af Andreas Seidelin, i store Kannikestræde No. 45. (184 sider i lille oktav)

2. Henrik Steffens' *Indledning til filosofiske Forelæsninger i København 1803*. Ny Udgave ved B. T. Dahl. Med et 214 Forord af Professor Harald Høffding. København og Kristiania, Gyldendals Boghandel Nordisk Forlag. Forlagets Bogtrykkeri 1905.

(175 sider i stor oktav, heraf 3 sider forord af Høffding, dateret November 1902, 46 sider "Efterord" af B. T. Dahl samt en 3 siders "Liste over nogle maaske mindre almindelig kendte Fremmedord (Fagord) og over Tyskagtigheder i Steffens's Forelæsninger". Efterordet indeholder foruden udgiverens fremstilling af Steffens' biografi en 17 sider lang tekst af denne selv, nemlig hans betænkning til Christian VIII om undervisningssystemet i Danmark med særligt henblik på Sorø Akademi (1845). Selve forelæsningsteksten er, omend yderst sparsomt, forsynet med realkommentarer i form af fodnoter.)

3. Henrich Steffens *Forelæsninger og fragmenter*. Ved Emil Boyson. Thorleif Dahls kulturbibliotek, Oslo 1967. Johan Grundt Tanum forlag.

[På kolofonsiden:] Norsk filosofi i det 19. århundre. Redaksjon: Egil A. Wyller og Asbjørn Aarnes.

(241 sider i oktav, heraf 2 sider forord af Emil Boyson, 6 sider "Noter" og 52 sider "Efterord". Noterne består dels af en alfabetisk liste med realkommentarer, især data på naturforskere, Steffens nævner i teksten, dels af en kort ekskurs om Schellings naturfilosofi. Efterordet domineres af Steffens' biografi (46 sider), men rummer desuden en liste over hans skrifter samt henvisninger til litteraturen om ham. Selve tekstdelen er opdelt i tre: I. "Hvorledes jeg blev Naturphilosoph" (pp. 11-20; deltiden skyldes udgiveren, indholdet er plukvise uddrag af erindringsværket *Hvad jeg oplevede*), 215 II. "Indledning til filosofiske Forelæsninger" (pp. 21-120), III. "Mindre stykker" (pp. 121-181; indeholder syv prøver på Steffens'

saglitterære forfatterskab fra årene 1810-40. Emnerne er naturvidenskab, antropologi, historiefilosofi, politisk historie, filosofihistorie, kristelig religionsfilosofi og naturfilosofi). Forelæsningerne, som udgør bogens kernestykke, gengives let forkortet; de væsentligste udeladelser vedrører omtalen af Spinoza i begyndelsen af 2. forelæsning, størsteparten af 6. forelæsning om den empiriske naturforskningens utilstrækkelighed, samt slutningen af 8. forelæsning, der omtaler den franske nations "prosaisme". Forelæsningernes tekst er, omend yderst sparsomt, forsynet med ordforklaringer i form af fodnoter.)

4. Henrich Steffens *Indledning til filosofiske Forelæsninger i København 1803*. Gyldendals Trane-Klassikere.

[På kolofonsiden bl.a.:] Nærværende udgave er optrykt efter originaludgaven, dog således at teksten er sammenholdt med 2. udgaven [...] 1905. [...] Gyldendals Forlagstrykkeri, København. Printed in Denmark 1968.

(155 sider i lille oktav, heraf 2 siders "Ordlister" og 3 siders oversættelse af det latinske Spinoza-citat. Oversættelsen attribueres B. T. Dahl, men også ordlisten er i alt væsentligt taget fra hans udgave.)

Tekstforhold og rettellesprincipper

Manuskriptet til Henrich Steffens' indledningsforelæsninger findes efter alt at dømme ikke mere. Sandsynligvis er 216 det gået tabt allerede i eller kort efter Steffens' egen levetid. Ingen af de forskere, der har skrevet om forelæsningerne, nævner, at et manuskript skulle være overleveret, og direkte adspurgt har tre nutidige forskere samstemmende meddelt, at de hverken har set manuskriptet eller hørt om, at det skulle foreligge. De tre, der alle i deres respektive arbejder om Steffens har gjort udstrakt brug af håndskrifter, er professor, dr. phil. Helge Hultberg (København), lektor, dr. philos. Wolfgang Feigs (Trondheim) og professor, Dr. Fritz Paul (Göttingen). I tillid til deres udsagn har jeg undladt at iværksætte en systematisk eftersøgning i biblioteker og arkiver, efter at mine indledende sonderinger i København og Berlin havde vist sig frugtesløse. (Sonderingerne omfatter følgende institutioner: Det kongelige Bibliotek og Rigsarkivet samt Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität og Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz.)

Steffens' tid og livsomstændigheder levner da også rige muligheder for, at manuskriptet til forelæsningerne kunne gå tabt. For det første har han næppe ladet foretage nogen afskrift til brug for bogtrykkeren Andreas Seidelin, men har ladet denne sætte efter originalmanuskriptet. Således var tidens almindelige skik. Hvis ikke manuskriptet er forblevet i trykkeriet efter brugen, kan det dernæst være gået tabt, enten under en af Steffens' flytninger (København - Halle - Breslau - Berlin) eller under Napoleonskrigenes tumult, som jo berørte ham direkte. En tredje mulighed er, at manuskriptet har overlevet i Steffens' arkiv indtil hans død, og at det derefter har delt skæbne med den store samling af breve, som af uforklarlige grunde blev tilintetgjort. Af de korrespondancer, Steffens førte med bl.a. Goethe, Fichte, Schelling og de øvrige Jena-romantikere, kendes brevene 217 til ham kun i det omfang, afsenderne selv opbevarede en koncept eller lod tage en afskrift. Hvis endelig manuskriptet skal have overlevet til op mod vor tid og være havnet i et tysk arkiv, kan det være blevet ødelagt under anden verdenskrig som så meget andet tysk kulturgods.

Hvad vi har som udgangspunkt for vor tekstkritik, er altså alene den trykte original, og den er tvivlsom. En lang række åbenbare trykfejl (bogstavombytninger, glemte eller overtallige bogstaver, glemte endelser, haplografier og dittografier) lader læseren ane en noget sløset arbejdsgang i trykkeriet. Herpå har man dog i sidste øjeblik forsøgt at bøde med en liste over *Trykfejl*, som findes indklæbet i nogle af de originaleksemplarer, jeg har haft i hænde. "Man" betyder forfatteren snarere end bogtrykkeren, for listen rummer flere rettelser, som griber ind i tekstens substans eller mening. Listen meddeler ca. 25 rettelser, men indeholder selv mindst to alvorlige fejl, som må opløses, før der kan rettes efter den.

Til brug for nærværende udgaves tekst har jeg først rettet originalens åbenbare trykfejl. Det er gjort stiltiende og altså ikke nævnt i nedenstående rettellesliste. Men generelt kan det oplyses, at der er foretaget ca. 60 stiltiende rettelser, og at langt de fleste rettede ord har dannet ordbilleder, som ikke gav nogen mening på dansk (fx Pvincip > Princip, Ffterfølgende > Efterfølgende, legeledes > ligeledes, Cotholicismus > Catholicismus, syælgende > svælgende). Typiske undergrupper har været *omvendte bogstaver* (Kieruen > Kiernen), overtallige bogstaver (bestaaaer > bestaaer) og *manglende mellemrum* (vedStevensklint > ved Stevensklint).

Dernæst har jeg elimineret fejlene i trykfejlslisten og rettet efter denne. I nedenstående liste over

tekstrettelser har 218 jeg i parentes bemærket, hvilke der er udført i henhold til trykfejlslisten.

Flere omstændigheder har gjort den videre fremfærd vanskelig. For det første var datidens normer for retskrivning og grammatik meget elastiske. Den guldbergske latinskolereform af 1775 havde som forbillede henvist til Ove Mallings *Store og gode Handlinger* (der dog først udkom 1777), og omkring år 1800 anbefalede Danske Kancelli, at det sprog, som landets bedste, mest klassiske prosaister brugte, skulle danne norm i skolerne. Hvem de forbilledlige prosaister var, blev imidlertid ikke specificeret. Først efter livlige, nordiske diskussioner i 1870'erne udstedtes 1889 en ministeriel bekendtgørelse om retskrivning, efterfulgt af den første udgave af *Dansk Retsskrivningsordbog* 1891.

Var tidens normer i sig selv liberale, så slår liberaliteten særlig stærkt igennem i Henrich Steffens' prosa. Selv hos Ove Malling, der dels var ærkedansk, dels stræbte efter sproglig fasthed og enhed, finder man inkonsekvenser m.h.t. stavning, kongruens, verbers bøjning og substantivers køn.³⁴ Ikke mærkeligt derfor, at tilsvarende inkonsekvenser i langt større skala er til stede hos Steffens, der dels var handicappet af at befinde sig i et levende udvekslingsforhold mellem dansk-norsk og tysk, dels ikke nærrede nogen ambition om at bidrage til sprogets polering. I forelæsningsernes trykte udgave ser man, at Steffens ved samme ord ikke har lagt sig fast på en af flere stavemåder, som i datiden var brugelige. Han anvender med vekslende mellemrum to, tre eller endog flere former (fx Berg-/Bierg-; blandt/blant; egenlige/egentlige; endskiönt/endskiöndt * 219 /endskjönt/endskjöndt; fiendlig/fiendtlig; Forenings/Forenings-; ganske/gandske; Granskning/Grandskning; et Hele/et Heele/et Heelt; højere/höyere; Insecter/Insekter; Punkt/Punct; roelige/rolige; sikre/sikkre). Han skriver substantiverede adjektiver skiftevis med stort og lille begyndelsesbogstav (det Enkelte/det enkelte; et blot Endeligt/et endeligt). Han skriver modalverberne *kunne*, *skulle* og *ville* snart med d, snart med dobbeltkonsonant, skønt de optræder i samme grammatiske position (... saa ville vi opholde os noget ved den. Vi vilde först henvende ...). Han er inkonsekvent i sin omgang med ordenes køn; hvor samme ord i datiden kunne være både fælles- og intetkøn, veksler Steffens gerne mellem formerne (således fx et Stof/Stoffen; et Hensyn/denne Hensyn; sit Omfang/sin Omfang; en Punkt/et Punkt). Noget lignende gør sig gældende ved pronominerne De, Dem og Deres i tiltaleform. Steffens veksler mellem at bruge stort begyndelsesbogstav og lille, men på hans tid var det ikke et spørgsmål, man ofrede større opmærksomhed, hverken ved skrivebordet eller i trykkeriet. Endelig vakler han i kongruensen mellem subjekt og tilhørende verbum eller adjektiv; fx glemmer han undertiden at forsyne præsens flertal af verbet *måtte* med -e (de maa), skønt han omvendt, når subjektet er ental, gerne skriver det med -e (han maae). At *være* kan i præsens ental få -e (Enhver ... ere), og omvendt kan Den gamle Tids Historieskrivere gøres forstaaelig (uden -e).

Alle disse inkonsekvenser har fået lov at stå. For det første giver de et indtryk af den tid, hvorpå forelæsningserne er blevet til, og af Steffens' åndelige særpræg. For det andet virker de kun sjældent hæmmende på en moderne læser; nogle af de regler, i forhold til hvilke de ville 220 fremtræde som fejl, er både indført og opgivet i mellemtiden. På enkelte steder, hvor inkonsekvenserne kan virke meningsforstyrende, har jeg i en note gjort opmærksom på den rette forståelse.

Overhovedet har det været en ambition for nyudgaven at bringe så meget af originalens tone og duft med op i nutiden som muligt, samtidig med at indlysende fejl er blevet rettet og meningsmæssige forstyrrelser er blevet afbødet, evt. ved hjælp af noter. Til originalens tone og duft hører også, at den er et trykt forelæsningsmanuskript, ikke en færdigredigeret læsetekst; det fremgår med særlig tydelighed, når man ser på Steffens' tegnsætning.

I forhold til moderne normer virker Steffens' interpunktion nærmest anarkistisk. Punktum, semikolon, komma og tankestreger bruges og udelades efter forgodtbefindende, ofte dog således at tankestreger bruges som en slags universaltegn, der erstatter de øvrige. Indskudte sætninger kan være svære at afgrænse, fordi det tegn, der markerer deres begyndelse (fx tankestreg), ved slutningen har forvandlet sig til et andet (fx komma), eller fordi indskuddet helt uden tegn glider tilbage i hovedsætningen. En del af denne forvirring skyldes ganske vist datidens løse normer, der på tegnsætningens område førte til en blanding af, hvad der senere kom til at hedde pausekommatering og grammatisk kommatering. Men hovedårsagen ligger i, at forelæsningserne er blevet nedskrevet med henblik på mundtlig fremførelse. I modsætning til almindelig praksis (bl.a. repræsenteret af filosofen Niels Treschows 1811 udgivne *Elementer til Historiens Philosophie i Forelæsninger holdne i Vinteren 1806-1807* og Grundtvigs 1816 udgivne *Bibelske Prædikener*) har Steffens ganske åbenbart ikke oprenset sit forelæsningsmanuskript til et pænt sammenhængende skriftsprog, 221 før det blev sendt i trykken. Hvad der foreligger, er stadig forelæsningsernes partitur, ikke deres korrektur. Det betyder også, at svært forståelige passager ofte kan klares ved, at man læser dem højt for sig selv og derved falder ind i talerens rytme. - En sidste del af forvirringen, der heller ikke således lader sig opløse, må tilskrives Steffens' iltre temperament i almindelighed og - i særdeleshed - den inspirationens varmegrad, hvorunder han har undfanget sine forelæsninger. De store visioner af naturens og historiens sammenhæng har måttet bringes på papiret uden smålig skelen til interpunktionsregler.

Jeg har kun foretaget meget beskedne rettelser i Steffens' tegnsætning, overalt med det formål at hindre misforståelser. Enkelte steder er der blevet byttet om på komma og semikolon, så relativsætningers tilhørsforhold er blevet opklaret; andre steder er et punktum blevet indføjjet, hvor det efter meningen

utvivlsomt er på sin plads (Alle sådanne indgreb er naturligvis noteret i nedenstående liste; ingen tegnsætningsrettelser er foretaget stiltiende). Men som helhed har jeg ønsket at bibeholde den åndedrætsrytme, som temmelig enestående findes bevaret i originaludgaven, for således at viderebringe det bedst mulige indtryk af talerens ubændige temperament og inspirationens temperatur.

Tekstrettelser

12, 22

sin < hin

13, 14

vilkaarlig < vildkaarlig

15, 18

ved < *ved*

16, 8

som det kom < som et kom

18, 12

til Forskiel fra < til Forskiel for

222

21, 11

borgerlige < borgelige

21, 12

Eenheds-Driften < Eenheds Drift en (2 rettelser)

22, 13

sin < hiin

23, 6

Vi *ere*, det er vist < Vi *ere* det er vist

24, 24 f

styrtede < styrdede (trykfejlsliste)

25, 10

en < end

25, 13

og lyse < oplyste (trykfejlsliste)

26, 25

cum < cam35

26, 26

timebam, < timebam

26, 27

neque, mali < neque mali

27, 7

operam, < operam

27, 14

scilicet, < scilicet

27, 25

per se, < per se

28, 8

postquam < postquam

28, 15

omitterem. < omitterem-

28, 22

conservandum; < conservandum

28, 24

eomm < eorum

33, 12

Naturforskeren < Naturforskerne

36, 4

kunstrige < kunstriige (trykfejlsliste)

36, 27

guddommelige < guddomme-

38, 16

Videnskabers < Videnskaber (trykfejlsliste)

40, 30

almindeligste < almingekgste

43, 9

i hvilke < i hvilken

43, 30

classificerende. - Eller < classificerende - eller

44, 4

foreenende < foreenede

44, 18

iagttagende < iagtagende

44, 29

ordnende < ordnede (trykfejlsliste, der dog lokaliserer fejlen til s. 46)

46, 3

almindelige < almindelig

46, 19 f

Vilkaarlighed < Vilkaarlihed

47, 8 f

som Jussieu med Planterne og Fabricius med Insecterne virkelig skeet) < som det virkelig lykkedes Jussieu med Planterne og Fabricius med Insecterne) (trykfejlsliste)

49, 18

classificerende < clacificerende

50, 8

Kjonsdifferenzen < Slægtskabsdifferenzen (trykfejlsliste)
* 223

50, 9

Kjønnet < Slægten (trykfejlsliste)

50, 13

Kjonsdifferenz < Slægtsdifferenz (trykfejlsliste)

50, 22

Kjønnet < Slægten (trykfejlsliste)

51, 7

sin < hun (trykfejlsliste)

51,23

fuldendt < fuldent

52, 12

ved et < ved en

52, 29

ethvert < et ethvert

53, 14

organiske og anorgiske Natur < organiske Natur (trykfejlsliste)

53, 19

blive). Alle < blive) alle

56, I

Inspiration < Inspirations

59, 14

Generationen < Productionen

61,4

Dyreclassen < Dyrecassen (trykfejlsliste)

62, 9

Indvendinger < Indvendninger

66, 8

nödvendige < nodvendigen

66, 11

flyvende < flydende (trykfejlsliste, der dog lokaliserer fejlen til s. 63)

66, 30

Lyonnet's < Cyonnet's (trykfejlsliste)

67, 7

Nerver < Nerverne (trykfejlsliste)

68, 21

kjonslose < *slægtslose* (trykfejlsliste)

71, 23

som hos Myrerne < som Myrerne

72, 13

Kjons Drift < *Slægts Drift* (trykfejlsliste)

72, 14

Kjonsdriften < Slægtsdriften (trykfejlsliste)

72, 21

Producter."*) < Producter.*)

76, 31

Aponie < Agonie

77, 19

Activitet uden for sig < Activitetet uden for os sig (2 rettelser)

78, 14

tilbagetrænges og underordnes < tilbagetrænger og underordner (trykfejlsliste)

78, 24

Naturen; < Naturen (trykfejlsliste)

80, 25

stærkere, < stærkere

82, 2

intelligente < Intelligente

83, 23

kalde < kalle

85, 27 f

Præcipitaterne < Præciptaterne

86, 10

faufgeschwemmte < aufgeschvemnte

88, 22

Urtiden og tager < Urtiden tager

90, I

Faxöe < Fanöe

224

92, 15

blot < lot (trykfejlsliste)

94, 28

det var < de var (trykfejlsliste)

96, 16

det Reelle, men et blot Tilfældigt; < det Reelle; men et blot Tilfældigt,

97, 8

Penetration, < Penetration

98, 19

Jagttagelse < Jagtagelse

98, 23 f

Sensibilitet uden Nerver, Irritabilitet uden Muskler < Sensibilitet uden Muskler (trykfejlsliste)

98, 27

det organiske < de organiske

98, 29 f

til alle < til de alle

99, 16

Empiriker < Empenker

99, 19 f

Conflict < Constict

100, 2

os, < os;

100, 24

Jagttager < Jagtager

101, I

Natur, < Natur

102, 29

Erfaringen - < Erfaringen,

105, 15

forhen, < forhen;

106, 28

et Minimum < at Minimum

107, 30 f

Form; som ikke allene opfylder Rummet uden al Grad, < Form, som ikke allene opfylder Rummet uden al Grad;

107, 32

Rumopfyldning; < Rumopfyldning,

109, 4

o. s. v., < o. s. v.

109, 8

Aarsager, uden < Aarsager uden

111, 8

nödvendig. < nødvendig,

113, 27

bundfældte < bundfældt

114, 15

uden at forstaaes < uden forstaaes

116, 26

kues < skues

117, 20

Menneskes < Menneskets

118, 18

uböjelige < uböjlige

121, 19

forstaae ved Allegorie, spørger jeg: < forstaae af Allegorie - spørger jeg - (3 rettelser, ved < af er foretaget efter trykfejlsliste)

122, 23

enhver, < enhver

123, 31

dem, < Dem (2 rettelser)

126, 5

dybeste- < dybeste,

129, 6

[Modsætning] mod < med

129, 10

[Foragt] mod < med

225

133, 28

Epoker mere < Epoker-mere

136, 7 f

tilfredsstille < tilfredsstile

136, 15

ligesom < ligefrem (trykfejlsliste)

137, 15

Commenerne < Commenerne

140, 2

den < det

141, 16

den < de

142, 19

endelige < endelig (trykfejlsliste)

142, 31

Vi, < Vi

144, 13

Studium: < Studium;

147, 28

Philosophien, < Philosophien

149, 27

skabte i Guds < skabte Guds

152, 14

som den er < som er

152, 20

I < i

226

227

HENRICH STEPPENS' GOETHE-FORELÆSNINGER I 1803 Af Flemming Lundgreen-Nielsen

Af Henrich Steffens' forelæsninger ved Københavns Universitet 1802-04 - som "tolereret Docent" - er kun den filosofiske og den empirisk-fysiske række i vintersemestret 1802 optaget i den officielle Catalogvs Praelectionum. Hans æstetisk-litterære foredrag, eller med Grundtvigs ord i 1815: "et frit Kollegium over Goethes Poesier"¹, er påbegyndt midt i hans første vintersemester. I den københavnske Adresse-Avis

meddeler Steffens: "I Dag (Løverdagen den 26 Martz) begynder mine offentlige Forelæsninger over Goethes Poesier."2 De indstilledes på grund af sygdom den 21. april, men genoptoges i sommersemestret den 4. maj.3 Disse æstetiske forelæsninger var i modsætning til de filosofiske dårligt besøgt, og der gik ikke ry af dem i København. Selv Grundtvig, der ellers på denne tid var stærkt æstetisk interesseret og levede med i litteraturanmeldelserne og prisopgaverne, blev først ved en tilfældighed opmærksom på dem.4

Steffens' æstetiske forelæsninger i 1803 er kun sparsomt ^{***}228 omtalt i forskningen⁵, dels fordi man ved så lidt om dem, dels fordi Steffens i sin i øvrigt meget udførlige selvbiografi, *Was ich erlebte*, 1840 ff., ikke kommer ind på dem, antagelig fordi de ingen almindelig opmærksomhed vakte. Grundtvig skriver herom i et brev til Steffens i 1844 efter at have læst selvbiografiens 5. bind:

Du nævner i dine Livs-Erindringer slet ikke de Foredrag, du i Foraaret 1803 holdt over 'Goethes Poesier', men skjønt de ingen Opsigt gjorde og besøgte kun meget tarvelig, var det dog dem, der gjorde Grundindtrykket paa mig og vist paa flere.6

I sine *Brage-Snak*-forelæsninger trykt samme år vedkender Grundtvig sig offentligt sin gæld til Steffens' æstetiske kollegium:

^{**} - 229

[...] jeg hørde selv hans Foredrag om '*Poesien*', som han vel synes at have glemt, siden han ikke nævner dem mellem hans '*Oplevede*', men som jeg dog aldrig glemmer, da de brød Isen til alt det *Poetiske*, jeg har oplevet [...].7

Da Steffens sidst i forløbet af indledningsforedrag opdagede det mundtlige ords kraft, holdt han op med at tale efter manuskript. De følgende filosofiske og æstetiske forelæsninger har således næppe været nedskrevet af Steffens i færdig form, er i hvert fald ikke bevaret. Oplysninger om dem må søges i tilhørernes notater.

Blandt de få, der fulgte de æstetiske forelæsninger, var Oehlenschläger og Grundtvig. Af deres spredte bemærkninger kan man rekonstruere nogle af Steffens' synspunkter. På sine gamle dage skal Steen Steensen Blicher have antydnet, at også han havde hørt Steffens, da han i sommeren 1803 kom fra Falster til København, men Blicher har ikke efterladt sig notater herom, og der er ikke vidnesbyrd om Goetheforelæsningerne i hans forfatterskab.8

Oehlenschlägers ytringer i *Levnet* og de langt senere skrevne *Erindringer* om Steffens' Goethegennemgang indskrænker sig til nogle almene vurderinger uden citater eller enkeltheder. Det er uvist, i hvor høj grad Steffens har influeret Oehlenschlägers opfattelse af Goethes værker.

Derimod indgår nogle af Steffens' udtalelser i Grundtvigs dagbøger og litterære optegnelser fra hans studentertid i København.9 Samlet giver disse citater og referater, så ^{**} - 230 korte og fattige de end er, dog et vist indtryk af, hvad Steffens i 1803 sagde om poesi og æstetik og om Goethe. I et selvbiografisk tilbageblik i 1815 skriver Grundtvig om Goetheforelæsningerne:

Det klang mig rigtig nok heel underligt om den subjektive og objektive, den antike og moderne Poesie; jeg ansaae det alt for Snak, men det morede mig, jeg skrev Indholden op, naar jeg kom hjem og slog mig i Anmærkninger til Ridder paa, hvad jeg ikke forstod. Jeg lod det alt staae ved sit Værd, men gjorde dog den Slutning, at der maatte være en anden Poesie til end den jeg kiendte, som nok var værd at kiende.10

De anmærkninger, Grundtvig nævner, er desværre ikke bevaret, men de har sikkert været i samme stil som hans bemærkninger til de filosofiske forelæsninger i dagbogen den 13.-18. december 1802¹¹, ikke egentlige forelæsningsnotater, men nedskrifter af enkelte prægnante eller provokerende udtalelser eller interessante paradokser, kommenteret ironisk-overlegent. Først senere nåede Grundtvig til forståelse af, hvad Steffens havde sat i gang hos ham. I et brev til B. S. Ingemann den 26. november 1824 erklærer Grundtvig ligefrem, at "*min historisk-poetiske Virksomhed i Grunden kun er en Fortsættelse af hans 1803.*"¹² I en *Mands Minde*-forelæsning den 26. september 1838 omtaler Grundtvig Steffens' bedømmelse af ^{**} - 231 de *navnkundige* Digtere, Lovprisningen af Shakspeare og Cervantes, Goethe, Tieck og Novalis, som jeg slet ikke kjendte, Lovprisningen fra saa veltalende Læber og med en Begejstring, der hjemlede sig selv en Stemme om Begejstring, *den* maatte nødvendig spænde min Opmærksomhed, og det saa meget mere, som Steffens med det samme brød Staven over det meste af, hvad man her inde kaldte høj Poesi, og som jeg selv havde fundet højst kjedsommeligt [...].¹³

Året efter, i 1839, vender Grundtvig i nogle selvbiografiske kommentarer til en artikel om sig selv i *Conversations-Lexikon der Gegenwart* (II, 1839) tilbage til sin studentertids to eneste bemærkelsesværdige begivenheder: venskabet med P. N. Skougaard og hans "Fornøielse af de *Steffenske* Forelæsninger, især den over 'Goethes Poesier' i Foraaret 1803, den eneste Forelæsning, jeg virkelig har hørt". Videre udtaler Grundtvig her,

at den *Steffenske* Anskuelse af Livet og Poesien, Naturen og Historien forekom mig høist latterlig, men

hans Liv og Veltalenhed greb og fængslede mig ligefuldt, og den saakaldte 'høiere Poesi', som jeg hos vore Digtere fra Halvfemtserne havde fundet uudstaaelig, turde jeg dog nu ei bryde Staven over, før jeg lærde at kiende *Goethe* og *Schiller*, *Tieck* og *Novalis* og fremfor Alt *Shakspear* der havde mægtet at henrive saa mægtig en Aand, som jeg fandt, *Henrik Steffens* i alle Tilfælde var.¹⁴

* *
- - 232

Disse to steder giver en oversigt over, hvilke andre digtere Steffens inddrog i sin gennemgang af Goethe. Han har beskæftiget sig med den tyske romantik i almindelighed og har trukket linjer tilbage til renæssancen.

En samtidig optegnelse fra Grundtvigs hånd viser den forvirring, Steffens kastede ham ud i. Forrest i en litterær udtogsbog fra den første Egeløkke-sommer, dateret den 11. juli 1805, opsamler Grundtvig ældre antegnelser om sin læsning. Af dem fremgår det, at Grundtvig den 30. marts 1803 - fem dage efter at Steffens havde påbegyndt sine Goethe-forelæsninger - undrer sig over, at han ikke mere kan nyde viddet i en visesamling fra 1798 af J. C. Tode, fordi hans "Begreber om Poesi ere blevne saa saare forplumrede paa Steffenss Kollegium - over Goethes Poesier".¹⁵ Steffens må have demonstreret den nyere skoles æstetik på Goethes digtning.

Det er af Grundtvigs notater tydeligt, at Steffens har holdt fast ved den romantiske opfattelse af poesi og af geniet, som han havde fremlagt i de trykte indledningsforelæsninger, især de to sidste.

Distinktionen mellem den subjektive og den objektive eller den moderne og den antikke poesi, som Grundtvig refererer i den ovennævnte udtalelse fra 1815, er således allerede fremsat i den 8. indledningsforelæsning.¹⁶ Kategorierne, der kan stamme fra Schillers afhandling *Über naive und sentimentalische Dichtung*, 1795-96, har naturligt kunnet bruges til en bestemmelse af Goethes og romantikernes digtning.

Derudover har Steffens holdt et opgør med det 18. århundredes normative æstetik, i fortsættelse af den dristige * *²³³ karakteristik i den 9. indledningsforelæsning af geniet som den, der spotter de blotte klogskabsregler og ikke kan bedømmes efter samtidens normer.¹⁷ Den 23. maj 1804 skriver Grundtvig i sin dagbog i en betragtning over Holbergs latinske epigram III.XIV: "Udskjelder Poeten Prosodiens Opfinder som den der lagde Baand paa Sjeniet - omtrent som Steffens talte om de æsthetiske Lovgivere -".¹⁸ Måske har det hos Steffens været i forbindelse med Goethes ridderdrama *Gotz von Berlichingen mit der eisernen Hand*, 1773, som Grundtvig siden i sin *Verdenskrønike*, 1812, nævner i netop denne sammenhæng:

I sin Gøts med Jernhaanden reiste han Riddertiden et prægtigt Mindesmærke, og spottede i dets Bygning alle de Regler, Man havde udtænkt for Dramaet, i det Man gik ud fra den bagvendte Mening, at Digteren skulde have til Øiemed, ei at fremstille et tro, livligt Billede af Tid og Idrætter, men at sammensætte et Gøglespil, som kunde være til Øienslyst og Roskab for aandelige Lediggængere.¹⁹

Hvilke værker af Goethe kan Steffens have gennemgået? Han har antagelig behandlet *Die Leiden des jungen Werthers*, 1774, som Grundtvig flere gange i sine ungdomsskrifter hentyder til, dog uden at referere til Steffens.²⁰ En Steffens-ytring om Ossian-sangene, citeret af Grundtvig i en udtogsbog påbegyndt i 1806, kan eventuelt hidrøre fra Werther-gennemgangen, da Goethe som bekendt lader * * *²³⁴ Werther læse Ossian for Lotte den aften, hvor de skilles for bestandig:

Jeg erindrer at Steffens frakendte de ossianske Klager Digtnavnet, og kaldte dem en Potenz Sentimentaliteten selv havde skabt sig - 21

Også Goethes kunstnertragedie *Torquato Tasso*, 1790, har været omtalt. Her synes Steffens at have fremført den ægte romantiske tese, at den sande digter, der har hjemme i poesiens evige rige, i sin holdning til det jordiske, "Existensen", må være præget af en vis sygelighed. Grundtvig citerer den 11. marts 1805 i sin dagbog en længere passage af Steffens herom:

Jeg erindrer at Steffens udlod sig om denne Punkt omtrent saaledes. En vis Sygelighed der saavel ytrer sig i Poesiens Død som i dens Fødsel, udgjorde det væsentlige hos Tasso: Poesien var alt forsvunden da Han traadte frem, men havde som den stedse gjør, efterladt sin Skygge i Konsten, i et betydningsfuldere Liv. Tasso vilde slutte sig til den svundne Old, men hans Aand manglede den fornødne Kraft, og hans Bestræbelser for at vække Poesien, bragte ham i Strid med Poesiens end tilbageværende Skygge - Han svævede saaledes isoleret om i den svundne og værende Old uden at finde nogen fast Punkt, og da Han endelig ved Kjærlighed troede at knytte sig til Existensen potenserede sig just derved hans Strid, thi Gjenstanden for hans Kjærlighed var en Prindsesse. Han skuede med Rædsel den uhyre Afstand som skilte Dem, Han havde ey Kraft til, som Bokkas [*dvs.*

*
- 235

Boccaccio], at trodse Frastanden, og maatte saaledes bukke under for sin Lidenskab - 22

Den adskillelse mellem "Poesie" som en livsanskuelse og livsfølelse og "Konst" som det ufuldstændige

ydre aftryk heraf, der senere skulle blive så vigtig i Grundtvigs poetik, kan således være inspireret af Steffens' Goethe-kollegium. Et halvt år efter, den 10. september 1805, erindrers Grundtvig i en dagbogsafhandling om poesien væsen "hine Steffenss Yttringer, at Poesien nødvendig maae yttre sig som opponerende mod Eksistensen, og at en vis Sygelighed maae karakterisere den begyndende Digter".²³

Goethes store roman *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, 1795-96, læser Grundtvig ifølge en dagbogsnotits fra den 2. juni 1803 i tilknytning til Steffens' foredrag:

Denne hele Roman har interesseret Mig meget, dog især dens sidste Del. - *En skøn Sjels Bekendelser* var hvad Jeg mindst morede mig med, og som Jeg mindst gad tænkt over. Har Jeg ingen anden Nytte havt af Steffenss Kollegium - over Göethes Poesier - maae Jeg dog takke ham for denne behagelige Lektüre.²⁴

Notitsen siger dog mere om Grundtvig end om Steffens.

Goethes *Faust* spiller ingen rolle i Grundtvigs forfatterskab, og han har heller ikke i sin ungdom refereret Steffens for udtalelser herom.²⁵ Men det er givet, at Steffens har talt entusiastisk om *Faust*. *Ein Fragment*, 1790, som han læste, ^{***} 236 straks da den udkom. Oehlenschläger beretter i sit *Levnet* og gentager i sine *Erindringer*: "Goethes *Faust*, hans mest filosofiske Værk, var ogsaa Steffens's Yndlingsdigt, og han sagde fortræffelige Ting derover. Steffens's egen poetiske Aand viste sig allerede her i et filosofisk Klædebon

[...]"²⁶

Et hovedbegreb i Goethe-forelæsningerne har antagelig været den dybe og sande naturanskuelse hos Goethe. Grundtvig har ikke oplyst, i hvilke forbindelser Steffens har bragt det på tale. Selve ordet "Naturanskuelse" anvendes ikke direkte af Steffens i de trykte indledningsforelæsninger, men han fremhæver der gang på gang, at "den indvortes Anskuelse" af alt som en helhed danner forudsætningen for hans naturfilosofi, i den 6. forelæsning fraskriver han den blot empiriske naturforsker muligheden for at nå til "den intellektuelle Anskuelse af Naturens evige Liv", og han taler i den 8. om "den bestemte Anskuelse af Historiens og Naturens fælles Oprindelse af den immanente Guddom".²⁷ For Steffens var Goethe ikke blot digter, men også naturfilosof: han tilegnede Goethe sin bog *Beytrage zur innern Naturgeschichte der Erde*, 1801, og brevvekslede samtidig med ham om naturfilosofiske emner.

Desværre har Grundtvig ganske misforstået dette Steffens'ske udtryk. I dagbogen for den 20. maj 1804 mener ^{**} Grundtvig således at finde "den sande Natur-Anskuelse" i en filantropinistisk roman, *Beskrivelse over Landsbyen Bøgelund*, I-II, 1803 (oversat af L. Hase efter original af tyskeren J. F. Schlez). Heri er der dog hverken naturfilosofi i Steffens'sk betydning eller overhovedet naturbeskrivelse og naturfølelse; muligvis bruger Grundtvig ordet om den naturlige opdragelsesmetode, som forfægtes af en person i bogen.²⁸ Den 25. maj samme år identificerer Grundtvig i en dagbogsafhandling om den historiske roman som genre "dyb Natur Anskuelse" med "Hverdags Ting" anbragt i frapperende kombinationer.²⁹ Med andre ord: han har slet ikke forstået Steffens og forsøger derfor på egen hånd at fortolke ordet. I dagbogen den 24. februar 1805 må Grundtvig modstræbende erkende, at "Sjeniet er sig selv en Lov og ey kan dømmes uden af Den som har dybere Naturanskuelse end Han".³⁰ Først i september 1805, i dagbogsafhandlingen om poesien væsen, går det op for ham, hvad Steffens i foråret 1803 mente med naturanskuelse. Grundtvig tager udgangspunkt i den simple naturanskuelse hos Goethes Werther, da han (ifølge romanens optegnelse af 26. maj 1771) sidder og tegner naturen af uden at bearbejde eller stilisere den. Hvis dette er en scene, som Steffens har gjort opmærksom på, kan det være i den forbindelse, at han har ladet falde en bemærkning om, "at den halvkultiverede skal røres udenfra indad"³¹, altså en opfordring til digterne om objektivitet og plastisk gengivelse af virkeligheden i forkyndelsen af den nyere skoles ^{**} 238 lære. Dette kan, mener Grundtvig, være første skridt på vejen til en dybere naturforståelse, og den vej tager Werthers poesi da også. Det kan være en henvisning til optegnelsen af 12. oktober, hvor Ossian fortrænger Homer i Werthers hjerte. Grundtvigs sluttelige definition af naturanskuelse i dagbogen kommer, også i det sproglige, til at lyde ganske Steffens'sk: "Den rene Naturanskuelse bestaaer da i Evnen til med det indre Øye og Øre at skue Naturens Myther, og høre dens hemmelige Toner, som forraader en høyere Betydning end den der træder frem for den almindelige Sands."³²

Steffens har utvivlsomt været en stor beundrer af Goethe. Han har engang i sine forelæsninger - i en desværre ukendt sammenhæng - erklæret, at Goethe i sine værker har "reyst sig selv et evigt Mindesmærke hvilket Han selv omsvæver lig en besjelet Sarkofag", et udtryk, som Grundtvig i dagbogen for den 8. marts 1805 med direkte henvisning til Steffens overfører til Dante og Den guddommelige Komedie.³³

Men Steffens har også kritiseret Goethes senere udvikling, principielt og skarpt, ud fra sin egen romantik. Den modne Goethe har nemlig, som Steffens ser ham, i erkendelse af menneskets begrænsning forsonet sig med tilværelsen, "Existensen", og derved givet afkald på længslen efter det ideale. Denne Steffens'ske karakteristik gjorde et uudsletteligt indtryk på den unge Grundtvig, som også - men ud fra sin kristne tro - måtte afvise Goethes forsoning med eksistensen som en illusion. Ikke mindre end fire gange mellem 1804 og 1807 har Grundtvig citeret Steffens for dette Goethes syndefald som sand digter:

[...] Steffens siger, at Göthe sammensatte den Existents han forsonede sig med af de enkelte ædle Træk, der fandtes hos forskellige Individider [...].³⁴

En filosofisk æstetisk Docent sagde fordom at den Existens Göthe ved sin Digterepokes Slutning forsonede sig med var ikke den virkelige, men en ny sammensat af de enkelte ædle Træk hos de forskellige Individider [...].³⁵

Goethe - siger Man - har forsonet sig med Eksistensen

[...]36

Det er vel umuligt for Digteren, at hæve sig til et uafbrudt høiere Liv, og han øiner da kun een Havn, som Steffens saare passende kaldte Forsoning med Tilværelsen.³⁷

En følge af Goethes forsoning med eksistensen har ifølge Steffens været, at han bevægede sig bort fra poesien og det, der bar præg af det evige, og endte i en harmonisk og fuldendt kunst inden for endelighedens sfære. Årsagen til Goethes resignation lå for Steffens i, at Goethe ikke havde placeret sig tæt nok op ad antikken, den tid, da poesien efter Steffens' syn på historiens gang i den 7. indledningsforelæsning³⁸ blomstrede mest:

Han sluttede sig ikke tæt nok til Oldtiden, siger Steffens [...] Steffens [...] siger, at Goethe staaer paa Konstens ^{** ** *} 240 højeste Spidse, men er død for Poesien fordi Hans Sluttelse til de Gamle ey var tæt nok [...].³⁹

Steffens' ord synes at give genlyd i Grundtvigs dom over Goethe i *Verdenskrøniken*, 1812:

Goethe selv vilde gaa en Middelvei, laane det Jordiske en høiere Glands og saa indbilde sig, at det saaledes blev tilfredstillende; hans senere Værker ere, fra Konstens Side, Mesterstykker, men dyrekøbt er deres Runding

[...]40

Endnu to Steffens-henvisninger hos Grundtvig, som kan sigte til Goethe-forelæsningerne, skal medtages for fuldstændigheds skyld:

[...] det var mig en Lyst at læse *Holberg* og *Wessel*, som Steffens ogsaa kaldte Mestere i deres Slags.⁴¹

Den unge Digter [*dvs. Oehlenschläger*] gjør ei vel i at nedsætte Evald, thi Nedsætning er det, naar han paastaaer, *Balders Død* er i sydlig Dragt. - Dog det er Steffenismus.⁴²

Det er kun spinkle oplysninger, der lader sig samle sammen om Steffens' Goethe-forelæsninger. Hovedvidnet Grundtvig er i de samtidige optegnelser ironisk og vrangvilligt indstillet og har tydeligt nok kun forstået enkelte ting, som han vender tilbage til gang på gang. Men dette er ikke nødvendigvis ren subjektivism og drillelyst fra Grundtvigs side. Allerede i de trykte indledningsforelæsninger er det ^{* * *} 241 Steffens' pædagogiske teknik ved uafledelige gentagelser, varierede billeder og resumeer at indprente tilhørerne de fa hovedprincipper i fremstillingen - en teknik, hvis anvendelse netop retfærdiggøres af Grundtvigs uforstående og afvisende holdning. Grundtvigs notater kan være mere repræsentative for forelæsningerne som helhed, end deres antal lader ane.

Konklusionen af denne undersøgelse bliver, at Steffens har benyttet Goethe i kampen mod det 18. århundredes prosaiske digtning og den gølge empirisme i videnskaberne, ligesom siden Georg Brandes i *Hovedstrømningerne* benyttede det tidlige 19. århundredes digtere i sine kampe mod samtiden. Steffens har sikkert koncentreret sig om den unge Goethe, idet han har fremhævet hans dybe naturanskuelse og hans foragt for digtekunstens regler, mens han har taget afstand fra den klassiske Goethe i en sådan grad, at han ifølge Grundtvigs ovenfor citerede referat synes at have regnet Goethes epoke som digter - digter i romantisk forstand - for afsluttet allerede i det 18. århundrede. Man ved fra Steffens' selvbiografi, at han satte Goethes *Faust. Ein Fragment*, 1790, meget højt og lærte det udenad, men også, at han ved læsningen af den fuldendte *Faust, I*, 1808, fyldtes med en grænseløs smerte over kunstværkets afrunding.⁴³ Steffens har for Oehlenschläger og Grundtvig forkyndt den Goethe, der lignede de tyske romantikere mest, Sturm- og Drang-tidens lidenskabelige og oprørske digter - hvilket også stemmer overens med Steffens' erklærede beundring for Shakespeare. Og denne Goethe har han - for at bruge hans eget udtryk - ^{*} 242 kanoniseret.⁴⁴ Steffens' Goethe-karakteristik har været ensidig og uvidenskabelig. Men den kom til at virke i hvert fald på de to tilstedeværende digtere. Oehlenschläger skriver tilbageskuende om Steffens:

Han holdt naturfilosofiske Forelæsninger, ogsaa Forelæsninger om Goethes Værker, hvorved jeg lærte at forstaae mange Ting bedre i denne store Mesters Digte. I flere Ting lagde Steffens en filosofisk Betydning, hvori jeg forhen kun havde beundret den skønne Fremstilling af det Virkelige eller Forestilte. Jeg er senere vendt tilbage til denne første Anskuelse [...].⁴⁵

For Oehlenschläger var Steffens' vigtigste indsats, at han ikke blot med begejstring, men også med "philosophisk Klarhed" tolkede og beviste poesien værd.⁴⁶

Grundtvig kan allerede i 1805 i en udtogsbog takke Steffens' frie Goethe-kollegium "ey blot for det meget deri indeholdne Gode, som især fordi det lærte Mig i Æstetiken at gaae frem paa samme Maade som i Theologien. Aldrig nemlig at erkende nogen Autoritet, vel have Agt for Andres Meninge, men dog stedse tænke selv, thi denne fra enhver Formel fjernede Frihed er det eneste, som kan danne sand Smag".⁴⁷ I et tilbageblik i dagbogen den 9. september 1806 skriver Grundtvig: "[...] saare stor er den Indflydelse disse Forelæsninger have i senere Tid havt paa min Idegang [...]", og fortsætter, at hvis ikke en ^{* * *} 243 medstuderende tilfældigt havde fået ham med til Steffens, "havde Jeg rimeligvis nu tænkt langt anderledes end Jeg tænker".⁴⁸

De to digtere har således lært noget principielt af Steffens, en holdning, som vokser sammen med en digterisk og videnskabelig metode og bringer dem til at se, hvad de selv er og kan. Hvis Oehlenschlägers vurdering af Steffens som æstetiker i *Erindringerne* holder stik, kan hans Goethe-foredrag have været fulde af faktiske fejl, subjektive læsemåder og abstraktioner presset ned over stoffet.⁴⁹ Det er nok værdifuldere, at Steffens har tvunget romantikkens to største digtere i Danmark til selverkendelse, end at han skulle have bibragt dem sit syn på Goethes forfatterskab. Ud fra det synspunkt skal man ikke beklage, at Steffens' Goethe-forelæsninger er gået tabt. Det var og blev Henrich Steffens' skæbne at virke mere ved sit væsen og sin metode end ved sine resultater.

Denne undersøgelse er oprindeligt trykt som Mindre bidrag i tidsskriftet Danske Studier 1971, pp. 121-129. I optrykket er et enkelt afsnit stærkt forkortet, et par steder er revideret, Grundtvigs dagbogsnotater er konfereret efter originalen (og stemmer ikke i alle detaljer med de anførte nyere tryk), og endelig er litteraturhenvisningerne ajourført.

* *

244

245

Noter

11 for **deres** Skyld: Pronominet er tiltaleform (= Deres). Steffens staver snart med lille, snart med stort begyndelsesbogstav; begge muligheder stod åbne på hans tid.

uddannet: udviklet.

Continuum: sammenhængende hele.

Aggregat: ophobning, samling.

Sentenser: pointerede udsagn, aforismer.

Gienstænde eller Gienstænder, som Steffens også skriver: genstande.

12 Materialier: råstoffer, ting og sager.

pium desiderium, latin: fromt ønske; et uopfyldeligt håb.

At lede **dem**: tiltaleform (= Dem), jf. n.t.s. 11.

ræsonnerer: betragter og drager slutninger ud fra det sete.

jeg demonstrerer ikke: jf. s. 14 om demonstrativ metode. Meningen er, at Steffens ikke filosoferer deduktivt (som Schelling, jf. n.t.s. 26).

Evidenz: vished, indlysende beviskraft.

Jeg vil aabne **dem**: tiltaleform (= Dem), jf. n.t.s. 11.

Blik **over**: på.

13 Organisationen: organismen. Steffens bruger gerne ordet organisation for at betone det dynamiske i sin naturbetragtning.

indvortes: indvendig, her = iboende eller immanent (jf. n.t.s. 16).

²⁴⁶**vilkaarlig**: viljestyret, subjektivt bestemt.

alt: allerede.

Metamorphoser: forvandlinger, forandringer; i botanik og zoologi brugt om en plantes, hhv. et dyrs springvise udvikling fra et trin til et andet.

14 anorgiske: anorganiske = uorganiske.

Dyreriget... Arter: Det systematiske hierarki *rige klasse - slægt - art* hidrører fra den svenske naturforsker

Linnés *Systema naturae*, 1735, jf. n.t.s. 44. Begreberne *slægt* og *art* overtog Linné fra den aristoteliske logik. I 1812 indskød den franske zoolog Georges de Cuvier (1769-1832) to nye trin: Mellem riget og klassen placeredes *rækken*, mellem ordenen og slægten placeredes *familien* (jf. dog n.t.s. 64).

den demonstrative Methode: den deduktive metode, som fx hos Schelling, hvor der udgås fra et givet abstrakt princip ("et absolut Axiom").

15 Stringenz: logisk klarhed, konsekvens.

det intelligible: det oversanselige, det der kun kan gribes med tanken.

Hvad som ikke er med os, er nødvendig mod os: allusion til Matthæus 12,30.

negeerer: logisk benægter, bestrider.

Hvorledes kan et Rige bestaa, som er i Uenighed med sig selv?: allusion til Markus 3,24.

16 det Enkelte forsvinder, som det kom: De sidste tre ord lyder i originalteksten *som et kom* (jf. rettelseslisten s. 221). I 2. udg. (ved B. T. Dahl, 1905) er der rettet til *som et Atom*, og 4. udg. (Gyldendals Traneklassikere, 1968) overtager rettelsen. Den her valgte læsemåde, som også findes i 3. udg. (ved Emil Boyson, 1967), giver dog bedre mening i 247 sammenhængen, ligesom den støttes af en parallelformulering s. 37, 12. Endelig er det ikke troligt, at Steffens, der i sjette forelæsning erklærer "Atomistikken" for gendrevet, skulle bruge netop atomet som gyldigt billede.

immanente: iboende; som filosofisk term modsætning til transcendent og udtryk for det, der ligger i en tings natur.

Sensibiliteten: sanseevnen, jf. Steffens' definition s. 60.

Glandel: kirtel.

17 secernere: udsondre (jf. substantivformen "Seeretion"s. 16).

at tænke **dem:** tiltaleform (= Dem), jf. n.t.s. 11.

18 overskue... **udvortes:** udvendigt, her = med de blotte sanser.

mærke: bemærker.

19 sig selv indbyrdes: hinanden.

temporær: midlertidig, forbigående.

Massens: materien, stoffet.

Generationen: forplantningen.

20 opkastes: fremsættes.

Industrie: samfundsmæssig virksomhed, driftighed.

oscillerer: svinger.

21 Vilkaar: betingelser, her = vilkårlighed, dvs. fri, subjektiv vilje.

Den evige Fred: Et vigtigt tema i det 18. årh.s filosofiske debat var muligheden af en verdensomfattende fredsordning bygget på fornuft. Den franske abbed Castel de Saint-Pierre offentliggjorde 1713 *Traité de la paix perpétuelle*, og Rousseau (jf. n.t.s. 140) tilsluttede sig i hovedtræk hans ideer. Størst betydning havde dog den tyske filosof Immanuel Kants 248 (1724-1804) afhandling *Zum ewigen Frieden*, 1795, der mente at kunne sikre freden ved en republikansk forfatning for alle stater, en folkeret grundet på et føderalt forhold mellem staterne, indførelse af en almen verdensborgerret og afskaffelse af stående hæere. Mens Fichte (jf. n.t.s. 24) bifaldt Kants fredstanker, afvistes de af Hegel (1770-1831) og især af de tyske romantikere. Romantikerne afviste dels muligheden af et rationelt grundlag for freden; dels var de i forlængelse af deres nationalistiske holdning tilbøjelige til at forherlige krigen. I Schellings historiefilosofi er verdensborgerstaten ganske vist indbygget som historiens nødvendige mål (jf. efterskriften), men dette mål nås først i en ny guldalder, hvor det Absolutte åbenbarer sig fuldstændigt i tiden, dvs. hvor frihed og nødvendighed falder restløst og åbenlyst sammen.

23 indslængede: flettet ind.

bruge: behøver (germanisme, jf. brauchen).

24 Evidenzen: sandheden, beviskraften.

Gruelse: frygt.

Vanini og Bruno: Lucilio Vanini (1585-1619), italiensk filosof, brændt som kætter i Toulouse, fordi han nærrede panteistiske anskuelser grænsende til ateisme og benægtede den enkelte sjæls udødelighed.

Giordano Bruno (1548-1600), italiensk filosof, brændt som kætter i Rom for sin magisk-mystiske naturfilosofi og sin fornægtelse af Jesu guddommelighed. Bruno var også den første, der på baggrund af Kopernikus' verdensbillede (jf. n.t.s. 104 om den ptolomæiske Hypothese) opstillede tanken om universets uendelighed.

249 en af de geniefuldeste ... Mænd: Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), tysk idealistisk filosof, der 1799 blev afskediget fra sit professorat i Jena p.g.a. påstanden om, at Gud ikke kunne tænkes som forskellig fra det universelle eller absolutte jeg (jf. efterskriften). 1805 fik han et professorat i Erlangen, men blev af krigsbegivenhederne tvunget til at forlade det efter et halvt år. Med sine *Reden an die deutsche Nation*, som blev holdt i det fransk besatte Berlin 1807-08 (og trykt 1808), opildnede han til modstand mod Napoleon.

Ikke mindst derfor udnævntes han 1810 til professor ved det nyoprettede universitet i Berlin.

25 mærkværdigt: bemærkelsesværdigt.

Jacobi: Friedrich Heinrich J. (1743-1819), tysk forfatter og irrationalistisk filosof, der hævdede følelsen som et middel til direkte erkendelse af verden såvel som af Gud.

Resultatet af hans Undersøgelser: Jacobis *Über die Lehre des Spinoza; in Briefen an Herrn Moses Mendelssohn* udkom 1785 og i en stærkt forøget 2. udgave 1789.

26 Schellings vigtige Opdagelse i Philosophien: Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854), tysk romantisk naturfilosof, hvis værk *Ideen zu einer Philosophie der Natur* (1797) gjorde epoke i Steffens' liv, og som denne opsøgte i Jena 1798. Schelling var den af de tyske romantikere, som Steffens knyttede sig stærkest til (jf. efterskriften). En hovedsag i hans filosofi var "det Absolutte", dvs. den enhed af ånd og natur, som han bl.a. under indflydelse af Spinoza satte i stedet for sin forgænger Fichtes skelnen mellem subjekt og objekt, jeg og ikke-jeg.

250 Theismus: teisme, tro på en personlig guds eksistens (modsat ateisme).

Spinoza: Baruch de S. (1632-77), hollandsk filosof af jødisk herkomst. P.g.a. sit religiøse frisind udstødt af den jødiske menighed 1656. Ernærede sig som linsesliber, fra 1670 i Haag, hvor han kom i konflikt med gejstligheden og pøbelen p.g.a. sine skrifters bibelkritik og sit forsvar for religiøs såvel som borgerlig frihed. Frygt for repressalier gjorde, at hans hovedværk, *Ethica*, der forelå færdigt i 1675, først udkom posthumt. Trods flere tilbud om ansættelse ved udenlandske universiteter forblev Spinoza i Holland, hvor han førte et tilbagetrukket liv. Hovedpunktet i hans filosofi er et opgør med Descartes' lære om de to substanser (sjæl og legeme). For Spinoza er der kun én substans, for hvilken ånd og materie er attributter. Ånd og materie er to sider af samme sag, et synspunkt der fik betydning for Goethe og den romantiske naturfilosofi.

de emendatione intellectus: egentlig *Tractatus de intellectus emendatione, et de via, qua optime in veram rerum cognitionem dirigitur*, dvs. Afhandling om forstandens forbedring, og om vejen, ad hvilken den bedst føres til sand erkendelse af tingene. Skrevet o. 1660, men aldrig fuldenendt.

28 Postquam me ... possidentur: Citatet gengiver de første ca. to sider af Spinozas afhandling, der i *Opera posthuma* (1677) fylder 36 sider. Steffens udelader to af originalens fodnoter, men citerer ellers korrekt. Oversættelse: Efter at erfaringen havde lært mig, at alt, hvad der møder os i hverdagen, er forfængeligt og ligegyldigt; da jeg så, at alt, for hvis skyld 251 jeg var bekymret, eller som jeg frygtede, hverken var godt eller ondt, uden for så vidt som sjælen blev påvirket deraf, besluttede jeg endelig at undersøge, om der skulle findes noget, som var i sandhed godt, og som kunne give os del i sig selv, og som sjælen alene ville blive påvirket af, idet den forkastede alt andet; ja om der ikke skulle findes noget, efter hvis opdagelse og erhvervelse jeg for evigt kunne nyde en bestandig, fuldstændig lykke. Jeg siger: *jeg besluttede mig endelig*, thi ved første blik syntes det tåbeligt at ville opgive det sikre for noget, der endnu var usikkert; jeg erkendte naturligvis de goder, som erhverves gennem ære og rigdom, og [erkendte], at jeg ville være nødt til at afstå fra min søgen efter at erhverve dem, hvis jeg ville lægge mig alvorligt efter noget andet og nyt; og jeg indså, at hvis den højeste lykke virkelig indeholdtes i hine, måtte jeg undvære den; men hvis den ikke indeholdtes i hine, og jeg kun anstrengte mig for deres skyld, måtte jeg også savne den højeste lykke. Jeg overvejede derfor ved mig selv, om det måske var muligt at nå til en ny levelære, eller i det mindste komme til vished om en sådan, uden at jeg ændrede mit livs orden og den levelære, jeg deler med alle andre, hvilket jeg ofte har prøvet forgæves. Thi alt det, der for det meste møder os her i livet, og som hos menneskene regnes for det højeste gode - hvilket man kan se af deres stræben - lader sig føre tilbage på følgende tre ting: rigdom, ære og sanselighed. Af disse tre forstyrres sjælen således, at den overhovedet ikke kan tænke på noget andet gode. Thi hvad sanselighed angår, så ophæves tænkeevnen deraf, som hvilede [sjælen] i et eller andet 252

gode, og derved forhindres den i højeste grad i at tænke på andet; men efter nydelsen følger en dyb nedtrykthed, som, selv om den ikke ophæver tænkeevnen, dog forvirrer og afstumper den. Ved at efterstræbe ære og rigdom forstyrres sjælen imidlertid heller ikke lidet, især hvor disse kun søges for deres egen skyld, idet de da anses for at være det højeste gode; dog ved æren forstyrres sjælen endnu langt mere; thi den forudsættes altid i sig selv at være et gode og så at sige endemålet, hvorefter alt må styre. Desuden indfinder der sig ikke her, som ved sanseligheden, fortrydelse; men jo mere man får af begge, desto mere forøges glæden derved, og følgelig ansføres vi mere og mere til at forøge begge dele; men hvis vort håb i et eller andet tilfælde skuffes, opstår den største smerte. Endelig er æren en klods om benet, fordi man, for at opnå den, nødvendigvis indretter sit liv efter menneskers opfattelse, dvs. skyr det, som menneskene i almindelighed skyr, og søger det, som menneskene i almindelighed søger. / Da jeg altså så, at alt dette hindrede mig i at kæmpe mig til en ny levelære, ja var uforeneligt dermed, så at jeg nødvendigvis måtte afstå fra en af delene, blev jeg tvunget til at undersøge, hvad der var nyttigst for mig; jeg syntes jo som sagt at ville opgive et sikkert gode for et usikkert. Men efter at jeg havde tænkt en smule over sagen, indså jeg for det første, at hvis jeg opgav dette og antog en ny levelære, ville jeg opgive et gode, der var usikkert efter sin natur (hvilket vi let kan slutte ud fra det sagte) for et andet gode, der ganske vist var usikkert, dog ikke efter sin natur (thi jeg søgte et urokkeligt gode), men kun i henseende 253 til muligheden for at erhverve det. Gennem vedholdende eftertanke kom jeg imidlertid så vidt, at jeg indså, at jeg i så fald, hvis jeg blot formåede at tænke dybt nok, ville opgive sikre onder for et sikkert gode. Jeg så nemlig, at jeg svævede i livsfare og var tvunget til af al magt at måtte søge et ganske vist usikkert lægemiddel; ligesom en

syg, der lider af en livsfarlig sygdom og må se den visse død i øjnene, hvis han ikke bruger et lægemiddel, af al sin magt må søge dette, også selv om det er usikkert, for hans hele håb beror jo derpå. Men alt, hvad den store hob løber efter, skaffer ikke blot ingen lægedom til opretholdelse af vor eksistens, men forhindrer den ligefrem, og er ofte årsagen til undergang for dem, der besidder det, og altid årsag til undergang for dem, der besiddes af det.

28 sin heele Væsenhed: dens hele væsen, egenart eller beskaffenhed (germanisme, jf. seine ganze Wesenheit).

29 borgerlige Selskab: samfund.

det Newtonske Attractionssystem: den engelske fysiker og matematiker Isaac Newtons (1642-1727) teori om den almindelige massetiltrækning, "tyngdeloven", som blev offentliggjort i *Philosophia naturalis principia mathematica*, 1686-87, sammen med hans tre bevægelseslove (se n.t.s. 101). Ifølge tyngdeloven tiltrækker to vilkårlige legemer hinanden med en kraft, der er proportional med legemernes masser og omvendt proportional med kvadratet på afstanden mellem dem.

ziirer: pryder.

30 Chronologien: videnskaben om tidsberegning og tidsfølge.

254**aflade:** ophøre.

31 cammeralistisk: statshusholdersk, dvs. økonomisk eller nyttebetonet.

Evolution: udfoldelse, udvikling.

Historiker: historikere (flertalsformen uden -e er en germanisme).

32 Industrie: driftighed

Massen: materien, stoffet.

assimilere sig: tilpasse sig, gøre sig lig med. I naturvidenskabelig terminologi betegner assimilation næringsstoffernes optagelse i og omdannelse til en del af organismen, jf. Steffens' definition s. 59.

33 Aggregat: ophobning, samling.

Anskuelse over: af. at gjøre **dem:** tiltaleform (= Dem), jf. n.t.s. 11.

34 Den dækker den hele Vrimmel af Gestalter, naar det indvortes Lys, som et evigt Mørke kaster sig bag alle Stierne, og et fremmed Lys blot gjør os det uendelige Mørke synligt: Sætningen er svært forståelig, fordi Steffens her skifter fra et sollyst dagbillede til en nattehimmelsmetaforik. Meningen er, at anelsen ("det indvortes Lys") kan lægge sig ligesom himmelhvælvingens mørke bagved stjernerne, som kun på mørk baggrund bliver synlige for øjet. Derimod vil det kunstige eller "fremmede" lys, som mennesker tænder på jorden (og som her alluderer til oplysningstidens empiriske videnskab), fordunkle stjernerne og kun lade universet fremstå som et gådefuldt mørke, hvor lyset hører op.

Sving: præg, beskaffenhed.

resignere ... paa: giver afkald på.

Forstandens: Steffens' sprogbrug her og i det følgende 255 bærer præg af det 18. årh.s sondring mellem forstand og fornuft, hvor den første ansås for lavere eller mere indskrænket end den sidste. Forstanden repræsenterede den rent rationelle dømmekraft, der stod i modsætning til følelsen, mens fornuften repræsenterede det højeste intellektuelle standpunkt, hvor forstand og følelse var forenet og mennesket derfor i stand til at drage rigtige slutninger.

Postulat: påstand uden bevis.

Sands: mening (germanisme, jf. Sinn).

35 Blik over: på.

36 Allegorie: Steffens' beskrivelse side 121 ff viser, at han bruger ordet allegori i det 18. årh.s betydning om et billedligt udtryk i almindelighed, dvs. et mangetydigt udtryk præget af intuition snarere end af forstand. Til at betegne et mere abstrakt, entydigt udtryk brugte oplysningstiden hyppigst ordet *symbol*, der omtrent var synonymt med *hieroglyf* eller (renaissancens og barokkens) *emblem*. Efter romantikken vendtes forholdet om, så symbol kom til at betyde det intuitive, mangetydige billede, og allegori blev den direkte, forstandsprægede oversættelse til billedsprog led for led.

ved den endelig: Steffens glemmer eller underforstår verbet "frembragtes" fra forrige sætning.

De uhyre Colosser i Orient: jf. s. 131, hvor Steffens nævner ruinerne af Susa, Palmyra, Ninive og Babylon samt pyramiderne i Ægypten.

Forverden: fornverden, fortidsverden.

37 uden en højere Straale: På trods af det foranstående komma betyder "uden" når der savnes.

38 Physiken: Begrebet har tre betydninger, hvoraf 256 Steffens her bruger den første, 1: naturvidenskaben overhovedet; 2: naturlæren, omfattende den uorganiske naturs love samt stoffernes opbygning og egenskaber (herunder også kemi); 3: den del af naturlæren, der omfatter mekanik, varmelære, læren om elektricitet og magnetisme, lydlære og lyslære, men ikke kemi. Den første betydning

er ældst (jf. s. 102, hvor Steffens ekspliciterer den); den anden var gængs på Steffens' tid; den sidste betydning er moderne, men var også kendt o. 1800 (jf. s. 101 f, hvor den ligger bag talen om "den egentlig saakaldte Physik").

Sands: mening.

40 Sandsernes Utilforladelighed: sansernes upålidelighed. Der sigtes til den tyske filosof Immanuel Kants (1724-1804) erkendelseskritik, som lagde et logisk skel ind mellem verden selv ("an sich"), der mentes at være utilgængelig for erkendelse, og menneskets sansning/erkendelse af verden, der mentes uhjælpeligt præget af dets medfødte anskuelsesformer.

regne paa: regner med, løber an på.

Massen: materien, her genstandsverdenen.

41 uendelig Approximation: aldrig afsluttet tilnærmelse.

Fornuftens Væsen: jf. n.t.s. 34 om Forstanden.

42 fingeerte Materier: opdigtede stoffer.

erklære: forklare (germanisme, jf. erklären).

43 uskateerlige: uvurderlige.

Descriptionen: beskrivelsen.

Oryctognosie: af græsk: oryktos = gravet (om sten, der er gravet op af jorden) og gnosis = viden. Forældet betegnelse for en deskriptiv og klassificerende 257 gren af mineralogien. Steffens udformede 1797 (i *Ueber Mineralogie und das mineralogische Studium*) et forslag til terminologisk inddeling, hvorefter oryctognosi og geognosi (se nedenfor) tilsammen udgjorde den *beskrivende mineralogi*. *Oryctognosi* var her kundskaben om mineralerne hver for sig, såvel med hensyn til deres kemiske bestanddele som til deres ydre kendetegn. *Geognosi* var kundskaben om mineralerne i deres naturlige forbindelse til bjergarter. Den beskrivende mineralogi var imidlertid kun den ene hovedafdeling af mineralogien overhovedet; den anden var *geologien*, som historisk-teleologisk søgte at forklare de kendsgerninger, den beskrivende mineralogi havde indsamlet. Også geologien forgrenede sig i to discipliner: *naturarkæologien*, der beskæftigede sig med tidligere omvæltninger i jordens historie, og den *egentlige geologi*, hvis genstand var de fysiske og kemiske kræfter, som stadig arbejdede på at forandre den uorganiske natur.

enkelte: enkle.

44 anorgiske: uorganiske.

Werner: Abraham Gottlob W. (1749-1817), tysk mineralog og geolog, i Tyskland betegnet som geologiens fader. Fra 1775 professor ved bjergakademiet i Freiberg i Sachsen, hvor han tiltrak en række fremragende studerende. Til forklaring af bjergarternes tilblivelseshistorie opstillede Werner den "neptuniske" hypotese, at de for det meste var afsat under vand (jf. n.t.s. 84). Steffens studerede under Werner 1799-1801. Skønt han havde kritiseret Werners synspunkter på faget allerede i 1797 (*Ueber die Mineralogie...*, jf. efterskriften), og skønt han siden måtte 258 distancere sig fra den neptuniske hypotese, nærrede Steffens en livslang beundring for sin lærer.

Geognosie: af græsk: ge=jord og gnosis = viden. Nu forældet betegnelse, dannet af A. G. Werner, for den del af den beskrivende mineralogi, der beskrev jordskorpens opbygning og bjergarternes formation og udbredelse. Jf. ovenfor om Oryctognosie.

Linné: Carl von L. (1707-78), svensk naturforsker. Med *Systema naturae*, 1735, skabte han det klassifikationssystem, som blev opkaldt efter ham. Sten-, plante- og *dyrerigerne* er her inddelt i *klasser*, som hver for sig er underinddelt i *ordener*; disse er igen inddelt i *slægter*, som hver for sig består af *arter* (nogle slægter dog kun af en enkelt art). Et væsentligt element i systemet er den såkaldt binominære nomenklatur, hvor hver art benævnes med ét navn for slægten, som den hører til (genus proximum), og ét for sine egne, specifikke artskendetegn (differentia specifica). Linnés system er kunstigt i den forstand, at det bygger på "udvendige" kendetegn, for planternes vedkommende især formeringsorganets (blomstens) opbygning. Linné skitserede dog også et mere naturligt system i *Philosophia botanica*, 1751, dvs. et system der skulle bygge på ligheder i organismens hele bygning.

Cronstedt: Axel Fredrik C. (1722-65), svensk kemiker og mineralog, fremragende som systematiker. I hovedværket *Forsök til mineralogie eller mineralrikets uppställning*, 1758, drog Cronstedt en klar skillelinie mellem egentlige mineraler og bjergarter (der er sammensat af mineraler). Ligeledes udskilte han fossiler (dvs. forsteninger af organiske væsener) fra 259 mineralnet, hvor de ellers mentes at danne en særlig gruppe, jf. n.t.s. 51. Endelig ordnede han mineralerne systematisk efter deres kemiske egenskaber.

46 Hierteörer: hjerteforkamre. Hos fugle og pattedyr er hjertet ved en skillevæg fuldstændig delt i to halvdele, hver bestående af et kammer og et forkammer. Hos krybdyr, padder etc. er adskillelsen mindre fuldstændig eller mangler.

Urtypus: urtype, grundform.

Differenzerne: forskellene.

tilstaae at Arterne vel tilhøre Naturen; men Slægterne [...] blot ham: Ifølge den franske naturforsker G.-L. L. de Buffon (1707-88, jf. i øvrigt n.t.s. 49) var arten den eneste reelt eksisterende kategori; alle højere kategorier fandtes kun i den klassificerende forskers hoved. Steffens opfatter dette synspunkt som et

symptom på den blot klassificerende naturvidenskabs afmagt.

Habitus, latin: tilstand, holdning; her = helhedsindtryk.

mærkværdigt: bemærkelsesværdigt.

Dom **over**: om.

47 Jussieu: Antoine Laurent de J. (1748-1836), fransk botaniker, brorsøn til Bernard de Jussieu (1699-1777). Antoine udgav 1789 sin onkels tidlige version af et naturligt botanisk system, der byggede på Linnés udkast i *Philosophia botanica*, jf. n.t.s. 44. Antoine videreudviklede selv systemet og tilskrev planternes kimblad en fremtrædende systematisk betydning.

Fabricius: Johan Christian F. (1745-1808), dansk entomolog og økonom. Fabricius var oprindelig elev af Linné, men til forskel fra denne byggede han sit 260 entomologiske system på munddelenes udseende, ikke på vingernes. Hans store sammenfattende arbejde, *Entomologia systematica* (1792-98), beskriver 14.000 arter. Fabricius blev professor i naturhistorie og økonomi i Kiel 1775; her lod han Steffens ansætte som sin assistent, da denne ankom penge- og arbejdsløs i 1796 (jf. efterskriften).

indvortes ... anskues: fattes intuitivt, ved spekulationens hjælp. Udtrykket alluderer til et nøglebegreb i Schellings filosofi, "den intellektuelle anskuelse", jf. n.t.s. 97.

48 Entomologien: læren om insekter.

Differentia specifica, latin: artsforskelse. Linné overtog betegnelsen fra den aristoteliske logik og brugte den i sit system om de kendemærker, hvorved en dyre- eller planteart adskiller sig fra andre i samme slægt (jf. n.t.s. 44).

49 Frisch, Buffon og Kant: Johann Leonhard Frisch (1666-1743), tysk skolemand, sprog- og naturforsker; forfatter af insekt- og fuglebeskrivelser. Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707-88), fransk naturforsker; udgav i 36 bind den beskrivende *Histoire naturelle, générale et particulière*. Immanuel Kant (1724-1804), tysk filosof, der før han udviklede sin kritiske filosofi om erkendelsens grænser, havde en naturfilosofisk periode (til ca. 1770). Det omtalte almindelige artsbegreb, der bestemmer arten ved den producerende kraft, er især knyttet til Buffons navn, men går egentlig tilbage til Aristoteles. Ifølge dette begreb defineres en art ved, at alle individer inden for dens grænser kan formere sig med hinanden og få frugtbar afkom. Begrebet er biologisk funderet til forskel fra 261 det morfologiske artsbegreb (bl.a. anvendt af Linné), der lægger vægt på, at individer af samme art stemmer overens m.h.t. bygning.

betager ... al konstitutiv Kraft: fratager (...) al grundlæggende eller bestemmende kraft.

ned sætte: nedvurdere, tale ondt om.

50 ved Reflexion aldrig lader sig angive: ikke lader sig udtænke eller beregne.

Schematismus: omrids.

51 Fossil: Steffens bruger overalt i forelæsningerne ordet om et opgravet *uorganisk* legeme.

Betydningen beror på, at man langt op i det 18. årh. tildelte fossiler (forstenede dyr og planter) en særlig gruppe blandt mineralerne. Svenskeren A. F. Cronstedt (jf. n.t.s. 44) udskilte dem herfra i 1758, dog uden at det har påvirket Steffens' sprogbrug.

De Rækker: jf. n.t.s. 55 om "Formationsrækkerne".

hæves ud: fremhæves, her = isoleres.

Bergkrystallen: bjergkrystal, en særlig smuk og klar variant af kvarts.

Calcedon: mineral, der ligesom kvarts består af siliciumdioxid (SiO₂) og i det væsentlige har egenskaber som en meget fin eller tæt variant af kvarts.

Hyaliten: eller gummisten, glasopal; en farveløs variant af opal.

Opal: mineral, der adskiller sig fra kvarts ved foruden siliciumdioxid at indeholde vand. Findes i mange varianter.

Werner: jf. n.t.s. 44.

52 Kieseljorden: kisel = siliciumdioxid, grundbestanddelen i kvarts, kalcedon, opal og flint (jf. n.t.s. 83).

262 Discriptioner: = Descriptioner, beskrivelser.

Determinationer: bestemmelser, afgrænsninger.

de forskellige Arters Identitet: Der menes arternes identitet med sig selv hver for sig, ikke deres sammenfald indbyrdes.

i ethvert bestemt Tilfælde at kunne finde hvad Art er: at kunne beskrive konkrete dyre- og plantearter. Den svært forståelige sætning viser tilbage til s. 47, hvor Steffens afviste muligheden af at forstå selve artsbegrebet på empirisk grundlag: "Men hvad Art (Species) er? - er et fuldkommen ubesvaret Spørgsmaal i den empiriske Naturhistorie". Begge formuleringer er bygget over en latinsk formel: *Quod est species? Hvad er art (en)?*

54 Aggregat: ophobning

Assimilationsdrift: drift mod tilegnelse eller (her: åndelig) indoptagelse af det fremmede, jf. n.t.s. 32.

Funker: gnister.

erklære: forklare.

Kepler: Johannes Kepler (1571-1630), tysk astronom, der i 1609-19, på grundlag af Tyge Brahes

observationer af planeten Mars, formulerede de tre keplerske love. Den første af lovene fastslog, at planetbanerne ikke som hidtil antaget var cirkulære, men elliptiske. Keplers love var dog en ren beskrivelse, i matematisk sprog, af planeternes bevægelse; en forklaring af bevægelsens årsager gav først Newton, jf. n.t.s. 101. Keplers opfattelse af universet som besjælet og af jorden som en levende organisme kom bl.a. til udtryk i værket *Harmonices mundi*, Verdensharmonierne(1619).

Kielmayers: Karl Friednch Kielmeyer (1765-1844), 263 tysk naturforsker, især virksom i Stuttgart og Tübingen. Han var den første, der forsøgte at sammenligne alle dyrearter efter deres organiske sammensætning og funktion. Hans grundtanke var, at de alle var modificerede afspejlinger af én og samme type eller grundform. 1793 opstillede Kielmeyer en definition af fire "organiske kræfter", som i varierende styrkeforhold kendetegner alt levende: sekretionskraft, reproduktionskraft, irritabilitet og sensibilitet. De tre sidste blev accepteret af Schelling (se n.t.s. 26), som satte Kielmeyer højt, og med ham af Steffens. Jf i øvrigt n.t.s. 56.

indslyngtet: indflettet.

55 Formationsrækkerne: Ordet er en pleonasme, hvilket fremgår af Steffens' redegørelse for Wemers geognosi i femte forelæsning. Ved en formation forstås Werner en række af indbyrdes beslægtede bjergarter; de vigtigste kaldes hhv. skiffer- og kalkformationen. Men det viser sig, at disse formationer hver for sig svarer til en af de "rækker", hvori de såkaldte jordarter (jf. n.t.s. 83) kan ordnes efter deres kemiske egenskaber: hhv. kiselrækken og kalkrækken. Se nærmere s. 84-89.

Lejeforholdene: aflejringsforholdene.

bruger: behøver.

Moment: øjeblik, også = historisk tidspunkt.

56 Reproduktionskraften ... Irritabiliteten ... Sensibiliteten: De tre af Kielmeyers "organiske kræfter", som Schelling kunne anerkende, jf. n.t.s. 54. Kan omtrent oversættes med hhv. selvopholdelseevne, selvbevægelseevne og sanseevne. Steffens forklarer kræfternes kontinuitet i begyndelsen af fjerde forelæsning.

264

57 Tilforladelighed: hæderlighed, her = naivitet.

58 at vise dem: tiltaleform (= Dem), jf. n.t.s. 11.

Evolutioner: udviklinger, her dog i afsvækket betydning, nærmest = fænomener (jf. "Naturens Productioner" umiddelbart forinden). Den brug af ordet, som ligger Steffens nærmest, er den klassiske, ifølge hvilken det betegner de enkelte organismers udvikling, altså hvad der i dag kaldes ontogenese. Den moderne betydning, præget af Darwins evolutionsteori, har Steffens ikke forudsætninger for at benytte. Hans tale om en kontinuitet i naturen indbefatter ikke tanken om, at de højere organismer har udviklet sig af de lavere, jf. efterskriften.

et herligt Genie i vore Dage: Schelling, hvis naturfilosofi netop lagde vægt på ideen om alle naturfænomeners kontinuitet, jf. efterskriften.

59 Organisation: organisme, jf. n.t.s. 13.

feilende: manglende, tabte (germanisme, jf. fehlen).

Amphibierne: af græsk: amphi = tosidet og bios = liv. Zoologisk betegnelse for padderne.

60 Kraft, i hvilket: Relativsætningen knytter sig til og underforstår ordet "Tilfælde" fra det foregående.

vilkaarlige: viljestyrede, subjektivt bestemte.

Massen: materien, stoffet.

Kielmajer: jf. n.t.s. 54.

61 Urtypus: urtype, grundform.

uddannede: udviklede.

62 Boorhave: Hermann Boerhave (1668-1738), hollandsk læge og naturforsker, især betydningsfuld som fysiolog.

Anastomose: af græsk: ana = hen over og stoma = mund. Forbindelse mellem to (blod)kar eller nerver ved en mellemliggende kar- eller nervegren.

265lymphatiske Kar: kar, som rummer lymfe, dvs. den almindelige, klare vævsvæske, og fører denne fra vævet til blodet.

Generationsdelelene: kønsorganerne.

Animalisationen: egentlig omdannelsen til animalsk substans; af Steffens brugt om den (åndelige) tendens i naturen, som frembringer dyreverdenen; her nærmest som et dynamisk synonym for dyreriget. S. 68 anvendes det danske udtryk "Dyr(e)dannelsen".

Infusions-Dyr: Betegnelsen brugtes tidligere om alle mikroskopiske dyr (og nogle planter), der levede i vand indeholdende opløst plantemateriale. Til infusionsdyrene i denne forstand hørte både encellede og flercellede dyr. I strengere, nutidig forstand reserveres betegnelsen til den klasse af de encellede dyrs, protozoernes orden, som også kaldes ciliater (De øvrige klasser af protozoer er slimdyr, flagellater og

sporozoer).

besynderlig: særlig.

Mollers: Otto Frederik Müller (1730-84), autodidakt dansk zoolog, hvis banebrydende indsats bl.a. gik ud på at systematisere den dansk-norske vandfaunas mindste organismer: infusionsdyr (i ældre forstand), småkrebs, vandmider og tardigrader.

Proteus polymorpha: I O. F. Müllers posthume monografi over infusionsdyrene: *Animalcula infusoria fluviatilia et marina* (1786), forekommer slægten Proteus (: Den, der stadig forvandler sig) som den anden af sytten. Men ingen af slægtens to arter hedder P. polymorpha (: den mangeformede); navnene er hhv. P. diffluens (: den udflydende) og P. tenax (: den 266 fastholdende). Ved en huskefejl har Steffens sandsynligvis skrevet polymorpha for diffluens.

Volvox Globator: kugledyr eller kuglealge, encellet organisme af flagellaternes klasse. Regnes p.g.a. sit klorofylindhold ofte til planteriget. Beskrevet i O. F. Müllers monografi under den tredje slægt.

Vorticella rotatoria: klokkedyr, encellet organisme af ciliaternes klasse. Beskrevet i O. F. Müllers monografi under den sekstende slægt.

Polyperne: den simplest byggede type blandt de simpleste flercellede dyr, cølateraterne (hvortil tidligere også svampe regnedes). Cølateraternes to andre hovedtyper er meduser og koraller.

Ramification: forgrening. Cølateraternes polytype har en krop, der er formet som en krukke med arme, der udgår fra krukens kant.

Residuum: rest, levning.

Conchylierne eller Conchilier, som Steffens også staver: snegle, der danner skal eller hus.

Tubipora: orgelkoraller, flercellede organismer tilhørende Cølateraternes tredje klasse, koraldyrene. Tubipora danner kolonier sammensat aflange, parallelstillede, rørformede dyr, der kun er forbundet indbyrdes ved vandrette plader.

Serpula (eller Serpulidae): en slægt af flercellede dyr tilhørende ledormenes klasse, børsteormenes underklasse. Lever i fastsiddende kalkrør, som deres krop har udsondret.

63 Zoophyterne: dyreplanter eller plantedyr; ældre betegnelse for organismer, der mentes at stå imellem plante- og dyreriget. Indbefattede fastsiddende dyr af svampenes og Cølateraternes række, herunder polypper og koraldyr.

Molluscerne: bløddyr, omfattende både snegle, muslinger m.v. Steffens synes dog at bruge ordet som betegnelse for de snegle, der ikke afsætter hus eller skal, jf. s. 64.

En blot Gæring er tilstrækkelig til at generere de underste (Infusionsdyr): Man kan som bekendt fremstille kulturer af infusionsdyr (i ældre forstand, jf. n.t.s. 62) ved at lægge noget plantemateriale i vand og lade det stå i nogen tid. Men med ordet generere røber Steffens sig som tilhænger af *generatio æquivoca* eller teorien om, at levende væsener opstår af dødt materiale. Teorien, der understøtter hans overordnede vision af naturens kontinuitet, var, skønt omstridt, almindelig, indtil den i 1860'erne blev endeligt gendrevet af Louis Pasteur. Pasteur påviste, at det døde stofs omdannelse til levende skyldes allerede tilstedeværende eller gennem luften tilførte, levende væseners virksomhed.

Vaaninger: boliger, huse.

Actinierne: søanemoner, hører til cølateraternes tredje klasse, koraldyrene.

Holothurierne: søpølser, hører til pighudenens række ligesom bl.a. søpindsvin og søstjerner.

Meduserne: gopler eller vandmænd; hører til cølateraternes række.

Presciani's: Giovanni P. (død 1800), italiensk fysiolog og anatom. Udgav 1794-96 *Discorsi elementari di anatomia e fisiologia* og efterlod ved sin død en omfattende samling af anatomiske præparater til Pavia universitet, hvor han havde været professor.

Mangili's: Giuseppe M. (1767-1829), italiensk læge og naturforsker, professor ved Pavia universitet 1799-1815. Hans studier omfattede bl.a. orme, mollusker og slangegift.

Ratie's: egentlig Rathke, dvs. den dansk-norske naturforsker Jens Rathke (1769-1855), der ligesom Steffens studerede naturhistorie under Martin Vahl og lod sig eksaminere af Naturhistorie-Selskabet. I årene 1792-94 var Rathke og Steffens studiekammerater og færdedes i den samme kreds omkring O. H. Mynster. Steffens omtaler Rathke i selvbiografien *Hvad jeg oplevede* bd. II (Kbh. 1840) p. 195, hvor han staver navnet "Ratje". (Hvad der ligger bag den konsekvente fejlstavning, vides ikke.) Til Rathkes videnskabelige produktion hører bl.a. *Om Dammuslingen*, 1797, *lagttagelser, henhørende til Indvoldeormenes og Bløddyrenes Naturhistorie og lagttagelser angaaende Dyreplanterne*, begge 1799. Han blev professor i Kbh. 1810, i Kristiania 1813.

64 Ormenes hele Classe udgjør tvende Familier: Betegnelsen *familie* blev først knæsat i den naturvidenskabelige systematik 1812 af franskmanden Cuvier, der brugte den om et hierarkisk niveau mellem *orden* og *slægt* (jf. n.t.s. 14). Den er dog i sig selv ældre; brugtes første gang af Pierre Magnol 1687 og var i omløb som en "løs" betegnelse i hele det 18. årh.

cohærent: sammenhængende.

Kunstdrifter: den drift eller det instinkt, der får dyr til at opføre sindrige og kunstfærdige bygninger, fx (bi)kuber og (fugle)reder. Ordet er af tysk oprindelse, skabt af den i n.t.s. 70 omtalte Reimarus.

65 d.e.: det er, dvs.

imprægnerede: her = indfældede, iboende.

Animalisationens πρωτοτυπν: Dyredannelsens prototypen, dvs. grundform.

66 gjensidige Oekonomie: på hinanden indrettede system af livsytringer; indbyrdes afhængige biologi.

Schwammerdams: Jan Swammerdam (1637-80), hollandsk anatom og entomolog. I hans hovedværk, *Biblia naturae*, som blev udgivet af H. Boerhave 1737-38, foreligger anatomiske skildringer af talrige insekter og disses udviklingsstadier, af frøen og dens larver, samt af forskellige snegle.

Lyonnet's: Pierre Lyonet (1708-89), hollandsk entomolog. Hans udtømmende undersøgelser af en piletræsædende larve (i *Traité anatomique de la chenille qui ronge le bois de saule*, 1760) betød et stort fremskridt i insektanatomi.

67 Føleisen: Der tænkes på følesansen, jf. s. 79.

Antennerne: følehorn, især brugt om leddyrernes (herunder insekternes) følehorn; jf. n.t.s. 69 om Tentacler.

Basser: usystematisk fællesbetegnelse for større insekter; her dog brugt om biller (jf. artsbetegnelserne guldbasse og skarnbasse).

fortrinlig: fortrinsvis, især.

hoppende Crysomeler: Chrysomelidae er bladbillernes familie, hvortil hører jordlopperne, en række arter af små, springende biller.

68 Metamorphose: forvandling, jf. n.t.s. 13.

Generationsdele: kønsdele, forplantningsorganer.

Generationsactus: forplantningsakten.

cryptogamiske: af græsk krypto = skjult og gamos = bryllup: med skjulte kønsorganer. Udtrykket rummer en parallel til planteverdenen, hvor Linné 270 havde indrettet en (rest)klasse af kryptogamer, dvs. blomsterløse planter (sporeplanterne m.m.).

Anomalier: afvigelser, abnormiteter.

69 Articulation: leddeling.

Blumenbach: Johann Friedrich B. (1752-1840), tysk fysiolog, sammenlignende anatom og antropolog. Udgav bl.a. *Handbuch der Naturgeschichte* (1780) og *Institutiones physiologiae* (1787).

indledede: egentlig indleddede, dvs. ved en ledforbindelse sammenføjede med noget andet. Her er det insekternes bevægelsesorganer, der er sammenføjet med kroppen ved hjælp af led.

Tentacler: følehorn, især brugt om de lavere dyrs, fx sneglenes og børsteormene ledløse følehorn; jf. n.t.s. 67 om Antenner.

styrknet: størknet.

70 centripetale Tendenz: midtpunktssøgende, modsat centrifugale. Her brugt som betegnelse for den individualiserende tendens i naturen. Senere bruges betegnelsen om den religiøse tendens i historien (jf. n.t.s. 126).

Anskud: krystallisationer.

Condillac: Étienne Bonnot de C. (1715-80), fransk oplysningsfilosof, såkaldt sensualist; skrev blandt meget andet en *Traité des animaux* (1755).

Reimarus: Hermann Samuel R. (1694-1768), tysk oplysningsfilosof og teolog, skrev bl.a. *Allgemeine Betrachtungen über die Triebe der Thiere, hauptsächlich über ihren Kunsttrieb* (1760).

skrevet **over:** om.

Sats: sætning, tese.

Phryganeernes: Phryganeidae er en familie af vårfluer.

271**secerneret:** udsondret.

71 Vesper: hvepse; gedehamsenes eller de egentlige hvepses familie hedder på latin Vespidae.

hvorved den faaer Consistenz: Sætningens kongruens er i uorden; meningen er, at jorden får fasthed af den saft, som myrerne udsveder.

Smeathon'ske Termitter: egentlig Smeathman'ske, efter den engelske naturforsker Henry Smeathman (død 1786). Som en af de første drev Smeathman videnskabelige studier af termitterne; hans afhandling *Some Account of the Termites, which are found in Africa and other hot Climates* blev trykt i *Philosophical Transactions of the Royal Society* (London 1781). Den udkom som selvstændig bog i tysk oversættelse ved F. A. A. Meyer: *Über die Termiten Afrika's und anderer heissen Klimate* (Göttingen 1789).

anskyder: udkrystalliserer sig.

72 heterogeneste: mest uensartede.

Æquivalentet for den fejlende Kjønns Drift: en erstatning for den manglende kønsdrift. Hos både myrer, bier og termitter bygges boet af arbejdere, dvs. individer hvis kønsorganer aldrig udvikles.

Duplicitet: dobbelthed eller modsætning, fe mellem de to køn.

Schelling's Entwurf: Kilden er Schelling: *Erster Entwurf eines Systems der Naturphilosophie* (Jena & Leipzig 1799) p. 196 f. Steffens oversætter ikke slavisk, men udelader fe to af Schellings parenteser. Omvendt skyldes den **parentes, der optræder i oversættelsen, ikke Schelling, men Steffens selv.**

Vasculöst-System: (blod) karsystem.

73 Contraction ... Expansion: sammentrækning (...) udvidelse.

272 **Frøerne ere først Fiske**: Der tænkes på haletudsestadiet, hvor frøerne ånder ved gæller.

det circulerende Fluidum: blodet, som fører den indåndede ilt rundt i legemet.

Donati: Vitaliano D. (1717-62), italiensk naturforsker og opdagelsesrejsende. I værket *Della storia naturale marina dell'Adriatico* (1750) koncentrerede han sig særlig om de arter, hvormed naturen efter hans mening "gjorde overgangen fra planter til dyr".

Bonnet: Charles B. (1720-93), schweizisk filosof og naturforsker, især kendt for entomologiske studier. I alderdomsværket *Contemplation de la Nature* (1764-65) argumenterer han for teorien om, at alle naturens skabninger danner en ubrudt, opadstigende linie. Han er en af de betydeligste fortalere for denne idé, kaldet *Scala naturae*, Naturens stige, som dog oprindeligt stammer fra Aristoteles.

74 Organisationen: organismen, her imidlertid forstået som hele naturen, dvs. hvad Steffens senere kalder "den almindelige Organismus" (jf. n.t.s. 83).

Vilkaar: betingelse, her = vilkårlighed, frihed.

Manis: skældyr, en slægt af pattedyrenes klasse; lever i Asien og Afrika.

Dasypus (eller Dasypodidae): bæltedyr, en slægt af pattedyrenes klasse; lever i Amerika.

Lacertes: Lacertidae, som hører til krybdyrenes klasse, er navnet på firbenenes familie. Hovedslægten hedder *Lacerta*.

75 Chondropterygie: bruskfiskenes klasse, der bl.a. omfatter hajer og rokker; kaldes i dag Chondrichthyes.

76 Substrat: grundlag.

Æponie, græsk: smerteløshed, velvære, sløvhed.

273

77 men derfor ikke den sidste: dvs. organisationens eller den individuelle organismes aktivitet.

Denne går altså, til forskel fra den organiserende aktivitet i naturen, hvorved organismen først opstod, ikke "indad".

nedrere: lavere.

homogene: ensartede.

Slægtedriften: kønsdriften (germanisme, jf. Geschlechtstrieb).

feiler: mangler.

ætherisk Klædemon: rent eller overjordisk klædebon, dvs. klædningsstykke. "Mon" i sig selv betyder et stykke ejendom.

Amors og Psyche's evige Kys: Amor er romernes kærlighedsgud, svarende til grækernes Eros, og Psyche er personifikationen af menneskesjælen, gerne i skikkelse af en ung kvinde med sommerfuglevinger. Græsk og romersk digtning er rig på historier om kærligheden mellem A. og P.; bedst kendt er romeren Apuleius' *Metamorphoses* (2. årh. e. Kr.).

Apotheose: ophøjelse, egentlig til guddom.

Slægten: her = kønnet.

78 Eschenmayer: Carl August E. (1768-1852), tysk læge og filosof. Beskæftigede sig bl.a. med dyrisk magnetisme, somnambulisme og naturfilosofi. Stod en tid Schelling nær.

80 in specie, latin: særlig.

den kvindelige Slægt er den irritablere, den mandlige den sensiblere: det kvindelige køn er mere bevægeligt (hvad der har forbindelse til muskelsystemet), det mandlige mere sansebetonet (hvad der har forbindelse til nervesystemet).

componertere: mere sammensat eller kompliceret.

274 **intensiv uendeligere**: langt mere fleksibel, flersidig, fri til at vælge; modsat specialiseret. Udtrykket bunder i den tanke, at naturen (eller ånden) i sin trinvis udvikling søger at frembringe en skabning, hvori dens hele uendelighed, dens hele modsætningsfylde, kan komme til udtryk på én gang. Det lykkes først i mennesket, der (som det hedder s. 81) bærer en hel verden i sit inderste.

81 alt: allerede.

articuleret: leddelt.

Ziir: pryd.

83 Animalisationens: jf. n.t.s. 62.

Residuum: rest, bundfald.

Jordarterne eller jordene, også kaldet enkelte (dvs. usammensatte) jorde eller *terrae primitivae*: En række faste stoffer, der kemisk minder om metaloxider, men hvoraf metal ikke med datidens metoder kunne udvindes; de opfattedes derfor som grundstoffer (jf. n.t.s. 111 om den nyere kemiske Nomenclatur). En del af de jordarter, Steffens omtaler, er oxider (dvs. ilter) af de såkaldte jordalkalimetaller *beryllium* (*Glucine*), *magnesium* (*Talken*), *calcium* ([brændt] *Kalk*), *strontium* (*Strontian*) og *barium* (*Baryth*); deres hydroxider udgør i den her anførte rækkefølge stadig stærkere baser. Endvidere omtaler Steffens oxidet af *aluminium* (*Leer*), der er amfoteret, dvs. har både syre- og basekarakter, samt oxiderne af *silicium* (*Kiesel*) og *zirkonium*

(*Cirkon*). Nogle af jordarterne findes frit i naturen; de øvrige fremstilledes typisk ved ophedning af fx naturligt forekommende carbonater (salte af kulsyre) såsom kalk, der er calciumcarbonat.

Affinitetsgraden: et mål for stoffers tilbøjelighed til 275 at indgå i kemisk forbindelse med hinanden. Det latinske *affinitas* betyder bl.a. sammenhæng, nær forbindelse, fe mellem krop og sjæl; Albertus Magnus talte i det 13. årh. om affinitas mellem stoffer, som forenedes sig kemisk. Ved mange kemiske reaktioner fortrænger én bestanddel den anden. Hvis fe saltsyre hældes på marmor, fortrænger denne stærke syre den svagere kulsyre (kuldioxid), der undviger som bobler: Saltsyren synes at have stærkere affinitet til basen kalk, end kulsyre har. I 1718 fremkom i Frankrig den første tabel over de relative affiniteter af forskellige syre-base-par; mod slutningen af det 18. årh. opstod den tanke, at alle stoffer kunne indrangeres på samme affinitetsskala.

Ludsaltene: det flygtige ludsalt (hjortetakssalt, ammoniumcarbonat), det mineralske ludsalt (soda, natnumcarbonat) og det vegetabiliske ludsalt (potaske, kaliumcarbonat). Ved behandling med calciumhydroxid (læsket kalk) afgiver førstnævnte ammoniak, mens soda og potaske omdannes (kaustificeres) til de stærkest kendte baser natriumhydroxid (kaustisk soda, natronlud) og kaliumhydroxid. I denne forstand "gaaer [Kalkrækken] over i Ludsaltene".

den gaaer ... over i Olierne: Der tænkes på de fede olier (jord- eller mineralolier), som har et højt indhold af kulstof, hidrørende fra indkullet plantemateriale. Steffens hævder senere, at kiselrækken forlænger sig op i planteverdenen (tørvemoserne), modsat kalkrækken, der forlænger sig op i dyreverdenen (koralrevne).

84 upaatvivlelige Sætninger af Werners Geognosie: A. G. Werner (jf. n.t.s. 44) var ophavsmand til 276 den ene af to geologiske opfattelser, som stredes omkringår 1800: "Neptunismen". Den hævdede, at vandet var det afgørende element i jordskorpens tilblivelseshistorie, og at bjergarterne, bortset fra det ældste grundfjeld, var afsat under vand i et "urhav". Først i den allernyeste tid havde vulkanske kræfter haft betydning for jordskorpens dannelse. Den modstridende opfattelse, "Plutonismen", hævdede, at ilden var det afgørende element i jordudviklingen, som hele vejen igennem havde været præget af vulkanske kræfter. Alexander von Humboldt (1769-1859) var plutonist, mens Goethe var neptunist og bl.a. lod striden mellem de to opfattelser komme til udtryk i *Faust*, 2. del, 2. akt.

Præcipitat: bundfald.

skiveragtig Textur: skifferagtig opbygning eller beskaffenhed. Der tænkes rimeligvis på skiffers tendens til at spalte i tynde flager.

Strög og Fald: geologiske fagudtryk til betegnelse dels af et hældende lags udstrækning i længderetningen, dels af dets største hældning.

Lejeforhold: aflejringsforhold.

85 præcipiterede: bundfældet, afsat.

Conglomerat: brudstykkebjergart, hvis bestanddele er afrundede stykker af en eller flere stenarter, sammenholdt af et bindemiddel.

Kupper: afrundede toppe eller spidser.

Organisationers: organismer, jf. n.t.s. 13.

den almindelige Organismus: verdens-organismen, dvs. naturens helhed forstået som ét stort, levende væsen. Forestillingen herom var en hovedsag i Schellings naturfilosofi, der dog på dette punkt var 277 sig bevidst at genoplive tidligere tiders naturanskuelse; jf. Steffens' omtale af Kepler s. 54 og af guldalderen s. 123.

Flötztiden eller fløts (på tysk Flöz, som Steffens ellers skriver): en aflejring af en sten- eller bjergart, oprindelig afsat under vand.

at Vandet dog bestandig ... synker, er upaatvivleligt: Denne opfattelse skyldes, at man i det 18. årh. havde konstateret, at landet i den nordlige del af Det botniske Hav steg, mens vandet trak sig tilbage. Tidens berømteste videnskabsmænd, deriblandt Linné og Anders Celsius, havde skrevet om fænomenet.

86 alt: allerede.

opsvømmede: opskyllede.

Gneus: gnejs, en bjergart, der ligesom granit består af kvarts, feldspat, glimmer m.m., men hvori disse bestanddele er anbragt lagvis som følge af tryk og temperaturpåvirkning.

87 henleyede: aflejrede.

Nyrer: klumper, undertiden nyreformede.

Kulblenden eller antracit: et mineral med 90% kulindhold. Repræsenterer næstsidste stadium i indkulingsprocessen fra tørv til grafit.

nemlig hos Urleerskiveren: Nemlig må her læses som = navnlig, dvs. især.

Graewacke: gråvakke, en grålig, sandstens- eller skifferagtig stenart, bestående af små stykker kvarts, skiffer og lignende, sammenkittet af et bindemiddel.

88 fittet: fedtet.

Bitumen: kulbrinter såsom asfalt og jordolie.

et tæt Brud: en skarp, lige brudflade (modsat porøs).

Cohærenzen: sammenhængen, tæthed.

278Krain: tidligere hertugdømme i det østrig-ungarske riges sydvestlige del; idag en del af republikken

Slovenien.

Kærnthén: tidligere hertugdømme i det østrigungarske riges sydvestlige del; idag en delstat i det sydlige Østrig.

89 de Thyriingske [Bierge]: dvs. Thüringer Wald, et langt, skovklædt bjergparti i det østlige Mellemtyskland.

Erz Biergene: Erzgebirge, en bjergkæde på grænsen mellem Tyskland og Tjekkiet.

90 Sydsoen: Sydhavet, dvs. Stillehavet.

Blumenbach: jf. n.t.s. 69. Oplysningerne om korallerne findes i *Handbuch der Naturgeschichte* (1780) p. 460.

Madreporer: stjernekoraller.

Bantam: hollandsk lydstat på vestsiden af den indonesiske ø Java; i 1813 gjort til direkte hollandsk besiddelse.

Stikstoffén: kvælstof eller nitrogen (germanisme, jf. Stickstoff).

91 Overresten: levningerne.

Vandstof: brint eller hydrogen. Betegnelsen brint dannedes af H. C. Ørsted 1814.

afsondret: udsondret.

92 vegetative Tendenz: plantedannende.

93 Følge: rækkefølge.

Snekker: snegle (germanisme, jf. Schnecken).

94 overtænke: overveje.

Buffonske: jf. n.t.s. 49.

efterviste: påviste.

96 Penetration: gennemtrængning.

279

97 den intellektuelle Anskuelse: I Schellings naturfilosofi betegner "die intellektuelle Anschauung" den bevidsthedsevne, hvormed mennesket kan erkende modsætningernes enhed i det Absolutte. Der er tale om en særlig intuitiv erkendelsesform, som ligger hinsides sansningen og den almindelige forstand. Goethe formede begrebet "anschauende Urtheilskraft" til at betegne samme evne.

Massen: materien.

Caput mortuum, latin: dødningehoved; i kemien = destillationsrest, remanens.

Assimilation: tilegnelse, her = forbindelse eller sammenhæng.

Erklæring: forklaring.

Werners Opdagelser: jf. Steffens' redegørelse s. 84-89 med noter.

Indifferenz: forskelsløshed (nemlig det s. 100 nævnte "Primordialfluidum").

98 aldrig ophører at være det, der hvor vi finde Gud: Meningen er, at empirien finder en kaotisk masse, som aldrig bliver andet, dér hvor vi andre, ikkeempirikere, finder Gud.

Sensibilitet ... Irritabilitet ... Reproduktionskraft: jf. n.t.s. 56.

Assimilations-Organer: fordøjelsessystem.

99 forklare Livsphænomenerne af de givne Materiers Conflict: Originaludgaven har *Constict*, hvilket imidlertid er meningsløst. Ordet kan ikke være en neologisme (med betydningen: sammensætning), da der ikke findes nogen latinsk verbalstamme, hvoraf det kan dannes. Man kan formode en fejllæsning hos sætteren, der har tydet *fl* som (langt) *st*.

280 Producternes Identitet ... som den reducerende lagttagelse leverer os dem: "dem" viser tilbage til produkterne.

100 Primordialfluidum: oprindelsesvæske, urhav.

Momenterne: de væsentlige faktorer.

101 Substrat: grundlag.

differente Materiers: forskellige stoffer.

Keplers og Newtons faa dynamiske Satser (dvs. sætninger): Dynamik er læren om bevægelser og de kræfter, der fremkalder dem, til forskel fra kinematik, som er rent beskrivende bevægelseslære. Keplers love var kinematiske (jf. n.t.s. 54). Dynamikken grundlagdes af Galilei, og dens grundlæggende principper færdigformuleredes med Newtons tre bevægelseslove (jf. n.t.s. 29), nemlig inertiens lov; Newtons anden lov, der sammenkæder kraft, masse og acceleration; samt loven om aktion og reaktion. På basis af disse love, og med brug af den ligeledes af Newton udviklede differential- og integralregning, kan såvel partiklers som planeters bevægelser i princippet beregnes, når man kender (eller har en hypotese om) de kræfter, der virker mellem dem. Af tyngdeloven og bevægelseslovene kunne Newton udlede Keplers love. Undersøgelser

... over: af.

Phænomener af tvetydig Materialitet: I det 17. og 18. årh.s fysik forsøgte man at forklare lyset, varmen, elektriciteten og magnetismen ved teorier om, at disse fænomener skyldtes særlige materier eller fluida, dvs. stoffer. Fænomenerne lod sig imidlertid ikke forene med de egenskaber, som i øvrigt karakteriserede stofverdenen, fx vægt, så de antagne stoffer lod sig ikke empirisk påvise. Steffens demonstrerer i øvrigt stofteoriernes absurditet s. 104-110.

281**heterogene Materier:** forskelligartede stoffer.

Organisationens Gaade: organismens, dvs. livets gåde.

102 naar den skal være consequent: "den" refererer til "det nu herskende empiriske Synspunkt". Stedet viser i koncentreret form Steffens' vakkende forhold til de i datiden brugelige former.

den egentlig saakaldte Physik: den del af naturlæren, der omfatter mekanik, varmelære, læren om elektricitet og magnetisme, lydlære og lyslære, men ikke kemi. Svarer til det moderne begreb om fysik, jf. n.t.s. 38.

i det mindste i Tydskland (bis): Fra slutningen af det 18. årh. til langt op i det 19. var fysikken og kemien præget af brydningen mellem fransk rationalisme og tysk romantik. Hver for sig og i vekselvirkning har de bidraget væsentligt til fagenes udvikling. I Paris dominerede den Laplacienske skole (efter Pierre-Simon de Laplace, 1749-1827, matematiker, fysiker og astronom); den indførte kvantitative eksperimenter og matematisk beskrivelse såvel i kemien som på de områder af fysikken, der hidtil kun havde været beskrevet kvalitativt, nemlig varme, lys, elektricitet og magnetisme. Den matematiske beskrivelse modelleredes efter Newton. Ikke blot materien, men også varme- og lys-stoffet mentes at bestå af partikler (jf. nedenfor om Atomistik), der påvirkede hinanden med kræfter, og hvis bevægelser kunne beskrives ved Newtons love. Mange empirisk konstaterede lovmæssigheder kunne forklares på denne måde. I Tyskland dominerede romantikkens *dynamiske naturfilosofi* (jf s. 102), ifølge hvilken det var 282 naturvidenskabernes opgave at forklare alle naturfænomener som manifestationer af få og enkle grundkræfter for derved at afdække den fundamentale enhed i naturen. Med udgangspunkt i Immanuel Kants *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* (1786) defineredes grundkræfterne som tiltrækning og frastødning eller sammentrækning og udvidelse. Det dynamiske grundsynspunkt blev hos Schelling forenet med en mod panteisme tenderende idé om enhed, ikke blot mellem naturfænomenerne indbyrdes, men også mellem menneske og natur.

Atomistik eller atomisme: den teori, at alle legemer er sammensat af atomer, dvs. usynlige og udelelige partikler med tomt rum imellem, og at alle naturens processer kan forklares gennem disse atomers bevægelse. Atomteorien blev fremsat allerede i det antikke Grækenland (o. 400 f. Kr.), men blev autoritativt imødegået af Aristoteles. I middelalderen førte atomistikken en skyggetilværelse, men med den naturvidenskabelige revolution i det 17. årh. genopvæktes den. Teorien passede godt ind i det nye, mekaniske verdensbillede; både Newton og Descartes var blandt dens tilhængere. I kemien fik atomistikken først rigtig betydning o. 1800; men da man endnu ikke kunne bevise atomernes eksistens eksperimentelt, var teorien meget omstridt gennem hele det 19. årh.

le Sage's System: efter George-Louis le Sage (1724-1803), schweizisk fysiker og kemiker. Bl.a. i værket *Lucrèce Newtonien* (1784) fremsatte han den teori, at strømme af atomer, der kommer fra rummets fjerneste egne og fra alle retninger, konstant bombarderer jorden. De fleste passerer uhindret 283 gennem jordens og de øvrige faste legemers molekylemellemlum, men nogle rammer molekylerne og udøver derved et tryk på legemerne. Ved avancerede beregninger af, hvordan de enkelte legemer skærmer hinanden mod dele af atomstrømmen, kunne le Sage ud fra denne teori forklare legemernes gensidige tiltrækning, dvs. tyngdekraften.

104 den ptolemæiske Hypothese: den antagelse, at jorden var universets centrum, om hvilket alle øvrige himmellegemer bevægede sig. Antageisens ophavsmand var den græsk-ægyptiske astronom Klaudios Ptolemaios (o. 140 e. Kr.). Den måtte vige for det kopernikanske verdensbillede, opkaldt efter den polske astronom Nicolaus Kopernikus (1473-1543), der indsatte solen som universets centrum.

Tyngden og Centrifugalkraften: Det er uklart, hvorfor centrifugalkraften nævnes her. Mens tyngden måtte tages for givet, ikke kunne forklares ved noget bagved liggende, blev centrifugalkraften allerede 1673 af den hollandske fysiker Chr. Huygens forklaret matematisk som funktion af hastighed og radius.

ligesaa mange difFerente Materier: Faktisk antog Laplacianerne ikke blot lige så mange forskellige stoffer som de her nævnte fænomener, altså fire, men seks, idet der mentes at være to elektriske stoffer (positiv/negativ) og to magnetiske (nord/syd). De matematiske modeller for elektricitet og magnetisme var helt analoge (og nært beslægtede med tyngdeloven), men Laplacianerne mente at have stærke argumenter mod en fysisk forbindelse mellem de to fænomener. Den blev først fundet 1820 af romantikeren H. C. Ørsted.

284**realiter:** reelt.

Divergenz: afvigelse, bortfjernelse fra hinanden.

105 Alkali: baser (modsat syrer).

Porus: pore, åbning.

revet: gnedet

Varmecapacitet: evne til at optage varme. Begrebet svarer - skønt ikke så præcist defineret - til, hvad H. C. Ørsted senere kaldte varmemefylde.

sluttede sig: lukkede.
Directioner: retninger.
Funke: gnist.

106 Phosphorecenz eller fluorescens: lysende udstråling.

Superstition: overtro.

Fetischismus: fetichisme, religiøs dyrkelse af ting, der tillægges overnaturlige kræfter.

støder dem fra hinanden: dvs. støder sig fra hinanden; "dem" skal læses reflektivt.

til hvad Ende: til hvilket formål.

imponderable: umulige at veje.

107 den Grenske Hypothese: efter den tyske kemiker og fysiker Friedrich Albrecht Carl Gren (1760-98), fra 1787 professor i Halle. Gren forfattede flere, meget udbredte lærebøger i naturlære, kemi og farmakologi, bl.a. *Systematisches Handbuch der gesamten Chemie* I-III (1787-90). Han udgav også de vigtige tidsskrifter *Journal der Physik* og *Neue Journal der Physik*, 1790-97. Hypotesen, som knyttes til Grens navn, gik ud på, at det særlige varmestof var "absolut let" eller ikke underkastet tyngdekraften. Vistnok ikke ganske beretriget tillagdes han endvidere den tanke, at varmostoffet stod i et frastødningsforhold til jorden, 285 altså var tilbøjeligt til at stige lodret opad, således at det ville formindske tyngdekraftens virkning på de legemer, som det udfyldte. Forestillingen bestyrkedes af vejninger, der ikke tog hensyn til, at et varmt legeme frembringer en opadstigende luftstrøm over den vægtskål, det hviler på. Den blev dog endeligt tilbagevist af englænderen Benjamin Thompson, greve Rumfords nøjagtige vejningsforsøg i 1798, der viste, at varmens vægt er = 0.

negativ cohærent: uden sammenhængskraft eller modsat denne. For at forklare varmostoffets evne til at udvide de legemer, det udfyldte, antog man almindeligvis, at det var et "diskret" stof, dvs. at dets enkelte bestanddele ikke hang sammen, men var adskilt af relativt store mellemrum, og at bestanddelene ydermere bevægede sig bort fra hinanden, udefter, som langs radierne i en kugle. Varmestoffet forholdt sig således negativt til legemernes kohæsions- eller sammenhængskraft, hvilket man også mente at se bekræftet, når legemerne under varmpåvirkning først smeltede, siden fordampede. Gren (jf. ovenfor) antog ligefrem, at varmostoffet besad en særlig "expansivkraft".

108 eftertalt: gentaget (germanisme, jf. nachsprechen).

sandsesløse: meningsløse (germanisme, jf. sinnlos).

109 contrahere sig: trække sig sammen.

de forskellige Capaciteter for denne Materie: stoffernes indbyrdes forskellige *varmekapacitet*, jf. n.t. s. 121.

110 erklære ... isolerede: forklare (...) hver for sig.

Affinitet til: evne til at indgå i kemisk forbindelse **med, jf. n.t.s. 83.286****Suurstoff:** ilt eller oxygen. Betegnelsen ilt dannedes af H. C. Ørsted 1814.

Magnetismens og Elektricitetens Duplicitet: Først efter H. C. Ørsteds opdagelse af elektromagnetismen 1820 blev det klart, at magnetisme og elektricitet var to sider af samme sag. Steffens må derfor tænke på den dobbelthed af negativitet og positivitet eller tiltrækning og frastødning, som kendetegner magnetisme og elektricitet hver for sig. Jf. i øvrigt n.t.s. 104 om ligesaa mange differente Materier.

111 da blot denne gjør Experimentet mueligt: "denne" refererer meningsmæssigt til duplicitet; den korrekte form havde altså været "hin".

Saltsyre forbinder sig med Mineralalcali til Kogsalt: Når saltsyre (HCl) går i kemisk forbindelse med soda eller natriumcarbonat (Na₂CO₃), dannes kogsalt eller natriumchlorid (NaCl) samt kuldioxid (CO₂) og vand (H₂O).

Svovlsyre neutraliserer sig med Jern til Vitriol: Når svovlsyre (H₂SO₄) hældes på jern (Fe), dannes jernvitriol eller ferrosulfat (FeSO₄) og brint (H₂).

et indtil det uendelige Identisk: et helt igennem selvstændigt, selv-identisk stof.

den nyere kemiske Nomenclatur: På initiativ af den franske kemiker Louis de Morveau (1737-1816) udkom 1787 *Méthode de nomenclature chimique*, baseret på den nye kemi, der fra ca. 1775 var udviklet af Antoine Laurent Lavoisier (1743-94). Før Lavoisier opfattede man fx metaloxider og vand som grundstoffer; metallerne hhv. brint forklaredes som kemiske forbindelser af disse med det imaginære stof phlogiston, der mentes at blive afgivet ved forbrænding.

287 Lavoisier påviste imidlertid, bl.a. ved gennemført kvantitative laboratorieforsøg, at forbrænding tværtimod indebar en optagelse af ilt og dermed en vægtforøgelse (- og det var om denne nye, "anti-phlogistiske" kemi, Henrich Steffens skrev sin første videnskabelige afhandling 1794, jf. efterskriften). De nye kemiske navne var systematiske, baseret på latinske og græske rødder, og afspejlede stoffernes sammensætning; kemiske forbindelser fik herved toledede navne i lighed med biologiens (jf. n.t.s. 44 om Linné).

112 den intelligible Verden: det oversanselige, bevidsthedsverdenen.

og uden hvilken den i den udvortes Anskuelse givne, afledte de enkelte (selv anorgiske)

Legemers Identitet, i hvilken de udvortes Differenser tabe sig, som i en Afgrund, aldrig

begribes: Meningen er, at den identitet, som den udvendige anskuelse finder i de enkelte (selv anorgamske) former, og som altså er en afledt eller sekundær identitet, aldrig begribes uden, at man forudsætter den absolutte identitet af alle forskelle.

Approximation i det Uendelige: en aldrig afsluttet tilnærmelse.

Ja den empiriske Naturforsker ... har tilintetgjort sig som Empirie: Der sker undervejs i sætningen en forvandling af det grammatiske subjekt fra person til begreb.

113 Reagentier: reagenser, stoffer som bruges til at påvise tilstedeværelsen af et andet stof, enten ved selv at forandre sig eller ved at få det andet stof til at reagere på en bestemt måde.

288 **oscillerer:** svinger.

alt: allerede.

114 Fornuften: jf. n.t.s. 34 om Forstanden.

115 mæandriske: efter den stærkt bugtede, lilleasiatiske flod, som antikkens grækere kaldte Maiandros (nu Büyük Menderes i Tyrkiet). Floden har givet navn til det ornament, som kaldes mæanderbort, og som var højeste mode i Napoleonstiden.

117 Coexistenzen: samtidig tilstedeværelse, beståen.

mærkværdige: bemærkelsesværdige.

118 følge ham sit hele Liv igjennem: "sit" refererer til ham og er en germanisme (jf. sein ganzes Leben hindurch).

Contagion: smitstof.

anstikker: smitter (germanisme, jf. anstecken).

119 Evolution: udfoldelse, udvikling.

ædelste: ædleste, højeste.

120 spillede: foregik, udspillede sig.

121 ikke at tale om: foruden, ud over.

glindsende: lysende, glimrende.

Historiens **Sands:** mening.

Allegorie: nærmest = symbol, jf. n.t.s. 36.

Laokoons Gruppe: hellenistisk statue fra o. 30 f. Kr., nu i Vatikanets samlinger. Gruppen forestiller den trojanske præst Laokoon og hans to sønner, der under en ofring dræbes af to kæmpeslanger. Laokoon havde under den trojanske krig advaret sine landsmænd mod at fæste lid til den træhest, som grækerne havde bragt uden for bymuren, før de tilsyneladende var draget bort. Som straf herfor sendte guderne slanger op af vandet for at dræbe Laokoon og sønnerne.

289 Niobe: centralfiguren i en skulpturgruppe, nu i Firenze, vistnok en kopi efter original fra det 4. årh. f. Kr. Niobe var dronning i Bøotiens vigtigste by Theben og havde tolv børn; men da hun sammenlignede sig med gudinden Leto, som kun havde to, nemlig Apollon og Artemis, straffede disse to Niobe ved at dræbe hele hendes børneflokk. Derefter forvandlede Zeus hende til en sten, men selv i denne skikkelse vedblev hun at græde over børnene.

123 Ledemod: led.

hellige **Sager:** sagn, legender (germanisme, jf. Sagen).

en af de herligste og dybsindigste Græker: Der tænkes formentlig på filosofen Platon (427-347 f. Kr.), som i sin dialog *Philebos* (16 C) lader Sokrates udtale, at fortidens mennesker var af ædlere art og boede nærmere ved guderne.

124 sandseslös: meningsløs.

Wolfs Opdagelse: Den tyske filolog Friedrich August Wolf (1759-1824) hævdede i værket *Prolegomena ad Homerum* (1795), at de homeriske helte digte Iliaden og Odysseen hverken var skrevet af én mand eller af to forskellige. Wolf mente, at digtene hver for sig var blevet sammensat af spredte småsange i det 6. årh. f. Kr., dvs. to århundreder efter "Homers" tid, og at det var sket på foranledning af den atheniensiske tyrann Peisistratos.

det Argonautiske Tog: kan referere både til det episke digt Argonautika, skrevet i det 3. årh. f. Kr. af Apollonios Rhodios, og til det bagvedliggende Argonautersagn. Digtet handler om den thessaliske kongesøn Jasons eventyrlige færd med skibet Argos for at erobre det gyldne vædderskind, som vogtes af en drage i landet Kolchis øst for Sortehavet.

det undergaaede Orphiske Epos: Steffens synes her at blande to digte sammen. Det undergåede epos må referere til den udbredte opfattelse, at der har eksisteret et førhomerisk digt bygget over Argonautersagnet. Digtet kendes kun ad omveje, bl.a. fra en omtale i Odysseens 12. sang v. 69 ff. Ifølge en senere overlevering skal den mytiske sanger Orfeus, der fra det 6. årh. f. Kr., men især i hellenistisk tid

spillede en rolle som religiøs frelserskikkelse, have deltaget i Argonautertoget, hvor han hindrede skibet i at blive et offer for de lokkende sireners sang; dette er dog ikke en tilstrækkelig grund til at betegne det undergåede digt som orfisk. Som det orfiske Argonauterepos betegnes normalt et bevaret digt (1375 hexametre), i hvilket Orfeus optræder som Argonautertogets egentlige leder og helt; i håndskrifterne står han desuden angivet som digteren. At dette epos ikke stammer fra den "Virkelige" Orfeus, men fra den sene oldtid, blev først påvist af tyskeren J. G. Schneider 1779. I dag antager man, at det bygger på Apollomos Rhodios' digt.

de argiviske Kongers, Pelopidernes ... Historie: De argiviske konger herskede i Argolis på Peloponnes; deres hovedbyer var Argos og Mykene. En af kongeslægterne var pelopiderne, dvs. efterkommerne af heroen Pelops, der ved svig havde vundet kongemagten i Elis på Peloponnes (øen er opkaldt efter ham). Pelops' søn Atreus arvede efter sin svigerfader kongemagten i Argolis og indbød sin broder Thyestes til sit hof. Thyestes forførte imidlertid 291 Atreus' hustru, og Atreus hævnede sig ved at slagte de børn, der kom ud af forbindelsen, og servere dem for den intetanende fader. Thyestes flygtede, da sammenhængen gik op for ham, men voldtog på vejen en ung pige, Pelopeia (der oven i købet var hans egen datter af en tidligere forbindelse). Pelopeia fødte en søn og kom siden til Argolis, hvor kong Atreus giftede sig med hende og adopterede den faderløse søn Aigisthos. Atreus og Pelopeia fik sammen sønnerne Agamemnon og Menelaos, og de tre drenge voksede op sammen. Da de blev voksne, lykkedes det Agamemnon og Menelaos at fange farbroderen Thyestes og bringe ham til Argolis, hvor Atreus befalede Aigisthos at henrette ham. Imidlertid åbenbares det i fængslet, at Thyestes var Aigisthos' fader, og Aigisthos vendte i stedet sværdet mod sin stedfader Atreus. Derpå flygtede han for at undgå hævnen fra Agamemnon, der nu blev konge i Argolis. Men da Agamemnon drog i krig mod Troja, vovede Aigisthos sig tilbage og forførte hans hustru Klytæmnestra. Sammen myrdede parret Agamemnon, da denne vendte hjem fra krigen, men hans børn Orestes og Elektra havde held til at undslippe. De tog siden hævn ved at dræbe Aigisthos og Klytæmnestra. Aischylos (525-456 f. Kr.) har behandlet en del af dette sagnstof i den dramatiske trilogi *Orestien*, bestående af tragedierne *Agamemnon*, *Sonofferet* og *Eumeniderne*. Sofokles (496-406 f. Kr.) har skildret Orestes og Elektras hævn i tragedien *Elektra*.

de thebanske Kongers tragiske Historie: Kong Laios i det bøotiske Theben blev dræbt af sin søn Ødipus, der ellers var blevet fjernet fra byen som 292 spæd for at undgå, at en spådom om fademord skulle gå i opfyldelse. Ødipus, der var uvidende både om sin egen herkomst og om den dræbtes identitet, blev siden gift med enkedronningen og derved konge af Theben. Men da han opdagede sin forbrydelse, stak han øjnene ud på sig selv og forbandede de børn, han i mellemtiden havde avlet i blods-kam. Af disse børn fordrev den ene søn, Eteokles, den anden, Polyneikes, og tilranede sig eneherredømmet i Theben. Men Polyneikes samlede en hær mod byen, og i en afsluttende kamp dræbte de to brødre hinanden. Denne sagnkreds blev behandlet i et nu forsvundet epos, men stoffet kendes bl.a. fra Aischylos' tragedie *De syv mod Theben* samt fra Sofokles' tre tragedier *Kong Ødipus*, *Ødipus i Kolonos* og *Antigone*.

125 Spil: leg.

de istmiske, pythiske, olympiske Lege: navnene på de fire berømteste, regelmæssigt tilbagevendende fester i oldtidens Grækenland. De istmiske lege var sportslige og til dels musiske konkurrencer, som afholdtes hvert andet år til ære for Poseidon. De foregik på den landtange (græsk: *isthmos*), der forbinder Nordgrækenland med Peloponnes. De pythiske lege var musiske og sportslige konkurrencer, som først hvert ottende år, siden hvert fjerde, afholdtes i Delfi til ære for Apollon, der havde dræbt dragen Python, da den bevogtede stedets orakel. De nemeiske lege var sportslige og musiske konkurrencer, som hvert andet år afholdtes til ære for Zeus, først i Nemea, siden i Argos. De olympiske lege var rene sportslege, som afholdtes hvert fjerde år i Olympia til ære for Zeus. Fireårsperioderne mellem legene 293 kaldtes olympiader og brugtes i græske historikers tidsregning.

olympiske **Stadier:** længdemål, svarende til længden af væddeløbsbanen, stadion, i Olympia. I stadion var 600 græske fod = 192,27 meter.

Herodotus: Herodotos (o. 485-425 f. Kr.), græsk historiker, født i Halikarnassos i Lilleasien, siden virksom i Athen; død i Syditalien. Skrev værket *Historiai*, Forskninger, der tidsmæssigt rækker fra Trojas erobring o. 1200 f. Kr. til grækernes krig mod perserne, kulminerende i slaget ved Salamis 480 f. Kr. Værket gennemtrænges af en religiøs tro på nemesis og på gudernes delagtighed i historien.

126 Hesiodi Mythologie: Den græske digter Hesiod skrev o. 700 f. Kr. *Theogonien*, et belærende epos om gudernes genealogi. Det giver en systematisk og så vidt muligt kronologisk fremstilling af grækernes mytologi.

Den platoniske Philosophie: Platon (jf. n.t.s. 123), der var elev af Sokrates og selv grundlagde Akademiet i Athen, er bedst kendt for sin lære om de jordiske fænomeners skyggekarakter i forhold til den evige ideverden. Men han var tillige en habil matematiker. Platon mente, at menneskets udødelige sjæl, før den inkarneredes i det jordiske legeme, havde opholdt sig i ideernes verden og dér haft indsigt i alttings væsen. Ved fødslen havde sjælen glemt sin indsigt, men ved iagttagelsen af de jordiske fænomener kunne den blive mindet derom, og ved tænkningens hjælp kunne det glemte generindres i fuld klarhed. Den sidste proces anskueliggjorde Platon ved at henvise til, hvad der sker, når man forstår et matematisk bevis.

294**den pythagoræiske Skole:** græsk filosofisk skole, grundlagt af filosofen og matematikeren Pythagoras (ca. 580-500 f. Kr.) i den syditalienske by Kroton. Skolen var stærkt interesseret i matematiske problemstillinger og opfattede hele verden som opbygget af talforhold. Samtidig var skolen et religiøst

samfund, gennemtrængt af orfiske tanker om menneskesjælens udødelighed.

de eleusinske Mysterier: I Eleusis uden for Athen fandtes fra ældgammel tid og langt ind i den kristne epoke et mysterietempel, hvor bl.a. gudinderne Demeter og Persefone, der havde ansvar for jordens grøde og forårets komme, dyrkedes sammen med vinguden Dionysos. Der var tale om en indvielsesreligion, hvis indhold stort set er forblevet hemmeligt; dog formodes det, at fænomenerne død og livsfornyelse stod i centrum.

Kabirernes: underjordiske frugtbarhedsguddomme af førgræsk oprindelse, formentlig fra Frygien i Lilleasien. Grækerne overtog kabir-dyrkelsen, der havde karakter af mysterier, og sidestillede disse med de eleusinske mysterier. Kabirernes vigtigste helligdomme lå ved Theben i Bøotien samt på øerne Lemnos og Samothrake nordligt i Det ægæiske Hav. I hellenistisk tid blev helligdommen på Samothrake den vigtigste.

Pythagoras: (ca. 580-500 f. Kr.), græsk filosof og matematiker fra Samos, jf. ovenfor. Foretog efter sigende store rejser til Ægypten og Orienten, hvor han erhvervede en omfattende viden. **Democritus:** Demokritos fra Abdera (ca. 460 - ca. 370 f. Kr.), græsk filosof, en af atomteoriens 295 grundlæggere (jf. n.t.s. 102).

Foretog efter eget sigende større forskningsrejser end nogen anden i hans samtid. Rejserne førte ham til alle egne af den græske verden samt til Ægypten, hvor han menes at have tilbragt lang tid, og Orienten.

Plato's varmeste Ænske, at kunne besøge Braminerne i Benares: Der sigtes formentlig til den græske filosofihistoriker Diogenes Laertios' værk fra det 3. årh. e. Kr. om de store filosofers liv (3. bog, kap. 7). Heri siges dog blot, at Platon under en rejse til Egypten havde i sinde at opsøge "trollmændene", men blev forhindret af de krige, der rasede i Asien; om Indien står der intet. Brahmanerne (eller brahmanerne) er hinduistiske offerpræster, og Benares er hinduernes hellige by ved Gangesfloden i det nordøstlige Indien.

centripetale Tendenz: midtpunktssøgende, modsat centrifugale. Her en betegnelse for den religiøse tendens i historien (jf. n.t.s. 70).

intensive ... extensive: indre (...) ydre.

127 endelig Reflexion: jordisk, timelig beregning.

Macedonien: Kongeriget Makedonien nord for det egentlige Hellas blev i det 4. årh. f. Kr. en stormagt, der dominerede de øvrige græske stater. Kong Filip II (382-336) dannede et panhellenisk forbund under makedonsk ledelse. Hans søn Alexander den Store (356-323) lagde desuden hele Perserriket med Babylonien og Ægypten ind under Makedonien.

Forbud for: varsel om.

Ovidius: (43 f. Kr. - 17 e. Kr.), romersk digter, hvis hovedværk er *Metamorphoses*, Forvandlingerne, der på elegante og flydende heksametre genfortæller 296 historier af den græske mytologi fra verdens skabelse for at slutte med Julius Cæsars apoteose.

Virgil: Publius Vergilius Maro (70-19 f. Kr.), romersk digter; hans hovedværk er nationaleposet *Æneiden* om helten Æneas, der indirekte bliver Roms grundlægger. Æneas er oprindelig prins af Troja og flygter fra byen efter dens fald, som Homer har skildret i Iliaden. Også i flere andre henseender forsøger Virgil at knytte sit værk til den homeriske tradition.

bare: er et verbum, pluralis imperfectum af bære, altså = bar.

Curierne, Centimerne og Tribus: enheder eller afdelinger, som det romerske borgerskab inddeltes i, og gennem hvilke det udøvede sin politiske indflydelse. Der var tale om administrative inddelinger, baseret på bopæl, grundejendom, formue og funktion i hæren, og hver af disse inddelinger dannede basis for bestemte politiske beføjelser i folkeforsamlingerne. Inddelingerne brugtes både i kongetiden og under den republikanske forfatning, men deres indbyrdes relationer og de tilknyttede beføjelser varierede.

ikke **lader:** tillader, efterlader.

128 Montesquieu: Charles-Louis de M. (1689-1755), fransk filosof og politisk skribent; forfatter til *Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains* (1734).

Ferguson: Adam F. (1724-1816), engelsk historiker og moralfilosof; forfatter til *History of the Progress and Termination of the Roman Republic* (1738).

Gracchernes Stridigheder: Brødrene Tiberius (163-133 f. Kr.) og Cajus (153-121) Gracchus søgte som almuetriber at gennemtvinge en jordreform, *Lex agraria*, til fordel for den voksende masse af besiddelsesløse romerske borgere. Det kom til stridigheder med senatet, der især repræsenterede storgodsejerne, og Tiberius blev dræbt i slagsmål med en gruppe senatorer. Cajus videreførte broderens arbejde, men da han ville udvide den romerske borgerret til at gælde alle latinere, lykkedes det senatet at hindre hans genvalg. I protest herimod udløste han en kortvarig borgerkrig, blev erklæret fredløs og endte med at begå selvmord.

Sylla: ældre skrivemåde for (Lucius Cornelius) Sulla (138-78 f. Kr.), romersk feltherre og politiker, tilhørende senatspartiet. Hans hovedmodstander var demokraten Marius, hvem han i 88 fordrev fra Rom og erklærede fredløs; dermed begyndte borgerkrigen (88-82). Sulla blev krigens vinder og lod sig i 82 udråbe til diktator, hvorefter han søgte at udrydde sine politiske modstandere ved at erklære dem for fredløse (proskriptioner).

Marius: Cajus M. (ca. 155-86 f. Kr.), romersk feltherre og politiker, tilhørende folkepartiet. Efter at være blevet erklæret fredløs i 88 flakkede han om, indtil hans parti genvandt magten i Rom. Han vendte da tilbage og udøvede et rædselsherredømme indtil sin død.

Clodius: Publius C. Pulcher (død 52 f. Kr.) var en politisk røvehøvding, der øvede terror i Rom ved hjælp af bevæbnede bander. Som almuetriber lod han sig bruge af Cæsar til at forvise Cicero i 58. Han fandt sin død i kamp mod en rivaliserende tribun og bandeleder.

Catilina: Lucius Sergius Catilina (ca. 108-62 f. Kr.), 298 romersk politiker; prøvede i 64 og 63 forgæves at opnå valg som konsul og dannede til sidst en revolutionær sammensværgelse mod staten. Da komplotet blev opdaget, flygtede han til Norditalien, hvor hans tilhængere havde samlet en hær mod Rom, men hæren blev besejret af senatets tropper, og Catilina faldt.

Cæsar: Cajus Julius C. (ca. 100-44 f. Kr.), romersk feltherre og politiker. Cæsar var nevø af Marius' hustru og begyndte sin karriere som leder af folkepartiet, men opnåede gradvis og efter en lang magtkamp eneherredømmet. Lod sig i 45 udnævne til diktator på livstid, men blev myrdet ved et attentat året efter. Gennem hans grandnevø og adoptivsøn Cæsar Augustus blev hans familienavn overført til efterfølgerne som titel; ordene kejser og zar er afledt deraf.

sætter det Endeliges Realitet: forudsætter, anerkender.

Cicero: Marcus Tullius C. (106-43 f. Kr.), romersk advokat, politiker og forfatter. Da magtkampen mellem Cæsar og hans tidligere forbundsfælle Pompeius, der havde senatet i ryggen, i 49 spidsede til i en borgerkrig, vaklede Cicero længe, før han modvilligt tilsluttede sig Pompeius.

Seneca: Lucius Annæus S. (ca. 4 f. Kr. - 65 e. Kr.), romersk digter og filosof af den stoiske skole. Fungerede fra år 48 som lærer for den unge Nero (se nedenfor) og havde i dennes første regeringsår held til at holde kejserens dårlige egenskaber i ave. Da han imidlertid blev tvunget til at forsvare Neros modermord i 59, og da kejseren skejede stadig mere ud, tog Seneca i 62 sin afsked. Siden blev han anklaget for at være indblandet i en sammensværgelse mod Nero, og på 299 dennes ordre begik han selvmord. Senecas eftermæle har været stærkt svingende; især i det 19. årh. fordømtes han for i realiteten at have billiget de laster og forbrydelser, som han havde angrebet i sine skrifter.

Cato: Der findes i romersk historie to berømte mænd med navnet Marcus Porcius Cato, og udtrykket "den sidste romer" kan ikke med sikkerhed hæftes på en af dem. Den ældre, med tilnavnet Censorius (234-149 f. Kr.), var en forbilliget repræsentant for de gammelromerske dyder: simpelhed, fasthed, sparsommelighed, flid og fædrelandskærlighed. Han var en arg modstander af alt græsk, men inkonsekvent, og lærte sig græsk på sine gamle dage. Den yngre Cato, med tilnavnet Uticensis ("helten fra Utica", 95-46 f. Kr.), var sønnesøns søn af den ældre og som denne politiker. Han kæmpede for den nye republik, dvs. senatsstyret, med forbillede i sin oldefader, og da borgerkrigen mellem Cæsar og Pompeius endte med Cæsars sejr, begik Cato selvmord i byen Utica i det nuværende Tunesien. Han, der var tilhænger af stoicismen, foretrak at dø frem for at underkaste sig og modtage usurpatorens tilgivelse. For så vidt kan han fortjene betegnelsen den sidste (frie) romer. Steffens' udtryk, at romerne kaldte "Cato" den sidste romer, har ikke kunnet verificeres.

Nero: (37-68 e. Kr.) stedsøn af kejser Claudius; år 53 adopteret af denne og udpeget som efterfølger sammen med Claudius' ægte søn Britannicus. Britannicus blev dog myrdet, og Nero blev enkejser i 54. Hans første regeringsår forløb godt, men siden skejede han ud og står for eftertiden som et monstrum: 300 ødsel, forlystelsessyg, storhedsvanvittig, grusom og pervers. Efterhånden lod han både sin mor, sin første hustru og sin lærer Seneca dræbe. Efter Roms brand i 64 ville rygtet vide, at Nero havde beordret den, fordi han skulle bruge tomterne til nye pragtbygninger, og at han syngende havde nydt synet af flammerne. Nero selv brugte branden som anledning til at forfølge de kristne. Nero optrådte personligt på teatret og kørte vædekørsel i arenaen, hvilket romerne fandt mindst lige så vanærende som hans grusomheder. Efter et oprør blandt soldaterne måtte han flygte fra Rom og begik selvmord med hjælp fra en slave.

mærkværdigt: bemærkelsesværdigt.

129 Penater: romerske husguder, opstillet i hjemmet som små statuer af ler og lignende. Beskyttede huset mod onde ånder og modtog ofre ved måltiderne.

Traians: (53-117 e. Kr.), født i Spanien som søn af en feltherre; adopteret af kejser Nerva efter dennes tronbestigelse i 96 og udnævnt til kejser ved Nervas død i 98. Hans regering prægedes indadtil af retfærdighed, mådehold og mildhed. Udadtil vandt han en række militære sejre, bl.a. over dacerne (se n.t.s. 130), armenierne og partnerne. Herved lagde han nye store, men svært kontrollerbare provinser ind under Rom. Samtidens såvel som eftertidens historikere anser Trajan for den bedste kejser, Rom har haft. At hans største ønske var at kunne regere som Nero i dennes første år, fortælles af historikeren Sextus Aurelius Victor (sidste halvdel af det 4. årh.) i værket *Caesares* (V, 2).

flagellum generis h umani, latin: menneskehedens svøbe eller plage. Udtrykket går formentlig tilbage til kirkefaderen Augustin (Aurelius Augustinus, 301 354-430), der i sin *Enarratio in psalmum XCIII*, Forklaring til salme 93, kapitel I, skriver: "Erat enim hic una domus potentissima ad tempus, de qua flagellum fecerat Deus generi humano, et castigatum est inde genus humanum; si cognoscat flagellum patris, et timeat sententiam iudicis." (Oversættelse: Thi der var her et hus, det mægtigste i sin tid, af hvilket Gud havde gjort sig en svøbe for menneskehedens, og derfor blev menneskeslægten tugtet; hvis den erkender faderens svøbe, må den også frygte dommerens straffedom.) Augustin sigter dog i denne passage ikke til Nero, men til den vestgotiske konge Alarik, der i 410 havde erobret og plyndret Rom. Bemærk i øvrigt, at Augustins "salme 93" i vor Bibel har nr. 94.

Furie: Furierne var i den romerske mytologi kvindeskikkelser, svarende til grækernes erinyer; hævnens gudinder, der ramte deres ofre med sygdom og lidelse. Her blot raseriets ånd.

130 Tacitus ... sine Annaler: Cornelius T. (ca. 55-120 e. Kr.), romersk embedsmand og forfatter, skrev to store historiske værker. Det ene, *Annales*, skildrede tiden fra kejser Augustus' død til Neros sidste regeringsår (14-68). Det andet, *Historiae*, rakte imidlertid fra 69 til 96 (omend kun bøgerne om tiden 69-70 findes bevaret).

Livius kort Tid efter: Da den romerske historiker Titus Livius døde år 17 e. Kr., og da hans hovedværk om romernes historie, *Ab urbe condita*, slutter ved år 9 f. Kr., må her foreligge en huskefejl fra Steffens' side.

Ammianus Marcellinus: (ca. 330 - ca. 395), romersk historiker af græsk oprindelse; prøvede at videreføre kejsertidens historie, hvor Tacitus havde 302 sluppet, dvs. ved år 96 e. Kr. Den bevarede del af hans værk dækker årene 353-378, så Steffens' bemærkning om værket som kilde til Trajans og Antoninernes regering må forstås principielt eller som en henvisning til, at senere historikere kan have hentet materiale i de nu forsvundne dele.

Zosimus: (o. 500 e. Kr.), græsk historiker i det østromerske rige (jf. n.t.s. 137). Skrev et værk om det romerske riges historie fra Trojas undergang til 5. årh. e. Kr., men med hovedvægten på det 4. og 5. årh. Bortset fra en lakune vedrørende Diocletians regering (284-305) og en anden omkring slutningen (410) er hele værket bevaret.

Dio Cassius: (o. 163 - o. 235 e. Kr.), historiker født i Lilleasien, men virksom i Rom. Skrev på græsk et storværk i 80 bøger om Romerrigets historie fra den mytiske Æneas til 229 e. Kr. Bevaret er hovedsagelig midtersektionen, der skildrer tiden fra 68 f. Kr. til 46 e.Kr.

Antoninernes: fællesbetegnelse for Antoninus Pius (84-161), der efterfulgte Hadrian som kejser i 138, hans nevø Marcus Aurelius (121-180), der blev kejser i 161, og dennes vanvittige søn Commodus (161-192), der kom på tronen i 180. De to første Antoniners regering var præget af urokkelig retfærdighed og mildhed, Marcus Aurelius' tillige af stor personlig opofrelse. Til gengæld var Commodus' styre et sandt rædselsherredømme.

Vespasians: (9-79 e. Kr.), søn af en toldembedsmand. Valgt til kejser år 69. Hans regeringstid prægedes dels af genopbygningen efter Neros udskejelser og Roms brand, dels af en dygtig administration. 303 Personligt var Vespasian nøgtern, ligevægtig, uprætentiøs og besad en vis grovkornet humor.

Titi: genitiv af Titus, født år 40 eller 43 e. Kr. som ældste søn af Vespasian. Kejser 79-81. Hans korte regering var præget af dygtighed og god vilje. Titus var måske den første romerske kejser, der så mere på andres vel end på sit eget.

Hadrians: (76-138), efterfulgte Trajan som kejser år 117. Han var en højt dannet mand og den største mæcen, der har siddet på kejsertronen. Indførte administrative reformer og forbedrede retssikkerheden, bl.a. for de kristne. I sin iver for fred indskrænkede han riget til en forsvarlig størrelse og sikrede dets nye grænser.

Dacer: et folk, der boede mellem Karpatherbjergene og floderne Tisa og Donau, omtrent i det nuværende Rumænien. Trajan havde underkuet dem i to daciske krige, der endte med, at Dacien blev en romersk provins fra år 107; men i 270 måtte Rom atter opgive provinsen.

Allemanner: vestgermansk folk, som i det 3. og 4. århundrede flere gange invaderede Romerriget. I det 5. århundrede besatte allemanerne dele af Alperne og egnene vest for Rhinen, men besejredes år 496 af frankerne.

Gudernes brogede Vrimmel forlode den ryggesløse Jord: skjult citat fra Goethes ballade "Die Braut von Korinth" (trykt 1798), hvis 9. strofe begynder: "Und der alten Götter bunt Gewimmel / Hat sogleich das stille Haus geleert." Oehlenschläger genbruger udtrykket i sidste strofe af sin romance "Hakon Jarls Død" i *Digte*, 1803: "De gamle Guders 304 brogede Vrimmel / forsvinder, og kommer ej meer til Nord."

131 overblevne: resterende, overleverede.

hvilken **selv:** endog.

Massen: materien, stoffet.

Susa: oldtidsby i Iran, nord for Basra. Hovedstad i riget Elam, der havde en højtstående kultur allerede i 4. årtusinde f. Kr. Blev 640 f. Kr. erobret af assyrerne og indlemmedes senere i Perserriget.

Palmyra: grækernes og romernes navn for den oldtidsby i Syrien, nordøst for Damaskus, som på syriskarabisk hedder Tadmor. Byen omtales i akkadiske tekster fra det 2. årtusinde f. Kr. samt i 2. Krønikebog, ifølge hvilken den skal være blevet befæstet af kong Salomon (o. 950 f. Kr.). Sandsynligvis blev den et handelscentrum i det Nybabyloniske rige (o. 600 f. Kr.); siden kom den under persisk og romersk overherredømme, men bevarede sin betydning indtil 272 e. Kr., da den blev ødelagt af kejser Aurelian.

Ninive: oldtidsby ved Tigris i det nordlige Irak. En af de ældste og vigtigste byer i det assyriske rige. Nævnes vistnok allerede i ægyptiske indskrifter o. 1500 f. Kr. Blev hovedstad for det nyassyriske rige o. 700 f. Kr.; ødelagt af mederne og babyionerne 612 f. Kr.

Babylon: en af oldtidens største byer, beliggende ved Eufrat i det nuværende Irak syd for Bagdad. Babylon omtales første gang i en indskrift fra o. 2290 f. Kr. Byen blev hovedstad i Babylonien o. 1700 f. Kr., men oplevede sin storhedstid i det 6. årh. f. Kr., da Babelstårnet og de hængende haver blev til. Erobrede af perserne 539 f. Kr. og siden af Alexander den Store, efter hvis død (323 f. Kr.) den gik i forfald.

Pyramiderne: De største af disse oldægyptiske kongebegravelser stammer fra det 3. årtusinde f. Kr., heriblandt Kheops', Khefrens' og Mykerinos' store pyramider i El Giza vest for Kairo. Napoleon foretog et felttog til Ægypten i 1798-99 og besejrede englænderne i et slag ved de tre store pyramider i juli 1798. Han medførte også videnskabsmænd, der udforskede bygningsværkerne, så pyramiderne var et velkendt samtaleemne i Europa o. år 1800.

Sands: mening, betydning.

132 Vaaninger: boliger.

de uhyre Canaler: *Cloaca maxima* (latin: Den største kloak), en underjordisk afvandingskanal, som går fra

Forum romanum mellem den palatinske og den kapitolinske høj til Tiberen. Dens løb kendes over en strækning på ca. 320 meter. Ved Forum er den 1,2 meter bred, men ved udløbet i Tiberen når den 6 meter i bredden og 3,6 meter i højden. Efter traditionen skal kloakken være anlagt af de tarquiniske konger i det 6. årh. f. Kr.; dog menes den først at have faet sit nuværende udseende i det 2. årh. f. Kr.

Historiker: historikere (flertalsformen uden -e er en germanisme).

saturniske Tid: Dionysios fra Halikarnassos (jf. nedenfor) meddeler i sin romerske histories 1. bog kap. 34 en historie om, at græske soldater, som havde ledsaget heroen Herakles på et erobringstogt til Spanien, på hjemvejen slog sig ned i Italien og grundlagde en by på den høj, som i det senere Rom fik navnet den kapitolinske. Grækerne kaldte højen den saturniske efter Kronos, hvis latinske navn er Saturn. Dionysios mener dog selv, at højen allerede før 306 soldaternes komme - der igen lå før Æneas' ankomst - var indviet til Saturn, og at den halvø, som siden blev kaldt Italien, oprindeligt hed Saturnia. I øvrigt var det latinske udtryk *Satunia regna*, Det saturniske regime, en velkendt romersk betegnelse for guldalderen, svarende til det græske *ho epi Kronou bios*, tiden under Kronos.

Dionys fra Halicarnas: Dionysios fra Halikarnassos (o. 55 f. Kr. - o. 10 e. Kr.), græsk historiker, virksom i Rom. Skrev på græsk Romerrigets historie fra de ældste, mytiske tider til den første puniske krig 264 f. Kr. Kun første halvdel af værket er bevaret.

Ziffer: tegn.

Herodotus ... Scytherne i Asien: Skytherne var et oldtidsfolk, der boede nord for Sortehavet, i Skythien, hvorfra de flere gange i det 7. årh. f. Kr. invaderede Lilleasien. Den omtalte episode, hvor skytherne trængte ind i Medien (den nordvestlige del af nutidens Iran) og videre frem mod Ægypten for at blive standset i Palæstina, findes i Herodots *Historiai*, 1. bog kap. 103-106 (jf. n.t.s. 125).

133 Brennus ... delphiske Tempel: Brennus var vist egentlig en gallisk titel, omtrent = høvding, hvilket forklarer, at to galliske anførere med knap 100 års mellemrum kunne betegnes således. Både romere og grækere opfattede dog Brennus som et navn. Den første Brennus var anfører for de gallere, der 387 f. Kr. trængte ind i Rom nordfra. Byen blev plyndret og brændt, og en udvalgt styrke af romerske soldater, der havde forskanset sig på den kapitolinske høj, blev belejret i næsten et år, hvorefter de måtte betale en dyr løsesum for gallernes afmarch. Livius (jf. n.t.s.

307-130), der henlægger begivenhederne til 390 f. Kr., skriver, at gallerne under udbetalingen af løsesummen blev udsat for et romersk overraskelsesangreb og hugget ned til sidste mand; i virkeligheden synes de at være draget uhindret bort. Den anden Brennus var anfører for de gallere, der 279 f. Kr. trængte ind i det nordlige Grækenland (hvor riget Epirus eller Epeiros lå vest for Thessalien) og derfra videre ned i det egentlige Hellas. Ved Delfi led gallerne dog nederlag, fordi Apollon skal have forårsaget uvejr og jordskælv.

panisk Skræk ... endnu ikke uddøde Guddom: allusion til den græske myte om naturguden Pan, som indjog fredsforstyrrelse en vanvidslignende skræk, og efter hvis død der ifølge den græske forfatter Plutarch (ca. 45-120 e. Kr.) lød følgende råb fra kysterne af Grækenland, der nu var viet til undergang: "Kundgør, at den store Pan er død".

Gallogræker: romernes navn for Galaterne i det centrale Lilleasien. De stammede fra en keltisk skare, der kom fra Balkanhalvøen og o. 280 f. Kr. nåede frem til Byzans. Derfra drog den videre ind i Lilleasien og levede af plyndring, indtil kongen af Pergamon besejrede den og tvang den til at holde sig inden for et nærmere bestemt område omkring det nuværende Ankara i Tyrkiet. Området fik efterhånden navnet Galatien.

det cimbriske Tog: O. 120 f. Kr. begav kimbrenne og teutonerne, der formentlig kom fra Jylland, sig på vandring mod syd. De forsøgte at finde nyt land til bosættelse, først i det nuværende Østrig, derpå i Gallien, og det kom til flere sammenstød med romerne, som hver gang led nederlag. I 105 skiltes stammerne, 308 således at kimbrenne gik til Nordspanien, teutonerne til Belgien, hvor kimbrenne dog senere indhentede dem. Sammen marcherede de nu sydpå mod Italien, men skiltes atter og blev hver for sig besejret af romerne; teutonerne i 102 ved det nuværende Marseille, kimbrenne i 101 ved floden Po.

134 en gammel, ærværdig Mythos: det bibelske syndefald, 1. Mosebog 3.

glindsende: lysende, glimrende.

de erytræiske Phoniciere: Fønikierne var et semitisk folk, hvis hjemland lå på østkysten af Middelhavet, omtrent i nutidens Libanon; de nævnes ofte i Herodots *Historiai*, især for deres deltagelse i de persiske flådestyrker. Adjektivet refererer til det græske *he Erythre thalasse*, Det røde Hav, hvilket er, hvad vi i dag kalder Det indiske Ocean (vores Røde Hav kaldte grækerne *Arabios kolpos*, Den arabiske Havbugt). Steffens' udtryk betyder altså "Rødehavsfønikierne" og kan henføres til tre steder hos Herodotus: 1. bog kap. 1; 4. bog kap. 42 og 7. bog kap. 89. Alle tre steder nævnes det, at fønikierne skulle være udvandret fra "Det røde Hav" til Middelhavsegnene; i 7. bog hedder det fx: "Fønikierne boede, efter hvad de selv siger, i gammel tid ved Det røde Hav, og efter at være udvandret derfra bebor de nu de egne i Syrien, der ligger ved [Middel]havet. Denne egn af Syrien helt ned til Ægypten kaldes Palæstina".

en forsonet Gud: henvisning til den kristne forsoningslære, efter hvilken Jesu offerdød på korset har stillet Guds retfærdige vrede over menneskenes synder. Se fx Romerbrevet 3,21-26.

det nærværende Moment: det timelige, jordiske liv.

309-135 **Folkevandringernes mørke Tid:** de germanske folkevandringer i det 2.-6. årh. e. Kr., som i det 5. årh. medførte romerrigets undergang.

136 Det Romantiske: Som det fremgår straks efter, betegner begrebet her en livsfølelse, der gennemtrænges af længsel ud over den jordiske virkelighed mod det ideale eller uendelige. Modsætningen er det græske, der betegner en livsfølelse, som tilfredsstilles af det endelige, reale. Distinktionen - der også omfatter de efterfølgende begreber subjektivitet og objektivitet - er analog med den skelnen mellem "moderne" og "gammel" (: græsk), som Friedrich Schiller foretog i *Über naive und sentimentalische Dichtung* (1794-96).

ædelste: ædleste.

Infallibilitet: ufejlbarlighed.

137 Den romantiske Poesie: Der tænkes på højmiddelalderens poesi. Ligeledes med det efterfølgende udtryk "den moderne Poesie".

selv tilstaaer at den ikke tilfredsstilles: Meningen er, at den romantiske poesi ved sin subjektivitet selv tilstår, at dens genstand ikke ydes nogen tilfredsstillende behandling.

Saracenernes Invasioner: Saracener var et middelalderligt navn for arabere, senere betød det blot muhammedanere. Med Muhammads forkyndelse o. 610 e. Kr. begyndte en arabisk-islamisk ekspansionsbølge. Efter at selve Arabien var blevet en teokratisk stat, erobredes mod nord Syrien, Palæstina og Persien, mod vest Ægypten og det øvrige Nordafrika. I begyndelsen af det 8. årh. indtog muhammedanerne tillige det meste af Spanien og gjorde forgæves 310 indfald i Frankrig; i det 9. årh. erobrede de Kreta, Sicilien, Sardinien, Korsika og Balearerne. Først i det 11. årh. påbegyndtes en tilbageerobring af de vestlige områder.

det orientalske Kejserrige: det østromerske eller byzantinske kejserrige, der skilte sig ud fra det (vest-)romerske i 395 e. Kr. Mens det vestromerske rige endeligt opløstes af de indtrængende germaner i 476, vedblev det byzantinske med at eksistere til 1453.

Comnenerne i Trapezunt: Da de katolske korsfarere i det fjerde korstog 1202-04 midlertidigt havde indtaget det byzantinske kejserrige, dannede prins Alexios Komnenos et lille "erstatningsrige", Trapezunt ved Sortehavets sydøstkyst. Dette rige vedblev at eksistere under slægten Komnenos, også efter at det byzantinske rige var genoprettet, ja efter at det igen var blevet opløst ved osmannernes erobring 1453. Trapezunt faldt som den sidste kristne forpost i osmannernes hænder 1461.

deres Rige var ikke af denne Verden: allusion til Johannes 18,36.

Den provencalske Poesie: også kaldet troubadourdigtingen. Betegner den lyriske digtning, især om kærlighed, som opstod i det 12. århundredes Sydfrankrig, hvor der fandtes et selvstændigt rige ved navn Provence. En udpræget konventionel og kunstfuld digtning, opstået i et blomstrende hofmilieu, som forsvandt i det 13. århundrede. Troubadourdigtingen bredte sig hurtigt til Frankrig og Tyskland ("Minnesang").

Dante: D. Alighieri (1265-1321), italiensk digter og humanist, især kendt for den poetiske selvbiografi *Vita Nuova*, ca. 1293, bygget over en cyklus af kærlighedsdigte til Beatrice, og den store digtcyklus om Helvede, Skærsild og Paradis, *La Divina Commedia*, ca. 1307-20.

Guarini: Battista G. (1538-1612), italiensk lærd, hofmand, diplomat og digter; kendt for sit musikalske hyrdedrama *Il pastor fido*, 1589. Det må være en tanketorsk, når Steffens nævner Guarini i samme åndedrag som Dante, Petrarca og Boccaccio, der alle levede to-tre århundreder før.

Petrarch: Francesco Petrarca (1304-74), italiensk digter og humanist; især kendt for sine digte i samlingen *I Canzoniere* (deriblandt kærlighedsdigte til Laura) samt for de selvbiografiske dialoger *Secretum*, 1342.

Boccac: Giovanni Boccaccio (1313-75), italiensk forfatter med omfattende produktion; især kendt for den lystige novellesamling *I Decamerone*, 1348-53. Nær ven af Petrarca og stor beundrer af Dante.

138 Raphael: Raffaello Sanzio (1483-1520), italiensk maler og arkitekt, især kendt for sine madonnabilleder (frem for alt Den sixtinske Madonna, 1513) og sine freskoudsmykninger af tre rum i Vatikanet, de såkaldte Stanzer, 1509-17.

Michael Angelo: Michelangelo Buonarroti (1475-1564), italiensk maler, billedhugger og arkitekt, kendt bl.a. for sine freskomalerier af verdens skabelse i Det sixtinske Kapels loft, 1508-12, samt af Dommedag på samme kapels altervæg, 1536-41.

Lenardo da Vinci: egentlig Leonardo d. V. (1452-1519), italiensk maler, billedhugger, arkitekt, naturforsker, opfinder og kunstteoretiker. Som maler især kendt for en vægudsmykning i Milano forestillende Den sidste Nadver, 1495-98, samt for malerierne af Den hellige Anna selvtredie, 1501, og Mona Lisa, 1503-07.

Corregio: Antonio Allegri da C. (1489-1530), italiensk maler, kendt for sin freskoudsmykning af domkirken i Parma, heriblandt Marias himmelfart, 1526-30, og for sine malerier af Jupiters erotiske eventyr. **I Sandhed forholder denne sig til den antike Poesie, som den græske Billedhuggerkunst til det italienske Malerie:** Meningen er, omvendt, at den katolske poesi forholder sig til den antikke som det italienske maleri til den græske billedhuggerkunst.

mater dolorosa, latin: den lidende moder, katolsk betegnelse for jomfru Maria ved Jesu kors.

gøgiende: bruges normalt nedsættende om narreværk eller blændværk, men konteksten ("levende Toner", "hellige Andagt") antyder en positiv mening, altså: illuderende, dårende.

139 sætter det Endelige: forudsætter, anerkender.

tilsluttede: tillukkede.

den Schmalkaldiske Coalition: Det schmalkaldiske Forbund, oprettet 1530 mellem en række tyske

protestantiske fyrster og byer, vendt mod de katolske fyrster og kejser Karl V. Forbundet forlængedes ind i den schmalkaldiske krig 1546-47, der imidlertid blev ført uden energi af forbundsfællerne og førte til dets opløsning. Trediveårskrigen begyndte 1618.

140 Forstanden: jf. n.t.s. 34.

subordinerede: underordnede.

Pascal: Blaise P. (1632-62), fransk matematiker, 313 fysiker og religionsfilosof, knyttet til den jansenistiske fromhedsretning. Efter en religiøs krise og en mystisk ekstase i 1654 trak han sig permanent tilbage til Port Royal-klostret, hvor han bl.a. udarbejdede sine *Pensées sur la religion*. Tankerne, der udkom posthumt 1670, læstes ikke meget i det 18. årh., men genopdagedes i romantikken.

Rousseau: Jean-Jacques R. (1712-78), fransk forfatter og filosof. I en række afhandlinger og romaner udviklede han tanken om, at mennesket er godt af naturen, men fordærvet af civilisationen, ligesom han med sine angreb på ejendomsretten og de nedarvede privilegier foregreb den franske revolutions ideer. I sin meget åbenhjertige selvbiografi *Les Confessions*, trykt 1782-89, skildrede han endelig sig selv som et menneske i bestandig indre bevægelse, styret af følelser og stemninger.

sandsesløs: meningsløs.

Alderdommens: oldtiden (germanisme, jf. Alterthum).

141 immanente: iboende, modsat transcendent.

Mythus om Kronos: I græsk mytologi var titanen Kronos søn af Uranos og Gaia, dvs. himlen og jorden. Kronos besejrede og kastrerede først sin fader, hvorefter han slugte sine børn for at undgå en lignende skæbne. Imidlertid blev han narret, så det sidste barn, Zeus, overlevede, og da Zeus var blevet voksen, kunne han besejre Kronos.

Statssecretair Hermes: Det er uvist, hvad Steffens sigter til. Hermes var i den græske mytologi søn af Zeus og fungerede gerne som budbringer for denne; men med myten om Kronos, Zeus' fader, havde Hermes intet at gøre.

314 Diodorus Siculus eller Diodoros fra Sicilien: græsk historiker fra det 1. årh. f. Kr. Hans hovedværk er en omfangsrig, men uselvstændig verdenshistorie med Rom som højde- og slutpunktet. Af værkets 40 bøger er de 15 bevaret.

142 Voltære's: François de Voltaire (1694-1778), fransk filosof, digter og historiker. Især kendt for sin skånselsløse kritik af kristendom og kirke ("Écrasez Tinfamne", Knus den afskyelige), hvis positive modstykke var en pragmatisk og tolerant verdensklogskab. Litterært udfoldede han sig friest i den filosofiske fortælling, hvor han ironiserede over menneskelig overtro og anden dårskab (fx *Candide*, 1759).

den encyclopædistiske Synspunkt: efter det store franske oplysningsværk *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, der under ledelse af Denis Diderot udkom 1751-72. Værkets grundlæggende synspunkt var dennesidigt, rationelt og antimetafysisk. Det er dette syn på historien, Steffens foragteligt har skildret s. 140 f.

Reflexion: beregning, her = abstraktion.

Winkelmann: Johann Joachim Winckelmann (1717-68), tysk kunsthistoriker og -teoretiker, fra 1755 bosat i Rom. Hans værker om antikkens kunst blev afgørende for den forestilling om det antikke Grækenland som selve harmoniens rige, der prægede det sene 18. årh. og Weimarklassikken. De berømte ord: "edle Einfalt und stille Größe", der for eftertiden karakteriserer hans begreb om antikken, stammer fra maleren og billedhuggeren A. F. Oeser.

143 Goethe's: Johann Wolfgang G. (1749-1832), tysk digter og naturforsker. Brød igennem som Sturm 315 und Drang-digter, bl.a. med brevromanen *Die Leiden des jungen Werthers*, 1774, der sikrede ham et europæisk ry. Men efter en ansættelse ved hoffet i Weimar 1775 og begyndende naturvidenskabelige studier dæmpedes tonen. En rejse til Italien 1786-88 lagde grunden til Weimarklassikken, hvis hovedmand Goethe var, fra 1794 i nær forbindelse med Friedrich Schiller. Med udgangspunkt dels i studiet af naturens lovmæssigheder, dels i en opfattelse af antikkens Grækenland som stedet for de åndelige lovmæssigheders åbenbarelse, trådte begreber som dannelse, humanitet og harmonisk selvudfoldelse i forgrunden. Et hovedværk fra denne periode er romanen *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, 1795-96.

Plotin: (204-270), græsk filosof, født i Alexandria og virksom i Rom; grundlægger af nyplatonismen. Forstod verden som en emanation af "det ene" eller Gud og foreskrev en vej til sjælelig genforening med Gud. Fik herigennem stor indflydelse på middelalderens mystikere.

Jordanus Brunus: latiniseret form af Giordano Bruno, jf. n.t.s. 24 om Vanini og Bruno.

Spinoza: jf. n.t.s. 26.

144 Rod ... Potenzen: I matematik er roden et tal, der multipliceres med sig selv, mens potensen betegner antallet af multiplikationer.

Ziffer: tegn.

Oscillationer: svingninger.

assimilerede: tilegnede, fordøjede.

145 borgerlige Selskab: samfund.

146 præstabilleret Harmonie: præstabiliseret, på forhånd fastlagt harmoni. Udtrykket hentyder til et hovedpunkt i den tyske filosof G. W. Leibniz' (1646-1716) lære om *monaderne*, dvs. de sjælelignende enheder, hvoraf universet antoges at være bygget op. Hver monade mentes at være absolut selvstændig og alt, hvad der skete med den, at udspringe af dens egen natur. Dens interaktion med andre monader kunne således kun forklares ved at antage, at Gud på forhånd, ved verdens skabelse, havde sørget for forholdet mellem monaderne. Da Leibniz' filosofi i øvrigt gik ud på, at Gud havde skabt den bedst tænkelige verden, måtte han beskrive forholdet som præstabiliseret harmoni.

147 Massen: materien, stoffet.

Hieroglyph: af græsk *hieros* = hellig og *glyfein* = indgravere; et gådefuldt (helligt) tegn.

assimilerer sig: her = tilpasser sig.

uddanner sig: udvikler sig.

149 Evolution: udfoldelse, udvikling. Ordet er i Steffens' mund ikke præget af den moderne, darwinistiske betydning.

Progressus: fremadskriden.

Vi ere skabte i Guds Billede: henvisning til I. Mosebog 1,27.

Fornuften: jf. n.t.s. 34 om Forstanden.

150 Moraliteten: den moralske følelse og adfærd.

Coexistenz: samtidig tilstedeværelse.

152 Alt hvad som er paa Jorden har derfor sit herligere Urbillede i den Eviges Væsen: Steffens distancerer sig med dette ræsonnement fra panteismen, der vil gøre den synlige verden selv til Gud. Hans standpunkt er snarere en form for platonisme, ifølge hvilken den synlige natur er et skyggeagtigt aftryk af de evige ideer, en emanation af det guddommelige.

317 Cohærenz: kohæsion, sammenhængskraft.

Ductilitet: strækkelighed eller sejhed.

153 Substrat: grundlag.

Hvori bestaaer eders Haab, at forstaae Naturen ... slet hen afsondret fra Fornuften: Steffens gør her op med den "modsatte" mulighed af panteismen, som er en kantiansk adskillelse af verden i sig selv og den menneskelige erkendelse, jf. n.t.s. 40.

hvad I selv sætter absolut uden for den: "hvad" kan læses både som henvisende til altings grund eller naturen (hvorved sætningens grammatik ganske vist går i stykker) og som henvisende til fornuften (hvorved det må læses = som).

Funke: gnist.

154 Scepticismus: skepticisme; den filosofiske retning, der benægter muligheden af en objektiv erkendelse.

inden hvilke: inden for.

155 Indslynget: indflettet.

den evige Organisation: jf. n.t.s. 85 om den almindelige Organismus.

Evidenz: vished, sandhed, her også = det åbenbare eller synlige.

318

319

NAVNEREGISTER

Registeret, der er udarbejdet af *Andreas Brigelsgaard*, omfatter både historiske personer og skikkelser fra sagn og mytologi. Det dækker foruden forelæsningsernes tekst såvel efterskrift og tillæg som noter. Henrich Steffens' navn er dog ikke registreret. Ved dobbelte efternavne alfabetiseres som regel efter første led, også hvor der ikke indgår bindestreg; altså Nordahl Brun, Johan i stedet for Brun, Johan Nordahl.

Agamemnon 291

Agricola, Georg 165

Aigisthos 291

Aischylos 124, 291, 292
Alarik 301
Albeck, Gustav 187, 229, 230
Albertus Magnus 275
Alexander den Store 295, 304
Alexios Komnenos af Trapezunt 310
Ammianus Marcellinus 130, 301-302
Amor (se Eros)
Andersen, Vilhelm 184, 228
Ansgar 161
Antoninus Pius 130, 302
Apollon 121, 289, 292, 307
Apollonios Rhodios 289-290
Apuleius 273
Aristoteles 127, 175, 246, 260, 272, 282
Artemis 289
Atreus 290-291
Augustin, Aurelius 300-301
Augustus, Cæsar Octavianus 298, 301
Aurelian 304
Aurelius Victor, Sextus 300
Baggesen, Jens 183
Bang, F. L. 161-163
Bang, Susanna (se Steffens, Susanna)
Barfod, Fredenk 229
Begtrup, Holger 227
Blicher, Steen Steensen 229
Blumenbach, Johann Friedrich 69, 90, 270, 278
Boccaccio, Giovanni 137, 234-235, 311
Boerhave, Hermann 62, 264, 269
Bonnet, Charles 73, 272
Borup, Morten 187
320
Boyson, Emil 214, 246
Brahe, Tyge 262
Brandes, Georg 159-160, 241

Brennus 133, 306-307
Britannicus 130, 300
Brun, Friederike 188
Bruno, Giordano 24, 143, 248, 315
Buffon, Georges-Louis Leclerc de 49, 70, 94, 201, 260-261
Bugge, K. E. 237
Catilina, Lucius Sergius 128, 297-298
Cato, Marcus Porcius 128, 299
Celsius, Anders 277
Cenci, Beatrice 311
Cervantes Saavedra, Miguel de 231
Christensen, Georg 227, 228
Christian VII af Danmark 161
Christian VIII af Danmark 194, 209, 214
Cicero, Marcus Tullius 128, 297, 298
Claudius 299-300
Clodius Pulcher, Publius 128, 297
Commodus 130, 302
Condillac, Étienne Bonnot de 70, 270
Corregio, Antonio Allegri 138, 312
Cronstedt, Axel Frednk 44, 258-259, 261
Cuvier, Georges de 246, 268
Cæsar, Cajus Julius 118, 128, 133, 296, 297, 298, 299
Dahl, B. T. 213-214, 215, 246
Dahl, Thorleif 214
Dante Alighien 137, 238, 310-311
Darwin, Charles 264
Demeter 294
Demokrit 126, 294-295
Descartes, René 250, 282
Diderot, Denis 314
Dio Cassius 130, 302
Diocletian 302
Diodorus Siculus 141, 314
Diogenes Laertios 295
Dionysios fra Halikarnassos 132, 305-306

- Dionysos 294
- Donati, Vitahano 73, 272
- Elektra 291
- Eros 77, 273
- Eschenmayer, Carl August 78-79, 273
- Eteokles 292
- Ewald, Johannes 240
- Fabricius, Johan Christian 47, 165, 259-260
- Feigs, Wolfgang 216
- Ferguson, Adam 128, 296
- Fichte, Johann Gottlieb 169-173, 216, 248, 249
- Filip II af Makedonien 295
- Fredenck, københavnsk gadeoriginal 166
- Fredenck Christian af Augustenborg 183-184, 189
- Fredenck VI af Danmark 160-161, 183, 189, 191-192, 193
- 321
- Friedrich Wilhelm IV af Preussen 191, 194
- Frisch, Johann Leonhard 49, 260
- Furier 301
- Gaia 313
- Galilei, Galileo 280
- Gallitzin, Amalie von 167-168
- Goethe, Johann Wolfgang 143, 159, 167, 169, 172-173 177-182, 183, 187, 205, 216, 227-243, 250, 276, 279, 303, 314-315
- Gracchus, Cajus og Tiberus 128, 296-297
- Gren, Friedrich Albrecht Carl 107, 284-285
- Grimm, Herman 167
- Grimm, Wilhelm 166-167
- Grundt Tanum, Johan 214
- Grundtvig, N. F. S. 161, 186, 187, 220, 227-243
- Grundtvig, Stener 228
- Grundtvig, Svend 230
- Guarini, Battista 137, 311
- Hadnan 130, 303
- Hansen, Erik 218
- Hansen, H. 229
- Hardenberg, Friedrich von (Novalis) 173,231

Hase, L. 237
Hauch, A. W. 164
Hegel, G. W. F. 159, 191, 204, 248
Heger, Carl 185
Hemsterhuis, Frans 167
Henriksen, Aage 168
Herakles 121, 305
Hercules (se Herakles)
Herder, Johann Gottfried 175
Hermes 141, 313
Herodot 125-126, 132, 134, 141, 293, 306, 308
Hesiod 126, 293
Hinrichs, Gustav 167
Holberg, Ludvig 166, 240
Homer 124, 126, 203, 204, 238, 289, 290, 296
Hultberg, Helge 216, 228
Humboldt, Alexander von 276
Huygens, Chnstian 283
Høegh-Guldberg, Ove 218
Høffding, Harald 214
Ingemann, Bernhard Severin 230
Ingerslev-Jensen, Povl 161, 236
Jacobi, Friedrich Heinrich 25, 168, 249
Jason 289-290
Jérôme af Westfalen 192
Jesus Kristus 134, 159, 204, 248, 308, 312
Jupiter (se Zeus)
Jussieu, Antoine Laurent de 47, 259
Jussieu, Bernard de 259
Jørgensen, Aage 228
Kabirer 126, 294
Kant, Immanuel 49, 159, 322 168-169, 172, 247-248, 256, 260, 282
Karl V 312
Karl August af Sachsen-Weimar 173
Kepler, Johannes 54, 101, 262, 277, 280
Khefrens 305

Kheops 305

Kiellmeyer, Karl Friedrich 54 56-57, 60-61, 74, 199, 262-263

Klytaimnestra 291

Koch, Hal 227

Kofoed, Niels 228

Kommenos, Alexios 310

Kopernikus, Nicolaus 248, 283

Kragh Host, Jens 213

Kronos 132, 141, 305-306, 313

Luos 291-292

Laokoon 121-122, 288

Laplace, Pierre-Simon de 281-282, 283

Lavoisier, Antoine Laurent 163-164, 286-287

le Sage, George-Louis 102-103, 282-283

Leibniz, Gottfried Wilhelm 315-316

Leonardo da Vinci 138, 311-312

Leto 289

Linné, Carl von 44, 48-49, 198, 246, 258, 259, 260, 261, 269-270, 277

Linneballe, Poul 161,236

Livius, Titus 130, 301. 306-307

Louise, Steffens' kæreste 165, 167

Lundgreen-Nielsen, Flemming 188, 227-243

Luther, Martin 118

Lyonet, Pierre 66, 269

Magnol, Pierre 268

Malling, Ove 218

Mangili, Giuseppe 63, 267-268

Marcus Aurelius 130,302

Marius, Cajus 128, 297, 298

Martensen, H. L 159-160

Menelaos 291

Meyer, F. A. A. 271

Michelangelo Buonarotti 138, 311

Michelsen, William 228

Molbech, Christian K. F 231

Montesquieu, Charles-Louis de 128, 296

Morveau, Louis de 286

Muhammed 309

Mykerinos 305

Muller, Otto Frederik, 62, 265-266

Mynster, C L N 242

Mynster, Jakob Peter 161-162, 186, 242

Mynster, Ole Hieronymus 161-162, 163, 184, 186, 268

Moller (se Muller)

Napoleon I af Frankrig 180, 191, 192, 249, 305

Nero 128-130, 134, 298-300, 301,302

Nerva 300

Newton, Isaac 29, 101, 253, 323 262, 280, 281-282

Nicolai, Friedrich 183-184

Niobe 121-122, 289

Nordahl Brun, Johan 164

Novalis (se Hardenberg)

Oehlschläger, Adam 161, 184-185,189, 207, 229, 236, 240, 241-243, 303-304

Oeser, A. F. 314

Oidipus (se Ødipus)

Orestes 291

Orfeus 290

Ovidius Naso, Pubhus 127, 295-296

Paludan, H. A. 187

Pan 133, 307

Pascal, Blaise 140, 312-313

Pasteur, Louis 267

Paul, Fritz 216, 228

Paulus 171

Peisistratos 289

Pelopeia 291

Pelops 290

Persefone 294

Petrarca, Francesco 137, 311

Platon 123, 126, 141, 143, 289, 293, 295, 315

Plotin 143, 315

Plutarch 307

- Polyneikes 292
- Pompeius Magnus, Gnæus 298
- Poseidon 292
- Preis, Daniel 187
- Presciani, Giovanni 63, 267
- Psyche 77, 273
- Ptolemaios, Klaudios, 104, 283
- Pythagoras 126, 294
- Python 292
- Rahbek, Kamma 188
- Rahbek, Knud Lyne 184
- Raphael (egl. Raffaello Sanzio) 138, 311
- Rathke, Jens 63, 268
- Ratie (se Rathke)
- Reichardt, J. F. 183
- Reichardt, Johanna (se Steffens, Johanna)
- Reimarus, Hermann Samuel 70, 268, 270
- Reventlow, Christian Ditlev 189
- Riisbrigh, Børge 189
- Roos, Carl 228
- Rousseau, Jean-Jacques 140, 247-248, 313
- Rumford, Benjamin Thompson 285
- Runge, Philipp Otto 180-181
- Rønning, F. 228
- Sage, George Louis le (se le Sage)
- Saint-Pierre, Charles-Irénée Castel de 247
- Salomon 304
- Saturn (se Kronos)
- Schaldemose, Frederik 164
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 26, 68, 70, 72, 105, 106, 159, 169-172, 173, 174, 176, 179, 182, 183, 191, 195, 199, 200, 203, 214, 216, 245, 246, 248, 249-250, 260, 263, 264, 271, 273, 277, 279, 282
- Schiller, Friedrich 169, 183, 324 232, 309, 315
- Schimmelmann, Charlotte 188
- Schimmelmann, Ernst 169, 183, 190, 192
- Schlegel, August Wilhelm 159, 172-173
- Schlegel, Friedrich 159, 172-173, 182

Schleiermacher, Friedrich 173, 190

Schlez, J. F. 237

Schneider, J. G. 290

Schow, Niels 209-213

Schrøder, Ludvig 231

Schwammerdam (se Swammerdam)

Schüddekopf, Carl 179, 241

Seidelin, Andreas 209, 213, 216

Seneca, Lucius Annæus 128, 130, 298-299, 300

Shakespeare, William 231, 241

Skougaard, P. N. 231

Smeathman, Henry 71, 271

Smeathon (se Smeathman)

Sofokles 124, 291

Sokrates 123, 141, 289, 293

Spinoza, Baruch de 24-28, 143, 168-169, 172, 196, 213, 215, 222, 250-253

Steffens, Clara 190

Steffens, Hinrich 161, 162, 164, 167

Steffens, Johanna (født Reichardt) 183, 190, 194

Steffens, Susanna (født Bang) 161, 162

Steiner, Rudolf 181

Sulla, Lucius Cornelius 128, 297

Swammerdam, Jan 66, 269

Sylla (se Sulla)

Tacitus, Cornelius 130, 301

Tasso, Torquato 234

Thomsen, Ejnar 242

Thyestes 290-291

Tieck, Ludwig 172, 182, 231

Titus 130, 303

Tode, Johann Clemens 232

Trajan 129, 130, 300, 302, 303

Treschow, Niels 189, 220

Uranos 313

Vahl, Martin 163, 165, 268

Vanini, Lucilio 24, 248

Venus 121

Venus Urania 167-168

Vergilius Maro, Publius 127, 296

Vespasian 130, 302-303

Virgil (se Vergilius)

Voltaire, François de 142, 314

Walzel, Oskar 179, 241

Werner, Abraham Gottlob 44, 51-52, 54-57, 84-89, 97, 165, 174, 200-201, 257-258, 263, 275-276, 279

Wessel, Johan Herman 240

Winckelmann, Johann Joachim 142, 205, 314

Wolf, Friedrich August 124, 180, 289

Wyller, Egil A. 214

325

Zeus 289, 292, 312, 313

Zosimus 130, 302

Æneas 296, 302, 306

Æscylus (se Aischylos)

Ødipus 291-292

Ørsted, Børge 165, 228

Ørsted, H. C. 186, 278, 283, 284, 286

Ørsted, Mathilde 186

Aarnes, Asbjørn 214

326